

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ-ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΟΛΙΚΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: « Η ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ »

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ : ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΚΟΥΣΚΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ : ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΠΕΚΚΑ

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2013

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ-ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΟΛΙΚΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ: « Η ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ »

ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ : ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΚΟΥΣΚΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ : ΒΙΚΤΩΡΙΑ ΠΕΚΚΑ

Εγκρίθηκε από την τριμελή εξεταστική επιτροπή την .....

(Υπογραφή)

(Υπογραφή)

(Υπογραφή)

.....

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2013

(Υπογραφή)

.....

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΓΚΟΥΣΚΟΣ

**Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Τμήμα Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων,
Μεταπτυχιακό στην Διοίκηση Επιχειρήσεων- Διοίκηση Ολικής Ποιότητας**

© 2013 – All rights reserved

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το έγγραφο εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Πανεπιστημίου Πειραιώς.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

« Κατά αρχάς θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα καθηγήτρια της διπλωματικής μου εργασίας κα. Βικτωρία Πέκκα, για την καθοδήγηση της και την βοήθεια της σε κάθε φάση της δημιουργίας της. Επίσης θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη στους γονείς μου για την διαρκή τους υποστήριξη, που επέτρεψε την επιτυχή διεκπεραίωση των σπουδών μου. Τέλος, θέλω να ευχαριστήσω την κοπέλα μου Βασιλική καθώς και τον αγαπημένο μου φίλο Ηλία για την διαρκή τους στήριξη και βοήθεια που μου παρείχαν στην διπλωματική μου εργασία, στην έρευνα της βιβλιογραφίας καθώς και στα υπέροχα φοιτητικά χρόνια που περάσαμε μαζί όλο αυτόν τον καιρό »

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η μελέτη της σύγχρονης οικονομικής αντίληψης σχετικά με τις οικονομικές κρίσεις και την οικονομική ανάπτυξη, οι οποίες είναι και το κύριο θέμα στην οικονομική ατζέντα όλων των κυβερνήσεων. Ως απάντηση στην οικονομική κρίση και ταυτόχρονα μέσο οικονομικής ανάπτυξης αναλύεται η μέθοδος της ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας. Αναπτύσσονται λεπτομερώς τα είδη, τα αίτια καθώς και οι θεωρίες των οικονομικών κρίσεων ενώ γίνεται μια ιστορική αναδρομή στις μεγαλύτερες οικονομικές κρίσεις που συνέβησαν σε διάφορες χώρες του κόσμου. Προκειμένου να γίνει κατανοητό το πώς η επιχειρηματικότητα συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη γίνεται μια εκτενής αναφορά στους ορισμούς, στις θεωρίες και στην ιστορία της επιχειρηματικότητας ενώ αναπτύσσονται λεπτομερώς τα είδη, οι παράγοντες, οι εφαρμογές και οι μορφές της επιχειρηματικότητας. Επιπλέον, γίνεται ανασκόπηση της βιβλιογραφίας προκειμένου να κατανοηθεί η βαθύτερη σχέση μεταξύ της οικονομικής ανάπτυξης και της επιχειρηματικότητας. Αναπτύσσονται επίσης διάφοροι μηχανισμοί και συστήματα της επιχειρηματικότητας που συμβάλλουν στην οικονομική ανάπτυξη ενώ παρουσιάζονται τα σημαντικά στοιχεία της έκθεσης του I.O.B.E. το 2011, σχετικά με την επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, εν μέσω οικονομικής κρίσης. Εξετάζονται επιπλέον, τα προβλήματα που υπάρχουν σχετικά με την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα, καθώς και οι επιπτώσεις τους ενώ προτείνονται ποικίλες προτάσεις επίλυσης τους. Αναφέρονται επίσης διάφοροι φορείς, προγράμματα και πολιτικές σχετικά με την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Τέλος, πραγματοποιείται μια σύντομη μελέτη της οικονομικής και πολιτικής γεωγραφίας της Τουρκίας και μια μικρή ιστορική αναδρομή μέχρι σήμερα, όπου έγινε και η μετάβαση της στην ελεύθερη οικονομία. Εξετάζεται ο ρόλος του στρατιωτικού καθεστώτος στην οικονομία, καθώς και η οικονομική κατάσταση της χώρας την εποχή της οικονομικής κρίσης του 2001. Γίνεται ενδελεχής μελέτη των συνθηκών που αντιμετώπισαν οι κυβερνήσεις, των προσπαθειών τους να αντιμετωπίσουν την οικονομική κρίση καθώς και των πολιτικών που υιοθετήθηκαν προκειμένου να ενισχύσουν την επιχειρηματικότητα τόσο σε εθνικό όσο και διεθνές επίπεδο, προκειμένου να επιτευχθεί η οικονομική ανάπτυξη.

Περιεχόμενα

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο ΣΤΟΙΧΕΙΑ, ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΑΝΑΔΡΟΜΕΣ ΣΤΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ.....	12
1.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.....	12
1.2 ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	13
1.3 ΕΙΔΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.....	13
1.3.1.Τραπεζική Κρίση:.....	14
1.3.2 Κερδοσκοπικές Φούσκες:	15
1.3.3 Νομισματική Κρίσεις:	16
1.4 ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.....	16
1.4.1. Τα εύθραυστα Χρηματοοικονομικά Συστήματα:	17
1.4.2 Η Μόχλευση:	17
1.4.3 Η αναντιστοιχία Ενεργητικού-Παθητικού:.....	17
1.4.4 Η αβεβαιότητα και η μαζική συμπεριφορά.....	18
1.4.5 Κερδοσκοπικές Απάτες:.....	19
1.4.6 Μετάδοση:	19
1.4.7 Στρατηγική της συμπληρωματικότητας στις χρηματοπιστωτικές αγορές:	20
1.4.8 Σύγχρονα Αίτια μιας Οικονομικής Κρίσης	21
1.5 ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΡΙΣΕΩΝ:	22
1.5.1 Φιλελευθερισμός (Κλασική Σχολή-Adam Smith)	22
1.5.2 Κεϋνσιανισμός.....	23
1.5.3 Νεοφιλελευθερισμός (Σχολή του Σικάγο - Milton Fridman).....	23
1.5.4 Μαρξισμός	24
1.5.5 Παιχνίδια Συντονισμού	26
1.5.6 Μοντέλο Μαζικοποίησης και μοντέλο Μάθησης	27

1.6 ΟΙ ΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	29
1.7 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.....	32
1.8 ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ-ΙΣΤΟΡΙΑ	35
1.8.1 Οικονομικές κρίσεις πριν το 19 ^ο Αιώνα	36
1.8.2 Οικονομικές κρίσεις τον 19 ^ο αιώνα	38
1.8.3 Οικονομικές κρίσεις του 20 ^{ου} αιώνα.....	41
1.9 Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	46
1.10 ΕΠΙΛΟΓΟΣ-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 1^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	50
1.11 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 1^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	52
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^Ο ΠΕΡΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	54
2.1 ΟΡΙΣΜΟΙ-ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	56
2.2 ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	59
2.3 ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	62
2.4 ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΤΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	66
2.5 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΑΙΝΟΤΟΜΙΑ	69
2.6 ΕΙΔΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	73
2.7 ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΕΠΗΡΕΑΖΟΥΝ ΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	73
2.8 ΕΦΑΡΜΟΓΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	74
2.9 ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΕΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	77
2.10 ΜΟΡΦΕΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	78
2.10.1 Ενδοεπιχειρηματικότητα:	78

2.10.2 Ακαδημαϊκή Επιχειρηματικότητα :	81
2.10.3 Κοινωνική Επιχειρηματικότητα:	82
2.10.4 Πράσινη Επιχειρηματικότητα:	85
2.10.5 Δημόσια Επιχειρηματικότητα:	86
2.11 Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΔΙΕΘΝΩΣ - Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	86
2.12. ΟΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	92
2.13 ΜΟΡΦΕΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ.....	95
2.14 ΕΠΙΛΟΓΟΣ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 2^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	97
2.15 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 2^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	99
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^Ο ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	103
3.1 ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	103
3.2 ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	106
3.3. Η ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΕΝ ΜΕΣΩ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ	117
3.3.1 Βασικοί δείκτες επιχειρηματικότητας	118
3.3.2 Τα κίνητρα της επιχειρηματικής δραστηριοποίησης	119
3.3.3 Η κλαδική διάσταση της επιχειρηματικότητας	120
3.3.4 Ποιοτικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας	121
3.3.5 Χρηματοδότηση νέων εγχειρημάτων:	122
3.3.6 Δημογραφικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων	122
3.3.7 Προσωπικοί παράγοντες	123
3.4 ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	125

3.5 ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ, ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΕΠΙΛΥΣΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΩΣ ΜΕΣΩ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	126
3.5.1 Εγκατάσταση των Επιχειρήσεων	127
3.5.2 Λειτουργία των Επιχειρήσεων- Αδειοδοτήσεις.....	129
3.5.3 Εισαγωγές.....	130
3.5.4 Εξαγωγές	131
3.5.5 Συναλλαγές με το Δημόσιο	133
3.5.6 ΕΣΠΑ	135
3.5.7 Επιχειρηματικότητα- Ανάπτυξη	136
3.5.8 Φορολογικά	138
3.6 ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ, ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ .	139
3.6.1 Εκπαιδευτικά Προγράμματα:	139
3.6.2 Έρευνες και Ερευνητές της Επιχειρηματικότητας:	141
3.6.3 Φορείς και δράσεις σχετικοί με την Επιχειρηματικότητα:	141
3.6.4 Προγράμματα στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση:	143
3.6.5 Πολιτικές για την ενίσχυση της Επιχειρηματικότητας.....	143
3.7 ΕΠΙΛΟΓΟΣ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 3^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	146
3.8 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 3^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	147
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^Ο Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ ΤΟ 2001. Η ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΩΣ ΜΕΣΟ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ.....	150
4.1. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ.....	150
4.2 ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ.....	151
4.3 ΤΟ ΧΡΟΝΙΚΟ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ.....	156

4.4 2003-2012: ΤΑ ΜΕΤΡΑ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	161
4.5 ΟΙ ΜΙΚΡΟΜΕΣΑΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΟΥΣ	169
4.5.1 Πολιτικές εκπαίδευσης:.....	172
4.5.2 Πολιτικές για την καινοτομία:	173
4.5.3 Πολιτικές για την Ανταγωνιστικότητα:	174
4.5.4 Ειδικές Πολιτικές για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις.....	174
4.5.5 Πρόγραμμα BEST :	175
4.5.6 Ευρωπαϊκός Χάρτης για τις Μικρές Επιχειρήσεις:	176
4.5.7 Πολυετές πρόγραμμα για τις επιχειρήσεις και την επιχειρηματικότητα, ιδίως για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (2001-05).....	176
4.6 Η ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΤΗΡΙΞΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΜΕ.....	177
4.6.1 Βελτίωση της επιχειρηματικής εκκίνησης.....	178
4.6.2 Απασχόληση και προσλήψεις.....	178
4.6.3 Η Υποστήριξη νέων επιχειρήσεων.....	179
4.6.4 Εκπαίδευση για νεοϊδρυόμενες επιχειρήσεις.....	179
4.6.5 Κέντρα One Stop.....	180
4.7 ΕΠΙΛΟΓΟΣ –ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ 4^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	181
4.8 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 4^{ΟΥ} ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ	188
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^Ο ΕΠΙΛΟΓΟΣ- ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ.....	189
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΥΝΟΛΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ.....	193

Κεφάλαιο 1^ο Στοιχεία, θεωρίες και ιστορικές αναδρομές στις Οικονομικές Κρίσεις

Εισαγωγή:

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο αναλύεται η έννοια της οικονομικής κρίσης καθώς και ο τρόπος που αυτή εμφανίζεται. Στην συνέχεια, γίνεται εκτενής αναφορά σχετικά με τα αίτια, τις θεωρίες και τα χαρακτηριστικά των οικονομικών κρίσεων. Τέλος, προκειμένου να κατανοηθεί ολόένα και περισσότερο η εμφάνιση και η αντιμετώπιση των οικονομικών κρίσεων, θα αναφερθούν συνοπτικά ορισμένες από τις σημαντικότερες χρηματοοικονομικές κρίσεις διαχωρισμένες σε τρεις περιόδους. (Πριν τον 19^ο αιώνα, κατά τον 19^ο αιώνα και κατά τον 20^ο αιώνα). Αξίζει να σημειωθεί ότι ο σκοπός του συγκεκριμένου κεφαλαίου δεν είναι η ανάπτυξη των επιχειρημάτων ως προς το ποιος ευθύνεται και ποιος επωφελήθηκε από τις οικονομικές κρίσεις, αλλά η γενική περιγραφή των αιτιών που οδήγησαν σε αυτήν καθώς και οι τρόποι για την αντιμετώπιση της.

1.1. Ορισμός της κρίσης

Η έννοια της κρίσης έχει αποδοθεί με πολλούς και διάφορους τρόπους, ακόμη και για να περιγράψει με μια λέξη, ένα πρόβλημα, μια δύσκολη κατάσταση ή μια περίοδο αντικανονικότητας που συχνά ακολουθείται από προβλήματα και δυσχέρειες. Στην ελληνική γλώσσα, η λέξη κρίση προέρχεται από το ρήμα κρίνω, θέλοντας να χαρακτηρίσει μια μη κανονική κατάσταση, κρίσιμη και επικίνδυνη που μπορεί να είναι μη ανατρέψιμη. Εκφράζεται επιπλέον και ως μια περίοδος δυσχερειών ανωμαλιών και κινδύνων (Borodzicz, 2005). Συγκεκριμένα όμως, κρίση είναι μια σκόπιμη ή μη, εκτροπή από μια κατάσταση συνηθισμένη και συνήθως περιλαμβάνει στοιχεία αντικανονικότητας από μια κατάσταση απλής διαταραχής. Συνεπώς, μια κρίση εμπεριέχει μια απειλή σχετικά με τους πόρους, τους ανθρώπους και την απώλεια του ελέγχου και έχει ορατές ή αόρατες συνέπειες στους ανθρώπους, τους πόρους και τους οργανισμούς (Πανηγυράκης, 1998, σελ. 68-70).

1.2 Ορισμός της Οικονομικής κρίσης

Ο όρος οικονομική κρίση περιγράφεται ως ισοδύναμος της κυκλικής θεωρούμενης εξέλιξης της οικονομικής συγκυρίας, στην πραγματικότητα όμως η οικονομική κρίση αποτελεί το κατώτατο σημείο της καμπύλης της οικονομικής ανακύκλωσης από το οποίο η οικονομία εξερχόμενη εισέρχεται στο σημείο της ανάκαμψης της. (Kindleberger and Aliber, 2005). Οικονομική κρίση είναι το φαινόμενο κατά το οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από μια διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας. Όταν γίνεται αναφορά στην οικονομική δραστηριότητα αυτή αφορά όλα τα μακροοικονομικά μεγέθη της οικονομίας, όπως την απασχόληση, το εθνικό προϊόν, τις τιμές, τις επενδύσεις κ.λπ. Ο βασικότερος δείκτης της οικονομικής δραστηριότητας είναι οι επενδύσεις, οι οποίες, όταν αυξομειώνονται, συμπαρασύρουν και όλα τα συνακόλουθα οικονομικά μεγέθη.

Η οικονομική κρίση αποτελεί τη μία από τις δύο φάσεις των οικονομικών διακυμάνσεων και πιο συγκεκριμένα τη φάση της καθόδου, όταν δηλαδή η οικονομική δραστηριότητα βρίσκεται σε μια συνεχή συρρίκνωση.

Οι οικονομικές διακυμάνσεις ορίζονται ως οι διαδοχικές αυξομειώσεις της οικονομικής δραστηριότητας μέσα σε μια οικονομία. Λέγονται αλλιώς και κυκλικές διακυμάνσεις ή οικονομικοί κύκλοι. Η αγγλική ορολογία αναφέρεται στο φαινόμενο ως *business cycles*, ακριβώς για να τονισθεί η ιδιαίτερη βαρύτητα των επενδύσεων στην εξέλιξη του οικονομικού κύκλου. Από πολύχρονες στατιστικές παρατηρήσεις διαπιστώθηκε ότι οι οικονομικοί κύκλοι διαρκούν περίπου από 7 έως 11 χρόνια. (O'Sullivan, Sheffrin, 2003)

1.3 Είδη Οικονομικής κρίσης

Υπάρχουν τρία κύρια είδη κρίσεων που μπορούν να οδηγήσουν μια χώρα σε οικονομική κρίση.

1.3.1.Τραπεζική Κρίση:

Σύμφωνα με τους Caprio και Klingebiel (World Bank Policy Research No 1620, 1996), μια τραπεζική κρίση προκύπτει όταν ένα σημαντικό μέρος του τραπεζικού τομέα χαρακτηρίζεται αφερέγγυο. Σε έναν πιο συγκεκριμένο ορισμό καταλήγουν οι Calomiris και Gorton (Financial Factors in the Great Depression, 1993), οι οποίοι προτείνουν ότι μια τραπεζική κρίση, εκδηλώνεται όταν οι κάτοχοι τραπεζικών χρεών σε μια ανύποπτη χρονική στιγμή επιζητούν από τις τράπεζες να μετατρέψουν τις απαιτήσεις τους σε μετρητά, σε τέτοιο βαθμό που οι τράπεζες αναγκάζονται να αναστείλουν την μετατρεψιμότητα του χρέους τους σε μετρητά.

Χαρακτηριστικές τάσεις της τραπεζική κρίσης:

- Έχουν γίνει πιο συχνές και πιο σοβαρές. Τα τρία τέταρτα των χωρών μελών του ΔΝΤ, έχουν βιώσει σημαντικά προβλήματα στον τραπεζικό τομέα από το 1980.
- Οι περισσότερες από τις πρόσφατες χρηματοπιστωτικές κρίσεις είχαν αδυναμίες στον τραπεζικό τομέα: Μεξικό (1994), Τουρκία (2000), Κορέα (1997) κ.ά.
- Συχνά προηγούνται της χρηματοπιστωτικής απελευθέρωσης.
- Είναι πιο σοβαρές στις αναπτυσσόμενες χώρες.
- Η σοβαρότητα τους εξαρτάται από την αναστροφή των ροών κεφαλαίων.

Τα αίτια της Τραπεζικής Κρίσης:

Αρκετοί τραπεζικοί και μακρο-οικονομικοί παράγοντες θα μπορούσαν να προκαλέσουν μια τραπεζική κρίση. Σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (Laeven and Valencia, 2012) οι κυριότεροι παράγοντες είναι οι ακόλουθοι:

Ειδικοί Τραπεζικοί Παράγοντες:

- Αναποτελεσματική διαχείριση.
- Αλόγιστες αποφάσεις δανειοδότησης.

Μακροοικονομικοί παράγοντες:

- Επιβράδυνση ανάπτυξης.
- Όροι του εμπορίου.

- Νομισματικές κρίσεις.
- Ανατίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας.
- Συντριβή των τιμών του χρηματιστηρίου και των περιουσιών.
- Εκροές κεφαλαίων.

Επιπτώσεις της Τραπεζικής Κρίσης:

- Πολλαπλασιάζεται η ζήτηση για τα χρηματικά διαθέσιμα.
- Αυξάνεται η αβεβαιότητα των πολιτών.
- Ύπαρξη Φορολογικών επιπτώσεων.
- Αυξάνεται ολοένα και περισσότερο η πιθανότητα εκδήλωσης νομισματικής κρίσης.

1.3.2 Κερδοσκοπικές Φούσκες:

Μια κερδοσκοπική φούσκα (περιλαμβάνει μια φούσκα στην αγορά, μια φούσκα των τιμών, μια χρηματοοικονομική φούσκα και μια χρηματιστηριακή φούσκα), είναι το εμπόριο σε μεγάλες ποσότητες, σε τιμές που είναι σημαντικά διογκωμένες με τις εγγενείς αξίες. Θα μπορούσε επίσης να περιγραφεί ως το εμπόριο των προϊόντων ή των περιουσιακών στοιχείων με ιδιαίτερα αυξημένες τιμές. (Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς Κύπρου, Ετήσια Έρευνα, σελ 6, 2008)

Αίτια της κερδοσκοπικής φούσκας:

Ενώ δεν υπάρχει σαφής συμφωνία σχετικά με το τι προκαλεί τις φούσκες, υπάρχουν πολλά στοιχεία που μπορούν να δείξουν ότι δεν προκαλούνται από την παράλογη λογική των πολιτών. Έχει επίσης αποδειχθεί ότι εμφανίζονται φούσκες, ακόμη και όταν δεν υπάρχει κερδοσκοπία. Παρόλο αυτά όμως τα πιο διαδεδομένα και αποδεκτά αίτια μιας κερδοσκοπικής φούσκας σύμφωνα με τους King, Ronald R και van Boening το 2006 είναι:

- Η Ρευστότητα: Μια πιθανή αιτία της φούσκας είναι η υπερβολική νομισματική ρευστότητα στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, προκαλώντας χαλαρά ή ακατάλληλα πρότυπα δανεισμού από τις τράπεζες.

- Η Μαζικοποίηση: Μια άλλη σχετική εξήγηση που χρησιμοποιείται για την αιτιολογία μιας φούσκας έγκειται στη συμπεριφορά αγέλης. Σύμφωνα με αυτή τη συμπεριφορά, οι επενδυτές τείνουν να αγοράζουν ή να πωλούν προς την κατεύθυνση της τάσης της αγοράς.
- Ο Ηθικός Κίνδυνος (moral hazard): Είναι η χρήση εσωτερικής πληροφόρησης με σκοπό να εκμεταλλευτεί κάποιος τον αντισυμβαλλόμενο σε ένα συμβόλαιο. π.χ. όταν κάποιος δεν φροντίζει αρκετά την περιουσία του επειδή γνωρίζει ότι είναι ασφαλισμένη.
- Άλλα πιθανά αίτια: Μερικοί θεωρούν ότι οι φούσκες σχετίζονται με τον πληθωρισμό. Άλλοι υποστηρίζουν ότι υπάρχει μια «θεμελιώδης αξία» σε ένα περιουσιακό στοιχείο, και ότι οι φούσκες αντιπροσωπεύουν μια αύξηση αυτής της θεμελιώδους αξίας, η οποία πρέπει τελικά να επιστρέψει στην αρχική αξία. Τέλος, υπάρχει και η άποψη σύμφωνα με την οποία οι φούσκες θεωρούνται ως αναγκαίες συνέπειες της παράλογης αποτίμησης των στοιχείων ενεργητικού που βασίζεται αποκλειστικά στην απόδοση τους στο πρόσφατο παρελθόν.

1.3.3 Νομισματική Κρίσεις:

Μια νομισματική κρίση είναι μια κατάσταση κατά την οποία η αξία ενός νομίσματος γίνεται ασταθής, γεγονός που καθιστά δύσκολη τη χρήση του νομίσματος, ως ένα αξιόπιστο μέσο ανταλλαγής. (Kindleberger και Aliber, 2005). Το αποτέλεσμα μιας νομισματικής κρίσης μπορεί να μετριαστεί με επαρκή συναλλαγματικά αποθέματα. Οι Νομισματικές Κρίσεις που έχουν συμβεί με αυξανόμενη συχνότητα στις χώρες της Λατινικής Αμερικής την δεκαετία του 1980 έχουν εμπνεύσει ένα τεράστιο ποσοστό των ερευνών, ενώ υπήρξαν πολλές «γενιές» των μοντέλων των νομισματικών κρίσεων με κυριότερη αυτή του Paul Crugman το 1995.

1.4 Αίτια της Οικονομικής Κρίσης

Ως αίτια της οικονομικής κρίσης εννοούνται τα αίτια εκείνα που ιστορικά οδήγησαν τις οικονομίες των χωρών σε μια βαθιά οικονομική ύφεση. Ορισμένα από τα σημαντικότερα και πιο αποδεκτά αίτια είναι:

1.4.1. Τα εύθραυστα Χρηματοοικονομικά Συστήματα:

Ο Hyman Minsky (1975) έχει προτείνει μια μετά-κεϋνσιανή εξήγηση όσον αφορά την χρηματοπιστωτική αστάθεια σε μια οικονομία. Διατύπωσε τη θεωρία ότι η χρηματοπιστωτική αστάθεια είναι ένα τυπικό χαρακτηριστικό της κάθε καπιταλιστικής οικονομίας.

1.4.2 Η Μόχλευση:

Η μόχλευση που συνήθως αναφέρεται στον δανεισμό για τη χρηματοδότηση των επενδύσεων, συχνά θεωρείται ως ένας παράγοντας που συμβάλλει στην οικονομική κρίση. Όταν ένα χρηματοπιστωτικό ίδρυμα επενδύει μόνο τα δικά του χρηματικά διαθέσιμα, μπορεί, σε πολύ κακή περίπτωση, να χάσει τα χρήματά του. Αλλά όταν δανείζεται για να επενδύσει περισσότερο μπορεί να κερδίσει πιθανώς περισσότερα από την επένδυσή του, αλλά μπορεί επίσης και να χάσει περισσότερο από ό, τι έχει. Ως εκ τούτου η μόχλευση μεγεθύνει τις δυνητικές αποδόσεις από τις επενδύσεις, αλλά και δημιουργεί τον κίνδυνο της χρεοκοπίας. Δεδομένου ότι η πτώχευση σημαίνει ότι μια επιχείρηση παραλείπει να τηρήσει όλες τις υποσχέσεις των πληρωμών της προς άλλες επιχειρήσεις, μπορεί να εξαπλωθούν τα οικονομικά προβλήματα από τη μία εταιρεία στην άλλη. Ο μέσος βαθμός μόχλευσης στην οικονομία αυξάνεται συχνά πριν από την οικονομική κρίση. Για παράδειγμα, ο δανεισμός για τη χρηματοδότηση επενδύσεων στην χρηματιστηριακή αγορά έγινε ολοένα και πιο διαδεδομένος πριν από το μεγάλο Κραχ του 1929. (Brigham, 1995)

1.4.3 Η αναντιστοιχία Ενεργητικού-Παθητικού:

Ένας άλλος παράγοντας που θεωρείται ότι συμβάλλει στην οικονομική κρίση είναι η αναντιστοιχία του ενεργητικού-παθητικού, μια κατάσταση στην οποία οι κίνδυνοι που συνδέονται με τα χρέη και τα περιουσιακά στοιχεία του ιδρύματος δεν είναι κατάλληλα ευθυγραμμισμένα. Για παράδειγμα, οι εμπορικές τράπεζες προσφέρουν λογαριασμούς καταθέσεων που μπορεί να αποσυρθούν οποτεδήποτε και χρησιμοποιούν τα έσοδα για να κάνουν μακροπρόθεσμα δάνεια προς τις επιχειρήσεις και τους ιδιοκτήτες κατοικιών. Η αναντιστοιχία μεταξύ βραχυπρόθεσμων υποχρεώσεων των τραπεζών και των μακροπρόθεσμων στοιχείων του ενεργητικού της θεωρείται ως ένας από τους λόγους

που οδηγεί την τράπεζα σε καταστάσεις πανικού, γνωστό και ως bank run (δηλαδή όταν ένας μεγάλος αριθμός των πελατών των τραπεζών αποσύρουν τις καταθέσεις τους επειδή πιστεύουν ότι η τράπεζα είναι, ή θα μπορούσε να καταστεί στο μέλλον αφερέγγυα). Ομοίως, η Bear Stearns Inc απέτυχε κατά την περίοδο 2007-08, επειδή δεν ήταν σε θέση να ανανεώσει το βραχυπρόθεσμο χρέος που θα χρησιμοποιούνταν για τη χρηματοδότηση μακροπρόθεσμων επενδύσεων σε τίτλους ενυπόθηκων δανείων. Σε ένα διεθνές πλαίσιο, πολλές κυβερνήσεις και ανερχόμενες αγορές δεν είναι σε θέση να πωλούν ομόλογα εκφρασμένα σε δικά τους νομίσματα και αντί αυτού πωλούν ομόλογα εκφρασμένα σε δολάρια ΗΠΑ. Αυτό δημιουργεί μια αναντιστοιχία μεταξύ της ονομαστικής αξίας του νομίσματος του παθητικού (ομόλογα) και των περιουσιακών στοιχείων (έσοδα από τις τοπικές φορολογίες), με αποτέλεσμα να υπάρχει κίνδυνος για κρατική χρεοκοπία λόγω των διακυμάνσεων των συναλλαγματικών ισοτιμιών.

1.4.4 Η αβεβαιότητα και η μαζική συμπεριφορά

Πολλές αναλύσεις των οικονομικών κρίσεων δίνουν έμφαση στο ρόλο των λαθών που γίνονται κατά την επένδυση και προκαλούνται από την έλλειψη γνώσης ή τις ατέλειες του ανθρώπινου συλλογισμού.

Οι ιστορικοί, κυρίως ο Kindleberger (Manias, Panics and Crashes, 2005) επισήμανε ότι οι κρίσεις συχνά ακολουθούν μετά από μεγάλες οικονομικές ή τεχνικές καινοτομίες που παρουσιάζουν οι επενδυτές με τις νέες μορφές οικονομικών δυνατοτήτων, τις οποίες και αποκάλεσε «μετατοπίσεις» των προσδοκιών των επενδυτών. Τέτοια παραδείγματα, είναι η Φούσκα στη Νότια Θάλασσα και η Φούσκα του Μισισιπή το 1720, η οποία συνέβη όταν η έννοια της επένδυσης σε μετοχές από το απόθεμα της εταιρείας ήταν νέα και άγνωστη, και στη συνέχεια ακολούθησε το κραχ του 1929, με την εισαγωγή νέων ειδών ηλεκτρικού και μεταφορά τεχνολογιών.

Η άγνοια για τις πρόσφατες τεχνικές και οικονομικές καινοτομίες μπορεί να εξηγήσει πώς οι επενδυτές συχνά υπερεκτιμούν τις τιμές του ενεργητικού. Αυτό σημαίνει ότι, εάν οι πρώτοι επενδυτές σε μια νέα κατηγορία ενεργητικού (για παράδειγμα, το απόθεμα των εταιριών "dot com") έχουν κέρδη από τις αυξανόμενες τιμές του ενεργητικού, κάποιος άλλος επενδυτής θα μάθουν για την συγκεκριμένη καινοτομία (στο παράδειγμά μας, θα μάθουν για τις δυνατότητες του Internet), έως ότου όλο και περισσότεροι επενδυτές θα ακολουθούν το παράδειγμά των πρώτων επενδυτών, οδηγώντας την τιμή

ακόμη υψηλότερα, καθώς σπεύδουν να αγοράσουν με την ελπίδα να αποκτήσουν παρόμοια κέρδη. Αν για οποιοδήποτε λόγο η τιμή έχει μια σύντομη πτώση, έτσι ώστε οι επενδυτές συνειδητοποιήσουν ότι τα περαιτέρω κέρδη δεν είναι εξασφαλισμένα, τότε ίσως αυτός ο φαύλος κύκλος μπορεί να αντιστραφεί, με μειώσεις τιμών που θα προκαλούνται από βιαστικές πωλήσεις, ενισχύοντας έτσι την περαιτέρω μείωση των τιμών.

1.4.5 Κερδοσκοπικές Απάτες:

Η απάτη έχει παίξει σημαντικό ρόλο στην κατάρρευση ορισμένων χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Αυτό γίνεται εφικτό όταν οι εταιρείες προσελκύουν καταθέτες με παραπλανητικούς ισχυρισμούς σχετικά με τις επενδυτικές τους στρατηγικές, ή έχουν καταχραστεί τα προκύπτοντα έσοδα. Κάποια παραδείγματα που περιλαμβάνουν πράξη απάτης είναι του Charles Ponzi στις αρχές του 20ου αιώνα στη Βοστώνη, η κατάρρευση του επενδυτικού ταμείου YEN στη Ρωσία το 1994, τις απάτες που οδήγησαν στην Αλβανική εξέγερση των λαχειοφόρων αγορών του 1997, και η κατάρρευση της Madoff Investment Securities το 2008. Πολλοί αδίστακτοι έμποροι που έχουν προκαλέσει μεγάλες απώλειες σε χρηματοπιστωτικά ιδρύματα έχουν κατηγορηθεί ότι ενήργησαν με δόλο, για να κρύψουν τις συναλλαγές τους. Η απάτη όσον αφορά τη χρηματοδότηση ενυπόθηκων δανείων έχει επίσης αναφερθεί ως μια πιθανή αιτία της κρίσης του 2008.

1.4.6 Μετάδοση:

Η έννοια της μετάδοσης αναφέρεται στην ιδέα ότι η χρηματοπιστωτική κρίση μπορεί να εξαπλωθεί από το ένα ίδρυμα στο άλλο. Αυτό γίνεται εμφανές όταν για παράδειγμα μια μαζική ανάληψη εξαπλώνεται από μερικές τράπεζες σε πολλές άλλες, είτε επεκτείνεται το φαινόμενο αυτό από την μια χώρα στην άλλη. Επιπλέον όταν εξαπλώνεται η νομισματική κρίση, τότε πιθανότατα να προκύψει η συντριβή της χρηματιστηριακής αγοράς μεταξύ των χωρών. Όταν η αποτυχία ενός συγκεκριμένου χρηματοπιστωτικού ιδρύματος απειλεί τη σταθερότητα πολλών άλλων θεσμικών οργάνων, αυτό ονομάζεται συστημικός κίνδυνος.

Ένα ευρέως γνωστό παράδειγμα της μετάδοσης ήταν η εξάπλωση της Ταϊλανδής κρίσης του 1997 σε άλλες χώρες όπως τη Νότια Κορέα. Ωστόσο, οι οικονομολόγοι συχνά

συζητούν για το εάν η παρατήρηση των κρίσεων σε πολλές χώρες τον ίδιο χρόνο είναι πραγματική αιτία μετάδοσης από τη μια αγορά στην άλλη, ή αν αντίθετα προκαλείται από παρόμοια βασικά προβλήματα που έχουν πλήξει κάθε χώρα ξεχωριστά, ακόμη και εν απουσία των διεθνών διασυνδέσεων .

1.4.7 Στρατηγική της συμπληρωματικότητας στις χρηματοπιστωτικές αγορές:

Παρατηρείται συχνά ότι οι επιτυχείς επενδύσεις σε ακίνητα απαιτούν από κάθε επενδυτή στην χρηματοπιστωτική αγορά, να μαντέψει τι θα κάνουν οι υπόλοιποι επενδυτές. Ο George Soros (2001), έχει αναφέρει αυτή την ανάγκη να μαντέψει τις προθέσεις των άλλων επενδυτών. Ομοίως, και ο John Maynard Keynes (1936), συγκρίνει τις χρηματοπιστωτικές αγορές με ένα παιχνίδι διαγωνισμού ομορφιάς στο οποίο κάθε συμμετέχων προσπαθούσε να προβλέψει ποιο μοντέλο οι άλλοι συμμετέχοντες θα θεωρήσουν ως το πιο όμορφο. Επιπλέον, σε πολλές περιπτώσεις, αυτό οδηγεί τους επενδυτές να έχουν κίνητρα για να συντονίσουν τις επιλογές τους. Για παράδειγμα, κάποιος επενδυτής ο οποίος σκέφτεται πως κάποιος άλλος επενδυτής θέλουν να αγοράσουν πολλά ΓΕΝ Ιαπωνίας μπορεί να θεωρήσει πως το συγκεκριμένο νόμισμα (ΓΕΝ) θα αυξηθεί σε αξία, και επομένως να του δημιουργηθεί έντονα το κίνητρο να αγοράσει ΓΕΝ. Ομοίως, ένας καταθέτης στην H.S.B.C Bank, που αναμένει ότι κάποιος άλλος καταθέτης θα αποσύρουν τα κεφάλαιά τους από την συγκεκριμένη τράπεζα με αποτέλεσμα η τράπεζα να χρεοκοπήσει, μπορεί να σκεφτεί τους ενδεχόμενους κινδύνους και να του δημιουργείται επομένως το κίνητρο να αποσύρει και αυτός τα κεφάλαιά του. Οι οικονομολόγοι αποκαλούν το κίνητρο που δημιουργείται από την μίμηση των στρατηγικών των άλλων στρατηγικών, συμπληρωματικότητα. Έχει υποστηριχθεί ότι εάν οι άνθρωποι ή οι επιχειρήσεις έχουν ένα αρκετά ισχυρό κίνητρο να κάνουν το ίδιο πράγμα που αναμένουν από τους άλλους να κάνουν, τότε μπορούν να συμβούν οι αυτοεκπληρούμενες (self- fulfilling) προφητείες (Merton, 1968). Για παράδειγμα, εάν οι επενδυτές αναμένουν πως η αξία του ΓΕΝ θα αυξηθεί, αυτό μπορεί να προκαλέσει την αύξηση της αξίας του. Επιπλέον, εάν οι καταθέτες αναμένουν ότι μια τράπεζα θα χρεοκοπήσει αυτό μπορεί να προκαλέσει την χρεοκοπία της. Ως εκ τούτου, οι οικονομικές κρίσεις μερικές φορές εμφανίζονται ως ένας φαύλος κύκλος στον οποίο οι επενδυτές αποφεύγουν κάποιο ίδρυμα ή περιουσιακό στοιχείο, επειδή αναμένουν από τους άλλους επενδυτές να κάνουν την ίδια κίνηση.

1.4.8 Σύγχρονα Αίτια μιας Οικονομικής Κρίσης

Πολλά και διάφορα θεωρούνται τα σύγχρονα αίτια που μπορούν να οδηγήσουν μια χώρα ή μια ολόκληρη Ήπειρο σε μια οικονομική κρίση. Όμως, σκοπός της παρούσας εργασίας δεν είναι τόσο η ανάπτυξη επιχειρημάτων γύρω από το ποιος ευθύνεται και ποιος επωφελείται από την οικονομική κρίση, όσο το να παρουσιαστούν γενικότερα και επιγραμματικά τα αίτια που οδηγούν σε μια οικονομική κρίση καθώς η αντιμετώπιση της.

Ορισμένα λοιπόν από τα κύρια αίτια μιας σύγχρονης οικονομικής κρίσης σύμφωνα με τον Mark Jickling, (2009) είναι τα ακόλουθα:

- Ο αλόγιστος δανεισμός στεγαστικών δανείων από τις τράπεζες, χωρίς να ελέγχουν την φερεγγυότητα των πολιτών. Όταν το τραπεζικό σύστημα είναι χαλαρό, και μη υποψιασμένο, προσδίδεται στους πολίτες η εικονική δυνατότητα, ότι είναι σε θέση να αγοράσουν οτιδήποτε ακόμα και αν δεν μπορούν να το αντέξουν οικονομικά.
- Η Φούσκα της Κατοικίας: Όταν μια κυβέρνηση επιτρέπει οι τιμές των κατοικιών να ανέλθουν σε ασταθή επίπεδα. Η φούσκα της κατοικίας σε συνδυασμό με τον αλόγιστο δανεισμό στεγαστικών δανείων συντελεί ολοένα και περισσότερο προς μια οικονομική κρίση.
- Οι Παγκόσμιες Ανισορροπίες: Οι παγκόσμιες χρηματοοικονομικές ροές χαρακτηρίζονται τα τελευταία χρόνια από ένα βιώσιμο πρότυπο. Ορισμένα κράτη εμφανίζουν κάθε χρόνο πλεονάσματα (π.χ. Γερμανία) ενώ άλλα εμφανίζουν ελλείμματα (π.χ. Ηνωμένο Βασίλειο) .Το εξωτερικό έλλειμμα μιας χώρας αντανακλάται στο εσωτερικό έλλειμμα των νοικοκυριών και των κυβερνητικών έργων. Συνεπώς, η συγκεκριμένη χώρα δεν μπορεί να συνεχίσει τον δανεισμό επ' αόριστον. Το αποτέλεσμα είναι να επικρατήσει μια οικονομική δυσπραγία ως προς τις οικονομικές υποχρεώσεις.
- Η Έλλειψη διαφάνειας και λογοδοσίας: Η έλλειψη διαφάνειας και λογοδοσίας δίνει την δυνατότητα σε διάφορους καιροσκόπους , τράπεζες, μεσιτικά γραφεία κ.α να εκμεταλλευτούν καταστάσεις στο έπακρο.
- Η Αποτυχία των Οίκων Αξιολόγησης Πιστοληπτικής Ικανότητας: Όταν πολλοί οίκοι αξιολόγησης λόγω της απουσίας κανονισμού και των πολλών και

διαφόρων συμφερόντων αξιολογούν την πιστοληπτική ικανότητα οργανισμών σε μεγαλύτερη βαθμολογία από την πραγματική.

- Η Απορρύθμιση της Νομοθεσίας: Όταν δηλαδή η νομοθεσία επιτρέπει στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα να συμμετάσχουν σε άναρχες και επικίνδυνες συναλλαγές σε ευρεία κλίμακα.
- Η έλλειψη των συστημάτων διαχείρισης κρίσεων και κινδύνου: Η επιστήμη της διαχείρισης κινδύνου και κρίσεων είναι μια σχετικά νέα επιστήμη η οποία θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί όπου κρίνεται απαραίτητο.
- Η πολυπλοκότητα των χρηματικών μέσων. Η συγκεκριμένη αιτία έχει τις ρίζες της στους κινδύνους των συναλλαγών αγοράς και την αμηχανία των ρυθμιστικών αρχών.
- Η ανθρώπινη Αδυναμία: Η γνώμη και η συμβουλή των επενδυτών δεν γίνεται να είναι πάντα ορθή. Οι λανθασμένες επιλογές και συμβουλές των επενδυτών σε συνδυασμό με την έλλειψη των ρυθμιστικών αρχών αποτελεί με την σειρά του ένα πιθανό αίτιο που μπορεί να οδηγήσει σε οικονομική κρίση.

1.5 Θεωρίες των Οικονομικών Κρίσεων:

1.5.1 Φιλελευθερισμός (Κλασική Σχολή-Adam Smith)

Οι κλασικοί οικονομολόγοι πίστευαν ότι η οικονομία ισορροπεί πάντα σε κατάσταση πλήρους απασχόλησης. Επομένως δεν πίστευαν ότι στην οικονομία μπορούν να προκύπτουν οικονομικές κρίσεις με την έννοια που αναπτύχθηκε πιο πάνω. Η άποψη τους αυτή προέκυπτε από το γεγονός ότι πίστευαν ότι οποιεσδήποτε ανισορροπίες, είτε ανεργίας, είτε πληθωρισμού που παρουσιάζονταν εντός της οικονομίας είχαν προσωρινό χαρακτήρα εξαιτίας του γεγονότος ότι η ελεύθερη οικονομία έχει την ιδιότητα να αυτορυθμίζεται μέσω του μηχανισμού των τιμών. Πρόκειται για το «αόρατο χέρι» του Adam Smith, που οδηγεί αυτόματα την οικονομία σε ισορροπία, και μάλιστα σε μια ισορροπία πλήρους απασχόλησης. Επομένως οι κρίσεις που κατά περιόδους προκύπτουν αφορούν τη βραχυχρόνια περίοδο και προέρχονται από παρεμβάσεις που διαταράσσουν προσωρινά τον αυτορρυθμιζόμενο χαρακτήρα του συστήματος.

1.5.2 Κεϋνσιανισμός

Ο Κέυνς άσκησε δριμεία κριτική στην κλασική θεωρία υποστηρίζοντας ότι η οικονομία ισορροπεί και σε κατάσταση υποαπασχόλησης. Και αυτό μπορεί να οφείλεται σε λόγους που έχουν σχέση με το χρηματικό κεφάλαιο το οποίο προτιμά να λιμνάζει και να μη κατευθύνεται σε επενδύσεις, αν δεν βλέπει ελκυστική προοπτική κέρδους. Σε αυτή την περίπτωση, υποστήριξε ο Κέυνς, το κράτος πρέπει να επεμβαίνει στην οικονομία και να αυξάνει την ενεργό ζήτηση με δημόσια έργα, ακόμη και αν αυτό προκαλεί αυξήσεις στα δημοσιονομικά ελλείμματα. Με τις κρατικές επενδύσεις αυξάνεται η απασχόληση, τα καινούργια εισοδήματα τονώνουν με τη σειρά τους τη ζήτηση, και το πολλαπλασιαστικό αυτό αποτέλεσμα ανορθώνει την οικονομία. Ο Κέυνς απέδωσε λοιπόν τις κρίσεις στην μειωμένη απόδοση των επενδύσεων σύμφωνα με τις προσδοκίες των επενδυτών. Αυτή τη μειωμένη σύμφωνα με τις προσδοκίες απόδοση την ονόμασε οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου. Στη Γενική Θεωρία του, (General Theory of Employment, Interest and Money, 1936) τονίζει χαρακτηριστικά τα εξής: «Ο ουσιαστικός χαρακτήρας του οικονομικού κύκλου οφείλεται κυρίως στον τρόπο με τον οποίο κυμαίνεται η οριακή αποδοτικότητα του κεφαλαίου».

1.5.3 Νεοφιλελευθερισμός (Σχολή του Σικάγο - Milton Fridman)

Ο νεοφιλελευθερισμός αποτελεί τη μετεξέλιξη του κλασικού φιλελευθερισμού και τη μεταφορά του στις σύγχρονες οικονομικές συνθήκες. Πρωτοεμφανίστηκε στη δεκαετία του '70 στις ΗΠΑ από τον καθηγητή Milton Fridman ο οποίος θεωρείται ιδρυτής της λεγόμενης «Σχολής του Σικάγου». Ο Fridman αμφισβήτησε την αποτελεσματικότητα των κρατικών ρυθμίσεων, άσκησε δριμεία κριτική στον κρατικό παρεμβατισμό του Κέυνς, τόνισε το ρόλο των αγορών και υποστήριξε, όπως και οι κλασικοί, ότι –με λιγοστές εξαιρέσεις– οι αγορές αυτορυθμίζονται.

Ο Fridman (1968), πίστευε ότι οι διακυμάνσεις της ποσότητας του χρήματος εντός της οικονομίας προκαλούν είτε αυξήσεις είτε πτώση στις τιμές των προϊόντων. Εφόσον λοιπόν διαχειριστής του χρηματικού όγκου είναι το κράτος, αυτό ευθύνεται για τα απορυθμιστικά φαινόμενα και επομένως για τις οικονομικές κρίσεις. Το κράτος σύμφωνα με τους νεοφιλελεύθερους δεν πρέπει να παρεμβαίνει στην οικονομία ούτε με

επεκτατικές ούτε με περιοριστικές πολιτικές αλλά να περιορίζεται στο να επιβλέπει μόνο την ετήσια μικρή ποσοστιαία αύξηση του αναγκαίου χρηματικού όγκου και να αφήνει τα υπόλοιπα στην επενέργεια των νόμων της αγοράς και στον αυτορυθμιζόμενο χαρακτήρα του καπιταλιστικού συστήματος.

1.5.4 Μαρξισμός

Ο Μαρξ θεωρούσε την οικονομική κρίση ως τη βασική παθογένεια του καπιταλιστικού συστήματος. Μέσα από τις σελίδες του «Κομμουνιστικού Μανιφέστου» (1848) διακήρυττε σχετικά με τις κρίσεις τα εξής: «Στις κρίσεις ξεσπά μια κοινωνική επιδημία, που σε κάθε άλλη προηγούμενη εποχή, θα φαινότανε ως παραλογισμός, ή επιδημία της υπερπαραγωγής. Η κοινωνία ξαφνικά βρίσκεται ριγμένη πίσω, σε κατάσταση στιγμιαίας βαρβαρότητας, θα έλεγε κανείς ότι ένας λιμός, ένας γενικός πόλεμος ερήμωσης της έκοψε όλα τα μέσα ύπαρξης. Η βιομηχανία, το εμπόριο φαίνονται εκμηδενισμένα». Είναι χαρακτηριστικές οι λέξεις που χρησιμοποιεί ο Μαρξ σ' αυτή την περίπτωση. Χαρακτηρίζει την κρίση ως επιδημία της κοινωνίας ή ακόμα χειρότερα ως λιμό.

Σημειωτέον είναι ότι η μαρξιστική θεωρία για τις οικονομικές κρίσεις προηγήθηκε χρονικά και του νεοφιλελευθερισμού και του κεϋνσιανισμού, Η βασική αίτια των οικονομικών κρίσεων σύμφωνα με το Μαρξ οφείλεται στη βασική αντίφαση του καπιταλιστικού συστήματος ανάμεσα στον κοινωνικό χαρακτήρα της παραγωγής από τη μια και στην ατομική μορφή της ιδιοποίησης από την άλλη. Ο κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγής απαιτεί τη συνειδητή ρύθμιση των οικονομικών συναλλαγών. Για να μπορούν να πωλούνται όλα τα εμπορεύματα που παράγονται θα πρέπει να υπάρχουν εντός της οικονομίας αυστηρά καθορισμένες αναλογίες ανάμεσα στην παραγωγή και την κατανάλωση. Ωστόσο, η ατομική ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής και των παραγομένων εμπορευμάτων αποκλείει τη δυνατότητα της σχεδιασμένης ανάπτυξης της οικονομίας. Ο κάθε μεμονωμένος καπιταλιστής, κυνηγώντας το κέρδος, προσπαθεί στην επιχείρησή του και στην καθορισμένη στιγμή να παραχθεί και να προσφέρει στην αγορά τόσα εμπορεύματα, όσα είναι αυτά που του μεγιστοποιούν το κέρδος. Με τον ίδιο τρόπο ενεργούν και όλοι οι υπόλοιποι καπιταλιστές.

Επιγραμματικά τα αίτια των οικονομικών κρίσεων σύμφωνα με το Μαρξ είναι τα εξής:

α. Η υπερ συσσώρευση των κεφαλαίων.

β. Η υποκατανάλωση των μαζών.

γ. Η αναρχία της παραγωγής.

δ. Η πτώση του μέσου ποσοστού του κέρδους.

Η Μαρξιστική Θεωρία:

Σημαντικές επαναλαμβανόμενες οικονομικές υφέσεις στην παγκόσμια οικονομία με το ρυθμό των 20 και 50 ετών (που συχνά αναφέρονται ως επιχειρηματικός κύκλος) αποτέλεσαν το αντικείμενο των σπουδών από τον Jean Charles de Léonard Sismondi (1773-1842), ο οποίος παρείχε την πρώτη θεωρία της κρίσης σε μια κριτική που αφορούσε την υπόθεση της κλασικής πολιτικής οικονομίας της ισορροπίας μεταξύ προσφοράς και ζήτησης (Political Economy, 1815). Η ανάπτυξη μιας οικονομικής θεωρίας όσον αφορά την κρίση γίνεται η κεντρική επαναλαμβανόμενη ιδέα σε όλο το ώριμο έργο του Καρλ Μαρξ. Ο Μαρξ όσον αφορά την τάση για μείωση του ποσοστού του κέρδους δανείστηκε πολλά στοιχεία από την παρουσίαση της συζήτησης του John Stuart Mill για την τάση των κερδών στο ελάχιστο. (Principles of Political Economy, 1848).

Σε ένα καπιταλιστικό σύστημα, για την επιτυχή λειτουργία μιας επιχείρησης, γίνεται επιστροφή λιγότερων χρημάτων στους εργαζομένους της (με τη μορφή του μισθού) σε σχέση με την αξία των αγαθών που παράγονται από τους εν λόγω εργαζόμενους (δηλαδή το ποσό των χρημάτων που θα πουλούσαν τα προϊόντα). Το κέρδος αυτό πηγαίνει πρώτα στην κάλυψη της αρχικής επένδυσης της επιχείρησης. Μακροπρόθεσμα, ωστόσο, αν ληφθεί υπόψη η συνδυασμένη οικονομική δραστηριότητα όλων των επιχειρήσεων που έχουν λειτουργική επιτυχία, είναι σαφές ότι λιγότερα χρηματικά διαθέσιμα (με τη μορφή των μισθών) επιστρέφονται στην μάζα του εργαζόμενου και γενικότερα στην κοινωνία. Εξάλλου, η επέκταση των επιχειρήσεων στη διαδικασία του ανταγωνισμού για τις αγορές οδηγεί σε μια αφθονία των αγαθών και στη γενική πτώση των τιμών τους, επιδεινώνοντας περαιτέρω την τάση για μείωση του ποσοστού του. Η βιωσιμότητα αυτής της θεωρίας εξαρτάται από δύο βασικούς παράγοντες: πρώτον, ο βαθμός στον οποίο τα κέρδη φορολογούνται από την κυβέρνηση και η επιστροφή από το κράτος στις λαϊκές μάζες, με τη μορφή της κοινωνικής πρόνοιας, οικογενειακών επιδομάτων και δαπανών για την υγεία και την εκπαίδευση. Δεύτερον, το ποσοστό του πληθυσμού, που είναι εργαζόμενοι και όχι επενδυτές ή ιδιοκτήτες των επιχειρήσεων. Με

δεδομένη την εξαιρετική κεφαλαιουχική δαπάνη που απαιτείται για να καταχωρηθούν οι σύγχρονοι οικονομικοί τομείς όπως οι μεταφορές αερογραμμών, η στρατιωτική βιομηχανία ή η παραγωγή χημικών προϊόντων, οι τομείς αυτοί είναι εξαιρετικά δύσκολο για νέες επιχειρήσεις να εισέλθουν στον κλάδο με αποτέλεσμα να συγκεντρώνονται σε όλο και λιγότερα χέρια, εντείνοντας έτσι την ολιγοπωλιακή οργάνωση της αγοράς

Η εμπειρική και η οικονομετρική έρευνα συνεχίζεται, ιδίως όσον αφορά τη θεωρία των παγκόσμιων συστημάτων και τη συζήτηση σχετικά με τον Nikolai Kondratiev και τα λεγόμενα 50 έτη του Kondratiev (The World Economy After the War, 1922). Σημαντικά στοιχεία της θεωρίας των παγκόσμιων συστημάτων, όπως του Andre Gunder Frank και του Immanuel Wallerstein (World Systems Theory, 1984), που με συνέπεια προειδοποιούν για τη συντριβή που αντιμετωπίζει σήμερα η παγκόσμια οικονομία. Οι μελετητές των παγκόσμιων συστημάτων και οι ερευνητές των κύκλων Kondratiev άφηναν πάντα να εννοηθεί ότι Συναίνεση της Ουάσιγκτον προσανατολίζεται από οικονομολόγους που ποτέ δεν κατάλαβαν τους κινδύνους οι οποίοι οδηγούν τα βιομηχανικά κράτη να αντιμετωπίσουν σήμερα το τέλος του μακροχρόνιου οικονομικού κύκλου που άρχισε μετά την πετρελαϊκή κρίση του 1973.

1.5.5 Παιχνίδια Συντονισμού

Μαθηματικές προσεγγίσεις για τη μοντελοποίηση των χρηματοπιστωτικών κρίσεων έχουν τονίσει ότι συχνά υπάρχει θετική ανάδραση, μεταξύ των αποφάσεων των συμμετεχόντων στην αγορά. Θετική ανάδραση σημαίνει ότι μπορεί να υπάρξουν δραματικές αλλαγές στις τιμές του ενεργητικού προς απάντηση των μικρών αλλαγών στους βασικούς οικονομικούς παράγοντες. Για παράδειγμα, ορισμένα μοντέλα από νομισματικές κρίσεις (Krugman, 2008) υπονοούν ότι μια σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία μπορεί να είναι σταθερή για μεγάλο χρονικό διάστημα, αλλά θα καταρρεύσει ξαφνικά σε μια χιονοστιβάδα των πωλήσεων του νομίσματος απαντώντας σε μια επαρκή επιδείνωση των δημόσιων οικονομικών ή των υποκειμενικών οικονομικών συνθηκών.

Σύμφωνα με κάποιες θεωρίες, θετική ανατροφοδότηση σημαίνει ότι η οικονομία μπορεί να έχει περισσότερες από μία καταστάσεις ισορροπίας.

Μπορεί να υπάρχει μια ισορροπία στην οποία οι συμμετέχοντες στην αγορά επενδύουν μαζικά στις αγορές στοιχείων ενεργητικού, επειδή αναμένουν το ενεργητικό να γίνει πολύτιμο, αλλά μπορεί να υπάρξει και μια άλλη κατάσταση ισορροπίας όπου οι

συμμετέχοντες καταφεύγουν σε αγορές στοιχείων ενεργητικού, επειδή αναμένουν από τους άλλους να τις αποφύγουν. Αυτός είναι ο τύπος του βασικού επιχειρήματος του Diamond, (1983) και του μοντέλου Dybvig που η τράπεζα εφαρμόζει, κατά τα οποία οι αποταμιευτές αποσύρουν τα περιουσιακά τους στοιχεία από την τράπεζα, επειδή αναμένουν το μεγάλο κύμα απόσυρσης από τους άλλους.

Ομοίως, στο μοντέλο Obstfeld των νομισματικών κρίσεων, όταν οι οικονομικές συνθήκες δεν είναι ούτε πολύ καλές ούτε πολύ κακές, υπάρχουν δύο πιθανές εκβάσεις: οι κερδοσκόποι μπορούν ή δεν μπορούν να αποφασίσουν για το αν θα επιτεθούν στο νόμισμα, ανάλογα με το τι περιμένουν από άλλους κερδοσκόπους να κάνουν. (Obstfeld, 1996)

1.5.6 Μοντέλο Μαζικοποίησης και μοντέλο Μάθησης

Έχει αναπτυχθεί μια ποικιλία μοντέλων στην οποία οι αξίες περιουσιακού στοιχείου ανεβαίνουν υπερβολικά ψηλά ή πέφτουν χαμηλά καθώς οι επενδυτές μαθαίνουν ο ένας από τον άλλο. Σε αυτά τα μοντέλα, οι αγορές περιουσιακών στοιχείων από λίγους παράγοντες ενθαρρύνουν και άλλους να αγοράσουν πάρα πολύ, όχι γιατί η πραγματική αξία του περιουσιακού στοιχείου αυξάνεται όταν πολλοί αγοράζουν (που καλείται «στρατηγική της συμπληρωματικότητας»), αλλά επειδή οι επενδυτές έρχονται να πιστεύουν ότι η αληθινή αξία του ενεργητικού είναι υψηλή όταν παρατηρούν ότι οι άλλοι αγοράζουν.

Στο μοντέλο "μαζικοποίησης", υποτίθεται ότι οι επενδυτές είναι απόλυτα λογικοί, αλλά έχουν μόνο μερική ενημέρωση για την οικονομία. Σε αυτά τα μοντέλα, όταν λίγοι από τους επενδυτές αγοράζουν κάποιο στοιχείο ενεργητικού, αυτό αποκαλύπτει ότι έχουν ορισμένες θετικές πληροφορίες σχετικά με το ενεργητικό, οι οποίες αυξάνουν πάρα πολύ τον ορθολογικό κίνητρο των άλλων επενδυτών για να αγοράσουν το στοιχείο του ενεργητικού. Ακόμα κι αν αυτή είναι μια πλήρως λογική απόφαση, μπορεί μερικές φορές να οδηγήσει σε λανθασμένα υψηλές τιμές του ενεργητικού (γεγονός που σημαίνει, τελικά, μια συντριβή), που από τους πρώτους επενδυτές μπορεί, κατά τύχη, να έχει γίνει λάθος.

Στα μοντέλα «προσαρμοστικής μάθησης» ή «προσαρμογή των προσδοκιών», υποθέτουμε ότι οι επενδυτές έχουν ατελή λογική, στηρίζοντας τον συλλογισμό τους μόνο σε πρόσφατες εμπειρίες. Σε τέτοια μοντέλα, αν η τιμή ενός δεδομένου στοιχείου του ενεργητικού αυξάνεται για κάποιο χρονικό διάστημα, οι επενδυτές μπορούν να αρχίσουν να πιστεύουν ότι η τιμή τους θα αυξάνεται πάντα, γεγονός που αυξάνει την τάση τους να αγοράσουν και, συνεπώς, οδηγεί την τιμή σε υψηλότερα επίπεδα. Ομοίως, μερικές μειώσεις των τιμών ενδέχεται να οδηγήσουν σε μια καθοδική τάση των τιμών, με αποτέλεσμα τα μοντέλα αυτού του τύπου να εμφανίσουν μεγάλες διακυμάνσεις στις τιμές των στοιχείων ενεργητικού. Πράκτορες βασισμένοι στα μοντέλα των χρηματοπιστωτικών αγορών συχνά αναλαμβάνουν να ενεργούν ως επενδυτές βάσει της προσαρμοστικής μάθησης και προσαρμογής των προσδοκιών.

Ο Fisher σε άρθρο του που δημοσίευσε το 1933 με τίτλο 'The Debt-Deflation theory of Great Depression' εξήγησε τον οικονομικό μηχανισμό ο οποίος θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια μεγάλη ύφεση, όπως αυτή που βίωσαν οι Η.Π.Α. μεταξύ του 1929 και του 1933. Δυστυχώς, όμως, λόγω της αποτυχίας μιας εταιρείας που είχε δημιουργήσει ο ίδιος και των ατυχών εκτιμήσεων του για την χρηματιστηριακή κρίση του 1929, ο Fisher έχασε σημαντικό μέρος της ακαδημαϊκής του φήμης, γεγονός που έκανε να περάσει, σχεδόν, απαρατήρητη η ανωτέρω ανάλυση. Η θεωρία του 'χρέους- αποπληθωρισμού' επανήλθε στη δημοσιότητα τη δεκαετία του 1980. Η ανωτέρω θεωρία υποστήριζε πως το κύριο πρόβλημα της αμερικανικής οικονομίας, κατά την περίοδο της μεγάλης ύφεσης, ήταν ο αποπληθωρισμός, καθότι οδηγούσε σε συνεχή αύξηση του χρέους το οποίο αποτιμάτο σε δολάρια.

Ο Fisher υποστήριξε πως εφόσον, το χρέος αποτιμάται σε χρήμα, μια αύξηση της πραγματικής αξίας του χρήματος που προέρχεται από την πτώση των τιμών, αυξάνει το πραγματικό χρέος των νοικοκυριών, των επιχειρήσεων και του κράτους. Οι οφειλέτες για να ανταπεξέρθουν στο αυξημένο πραγματικό χρέος τους οδηγούνται σε πώληση των περιουσιακών τους στοιχείων. Το γεγονός, όμως αυτό, με τη σειρά του, δημιουργεί υπερπροσφορά στην αγορά και άρα μείωση της τιμής των περιουσιακών στοιχείων. Παράλληλα, οι επιχειρήσεις περικόπτουν τις δαπάνες τους, κάτι που οδηγεί σε μείωση του εισοδήματος των νοικοκυριών και των επιχειρήσεων. Έτσι, το εισόδημα των επιχειρήσεων και των νοικοκυριών στο σύνολο της οικονομίας μειώνεται.

Με τα εισοδήματα να μειώνονται, η συνολική ζήτηση στην οικονομία συρρικνώνεται, προκαλώντας την πτώση της οικονομικής δραστηριότητας και των κερδών. Η μειούμενη ζήτηση συμπιέζει περισσότερο τις τιμές, προκαλώντας ξανά την αύξηση του πραγματικού χρέους. Έτσι, η οικονομία εισέρχεται σε ένα φαύλο κύκλο μειούμενων τιμών και αυξανόμενου χρέους. Άρα, η προσπάθεια να μειωθούν τα κόστη για να μειωθεί το χρέος οδηγεί σε χρέος μεγαλύτερης αξίας.

Η πρόταση του διαπρεπούς Αμερικανού οικονομολόγου επικεντρώθηκε στην εξής άποψη: Μια αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας θα επέφερε αύξηση του πληθωρισμού, γεγονός που θα αντιμετώπιζε το φαύλο κύκλο των μειούμενων τιμών και του αυξανόμενου χρέους. Η άνοδος των τιμών θα μείωνε το πραγματικό χρέος και θα ανέστρεφε τον κύκλο χρέους- αποπληθωρισμού παρέχοντας ανακούφιση στην οικονομία.

Παρότι δεν έχουμε εισέλθει σε μια περίοδο αποπληθωρισμού, υπό την έννοια μιας παρατεταμένης περιόδου αρνητικού πληθωρισμού που μπορεί να πλήξει την οικονομία μακροπρόθεσμα, το μέτρο της ενίσχυσης της ρευστότητας, μέσω της αγοράς κρατικών ομολόγων, που έλαβε η Τράπεζα της Αγγλίας, το οποίο τείνει να υιοθετηθεί και από άλλες κεντρικές τράπεζες, μας θυμίζει πως η θεωρία του Irving Fisher για τη σχέση ‘χρέους - αποπληθωρισμού’ η οποία μας παρέχει ακόμη χρήσιμα συμπεράσματα για την αποφυγή μιας παρατεταμένης ύφεσης.

1.6 Οι φάσεις της Οικονομικής Κρίσης

Σύμφωνα με τον Fink (1986) μια οικονομική κρίση αποτελείται από τέσσερις διαδοχικές φάσεις οι οποίες είναι:

1. Στάδιο διαμόρφωσης της κατάστασης ή στάδιο προδρόμων συμπτωμάτων (prodromal crisis stage). Οι περισσότερες οικονομικές κρίσεις παρέχουν πρόδρομα σήματα που συνεπάγονται τα πιθανά προβλήματα, ωστόσο ο Fink (1986) αναφέρει ότι τα πρόδρομα αυτά σήματα σε ορισμένες περιπτώσεις μπορεί να είναι πολύ δύσκολο να αναγνωριστούν. Ο λόγος για τον οποίο τα πρόδρομα συμπτώματα είναι τόσο σημαντικό να ανιχνευτούν, είναι διότι θα επιλυθούν πολύ ευκολότερα τα προβλήματα και είναι δυνατόν ακόμα και να αποφευχθεί η κρίση, πριν την έντονη εκδήλωση της. (Kash & Darling, 1998). Επιπλέον, στην

περίπτωση αυτή χρειάζεται λιγότερος χρόνος και λιγότεροι πόροι για τη διαχείριση μιας πιθανής οικονομικής κρίσης κατά τη διάρκεια της πρόδρομης φάσης.

2. Στάδιο εκδήλωσης-κορύφωσης της οικονομικής κρίσης (Acute crisis stage). Στο πρόδρομο στάδιο, τα πρόδρομα συμπτώματα μπορεί να είναι πολύ ασαφή για να ανιχνευθούν. Σε μια οξεία φάση-κορύφωση κρίσης, το πρόβλημα απαιτεί επείγουσα προσοχή (Cash & Darling, 1998). Η άμεση αντιμετώπιση είναι αναγκαία αν το σύμπτωμα εμφανιστεί ξαφνικά ή μετατραπεί από την πρόδρομη φάση. Η κλίμακα της οικονομικής ζημιάς εξαρτάται από την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η χώρα. Χώρες που έχουν αγνοήσει σήματα στην πρόδρομη φάση οικονομικής κρίσης έχουν περισσότερες πιθανότητες να υποφέρουν από μεγάλη ζημιά. Μόνο οι χώρες που έχουν καταρτίσει σχέδιο για την αντιμετώπιση κρίσεων μπορούν να ανιχνεύσουν και να αντιμετωπίσουν με επιτυχία μια οικονομική κρίση.(Cash & Darling, 1998). Μία από τις μεγάλες δυσκολίες στην αντιμετώπιση μιας οικονομικής κρίσης κατά τη διάρκεια της κορύφωσης είναι η ταχύτητα και η ένταση (Fink, 1986). Η ταχύτητα είναι ανάλογη με τον τύπο της κρίσης, ενώ η ένταση καθορίζεται κυρίως από τη σοβαρότητα ή την αξία των πιθανών αποτελεσμάτων. Επομένως, μόλις μια χώρα εισέλθει στο στάδιο της κορύφωσης της οικονομικής κρίσης, είναι σημαντικό να εκτιμηθεί η σοβαρότητα της ζημιάς και να αντιμετωπιστεί το συντομότερο δυνατό προκειμένου να ελεγχθεί ή και να ελαχιστοποιηθεί. Το κλειδί σε αυτή τη φάση είναι η χώρα να ελέγξει και να διαχειριστεί την κρίση όσο το συντομότερο δυνατόν, προκειμένου να περιορίσει τις ζημιές που προκλήθηκαν ή πρόκειται να προκληθούν από την κρίση (Alexander & Maehlum, 2008). Ο Fink αναφέρει ότι η φάση της κορύφωσης της οικονομικής κρίσης είναι συνήθως η μικρότερη φάση από τα τέσσερα στάδια. Παρόλα αυτά, μερικές φορές μπορεί να γίνεται αντιληπτή ότι είναι η μεγαλύτερη φάση λόγω της έντασης της.
3. Στάδιο των Επιπτώσεων (Chronic Crisis Stage): Μετά το πέρας της κύριας ζημιάς, ακολουθεί το στάδιο των επιπτώσεων. Κατά τη διάρκεια του συγκεκριμένου σταδίου, οι χώρες προσπαθούν να περιορίσουν τις ζημιές που έχουν απομείνει από την φάση κορύφωσης της κρίσης. Μπορεί να είναι η περίοδος αποκατάστασης για ορισμένες χώρες, ενώ μπορεί παράλληλα να

συνεχίζονται οι ζημιές για άλλες χώρες (Darling, 1994). Ορισμένες χώρες ενδέχεται να αντιμετωπίσουν οικονομικές ανακατατάξεις, διαχείριση των κλυδωνισμών, επιθετική εξαγορά, ή ακόμα και πτώχευση (Fink, 1986). Ικανοί ηγέτες των χωρών μπορούν να επωφεληθούν από αυτή την κρίση για να βελτιώσουν το σύστημα διαχείρισης κρίσεων-κινδύνων από την ανάλυση των απαντήσεων σχετικά με το πώς δημιουργήθηκε η κρίση (Kash & Darling, 1998). Είναι πιο αποδοτικό να εξεταστεί τι πήγε λάθος ή ποιος ήταν ο καλύτερος τρόπος αντίδρασης κ.λ.π. Ως εκ τούτου, αυτή είναι η φάση για την αναθεώρηση όλου του συμβάντος της διαχείρισης κρίσεων. Στην συγκεκριμένη φάση της οικονομικής κρίσης, πολλοί οικονομολόγοι προβλέπουν ότι η οικονομία θα αρχίσει να ανακάμπτει. Ορισμένοι αναλυτές πιστεύουν ότι η ύφεση έχει τελειώσει και η οικονομία ανακάμπτει. Ωστόσο, η μελλοντική ανάπτυξη του χρηματοοικονομικού τομέα εξακολουθεί να είναι βραδύτερη από ό, τι σε άλλους τομείς (Steverman, 2009). Χρειάζεται αρκετός χρόνος για τους ανθρώπους και τους επενδυτές για την οικοδόμηση εμπιστοσύνης στον χρηματοπιστωτικό τομέα.

4. Στάδιο Επίλυσης-Ομαλοποίησης (Crisis Resolution Stage): Σε αυτό το τελικό στάδιο, θα πρέπει να υπάρχει ένας στόχος της χώρας. Η περίοδος αυτή μπορεί να είναι ακόμη και ένα χρόνος μεγάλης ανάπτυξης για ορισμένες χώρες, επειδή η κρίση είχε δημιουργήσει μια ευκαιρία για τις χώρες να αυξήσουν τη φήμη τους μέσα από την άριστη διαχείριση των κρίσεων. Ωστόσο, στην πραγματικότητα, το τέλος της κρίσης ενδέχεται να αποκρύπτει ένα νέο πρόδρομο στάδιο. Ένα τέτοιο πρόδρομο στάδιο των κρίσεων μπορεί να γίνει μια σοβαρή οικονομική κρίση και πάλι να οδηγήσει μια χώρα στις παλιές καταστάσεις. Έτσι, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι μια οικονομική κρίση πρέπει να επιλυθεί εντελώς κατά τη διάρκεια αυτών των τεσσάρων σταδίων κρίσης. Διαφορετικά θα οδηγηθεί σε μια νέα κρίση που θα μπορούσε να θέσει σε υψηλότερο κίνδυνο μια χώρα από την προηγούμενη δυσμενή οικονομική κατάσταση.

1.7 Χαρακτηριστικά της Κρίσης

Η κάθε κρίση, ανεξάρτητα από την μορφή της και την περιοχή που ανακύπτει χαρακτηρίζεται από τα εξής:

1. Έκπληξη. Οι περισσότερες κρίσεις διακρίνονται από έκπληξη κυρίως των πολιτών. Αυτό γίνεται διότι οι πολίτες δεν μπόρεσαν ποτέ να πληροφορηθούν πλήρως για την οικονομική κατάσταση καθώς και τις επερχόμενες αλλαγές στην χώρα τους. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα ανθρώπων οι οποίοι προσπάθησαν και διέθεσαν εισοδήματα με σκοπό να επιχειρήσουν την ανάπτυξη μιας επένδυσης υπολογίζοντας ότι η υπάρχουσα κατάσταση θα είναι ιδανική για τις επενδύσεις τους. Ένα τέτοιο παράδειγμα θα μπορούσε να είναι η επένδυση χρημάτων σε αγορά ακίνητης παρουσίας. Παρόλα αυτά η κατάσταση στην πορεία μπορεί να άλλαξε σε τέτοιο βαθμό που η επένδυση να θεωρείται άκαρπη, διότι το κράτος προκειμένου να αυξήσει τα έσοδα του, λόγω μιας υποτιθέμενης κακής οικονομικής του κατάστασης, προχώρησε σε αύξηση του φόρου προστιθέμενης αξίας καθώς και σε αύξηση του φόρου ακίνητης περιουσίας. Τα τελευταία χρόνια όμως, η επινόηση και η διάχυση του internet βοήθησαν σε τέτοιο βαθμό, έτσι ώστε οι πολίτες να μπορούν να ενημερώνονται, έστω και σε μικρό βαθμό, σχετικά με την κατάσταση, τις μελλοντικές προβλέψεις καθώς και τις προσωπικές απόψεις-συμβουλές διαφόρων αναλυτών.
2. Ανεπαρκείς πληροφορίες: Όπως ήδη αναφέρθηκε οι πολίτες δεν δύναται να έχουν μια επαρκή και σωστή πληροφόρηση σχετικά με τα κοινά και τα οικονομικά στοιχεία της χώρας τους. Επιπλέον, ακόμα και αν διαθέτουν μια σχετικά καλή πληροφόρηση, υπάρχει πάντα μια δυσπιστία και μια επιφυλακτική αντιμετώπιση σχετικά με τις πηγές της πληροφόρησης και κατά πόσο μπορεί να ισχύει. Αυτό γίνεται, διότι όπως έχει αποδείξει η ιστορία, πάρα πολλοί πολίτες “ξεγελάστηκαν” με την μέθοδο της εσφαλμένης πληροφόρησης. Ένα πολύ γνωστό παράδειγμα στην οικονομική ιστορία της χώρας μας είναι η λεγόμενη “Φούσκα του Χρηματιστηρίου Αθηνών” το 1999.
3. Η κλιμακούμενη ροή των γεγονότων: Σε κάθε οικονομική κρίση η ροή των γεγονότων γίνεται πάντα κλιμακούμενα. Έστω ότι θα πρέπει να ληφθούν δέκα

αποφάσεις στα επόμενα δέκα λεπτά. Τότε το ένα πράγμα θα οδηγήσει στο άλλο και το άλλο σε κάτι επόμενο. Συνηθίζεται όμως, λόγω της σύγχυσης που επικρατεί σε παρόμοιες περιπτώσεις, οι αποφάσεις να είναι βιαστικές και εσφαλμένες, χωρίς να έχουν αποτελέσει προϊόν ώριμης σκέψης και διαδοχικής κρίσης. Έτσι, η μια εσφαλμένη απόφαση θα ακολουθηθεί από μια επίσης εσφαλμένη και πιο σημαντική απόφαση με μια συνεχιζόμενη κλιμακούμενη ροή. Η κλιμάκωση αναφέρεται σε μια ολοένα και περισσότερο αυξανόμενη ένταση εμφάνισης των γεγονότων. Ένα παράδειγμα είναι η ανακοίνωση μέσω μιας διακαναλικής συνέντευξης από τον πρωθυπουργό κάποιας χώρας για την οικονομική πτώχευση της χώρας του. Η ροή των γεγονότων ξεκινάει καταρχάς με την ενημέρωση των πολιτών μέσω της τηλεόρασης και συνεχίζεται με την άμεση ενημέρωση όλων των πολιτών, ενημέρωση η οποία γίνεται τοπικά μέσω των ίδιων των πολιτών. Συνεχίζοντας οι πολίτες καταφεύγουν σε γρήγορες και βιαστικές αποφάσεις σχετικά με τις καταθέσεις τους, τις επενδύσεις τους και το εισόδημα τους επικρατώντας μια ασαφής περιρρέουσα ατμόσφαιρα. Στην συνέχεια ακολουθούν οι αντιδράσεις των πολιτών με διάφορα εναλλακτικά μέσα, κυρίως πορείες, οι οποίες συνήθως ακολουθούνται από ανεξέλεγκτα γεγονότα χάους και μη ελεγχόμενες καταστάσεις.

4. Απώλεια ελέγχου: Η απώλεια του ελέγχου των εξελίξεων στη περίοδο μιας οικονομικής κρίσης είναι εντελώς ανατρεπτική, διασπείρει την αβεβαιότητα, διαχέει αισθήματα φοβίας ενίοτε και λανθάνοντος πανικού. Συνηθίζεται επίσης να προκαλεί διαμετρικά αντίθετες αντιδράσεις βίας είτε με τη μορφή της παραλυσίας και προσκόλλησης σε προηγούμενες καταστάσεις, είτε με τη μορφή της φυγής. Επιπλέον δημιουργείται αίσθημα απομόνωσης και αποκλεισμού από τον κοινωνικό περίγυρο ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης ανεργίας και της επαγγελματικής απαξίωσης. Επίσης προκαλείται η επιθετικότητα και η προσπάθεια βελτίωσης της θέσης των πολιτών μας σε βάρος των άλλων, ως συνέπεια της εργασιακής ανασφάλειας και του επαγγελματικού ανταγωνισμού που υποκρύπτει την ύπαρξη βίας. Η απώλεια ελέγχου πάνω στη ζωή μας σε συνθήκες οικονομικής κρίσης αφυπνίζει το δαρβινικό ένστικτο της επιβίωσης. Οι ατομικές και πολιτικές ελευθερίες απειλούνται από την ανάγκη αποκατάστασης της κοινωνικής τάξης και της εργασιακής πειθαρχίας. Η

δημοκρατία τελεί υπό δοκιμασία και μαζί και οι αρχές και οι θεσμοί που την στηρίζουν. (Καλλωνιάτης, 2011)

5. Εξονυχιστικός έλεγχος από το εξωτερικό: Οι μεγαλύτερες κρίσεις σε διάρκεια και σε ένταση εμφανίζονται συνήθως σε μικρά και αναπτυσσόμενα κράτη. Τα συγκεκριμένα κράτη συνηθίζεται να εξαρτώνται οικονομικά από άλλες χώρες που έχουν επενδύσει στην συγκεκριμένη χώρα και προσπαθούν ολοένα και περισσότερο να αυξήσουν την πολιτική και οικονομική επιρροή τους. Σε μια ενδεχόμενη κακή οικονομική κατάσταση στην χώρα της επιρροής τους, προσπαθούν με κάθε μέσο να ελέγξουν αφενός μεν την αξιοπιστία της συγκεκριμένης χώρας και αφετέρου την εξασφάλιση των συμφερόντων τους. Έτσι σε συνδυασμό με άλλες χώρες που και αυτές κατέχουν σημαντικό βαθμό επιρροής, επιδίδονται σε έναν διαρκή έλεγχο της οικονομικής κατάστασης, της αξιοπιστίας της πολιτικής και της κοινωνικής ζωής.
6. Νοοτροπία Πολιορκίας. Σε μια οικονομική κρίση το κυριότερο αίσθημα των πολιτών είναι παρόμοιο με αυτό της πολιορκίας. Δηλαδή, οι πολίτες αισθάνονται ότι πολιορκούνται από οποιονδήποτε, με σκοπό κάποιος να τους βλάψει. Παρατηρείται λοιπόν, οι πολίτες να γίνονται ολοένα και πιο ατομικιστές και να περιορίζουν ολοένα και περισσότερο τις κοινωνικές τους σχέσεις καθώς και την αξιοπιστία τους στις πληροφορίες, στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και στην πολιτική του τόπου. Όλα τα παραπάνω είναι απόρροια του φόβου και της απώλειας ελέγχου και εμφανίζονται στο τέλος της κλιμάκωσης της κρίσης.
7. Πανικός: Ονομάζεται μια κατάσταση πολύ έντονου φόβου και άγχους, στην οποία μπορεί να βρεθεί ένα άτομο. Ο πανικός, το έντονο δηλαδή άγχος που εισβάλλει ξαφνικά και κλιμακώνεται πολύ γρήγορα, συνοδεύεται από μια πληθώρα συμπτωμάτων τόσο σωματικών όσο και ψυχολογικών. Ο πανικός είναι ένα σύνηθες συναίσθημα σε περιόδους οικονομικής κρίσης. Οι άνθρωποι αισθάνονται απελπισμένοι και αβοήθητοι και πολλοί φοβούνται ότι τα πράγματα δεν πρόκειται να πάνε καλύτερα στο μέλλον. Ο πανικός γενικεύεται και γίνεται αόριστος ακούγοντας επιπλέον πληροφορίες σχετικά με την κρίση καθώς και μελλοντικές δυσχερείς προβλέψεις. Ο πανικός σε μια κατάσταση οικονομικής κρίσης οδηγεί σε λανθασμένες και βεβιασμένες αποφάσεις κυρίως στα

οικονομικά θέματα του κάθε πολίτη, αλλά και στις κοινωνικές του σχέσεις. Παράδειγμα μπορεί να αποτελέσει η εσφαλμένη νοοτροπία πανικού ενός πολίτη σε μια ενδεχόμενη οικονομική κρίση, που εκδηλώνεται με την βιαστική αγορά, καταναλωτικών προϊόντων με το σκεπτικό ότι μελλοντικά θα ανέβουν οι τιμές ή ότι θα υπάρξει έλλειψη προϊόντων.

8. Βραχυπρόθεσμη εστίαση στην πληροφόρηση: Το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό αναφέρεται στην ταχεία εστίαση μεγάλου μέρους του πληθυσμού μιας χώρας στα μέσα πληροφόρησης. Παρατηρείται δηλαδή σε μια οικονομική κρίση, ένα τεράστιο μέρος του πληθυσμού να αρχίζει να ενημερώνεται καθημερινά είτε μέσω εφημερίδας, είτε μέσω internet είτε μέσω τηλεόρασης, θέση που παλαιότερα αποτελούσε ένα μικρό μέρος του πληθυσμού και σε χαμηλότερο βαθμό.

1.8 Παραδείγματα-Ιστορία

Μια διάσημη έρευνα των χρηματοοικονομικών κρίσεων είναι αυτή με τίτλο "Αυτή η Περίοδος είναι Διαφορετική: Οκτώ Αιώνες Δημοσιονομικής Τρέλας", από τους οικονομολόγους Carmen Reinhart και Rogoff Kenneth, το 2009, οι οποίοι θεωρούνται από τα κύρια ονόματα ιστορικών των χρηματοπιστωτικών κρίσεων. Σε αυτή την έρευνα, γίνεται αναδρομή στο ιστορικό της χρηματοπιστωτικής κρίσης πίσω στις κυρίαρχες προεπιλογές, προκαθορίζοντας το δημόσιο χρέος, το οποίο ήταν η μορφή της κρίσης πριν από το 18ο αιώνα και συνεχίζει, ακόμα και τώρα να προκαλεί πτωχεύσεις ιδιωτικών τραπεζών. Οι κρίσεις από το δέκατο όγδοο αιώνα χαρακτηρίζουν και την προεπιλογή δημόσιου χρέους και την ιδιωτική προεπιλογή χρέους. Οι Reinhart και Rogoff, επίσης κατατάσσουν την υποβάθμιση του νομίσματος και του υπερπληθωρισμού ως μορφές οικονομικής κρίσης, σε γενικές γραμμές, επειδή οδηγούσαν σε μονομερή μείωση (αποκήρυξη) του χρέους.

Πολλά και διάφορα τα παραδείγματα μεγάλων οικονομικών κρίσεων που συνέβησαν σε διάφορες χώρες του κόσμου. Οι περίοδοι που συνέβησαν οι οικονομικές κρίσεις χωρίζονται τρεις μεγάλες ιστορικά κατηγορίες :

1.8.1 Οικονομικές κρίσεις πριν το 19^ο Αιώνα

1. Η φούσκα της Ολλανδικής Τουλίπας ή αλλιώς η Μανία της τουλίπας :
Η «Μανία της Τουλίπας» αποτελεί το πιο θεαματικό γεγονός κερδοσκοπικής τρέλας που απορρέει από το σύνδρομο του «εύκολου πλουτισμού». Είναι πραγματικά εντυπωσιακό το πώς ένα φυτό που μπορεί κάποιος να αγοράσει από οποιοδήποτε ανθοπωλείο, έγινε η αιτία για να δημιουργηθεί η πρώτη μεγάλη Φούσκα στην ιστορία. Γύρω στο 1630 οι παραδοσιακοί έμποροι της τουλίπας εισήγαγαν το όμορφο αυτό φυτό στην Ολλανδική αγορά διότι εκείνη την εποχή υπήρχε μεγάλη άνθηση στην Ολλανδία για την τέχνη και της αισθητική των αντικειμένων. Οι Ολλανδοί ενθουσιάστηκαν από τα υπέροχα χρώματα τους και ολοένα και περισσότερο άρχισαν να προσθέτουν τις τουλίπες στον κήπο τους. Μέσα σε μερικά χρόνια η τουλίπα κατάφερε να γίνει το πιο ακριβό είδος ανάμεσα σε όλα τα φυτά των Ολλανδικών κήπων. Με την πάροδο του χρόνου πολλές από τις τουλίπες υπέκυψαν σε μια θανατηφόρο ασθένεια γνωστή ως «μωσαϊκό». Δηλαδή, λόγω της ασθένειας αυτής τα πέταλα δημιούργησαν μια ποικιλία διαφορετικών χρωμάτων. Αυτό το χαρακτηριστικό της ποικιλίας των χρωμάτων έκανε περιζήτητες τις τουλίπες και γοήτευσε ιδιαίτερα τους Ολλανδούς. Τόσο η ζήτηση όσο και η τιμή της τουλίπας αυξήθηκαν σε τέτοιο βαθμό, που όλοι οι Ολλανδοί τις θεωρούσαν έξυπνες και σταθερές επενδύσεις. Όλοι τους οραματίστηκαν ότι το πάθος για τις τουλίπες θα διαρκέσει για πάντα και με μεγάλη μανία ο ένας μετά τον άλλο αγόραζαν όσο περισσότερες τουλίπες μπορούσαν και συγκεκριμένα όσο πιο ακριβές τόσο πιο πολύ ο κόσμος τις θεωρούσε έξυπνες επενδύσεις. Οι συνέπειες ήταν οδυνηρές για την Ολλανδική οικονομία. Τον Φεβρουάριο του 1637 τιμές των τουλιπών άρχισαν να κατακυλούν και μαζί τους και οι περιουσίες των Ολλανδών. Ο ρυθμός της πτώσης ήταν τόσο γρήγορος που επικράτησε πανικός. Μέσα σε μερικούς μήνες τον Μάιο του 1637 όλα είχαν τελειώσει. Το σοκ που υπέστη η Ολλανδία από την καταστροφική πτώση των τιμών της τουλίπας ήταν τέτοιο που την οδήγησε σε μακροχρόνια οικονομική κατάπτωση.
2. Η Φούσκα των Νοτίων Θαλασσών: Η συγκεκριμένη Φούσκα απεικονίζει με ζωντάνια πως ο συνδυασμός της εταιρικής απάτης, πολιτικής διαφθοράς, και χειραγώγησης μετοχών μέσω χρηματιστηριακών καναλιών και τύπου έλκει την πλειοψηφία του κόσμου να αποχωριστεί τα χρήματά του. Μέσα σε μια χρονική

περίοδο οικονομικής ευημερίας, η Αγγλία είχε επικρατήσει ως η μόνη παγκόσμια ναυτική δύναμη στις αρχές του 1700. Η φούσκα των Νοτίων Θαλασσών είναι η ιστορία της κερδοσκοπίας πάνω στις μετοχές μιας εταιρείας, της αγγλικής Εταιρείας των Νοτίων Θαλασσών. Η εταιρεία αυτή υποτίθεται ότι θα επένδυε τα κεφάλαιά της στην Νότια Αμερική, την δεκαετία του 1710. Πλήθη κόσμου (μεταξύ αυτών και ο Ισαάκ Νεύτων) συνέρρεαν καθημερινά έξω από τα γραφεία της εταιρείας, στο Λονδίνο, για να αγοράσουν τις μετοχές της. Στην Εταιρεία των Νοτίων Θαλασσών, που τελούσε υπό την υψηλή προστασία του αγγλικού θρόνου, είχε παραχωρηθεί από τον Ισπανό βασιλιά ένα αποκλειστικό προνόμιο εμπορίου και εκμετάλλευσης των ισπανικών εδαφών της Νότιας Αμερικής. Το κοινό πίστεψε ότι υπήρχαν προοπτικές τεραστίων κερδών από το μονοπώλιο εμπορίου με τη Λατινική Αμερική καθώς υπερβολικές φήμες διοχετεύονταν καθημερινά σχετικά με το πόσο επικερδής είναι η συγκεκριμένη αγορά μετοχών. Στην πορεία των πραγμάτων, όμως, το προνόμιο απεδείχθη ότι δεν ήταν και τόσο αποκλειστικό και εκτεταμένο, ενώ και οι αποδόσεις στις υπεράκτιες δραστηριότητες δεν ήταν και τόσο μεγάλες. Στην πραγματικότητα ποτέ δεν υπήρξε κανένα εμπόριο με καμία χώρα της Νότιας Αμερικής. Το μόνο εμπόριο που έκανε η εταιρεία ήταν το εμπόριο σκλάβων από την Αφρική αλλά και αυτό το έκανε ανεπιτυχώς διότι η θνησιμότητα στα πλοία κατά τη μεταφορά ήταν μεγάλη. Είναι πλέον σίγουρο ότι λίγοι από τους μετόχους γνώριζαν το ακριβές αντικείμενο αυτής της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Τα κέρδη της εταιρείας αποδείχθηκαν μικρότερα από τα αναμενόμενα. Παρά το γεγονός αυτό όμως, οι τιμές των μετοχών της εταιρείας διαρκώς ανέβαιναν, ενισχυόμενες από τις φήμες περί τεράστιων κερδών στο μέλλον. Το αποκορύφωμα αυτής της απάτης και πολιτικής διαφθοράς σε βάρος του εύπιστου κοινού που οραματίστηκε απεριόριστα πλούτη, έλαβε χώρα το 1720 όταν η εταιρεία πρότεινε να εξαγοράσει όλο το δημόσιο χρέος της Αγγλίας που έφτανε τα 31 εκατομμύρια λίρες. Η κερδοσκοπική mania κυριέυσε αμφοτέρους τους αριστοκράτες και τους πληβείους. Η μετοχή «χτύπησε» τις 800 λίρες. Στη τελική φάση της ξέφρενης ανόδου ξεπέρασε το ψυχολογικό φράγμα των 1000 λιρών και μετά κυριολεκτικά κατέρρευσε. Η οικονομική καταστροφή που προκλήθηκε ήταν απερίγραπτη. Κοινωνικές αναταραχές ξέσπασαν όταν η μετοχή σε συλ ελεύθερης πτώσης διαπέρασε το σημείο στήριξης των 300 λιρών. Η ολοκληρωτική καταστροφή ήρθε τον Σεπτέμβριο του 1720 όταν η μετοχή σταμάτησε στις 135 λίρες. Δηλαδή

κοντά στην τιμή από την οποία ξεκίνησε. Χιλιάδες περιουσίες χάθηκαν, μικρές και μεγάλες. Το «κραχ» παρέμεινε στις μνήμες του Δυτικού κόσμου για το υπόλοιπο του 18ου αιώνα. Στο επακόλουθο αυτού του συγκλονιστικού «κραχ» το Αγγλικό κοινοβούλιο για να προστατεύσει το κοινό από περαιτέρω χρηματιστηριακές απάτες ψήφισε το νομοσχέδιο της Φούσκας (Bubble Act) το οποίο απαγόρευε την έκδοση μετοχών από ανώνυμες εταιρίες.

1.8.2 Οικονομικές κρίσεις τον 19^ο αιώνα

1. Πανικός του 1857 – Κυρίαρχη Αμερικάνικη οικονομική ύφεση /αποτυχίες τραπεζών

Ο πανικός του 1857 ήταν ένας οικονομικός πανικός στις Ηνωμένες Πολιτείες, που προκλήθηκε από τη μείωση της διεθνούς οικονομίας και την υπερβολική επέκταση της εγχώριας οικονομίας. Ξεκινώντας το Σεπτέμβριο του 1857, η οικονομική ύφεση δεν κράτησε για πολύ. Μετά την αποτυχία της Οχάιο Life Insurance και Trust Company (Ασφάλεια Ζωής και Επιχείρηση Εμπιστοσύνης), ο οικονομικός πανικός εξαπλώθηκε γρήγορα, εφόσον οι επιχειρήσεις άρχισαν να αποτυγχάνουν, η βιομηχανία σιδηροδρόμου αντιμετώπισε οικονομικές μειώσεις και εκατοντάδες εργαζόμενοι απολύθηκαν. Δεδομένου ότι τα έτη που προηγήθηκαν του πανικού του 1857 ήταν εφήμερα, πολλές τράπεζες, έμποροι και αγρότες είχαν καταλάβει την ευκαιρία να αναλάβουν κινδύνους με τις επενδύσεις τους και, μόλις οι τιμές της αγοράς άρχισαν να μειώνονται, πολύ γρήγορα θα άρχισαν να αντιμετωπίζουν τις συνέπειες του οικονομικού πανικού. (Glasner, 1997)

Αιτίες του οικονομικού πανικού του 1857:

Στις αρχές της δεκαετίας του 1850, υπήρξε μεγάλη οικονομική ευημερία στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ωστόσο, στις αρχές του 1857, η ευρωπαϊκή αγορά για τα αγαθά από τη δυτική Αμερική άρχισε να παρακμάζει, αυτό ανάγκασε τους δυτικούς τραπεζίτες και τους επενδυτές να γίνουν πιο επιφυλακτικοί. Οι ανατολικές τράπεζες έγιναν πιο προσεκτικές με τα δάνεια τους στη δύση και μερικοί αρνήθηκαν ακόμα και να δεχθούν τα δυτικά νομίσματα.

Πριν από το 1857, η βιομηχανία σιδηροδρόμου βρισκόταν σε περίοδο άνθησης λόγω της τεράστιας μετανάστευσης των ανθρώπων προς τα δυτικά, ειδικά στο Κάνσας. Με το μεγάλο κύμα των ανθρώπων που κινούνται, οι σιδηρόδρομοι έγιναν μια κερδοφόρα βιομηχανία και έτσι οι τράπεζες αξιοποίησαν την ευκαιρία και άρχισαν να παρέχουν σε εταιρείες σιδηροδρόμων μεγάλα δάνεια. Ωστόσο, από τα τέλη του καλοκαιριού, η αξία της δυτικής γης μειώθηκε και η μετανάστευση επιβραδύνθηκε δραστικά, προκαλώντας επιβράδυνση των τίτλων σιδηροδρόμου στην πτώση της αξίας του. (Ross, 2003). Μέχρι την άνοιξη, η εμπορική πίστωση είχε στερέψει, αναγκάζοντας ήδη τους υπερχρεωμένους εμπόρους της Δύσης να περιορίσουν τα έξοδα αγοράς των νέων αποθεμάτων. Ως αποτέλεσμα της περιορισμένης αγοράς στα δυτικά, οι έμποροι σε όλη τη χώρα άρχισαν να βλέπουν μειώσεις στις πωλήσεις και τα κέρδη. Οι σιδηρόδρομοι είχαν δημιουργήσει μια αλληλεξαρτώμενη εθνική οικονομία, και τώρα η οικονομική ύφεση στη Δύση απειλούνταν μιας οικονομικής κρίσης. Δεδομένου ότι πολλές τράπεζες είχαν χρηματοδοτήσει τους σιδηροδρόμους και τη γη που αγοραζόταν, άρχισαν να αισθάνονται τις πιέσεις από τις πτώσεις των αξιών του σιδηροδρόμου. Οι Illinois Central, Erie, Pittsburgh, Fort Wayne και Chicago, αναγκάστηκαν να κλείσουν λόγω της οικονομικής ύφεσης. Η Delaware, Lackawanna και η FondduLac, σιδηροδρομικές εταιρείες της δύσης, αναγκάστηκαν να κηρύξουν πτώχευση. Ο σιδηρόδρομος της Βοστώνης και η Σιδηροδρομική Εταιρεία Worcester, γνώρισαν επίσης βαριές οικονομικές δυσκολίες. Οι εργαζόμενοι ενημερώθηκαν, μέσα από ένα υπόμνημα που γράφτηκε στα τέλη Οκτωβρίου του 1857, ότι « τα έσοδα από μεταφορά επιβατών και εμπορευμάτων έχουν μειωθεί κατά τη διάρκεια του περασμένου μήνα (σε σύγκριση με τον αντίστοιχο μήνα του προηγούμενου έτους), πάνω από είκοσι χιλιάδες δολάρια, με πολύ μικρές προοπτικές βελτίωσης κατά τη διάρκεια του χειμώνα που ακολουθούσε ». Η εταιρεία ανακοίνωσε επίσης ότι οι εργαζόμενοι της θα λάβουν μια μείωση της αμοιβής τους κατά 10%. Εκτός από τη φθίνουσα αξία των κινητών αξιών του σιδηροδρόμου, οι αγρότες άρχισαν να αποκλείουν την υποθήκη από τα εδάφη τους στη Δύση, και έτσι δημιουργήθηκε μεγαλύτερη οικονομική πίεση στις τράπεζες. (Klein, 1962).

Το κρίσιμο σημείο για να προκληθεί πραγματικά ο πανικός του 1857, ήταν η αποτυχία της Ασφάλειας Ζωής και της Επιχείρησης Εμπιστοσύνης (Life Insurance και Trust Company) του Οχάιο, στις 24 Αυγούστου. Η Οχάιο Life Insurance και Trust Company

απέτυχε λόγω των παράνομων δραστηριοτήτων της διοίκηση της εταιρείας και η αποτυχία της απείλησε και τις άλλες τράπεζες του Οχάιο.

2. Πανικός του 1893

Είναι μια κατάσταση πανικού στις Ηνωμένες Πολιτείες που χαρακτηρίστηκε από την κατάρρευση του υπέρ αναπτυγμένου σιδηροδρόμου και την επισφαλή χρηματοδότηση του σιδηροδρόμου που συνοδεύεται και από μια σειρά αποτυχιών των τραπεζών

Αιτίες πανικού του 1893:

Ο πανικός του 1893 ήταν μια σοβαρή οικονομική ύφεση στις Ηνωμένες Πολιτείες που άρχισε στο εν λόγω έτος. Παρόμοια με τον πανικό του 1873, αυτός ο πανικός σηματοδοτήθηκε από την κατάρρευση του υπεραναπτυγμένου σιδηροδρόμου και της επισφαλούς χρηματοδότησης του τα οποία προκάλεσαν μια σειρά από αποτυχίες των τραπεζών.

Το 1880 ήταν μια περίοδος αξιοσημείωτης οικονομικής ανάπτυξης στις Ηνωμένες Πολιτείες, κάτι που έγινε τελικά καθοδηγούμενο από την κερδοσκοπία του σιδηροδρόμου. Οι σιδηρόδρομοι ήταν ήδη κατασκευασμένοι, και πολλές εταιρείες συνέχισαν την ανάπτυξη τους. Επιπλέον, πολλά ανθρακωρυχεία άνοιξαν (συχνά με σιδηροδρομικές συνδέσεις), καθώς τα προϊόντα τους, ειδικότερα το ασήμι, άρχισαν να καταλύουν την αγορά. Οι αγρότες, κυρίως στις μεσοδυτικές πολιτείες, υπέστησαν μια σειρά από περιόδους ξηρασίας, που τους άφηνε ελλείμματα γιατί αναγκάζονταν να πληρώσουν τα χρέη τους, με αποτέλεσμα να μειώνεται η αξία της γης τους. Η ελεύθερη κυκλοφορία από ασήμι ενθαρρύνθηκε από τους αγρότες οι οποίοι προσπάθησαν να ενδυναμώσουν την οικονομία και να δημιουργήσουν πληθωρισμό, για να μπορέσουν έτσι να αποπληρώσουν το χρέος τους με φθηνότερο δολάριο.

Ένα από τα πρώτα σημάδια του προβλήματος ήταν η χρεοκοπία της Φιλαδέλφειας η οποία είχε υπερεκταθεί σε μεγάλο βαθμό, στις 23 Φεβρουαρίου 1893. Όσον αφορά την κατάσταση της οικονομίας που επιδεινώνονταν, οι άνθρωποι έσπευσαν να αποσύρουν τα χρήματά τους από τις τράπεζες, προκαλώντας έτσι τραπεζική σύγχυση. Η πιστωτική κρίση επηρέαζε και άλλες οικονομίες. Ένας οικονομικός πανικός στο Ηνωμένο Βασίλειο και η μείωση των συναλλαγών στην Ευρώπη, προκάλεσε τους ξένους επενδυτές να πουλήσουν αμερικανικά αποθέματα για την απόκτηση αμερικανικών κεφαλαίων που υποστηρίζονταν από χρυσό. Οι επενδύσεις κατά τη διάρκεια του

πανικού ήταν σε μεγάλο βαθμό χρηματοδοτούμενες μέσω ομολογιακών δανείων με υψηλές πληρωμές τόκων. (Whitten, DavidO, 1904)

Η Εθνική Εταιρεία Σχοινιού (The National Cordage Company) τέθηκε υπό καθεστώς πτώχευσης, με αποτέλεσμα οι τραπεζίτες της να ανακαλούν τα δάνειά τους σε απάντηση στις φήμες σχετικά με τον οικονομικό κίνδυνο του NCC.

Ακολούθησαν μια σειρά από άλλες τραπεζικές αποτυχίες, ο Βόρειος Ειρηνικός Σιδηρόδρομος, η Ένωση Σιδηροδρόμου του Ειρηνικού και οι σιδηρόδρομοι Atchison, Topeka και Santa Fe απέτυχαν. Αυτό ακολουθήθηκε από την πτώχευση πολλών άλλων εταιρειών. Συνολικά πάνω από 15.000 επιχειρήσεις και 500 τράπεζες απέτυχαν (πολλές από αυτές στη Δύση). Σύμφωνα με εκτιμήσεις, περίπου το 17% -19% του εργατικού δυναμικού ήταν άνεργο στην αιχμή του πανικού. Η τεράστια άνοδος της ανεργίας, σε συνδυασμό με την απώλεια των αποταμιεύσεων ζωής που φυλάσσονταν σε χρεοκοπημένες τράπεζες, σήμαινε ότι μία μεσαία τάξη δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις υποθηκών τους, με αποτέλεσμα πολλοί να αποχωρήσουν από το νεόκτιστο σπίτι τους. (Hoffman, 1970)

1.8.3 Οικονομικές κρίσεις του 20^{ου} αιώνα

1) Το κραχ της Wall Street το 1929,

Ακολουθούμενη από τη Μεγάλη Ύφεση ήταν η μεγαλύτερη και πιο σημαντική οικονομική ύφεση κατά τον 20^ο αιώνα. Η δεκαετία που προηγήθηκε του κραχ, ήταν μια εποχή πλούτου και υπερβάσεων. Παρά την προσοχή για τους κινδύνους της κερδοσκοπίας, πολλοί πίστευαν ότι η αγορά θα μπορούσε να διατηρήσει τα υψηλά επίπεδα τιμών. Λίγο πριν από τη συντριβή, ο οικονομολόγος Irving Fisher διακήρυξε: «Οι τιμές των μετοχών έχουν φθάσει σε ένα σημείο που μοιάζει με ένα συνεχόμενο υψηλό οροπέδιο». Ωστόσο, η αισιοδοξία και οικονομικά οφέλη της μεγάλης αγοράς γκρεμίστηκαν την «Μαύρη Τρίτη», στις 29 Οκτωβρίου του 1929, όταν οι τιμές των μετοχών στο Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης (NYSE) κατέρρευσαν. Οι τιμές των μετοχών έπεσαν κατακόρυφα εκείνη την ημέρα, και συνέχισαν να μειώνονται με ρυθμούς άνευ προηγουμένου για έναν ολόκληρο μήνα.

(Teach, Edward, 2007)

Τον Οκτώβριο του 1929 το κραχ ήρθε κατά τη διάρκεια μιας περιόδου μειώσεων των πραγματικών τιμών των ακινήτων των Ηνωμένων Πολιτειών κοντά στο ξεκίνημα μιας αλυσίδας από γεγονότα που οδήγησαν στη Μεγάλη Ύφεση, μια περίοδο οικονομικής ύφεσης στα βιομηχανικά έθνη.

Στις ημέρες που οδήγησαν στην "Μαύρη Πέμπτη" (που ονομάζεται "Μαύρη Παρασκευή" στην Ευρώπη, λόγω διαφοράς της ώρας) και στη «Μαύρη Τρίτη» της επόμενης εβδομάδας, η αγορά ήταν σοβαρά ασταθής. Περίοδοι πώλησης με υψηλούς όγκους συναλλαγών, σε συνδυασμό με διάσπαρτες σύντομες περιόδους ανόδου των τιμών και ανάκτησης. Μετά το κραχ, ο δείκτης Dow Jones Industrial Average (DJIA), ανέκαμψε εν μέρει το Νοέμβριο-Δεκέμβριο του 1929 και στις αρχές του 1930, μόνο για να αντιστραφεί και να συντρίβει και πάλι, φθάνοντας στο χαμηλότερο σημείο της μεγάλης αγοράς το 1932. Στις 8 Ιουλίου του 1932, ο δείκτης Dow Jones έφθασε στο χαμηλότερο επίπεδό του, του 20^{ου} αιώνα και δεν επέστρεψε στα επίπεδα προ του 1929 μέχρι το Νοέμβριο του 1954. (The Panic of 2008 What Do We Name the Crisis? The Wall Street Journal, 2010)

Όταν ο κόσμος είδε τον Dow Jones Industrial Average να αυξάνεται και η αξία του να πενταπλασιάζεται, οι τιμές κορυφώθηκαν σε 381,17 στις 3 Σεπτεμβρίου του 1929. Η αγορά στη συνέχεια μειώθηκε απότομα για ένα μήνα, χάνοντας 17% της αρχικής της αξίας.

Οι τιμές στη συνέχεια, ανακτήθηκαν περισσότερο από το ήμισυ των απωλειών κατά τη διάρκεια της επόμενης εβδομάδας Η μείωση επιταχύνθηκε στη λεγόμενη "Μαύρη Πέμπτη", στις 24 Οκτώβρη του 1929.

Στην 13:00 την ίδια ημέρα (24 Οκτωβρίου), διάφοροι ηγέτες των τραπεζών της Wall Street συναντήθηκαν για να βρουν μια λύση για τον πανικό και το χάος στην αίθουσα συναλλαγών. Στη συνάντηση παραβρέθηκαν ο Thomas W. Lamont, επικεφαλής της Morgan Bank, ο Albert Wiggin, επικεφαλής της Chase National Bank και ο Charles E. Mitchell, πρόεδρος της National City Bank της Νέας Υόρκης. Επέλεξαν τον Richard Whitney, αντιπρόεδρο της Χρηματιστηρίου, να ενεργεί για λογαριασμό τους. Με τους οικονομικούς πόρους των τραπεζιτών πίσω του, ο Whitney έθεσε μια προσφορά για την αγορά ενός μεγάλου πακέτου μετοχών Χάλυβα στις Ηνωμένες Πολιτείες σε τιμή πολύ πάνω από την τρέχουσα στην αγορά. Αυτή η τακτική ήταν παρόμοια με μια τακτική η

οποία έληξε τον πανικό του 1907, και κατάφερε να σταματήσει την κρίση εκείνης της ημέρας. Στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, η ανάπαυση ήταν μόνο προσωρινή.

Κατά τη διάρκεια του Σαββατοκύριακου, τα γεγονότα καλύπτονταν από τις εφημερίδες των Ηνωμένων Πολιτειών. Τη Δευτέρα στις 28 Οκτωβρίου, τη πρώτη "Μαύρη Δευτέρα", οι περισσότεροι επενδυτές αποφάσισαν να βγουν από την αγορά, και η κρίση συνεχίστηκε με μια απώλεια ρεκόρ του δείκτη Dow Jones ύψους 38 μονάδων, ή της τάξεως του 13%. Την επόμενη μέρα, στις 29 του Οκτώβρη 1929, την «Μαύρη Τρίτη», περίπου 16 εκατομμύρια μετοχές διαπραγματεύονται, και ο Dow Jones έχασε 30 μονάδες επιπλέον. Ο όγκος των αποθεμάτων που διαπραγματεύονται στις 29 Οκτωβρίου 1929 ήταν ένα ρεκόρ που δεν είχε σπάσει για σχεδόν 40 χρόνια, το 1968. Ο συντάκτης Richard M.Salsman έγραψε ότι « στις 29 Οκτωβρίου, φήμες λένε ότι ο Πρόεδρος των ΗΠΑ Herbert Hoover, δεν θα ασκήσει βέτο στον εκκρεμή λογαριασμό δασμολογίων Hawley-Smoot », ως αποτέλεσμα οι τιμές των μετοχών να πέσουν ακόμη περισσότερο. Ο William C. Durant ενώθηκε με μέλη της οικογένειας Rockefeller και άλλων οικονομικών γιγάντων για να αγοράσουν μεγάλες ποσότητες αποθεμάτων, προκειμένου να αποδείξουν στο κοινό την εμπιστοσύνη τους στην αγορά, αλλά οι προσπάθειές τους απέτυχαν να σταματήσουν τη κρίση. Ο Dow Jones έχασε ένα άλλο 12% εκείνη την ημέρα. Ο τηλετύπος δεν σταμάτησε να προβάλλει μέχρι τις 7:45 το βράδυ περίπου. Η αγορά έχασε πάνω από 14 δισεκατομμύρια δολάρια σε αξία την ημέρα εκείνη, συσσωρεύοντας τις απώλειες της εβδομάδας σε 30 δισεκατομμύρια δολάρια (U.S. Industrial Stocks Pass of 1929, 1964)

Πίνακας 1.1 Dow Jones Industrial Average για 10/28/1929 και 10/29/1929

<u>ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ</u>	<u>ΜΕΤΑΒΟΛΗ</u>	<u>ΜΕΤΑΒΟΛΗ%</u>	<u>ΚΛΕΙΣΙΜΟ</u>
28 Οκτωβρίου 1929	-38.33	-12.82	260.64
29 Οκτωβρίου 1929	-30.57	-11.73	230.07

Πηγή: Bierman Harold, 2008

Ένα προσωρινό κατώτατο σημείο εμφανίστηκε στις 13 Νοεμβρίου με τον Dow Jones κλείνοντας στις 198.60 μονάδες. Η αγορά άρχισε να ανακάμπτει για αρκετούς μήνες

από εκείνο το σημείο, με τον Dow Jones να φτάνει σε μια δευτερογενή κορυφή κλεισίματος του ύψους των 294,07 στις 17 Απριλίου 1930.

Επιδράσεις :

Το 1929, το κραχ μαζί με την Μεγάλη Ύφεση αποτέλεσαν «Τη μεγαλύτερη οικονομική κρίση του 20^{ου} αιώνα». Ο πανικός του Οκτώβρη του 1929, είχε έρθει για να χρησιμεύσει ως ένα σύμβολο της οικονομικής συρρίκνωσης που θα συμπαρέσυρε τον κόσμο κατά τη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας. Οι πτώσεις των τιμών των μετοχών στις 24 και 29 Οκτωβρίου του 1929, ήταν σχεδόν στιγμιαίες σε όλες τις χρηματοπιστωτικές αγορές, εκτός από την Ιαπωνία. Το κραχ της Wall Street είχε σημαντική επίπτωση στην αμερικανική και την παγκόσμια οικονομία, και αποτέλεσε την πηγή έντονης ακαδημαϊκής συζήτησης. Αρκετοί μάλιστα, πίστευαν ότι οι καταχρήσεις από εταιρείες κοινής ωφέλειας συνέβαλαν στο κραχ της Wall Street του 1929 και στην Ύφεση που ακολούθησε. Άλλοι όμως κατηγόρησαν για τη συντριβή τις εμπορικές τράπεζες οι οποίες ήταν πολύ πρόθυμες να θέσουν σε κίνδυνο τις καταθέσεις στη χρηματιστηριακή αγορά.

Το κραχ σηματοδότησε την έναρξη των διαδεδομένων και μακροχρόνιων επιπτώσεων για τις Ηνωμένες Πολιτείες. Το κύριο ερώτημα είναι: μήπως το κραχ του 29 ήταν ο σπινθήρας της Ύφεσης; Αν ληφθεί υπόψη ότι μόνο το 16% των αμερικανικών νοικοκυριών είχαν εμπλακεί στη χρηματιστηριακή αγορά των Ηνωμένων Πολιτειών κατά την περίοδο που οδηγούνταν στην Ύφεση, γεγονός που υποδηλώνει ότι το κραχ συντέλεσε σε μικρό βαθμό στην πρόκληση της Ύφεσης.

Ωστόσο, οι ψυχολογικές συνέπειες της συντριβής αντήχησαν σε ολόκληρο το έθνος, καθώς οι επιχειρήσεις έλαβαν γνώση για τις δυσκολίες στην εξασφάλιση των επενδυτικών κεφαλαίων για χρηματοδότηση νέων προγραμμάτων και επεκτάσεις. Η αβεβαιότητα των επιχειρήσεων έχει επιπτώσεις στην ασφάλεια της απασχόλησης των εργαζόμενων, και καθώς οι Αμερικανοί εργαζόμενοι (καταναλωτές) αντιμετωπίζουν αβεβαιότητα όσον αφορά στο εισόδημα, η ροπή προς την κατανάλωση ακολούθησε πτωτική τάση. Η πτώση των τιμών των μετοχών προκάλεσε πτωχεύσεις και σοβαρές μακροοικονομικές δυσκολίες συμπεριλαμβανομένων τη συρρίκνωση της πίστωσης, το κλείσιμο επιχειρήσεων, τις απολύσεις των εργαζομένων, τις χρεοκοπίες των τραπεζών, τη μείωση της προσφοράς χρήματος, καθώς και άλλα γεγονότα οικονομικής κρίσης. Η προκύπτουσα αύξηση της μαζικής ανεργίας θεωρήθηκε ως αποτέλεσμα της συντριβής,

αν και το κραχ δεν ήταν το μοναδικό γεγονός που συνέβαλε στην Ύφεση. Το κραχ της Wall Street θεωρήθηκε ότι είχε το μεγαλύτερο αντίκτυπο όσον αφορά τα γεγονότα που ακολούθησαν και, συνεπώς, χαρακτηρίστηκε ευρέως ως η σηματοδότηση της φθίνουσας οικονομικής διαφάνειας που ξεκίνησε τη Μεγάλη Ύφεση. Αλήθεια ή όχι, οι συνέπειες ήταν ολέθριες για σχεδόν όλους. Οι περισσότεροι πανεπιστημιακοί εμπειρογνώμονες συμφωνούν σε μια πτυχή της συντριβής. Πιο συγκεκριμένα αφανίστηκαν δισεκατομμύρια δολάρια πλούτου σε μια ημέρα, και κατά συνέπεια αυτό οδήγησε αμέσως στην Ύφεση της αγοράς.

Η αποτυχία πυροδότησε σε παγκόσμιο επίπεδο στροφή σε αμερικάνικες χρυσές καταθέσεις (δηλαδή, στο δολάριο), και υποχρέωσε την Κεντρική Τράπεζα των ΗΠΑ να αυξήσει τα μειωμένα επιτόκια. Περίπου 4.000 τράπεζες και άλλοι δανειστές τελικά απέτυχαν.

Οι οικονομολόγοι και οι ιστορικοί διαφωνούν ως προς το ρόλο που έπαιξε το κραχ στις επόμενες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές εκδηλώσεις. Ο Krugman ισχυρίστηκε το 1998, ότι η οικονομική Ύφεση δεν ξεκίνησε με τη χρηματιστηριακή συντριβή. Εξάλλου δεν ήταν σαφές ότι τη στιγμή του κραχ, η ύφεση είχε αρχίσει.

Πολλοί ακαδημαϊκοί βλέπουν το κραχ της Wall Street του 1929 ως μέρος μιας ιστορικής διαδικασίας η οποία αποτέλεσε μέρος των νέων θεωριών της άνθησης. Σύμφωνα με άλλους οικονομολόγους, όπως ο Joseph Schumpeter (1949) και Nikolai Kondratieff (1934) το κραχ ήταν απλώς ένα ιστορικό γεγονός στα πλαίσια μιας συνεχιζόμενης διαδικασίας γνωστής ως «οικονομικοί κύκλοι». Οι επιπτώσεις της συντριβής ήταν απλώς να αυξηθεί η ταχύτητα με την οποία ο κύκλος προχώρησε στο επόμενο επίπεδο.

2) Ασιατική Οικονομική Κρίση-υποτιμήσεις και τραπεζικές κρίσεις σε όλη την Ασία (1997-1998)

Η ασιατική οικονομική κρίση ήταν μια περίοδος οικονομικής κρίσης που συμπαράσφρει ένα μεγάλο μέρος της Ασίας αρχίζοντας τον Ιούλιο του 1997, αυξάνοντας τους φόβους για μια παγκόσμια οικονομική κρίση οφειλόμενη στην οικονομική μετάδοση.

Η κρίση ξεκίνησε στην Ταϊλάνδη με την οικονομική κατάρρευση του baht (νομίσματος της Ταϊλάνδης) που προκάλεσε η απόφαση της κυβέρνησης της Ταϊλάνδης. Την εποχή εκείνη, η Ταϊλάνδη έχει αποκτήσει ένα φορτίο του ξένου χρέους που κατέστησε τη χώρα πτωχεύσασα ακόμη και πριν από την κατάρρευση του νομίσματός της. Καθώς η κρίση

εξαπλώνονταν, το μεγαλύτερο μέρος της Νοτιοανατολικής Ασίας και της Ιαπωνίας είδε τα νομίσματα να κατακυλούν, τα χρηματιστήρια και άλλες τιμές ακινήτων να υποτιμώνται και μια ξαφνική ορμητική άνοδο στο ιδιωτικό χρέος. (Yellen, 2007)

Αν και υπήρξε γενική συμφωνία για την ύπαρξη της κρίσης και των συνεπειών της, αυτό που είναι λιγότερο σαφές είναι τα αίτια της κρίσης, καθώς και το πεδίο εφαρμογής της. Η Ινδονησία, η Νότια Κορέα και η Ταϊλάνδη ήταν οι χώρες που επηρεάστηκαν από την κρίση. Επιπλέον, από την ύφεση πληγώθηκαν το Χονγκ Κονγκ, η Μαλαισία, και οι Φιλιππίνες. Η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, η Ινδία, η Ταϊβάν, η Σιγκαπούρη, το Μπρουνέι και το Βιετνάμ επηρεάστηκαν λιγότερο, αν και όλοι υπέφεραν από μια απώλεια απαίτησης και εμπιστοσύνης σε όλη την περιοχή.

Αν και οι περισσότερες από τις κυβερνήσεις της Ασίας είχαν φαινομενικά μια υγιή δημοσιονομική πολιτική, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), παρενέβη για να ξεκινήσει ένα πρόγραμμα 40 δισεκατομμυρίων δολαρίων για τη σταθεροποίηση των νομισμάτων της Νότιας Κορέας, της Ταϊλάνδης και της Ινδονησίας, οικονομίες ιδιαίτερα πληγείσες από την κρίση. Οι προσπάθειες για την αναχαίτιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης οδήγησαν στο να σταθεροποιήσουν την εσωτερική κατάσταση της Ινδονησίας.

1.9 Η Οικονομική κρίση στην Ελλάδα

Η ελληνική οικονομική κρίση είναι μια σειρά των σημερινών ευρωπαϊκών κρίσεων χρέους. Ξεκίνησε στα τέλη του 2009, από τους φόβους να αναπτυχθεί μια κρίση χρέους μεταξύ των επενδυτών σχετικά με την ικανότητα της Ελλάδας να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του χρέους της, λόγω της ισχυρής αύξησης των επιπέδων του δημόσιου χρέους. Αυτό οδήγησε σε μια κρίση εμπιστοσύνης, που αποδεικνύεται από την διεύρυνση των spreads και των αποδόσεων των ομολόγων.

Η υποβάθμιση του ελληνικού δημόσιου χρέους προς των επισφαλών ομολόγων τον Απρίλιο του 2010 δημιούργησε συναγερμό στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Στις 2 Μαΐου 2010, οι χώρες της ευρωζώνης και το ΔΝΤ συμφώνησαν σε δάνειο διάσωσης ύψους 110 δισεκατομμυρίων Ευρώ για την Ελλάδα, που θα εξαρτάται από την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας.

Τον Οκτώβριο του 2011, οι ηγέτες της Ευρωζώνης συμφώνησαν να προσφέρουν ένα δεύτερο πακέτο διάσωσης ύψους 130 δισεκατομμυρίων Ευρώ για την Ελλάδα, που θα εξαρτάται όχι μόνο από την εφαρμογή ενός άλλου πακέτου λιτότητας, αλλά και από το γεγονός ότι όλοι οι ιδιώτες πιστωτές θα πρέπει να συμφωνήσουν σε μια αναδιάρθρωση του ελληνικού χρέους, με τη μείωση του χρέους που προβλέπεται να φτάσει στο 198 % του ΑΕΠ το 2012, και στο 121% του ΑΕΠ μέχρι το 2020.

Η δεύτερη συμφωνία διάσωσης τελικά επικυρώθηκε από όλα τα μέρη τον Φεβρουάριο του 2012. Το τελευταίο σχέδιο διάσωσης πρέπει να καλύψει όλες τις ανάγκες του ελληνικού χρηματοπιστωτικού συστήματος από το 2012 έως το 2014. Στα μέσα Μαΐου 2012, η κρίση και η αδυναμία σχηματισμού νέας κυβέρνησης συνασπισμού μετά τις εκλογές, οδήγησε σε ισχυρή κερδοσκοπία κατά της Ελλάδος και στην εξάπλωση του συνθήματος ότι η Ελλάδα θα πρέπει να εγκαταλείψει την ευρωζώνη. Η πιθανή έξοδος έγινε γνωστή ως "Grexit" και άρχισε να επηρεάζει τη διεθνή συμπεριφορά της αγοράς.

Αίτια:

Για να γίνει αντιληπτό πότε, πώς και γιατί η ελληνική οικονομική κρίση ξέσπασε και, τελικά, πώς μπορεί να λυθεί, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η κρίση δεν περιορίζεται μονοδιάστατα μόνο πρόβλημα του επίπεδου του χρέους. Αρκετές άλλες κύριες αιτίες υπάρχουν μαζί με το πρόβλημα χρέους. Οι πέντε κύριες αιτίες για τις οποίες επιδεινώθηκαν τα σημαντικά οικονομικά προβλήματα στην Ελλάδα σύμφωνα με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο καθώς και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα είναι:

- Οι ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ: Μετά το 2008, οι ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ ήταν μικρότεροι από ό, τι η ελληνική εθνική στατιστική υπηρεσία είχε προβλέψει. Η ελληνική κυβέρνηση αναγνωρίζει πλέον την ανάγκη για την εφαρμογή οικονομικών μεταρρυθμίσεων για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας (να εμποδίζει κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας, τις αυξήσεις των μισθών και τις αντιπαραγωγικές γραφειοκρατικές διαδικασίες), και την ανάγκη αναπροσανατολισμού των σημερινών κυβερνητικών δαπανών της, από τομείς που δεν ευνοούν την ανάπτυξη (π.χ. στρατιωτικές), σε δαπάνες τόνωσης της ανάπτυξης.

- Το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης: Οι τεράστιες δημοσιονομικές ανισορροπίες αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια των τελευταίων οκτώ ετών από το 2001 έως το 2009, όπου η παραγωγή αυξήθηκε σε ονομαστικούς όρους κατά 40%, ενώ οι πρωτογενείς δαπάνες της κεντρικής κυβέρνησης αυξήθηκαν κατά 87% έναντι αύξησης μόλις 31% των φορολογικών εσόδων. Έτσι, η ελληνική κυβέρνηση αναγνωρίζει πλέον την ανάγκη να αποκατασταθεί η δημοσιονομική ισορροπία του κρατικού προϋπολογισμού, με την εφαρμογή μόνιμων πραγματικών περικοπών των δαπανών.
- Το επίπεδο του δημόσιου χρέους: Δεδομένου ότι το δημόσιο χρέος δεν είχε μειωθεί κατά τη διάρκεια των καλών χρόνων με την ισχυρή οικονομική ανάπτυξη, δεν υπήρχε χώρος για την κυβέρνηση να συνεχίσει τη λειτουργία των μεγάλων ελλειμμάτων το 2010, ούτε για τα επόμενα χρόνια. Ως εκ τούτου, δεν ήταν αρκετό για την κυβέρνηση απλώς να εφαρμόσει τις αναγκαίες μακροπρόθεσμες οικονομικές μεταρρυθμίσεις, διότι το χρέος τότε γρήγορα θα εξελισσόταν σε ένα μη βιώσιμο μέγεθος, πριν από τα αποτελέσματα των μεταρρυθμίσεων αυτών επιτευχθούν. Έτσι, η κυβέρνηση αναγνώρισε ότι αμέσως απαιτούνται για την εφαρμογή τόσο μόνιμων όσο και προσωρινών μέτρων λιτότητας που σε συνδυασμό με την αναμενόμενη επιστροφή σε θετικά ποσοστά αύξησης του ΑΕΠ το 2011 - θα έχει ως αποτέλεσμα την μείωση του ελλείμματος από την αρχική τιμή € 30,6 δισεκατομμύρια το 2009 σε μόλις € 5,6 δισ. ευρώ το 2013, καθιστώντας τελικά εφικτή τη σταθεροποίηση του χρέους σε σχέση με το επίπεδο του ΑΕΠ στο 120% το 2010 και το 2011, ακολουθούμενη από μια πτωτική τάση το 2012 και το 2013.
- Η πολιτική συμμόρφωση του προϋπολογισμού: αναγνωρίστηκε να είναι σε μεγάλη ανάγκη από τη μελλοντική βελτίωση, και για το 2009 βρέθηκε να είναι σε μια πολύ χειρότερη από το κανονικό, λόγω του οικονομικού ελέγχου να είναι πιο χαλαρός. Προκειμένου να βελτιωθεί το επίπεδο συμμόρφωσης του προϋπολογισμού για τα επόμενα χρόνια, η ελληνική κυβέρνηση ήθελε να εφαρμόσει μια νέα μεταρρύθμιση για την ενίσχυση του συστήματος παρακολούθησης το 2010, καθιστώντας δυνατή την καλύτερη παρακολούθηση σχετικά με τις μελλοντικές εξελίξεις των εσόδων και εξόδων, τόσο σε κυβερνητικό και τοπικό επίπεδο.

- Η στατιστική αξιοπιστία: Προβλήματα με τα αναξιόπιστα στοιχεία, δεν υπήρχε, καθώς η Ελλάδα υπέβαλε αίτηση για ένταξη του ευρώ το 1999. Στα πέντε χρόνια από την περίοδο 2005-2009, η Eurostat, κάθε χρόνο σημείωνε μια επιφύλαξη σχετικά με τα δημοσιονομικά στατιστικά στοιχεία για την Ελλάδα, και πάρα πολύ. συχνά αναφέρει στο παρελθόν ότι τα στοιχεία αναθεωρήθηκαν σε κάπως χειρότερη εικόνα, μετά από δύο χρόνια

Η στασιμότητα / ύφεση στην Ευρώπη το 2008 δεν επηρέασε αμέσως την Ελλάδα. Το 2008 η Ευρωζώνη είχε ανάπτυξη 0,4%, ενώ η Ελλάδα εξακολουθούσε να παρουσιάζει έναν σχετικά ικανοποιητικό ρυθμό ανάπτυξης 1,3%. Η Ελλάδα παρουσιάζει μια αρκετά κλειστή οικονομία και αν η παγκόσμια οικονομία χειροτέρευε, τότε και η Ελλάδα θα εισέρχονταν σε στενωπό διαρκείας. Δυστυχώς, η ύφεση στην Ευρώπη και τον κόσμο συνέχισε να βαθαίνει. Οι ελληνικές εξαγωγές επηρεάστηκαν στο τελευταίο τρίμηνο του 2008 μαζί με τις εξαγωγές όλων των υπολοίπων χωρών. Έτσι το 2009 βρήκε την Ευρωζώνη να συρρικνώνεται κατά -4,1% και την Ελλάδα κατά -2,3%. Η μικρότερη πτώση του 2009 στην Ελλάδα από την Ευρωζώνη, οφείλεται στο ότι η Ελλάδα δεν είχε τραπεζικά προβλήματα, όπως οι υπόλοιπες οικονομίες της Δυτικής Ευρώπης. Έτσι δεν επηρεάστηκε αμέσως. Η μικρότερη πτώση του 2009 στην Ελλάδα από την Ευρωζώνη δείχνει ότι και το 2009 η σύγκλιση του ελληνικού βιοτικού επιπέδου προς τον ευρωπαϊκό μέσο όρο συνεχίστηκε για 14η χρονιά. Από το 2010, όμως, ξεκινάει μια νέα εποχή απόκλισης στο βιοτικό επίπεδο, αφού η ευρωπαϊκή οικονομία σταθεροποιήθηκε και ανέκαμψε, ενώ η ελληνική οικονομία επιδεινώθηκε και το μέλλον της παραμένει αβέβαιο. Η κρίση ανέδειξε τις προϋπάρχουσες μεγάλες μακροοικονομικές ανισορροπίες και διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας: το έλλειμμα ανταγωνιστικότητας και την οργανωτική ανεπάρκεια του κράτους. Οι δύο αυτές ανισορροπίες γίνονται εμφανείς στα μεγάλα “δίδυμα” ελλείμματα, το έλλειμμα ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και το δημοσιονομικό έλλειμμα. Γίνονται επίσης όμως εμφανείς και στα υψηλά “δίδυμα” χρέη (το δημόσιο και το εξωτερικό), που αποτελούν τη διαχρονική συσσώρευση των αντίστοιχων ετήσιων ελλειμμάτων. (Χαρδούβελης, 2006, σελ. 8).

1.10 Επίλογος-Συμπεράσματα 1^{ου} Κεφαλαίου

Η οικονομική κρίση μπορεί να παρομοιαστεί με ένα σεισμό. Είναι πολύ δύσκολο κάποιος να γνωρίζει πότε θα εμφανιστεί, πού θα χτυπήσει, τι συνέπειες θα έχει και προπάντων όλων πώς θα αντιμετωπιστεί. Στο πρώτο Κεφάλαιο λοιπόν, αναπτύχθηκαν τα αίτια και τα χαρακτηριστικά καθώς και ορισμένα παραδείγματα από τον προηγούμενο αλλά και τον τωρινό αιώνα με σημαντικές οικονομικές κρίσεις. Παρατηρήθηκε, ότι παρά το γεγονός ότι έχουν εμφανιστεί τόσες πολλές οικονομικές κρίσεις με πολύ σημαντικές επιπτώσεις στην ανθρωπότητα, συνεχίζουν να εμφανίζονται ακόμα και σε χώρες που πριν μερικά χρόνια είχαν ξαναζήσει μια παρόμοια κρίση. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι δεν υπάρχει ακόμα κάποιος επαρκής μηχανισμός πρόβλεψης της εκδήλωσης της οικονομικής κρίσης. Ακόμα και στην θεωρία της συνεχιζόμενης διαδικασίας, γνωστής και ως Οικονομικοί Κύκλοι, οι απόψεις δίστανται σχετικά με την διάρκεια των κύκλων. Επιπλέον αξίζει να αφαιρεθεί η εκβιομηχανοποίηση και η λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος από τα βασικά αίτια που ορισμένοι αποδέχονται ότι δημιούργησαν τις οικονομικές κρίσεις. Θα πρέπει δε να αναφερθεί ότι οι οικονομικές κρίσεις συνέβαιναν και πριν ακόμα από την εποχή του Περικλή (σύμφωνα κιόλας με το πρόσφατο άρθρο του Jean-Paul Fitoussi, 2012¹)

Η κρίση που αρχικά ξεκίνησε στο χρηματοπιστωτικό τομέα και στη συνέχεια επεκτάθηκε στην πραγματική οικονομία κυριαρχεί στην ατζέντα των οικονομικών στελεχών της χώρας μας αλλά και όλου του κόσμου. Παρόλο που κανείς δεν ξέρει τι θα γίνει στο άμεσο μέλλον και πότε η κατάσταση θα αναστραφεί ώστε η αγορά να ακολουθήσει την επόμενη φάση του οικονομικού κύκλου, ένα είναι σίγουρο: ότι η αβεβαιότητα αυξάνει σε ένα παγκοσμιοποιημένο επιχειρηματικό περιβάλλον χωρίς κανείς να μπορεί να μείνει ανεπηρέαστος από τις εξελίξεις. Η ευελιξία και η διαχείριση κινδύνου είναι τα κύρια χαρακτηριστικά μια πετυχημένης χρηματοοικονομικής διαχείρισης μιας χώρας που θα λαμβάνει υπόψη το συμφέρον και τις ανάγκες όλων των πολιτών. Η συγκεκριμένη χρηματοοικονομική διαχείριση θα πρέπει να αποτελέσει το όπλο ενάντια στην κρίση και την επανεμφάνισή της, ενώ παράλληλα θα πρέπει να εφαρμόζει μεθόδους που θα αποσκοπούν στην εξωστρέφεια και την ανταγωνιστικότητα

---

¹ Jean-Paul Fitoussi The New York Times, 2012. Ο Παρθενώνας χτίστηκε στην σκιά της Πρώτης Καταγεγραμμένης Οικονομικής Κρίσης στον Κόσμο.

της χώρας. Στην συγκεκριμένη εργασία θα αναπτυχθεί η μέθοδος της ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας ως μέσο αντιμετώπισης της οικονομικής κρίσης.

1.11 Βιβλιογραφία 1^{ου} Κεφαλαίου

1. Bierman Harold: The 1929 Stock Market Crash, Cornell University Press, 2008
2. Borodzics Edward: Risk, Crisis and Security Management, Google Books, 2005
3. Brigham Eugene F.: Financial Management: Theory and Practice, Thomson South-Western, 1995
4. Calomiris Charles W. Financial Factors in the Great Depression, Journal of Economic Perspectives, 1993
5. Fisher Irving: The Dept-Deflation theory of Great Depression, <http://fraser.stlouisfed.org/docs/meltzer/fisdeb33.pdf>, 1933
6. Glasner David: Business Cycles and Depressions, Google Books, 1997
7. Goldstone Robert: The Panic of 2008? What Do We Name the Crisis? The Wall Street Journal, Google Books, 2010
8. Haufman Charles, The depression of the nineties : an economic history, Westport, Conn, <http://catalogue.nla.gov.au/Record/1044790>, 1970
9. Jickling Mark : Causes of Financial Crisis, Washington, DC: Congressional Research Service, 2009
10. Kash, T.J. and Darling, J.R. : Crisis management: prevention, diagnosis and intervention' Leadership & Organization Development Journal, 1998
11. Keynes John Maynard: The General Theory of Employment, Interest and Money, Macmillan Cambridge University Press ,1936
12. Kindleberger Charles P. and Aliber Robert: Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises, 2005
13. Klein Philip: A History of the United States : Volume II, Google Books, 1962
14. Kondratiev Nikolai :The World Economy After the War, <http://www.bartleby.com>, 1922
15. Laeven Luc and Valencia Fabián: Systemic Banking Crises Database: An Update, IMF Working Paper 163, 2012
16. Léonard de Sismondi Jean Charles: Political Economy, Google Books, 1815
17. Levine Sheen S., Zajac Edward J., The Social Life of Financial Bubbles, Singapore Management University Press, 2006
18. Maurice Obstfeld: Models of currency crises with self-fulfilling features, European Economic Review, 1996

19. Merton Robert K.: Social Theory and Social Structure, Enlarged Edition, The Free Press: New York, 1968
20. Mill John Stuart: Principles of Political Economy, Google Books, 1848
21. Minsky Hyman: Stabilizing an Unstable Economy, Google Books, 1975
22. O'Sullivan, Arthur; Steven M. Sheffrin: Economics: Principles in Action, 2003
23. Steverman Ben: Financial Crisis Leaves Investors Wary of Risk, Google Books, 2009
24. Timparlake Richard: Monetary Policy in the United States: An Intellectual and Institutional History, 1993
25. Torbjörn K A Eliazon: Om Emotionell intelligens och Copati ekopati, Google Books, 2006
26. U.S. Industrial Stocks Pass of 1929, <http://www.nytimes.com/marketing/timesfile/timesfile.html>, 1964
27. Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς Κύπρου, Ετήσια Έρευνα 2008, www.hcmc.gr/photos/Annual.../Annual_2008.pdf
28. Καλλωνιάτης Κώστας, Άρθρο Ελευθεροτυπία, σελ. 8, 22/11/2011
29. Πανηγυράκης Γεώργιος: "Πως Συμπεριφέρονται οι Διεθνείς Αγορές", Αγορά, τεύχος 238, σελ. 68-70 , 1998
30. Χαρδούβελης Γκίκας Α., Οικονομία και αγορές, Eurobank Research press, www.eurobank.gr/research, 2006

Κεφάλαιο 2° Περί Επιχειρηματικότητας

Εισαγωγή

Η επιχειρηματικότητα αποτελεί κατά κύριο λόγο νοοτροπία. Πρόκειται για την δραστηριοποίηση και την ικανότητα που έχει ένα άτομο, μεμονωμένα ή στο πλαίσιο ενός οργανισμού, να αναγνωρίζει τις ευκαιρίες να τις εκμεταλλεύεται προκειμένου να επιτύχει προστιθέμενη αξία ή να έχει οικονομικό όφελος. Η δημιουργικότητα ή η καινοτομία τον βοηθούν να εισέλθει σε μία υπάρχουσα αγορά ή να βελτιώσει την ανταγωνιστική θέση του σ' αυτήν, να αλλάξει ή ακόμη και να δημιουργήσει μια νέα αγορά. Για να αποβεί επιτυχής μία επιχειρηματική ιδέα απαιτείται ικανότητα συνδυασμού της δημιουργικότητας ή της καινοτομίας με τη χρηστή διαχείριση και ικανότητα προσαρμογής μιας επιχείρησης προκειμένου να βελτιστοποιηθεί η ανάπτυξή της σε όλες τις φάσεις του κύκλου ζωής της. Πρόκειται για μια διαδικασία που ξεπερνά κατά πολύ την καθημερινή διαχείριση: άπτεται των στόχων και της στρατηγικής μίας επιχείρησης..

Η επιχειρηματικότητα μπορεί, επίσης, να συμβάλλει στην ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής στις περιφέρειες εκείνες που παρουσιάζουν υστέρηση στην ανάπτυξη, στην ενθάρρυνση της οικονομικής δραστηριότητας, στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στην ένταξη ανέργων ή μειονεκτούντων ατόμων στην ενεργό ζωή.

Νέες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, που αφορούν την ίδρυση μιας νέας επιχείρησης ή τον αναπροσανατολισμό μιας υπάρχουσας (π.χ. μετά τη μεταβίβαση μιας επιχείρησης σε ένα νέο ιδιοκτήτη), δίνουν ώθηση στην παραγωγικότητα. Αυξάνουν την ανταγωνιστική πίεση, αναγκάζοντας άλλες επιχειρήσεις να αντιδράσουν βελτιώνοντας τις επιδόσεις τους ή καινοτομώντας. Οι υψηλότερες επιδόσεις ή καινοτομία των επιχειρήσεων σε επίπεδο οργάνωσης, μεθόδων, προϊόντων, υπηρεσιών ή αγορών, βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας συνολικά. Η διαδικασία αυτή προσφέρει στους καταναλωτές πλεονεκτήματα χάρη στην αύξηση των επιλογών και στη μείωση των τιμών. Οι επιχειρηματίες αποτελούν την κινητήρια δύναμη της οικονομίας της αγοράς και τα επιτεύγματά τους προσφέρουν στην κοινωνία πλούτο, θέσεις εργασίας και στους καταναλωτές ποικιλία επιλογών.

Η έννοια της επιχειρηματικότητας, όπως απορρέει και από την 'Πράσινο Βίβλο' για επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη, είναι πολύ πιο πλατιά από εκείνη του επιχειρηματία διότι περιλαμβάνει και πολλά άλλα άτομα εκτός από τον επιχειρηματία. Με την επιχειρηματικότητα ο άνθρωπος «επιχειρεί» εννοείται δηλαδή ότι προσπαθεί να κάνει κάτι καινούργιο. Η επιχειρηματικότητα (entrepreneurship) αναφέρεται στη διαδικασία που περιλαμβάνει όλες τις λειτουργίες, δραστηριότητες και ενέργειες που συνδέονται με τον εντοπισμό των ευκαιριών και τη δημιουργία μιας οργάνωσης που θα τις αξιοποιεί.

Με την έννοια αυτή πίσω από κάθε ανάληψη κινδύνων και επένδυση πόρων για κάτι καινούργιο ή για ανάπτυξη νέων ή τροποποιημένων προϊόντων ή νέων αγορών υπάρχει ένα άτομο με επιχειρηματικό πνεύμα. Δηλαδή και στις μεγάλες επιχειρήσεις τα στελέχη που παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά αυτά είναι στελέχη με επιχειρηματικό πνεύμα. Βέβαια αυτό δεν πρέπει να παρερμηνευθεί και να θεωρηθεί ότι κάθε στέλεχος είναι ή μπορεί να είναι και επιχειρηματίας γιατί η βασική δουλειά κάθε στελέχους είναι να κάνει την επιχείρηση να λειτουργεί αποτελεσματικά, ενώ αντίθετα η βασική δουλειά ενός επιχειρηματία είναι να δημιουργεί και να προκαλεί σκόπιμες αλλαγές.

Στην επιχειρηματικότητα, που αρκετοί έχουν ονομάσει τέταρτο συντελεστή της παραγωγής, πολλοί έχουν προσδώσει διάφορα γνωρίσματα τα οποία περιγράφουν το περιεχόμενό της.

Για παράδειγμα, η επιχειρηματικότητα αναφέρεται σε:

- ◆ παραγωγή αξιών για άλλες παραγωγικές μονάδες ή για καταναλωτές
- ◆ ανάληψη επιχειρηματικού κινδύνου
- ◆ μετατροπή των συντελεστών της παραγωγής σε προϊόντα
- ◆ ορθολογική διάθεση των στοιχείων παραγωγής
- ◆ πραγματοποίηση νέων συνδυασμών συντελεστών παραγωγής και στη συνεισφορά τους στην οικονομική πρόοδο της επιχείρησης.

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα αναπτυχθούν οι ορισμοί της επιχειρηματικότητας, εφόσον οι θεωρίες ποικίλουν και είναι δύσκολο να αποδεχτούμε μόνο μια. Επιπλέον, θα αναπτυχθεί η έννοια της καινοτομίας, οι παράγοντες που επηρεάζουν την επιχειρηματικότητα καθώς και οι έξι μορφές της επιχειρηματικότητας. (Ενδοεπιχειρηματικότητα, Ακαδημαϊκή, Κοινωνική, Πράσινη, Δημόσια, Διεθνή).

Επίσης, θα αναλυθεί η σύνδεση της επιχειρηματικότητας με την Οικονομική Ανάπτυξη καθώς και τον τρόπο που αυτή ενισχύει την εξωστρέφεια και την ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας.

Τέλος, θα γίνει αναφορά στα προγράμματα, στους φορείς και στις πολιτικές ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας.

2.1 Ορισμοί-Ιστορία της Επιχειρηματικότητας

Η επιχειρηματικότητα προσέλκυσε το ενδιαφέρον της οικονομικής επιστήμης. Όπως αναφέρεται από τον Wennekers (2005), η επιχειρηματικότητα ως όρος, αποδίδεται στο γάλλο οικονομολόγο Cantillon (1730) ο οποίος όρισε τον επιχειρηματία σαν το άτομο που προσπαθεί να εκμεταλλευθεί τη διαφορά τιμών ανάμεσα στην αγορά (με βεβαιωμένη τιμή) και την πώληση των αγαθών με αβεβαιότητα (arbitrage). Στην επιχειρηματικότητα αναφέρθηκαν επίσης, οι Smith (1776), Say (1803), Marshall (1890) και ο Schumpeter (1934), οι οποίοι περιέλαβαν στα μοντέλα τους τον επιχειρηματία ως βασικό παράγοντα, είτε για να τον διακρίνουν από τους εργάτες ως διαχειριστή των πόρων, είτε ως καταλύτη αλλαγών στην οικονομία. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '70 η αξιοποίηση των οικονομιών κλίμακας και φάσματος αποτελούσε τον πυρήνα της σύγχρονης οικονομικής επιστήμης. Οι μεγάλες επιχειρήσεις μονοπωλούσαν το κέντρο του ενδιαφέροντος και εθεωρούντο οι μοναδικοί φορείς της ανάπτυξης (Galbraith, 1967).

Το θέμα της παγκοσμιοποιημένης επιχειρηματικής δραστηριότητας γνωστής και ως παγκοσμιοποίηση, αν και προκλήθηκε σε σημαντικό βαθμό από τις μεγάλες εταιρίες και την τάση τους να διεισδύσουν σε όλες τις αγορές, αύξησε την ανάγκη για την καινοτομία και πυροδότησε το ενδιαφέρον για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις να λειτουργήσουν ως οχήματα ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας, της γνώσης και της οικονομικής ανάπτυξης (Audretsch και Thurik, 2001).

Η Νεοκλασική οικονομική και η θεωρία της ισορροπίας δεν άφηναν πολύ χώρο στην πρωτοβουλία, στην αυτονομία, καθώς και στην εμφάνιση και επικράτηση των νέων ιδεών και την αβεβαιότητα (Grilo και Thurik, 2004). Η μικρή επιχείρηση ήταν εντελώς παραμελημένη αν όχι λησμονημένη από κάθε επίσημη πολιτική στήριξης και έμπρακτης αναγνώρισης του ρόλου της στην οικονομική ανάπτυξη.

Αυτή την εποχή όπου η σταθερότητα, η διάρκεια και η ομογενοποίηση αποτελούσαν το θεμέλιο λίθο, οι Audretsch και Thurik (2001) την αποκάλεσαν «διαχειριστική οικονομία» (managed economy), ενώ εκείνη που ακολούθησε με την «πτώση» των

μεγάλων επιχειρήσεων και την εμφάνιση των «αντί-οικονομιών κλίμακας», δηλαδή, της μικρής και ευέλικτης παραγωγής που στηριζόταν περισσότερο στη γνώση και τις ιδέες και λιγότερο στους φυσικούς πόρους, την εργασία και το κεφάλαιο, την ονόμασαν «επιχειρηματική οικονομία» (entrepreneurial economy).

Η επιχειρηματικότητα (entrepreneurship) στην εποχή μας πλέον, αναγνωρίζεται από όλους τους διεθνείς οργανισμούς σαν ένας σημαντικός παράγοντας που καθορίζει την οικονομική ανάπτυξη (Baumol, 1990 & 2002, Audretch & Thurik, 2000, Thurik & Wannekers, 2001), την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση (Birch, 1995).

Παρά την παραπάνω συμφωνία σχετικά με το ρόλο της επιχειρηματικότητας και την έλλειψη μιας συγκροτημένης και ενιαία αποδεκτής θεωρίας (Barth, Yago & Zeidman, 2006), κατά τους Herbert και Link (1989) έχουν διαμορφωθεί τρεις εκδοχές προσδιορισμού της και συγκεκριμένα, η Αυστριακή (von Mises, Kirzner & Shackle) κατά την οποία ο επιχειρηματίας με τη δράση του οδηγεί σε μείωση της άγνοιας και των λαθών στην οικονομία, η του Σικάγου (Knight & Schultz) σύμφωνα με την οποία ο επιχειρηματίας παίρνει ορθές αποφάσεις και συνδυάζει πιο αποδοτικά τους παραγωγικούς συντελεστές και η Γερμανική (von Thunen & Schumpeter) κατά την οποία ο επιχειρηματίας είναι εκείνος που προκαλεί τις αλλαγές και ανατρέπει διαρκώς την οικονομική ισορροπία.

Η άποψη του Schumpeter, που πρωτοδιατυπώθηκε στο βιβλίο του «Theory of economic development» (1911) αλλά και στο κλασικό πια «Capitalism, Socialism & Democracy» (1942), είναι εκείνη που επέδρασε σημαντικά στη σύγχρονη αντίληψη για την επιχειρηματικότητα. Η επιχειρηματικότητα για τον Schumpeter είναι ένας παράγοντας ανισορροπίας και όχι το αντίθετο, γιατί ο ρόλος των επιχειρηματιών είναι να ανανεώνουν και να ανατρέπουν τις συνθήκες παραγωγής, αναζητώντας νέες ανακαλύψεις, νέα τεχνολογία παραγωγής, νέα προϊόντα, ή παραγωγή των ήδη υπάρχοντων προϊόντων, με νέο τρόπο παραγωγής.

Ως προς τον ορισμό του φαινομένου της επιχειρηματικότητας η πολύπλευρη του διάσταση, ίσως δικαιολογεί γιατί μέχρι τώρα δεν έχει γίνει κοινά αποδεκτός ένας ορισμός της, ούτε αυτός του ΟΟΣΑ (1998) κατά τον οποίο, «οι επιχειρηματίες είναι οι φορείς της αλλαγής και της ανάπτυξης της οικονομίας της αγοράς, είναι εκείνοι που με τη δράση τους δημιουργούν, διαχέουν και εφαρμόζουν καινοτόμες ιδέες, δεν επιδιώκουν

να αξιοποιήσουν μόνο τις οικονομικές ευκαιρίες, αλλά έλκονται από την ανάληψη κινδύνου και αρέσκονται να βλέπουν την επιβεβαίωση του προαισθήματός τους».

Σύμφωνα με το Κέντρο Επιχειρηματικότητας του Πανεπιστημίου του Μαϊάμι (Οχάιο-ΗΠΑ), επιχειρηματικότητα είναι η διαδικασία προσδιορισμού, ανάπτυξης και εφαρμογής ενός οράματος που μπορεί να είναι μια καινοτόμα ιδέα, μια ευκαιρία ή απλά, ένας καλύτερος τρόπος να κάνεις κάτι, με αποτέλεσμα τη δημιουργία επιχείρησης σε συνθήκες σημαντικού κινδύνου και αβεβαιότητας.

Για το Harvard Business School, η επιχειρηματικότητα είναι μια διαδικασία δημιουργίας, ή η σύλληψη μιας ευκαιρίας και η επίδιωξη εκμετάλλευσής της, ανεξάρτητα από τον έλεγχο, ή την κατοχή των μέσων υλοποίησής της (Timmons, 1994 & 2007).

Κατά το Global Entrepreneurship Monitor (GEM), ως επιχειρηματικότητα ορίζεται κάθε προσπάθεια για δημιουργία νέας επιχείρησης ή νέας δραστηριότητας, όπως το ελεύθερο επάγγελμα, η δημιουργία ενός νέου επιχειρηματικού οργανισμού, ή η επέκταση ήδη υπάρχουσας επιχείρησης, που γίνεται από έναν ιδιώτη, ή από επιχειρήσεις που ήδη λειτουργούν (IOBE, 2004).

Για τον P. Drucker (1985) η επιχειρηματικότητα δεν είναι ούτε επιστήμη ούτε τέχνη, είναι πρακτική στην οποία η γνώση αποτελεί το μέσο για την επίτευξη του σκοπού της. Είναι τρόπος συμπεριφοράς παρά χαρακτηριστικό της προσωπικότητας. Ως πρακτική, στηρίζεται σε μια θεωρία -εν γνώσει, ή όχι, εκείνων που την εφαρμόζουν- της οικονομίας και της κοινωνίας που βλέπει την αλλαγή (τεχνολογική, συμπεριφοράς, κλπ.) ως κάτι το φυσιολογικό και ακριβέστερα, ως κάτι το υγιές.

Κατά τους Shane και Venkataraman (2000, σελ 217-226) ο ορισμός της επιχειρηματικότητας στη βάση των χαρακτηριστικών του δυνητικού επιχειρηματία και της αποτελεσματικότητάς του, περιορίζει το εύρος της επιχειρηματικότητας η οποία προσδιορίζεται από ένα πλέγμα σχέσεων μεταξύ των υφιστάμενων ευκαιριών της αγοράς και της επιχειρηματικής δεινότητας του ατόμου.

Η επιχειρηματικότητα ορίζεται ανάλογα με την οπτική (οικονομική ή διοικητική) που τη βλέπει κανείς, όπως π.χ. οι Hebert & Link (1989, σελ. 39-49) που από οικονομικής σκοπιάς θεωρούν ότι επιχειρηματίας είναι εκείνος που αναλαμβάνει τον κίνδυνο και

παίρνει αποφάσεις που επηρεάζουν την κατανομή, τον τύπο, τη χρήση των αγαθών, των πόρων, ή των επιχειρήσεων.

Αντιθέτως, από τη σκοπιά του μάνατζμεντ, οι Shaman & Stevenson (1991), διακρίνουν ανάμεσα σε επιχειρηματίες-που ψάχνουν την ευκαιρία- και μάνατζερ που διοικούν την επιχείρηση, ο δε Vesper (1985) ισχυρίζεται ότι η επιχειρηματικότητα είναι ριζικά διαφορετική από το μάνατζμεντ της επιχείρησης. Ένας τέτοιος ισχυρισμός φαίνεται να ισχύει γιατί θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η επιχειρηματικότητα ιδρύει και το μάνατζμεντ διοικεί τον οργανισμό.

2.2 Θεωρίες της Επιχειρηματικότητας

Στο κεφάλαιο αυτό της εργασίας, επιχειρείται μια επισκόπηση των επικρατέστερων θεωριών για την επιχειρηματικότητα που έχουν αναπτυχθεί στη σύγχρονη βιβλιογραφία.

I. Η θεωρία της απροσδιόριστης αποτελεσματικότητας (x-efficiency) του Leibenstein: Για τον Leibenstein, η θεωρία της απροσδιόριστης αποτελεσματικότητας, αποτελούσε μια προσπάθεια ανάλυσης του ρόλου του επιχειρηματία. Η απροσδιόριστη αποτελεσματικότητα είναι ο βαθμός της αναποτελεσματικότητας (inefficiency) που παρατηρείται στη χρησιμοποίηση των παραγωγικών πόρων στα πλαίσια της επιχείρησης. Στην ουσία, είναι ένα μέτρο υπολογισμού της έκτασης της αποτυχίας της επιχείρησης να αξιοποιήσει πλήρως την παραγωγική της δυνατότητα. Έστω ότι ορισμένοι συντελεστές παραγωγής έχουν εγκατασταθεί σε μια επιχείρηση. Αυτοί οι συντελεστές παραγωγής μπορούν να χρησιμοποιηθούν με διάφορους τρόπους. Όσο πιο αποτελεσματικά χρησιμοποιηθούν, τόσο υψηλότερη θα είναι και η απόδοση. Όταν ένας συντελεστής παραγωγής δε χρησιμοποιείται αποτελεσματικά, η διαφορά μεταξύ της πραγματικής απόδοσης και της μέγιστης απόδοσης του συγκεκριμένου συντελεστή, αποτελεί ένα μέτρο του βαθμού της αναποτελεσματικότητας, (x-inefficiency)

Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρία, δύο είναι οι κύριοι ρόλοι που αφορούν τον επιχειρηματία. Ο πρώτος έχει να κάνει με τη βελτίωση του τρόπου ροής των πληροφοριών στην αγορά, με τέτοιο τρόπο ώστε μέσω των διαθέσιμων παραγωγικών συντελεστών να βελτιώνεται η αποτελεσματικότητα των ήδη υπαρχουσών παραγωγικών μεθόδων ή να διευκολύνεται η εισαγωγή νέων. Όσον αφορά το δεύτερο ρόλο, συνδέεται με την κάλυψη του κενού που δημιουργείται από αυτή τη διαφορά μεταξύ του

θεωρητικά άριστου βαθμού αποτελεσματικότητας μιας οικονομίας και αυτού που στην πραγματικότητα επιτυγχάνει.(Casson, 1982).

Γενικά, η επιχειρηματικότητα μπορεί να λειτουργήσει ως παράγοντας που στοχεύει στη μείωση αυτής της απροσδιόριστης αναποτελεσματικότητας με την καλύτερη οργάνωση και το συντονισμό των εργασιών που πραγματοποιούνται στην αγορά, με την καλύτερη οργάνωση και σύνδεση των αγορών και με την αποτελεσματικότερη μετατροπή των εισροών σε εκροές.

II. Ο ρόλος της αβεβαιότητας κατά τον Knight: Ο Knight (1921) προσδιορίζει τον επιχειρηματία ως τον αποδέκτη του καθαρού κέρδους μιας παραγωγικής δραστηριότητας. Με τον όρο κέρδος εννοεί την πρόσοδο που απομένει, ύστερα από την αφαίρεση όλων των συμβατικών πληρωμών από τα έσοδα της επιχείρησης. Το κέρδος αυτό αποτελεί και την ανταμοιβή του επιχειρηματία για το κόστος της αβεβαιότητας που είχε επωμιστεί. (Ιωαννίδης, 1995).

Η συμβολή του Knight στην εξέλιξη της οικονομικής θεωρίας υπήρξε τεράστια. Ήταν εκείνος ο οποίος εισήγαγε τις έννοιες του «κινδύνου» και της «αβεβαιότητας» και προσπάθησε να ερευνήσει την πορεία της αγοράς μέσα σε αυτό το πλαίσιο, εφόσον κάτω από αυτές τις προϋποθέσεις δεν υπήρχε η υπόθεση της τέλει γνώσης. Η βασική αρετή που έπρεπε να έχουν οι επιχειρηματίες προκειμένου να πάρουν αποφάσεις για την πορεία της παραγωγής, ήταν η προνοητικότητα. Και καθώς ο βαθμός προνοητικότητας διαφέρει από άτομο σε άτομο, στον αγώνα του ανταγωνισμού κερδίζει εκείνος ο οποίος είναι περισσότερο προνοητικός σχετικά με την πορεία της αγοράς. Γι' αυτό το λόγο, ο επιχειρηματίας κυρίως προτιμά οι πράξεις να αποφέρουν μέτριους κινδύνους, τους οποίους και προσπαθεί πάντα να περιορίσει.

III. Η καινοτομική δράση κατά Schumpeter: Ο Schumpeter (1934) θεωρεί ότι ο επιχειρηματίας είναι η πρωταρχική κινητήριος δύναμη της οικονομικής ανάπτυξης και σκοπός του είναι να εισάγει καινοτομίες ή να πραγματοποιεί συνεχώς νέους συνδυασμούς των παραγωγικών συντελεστών. Πέντε είναι οι τύποι καινοτομίας που διακρίνει: α) η εισαγωγή νέου προϊόντος (ή η βελτίωση της ποιότητας ενός προϊόντος που ήδη υπάρχει), β) η εισαγωγή μιας νέας μεθόδου παραγωγής, γ) η δημιουργία μιας νέας αγοράς (συνήθως με την εξαγωγή προϊόντων στις αγορές νέων περιοχών), δ) η κατάκτηση νέων πηγών προμήθειας φυσικών πόρων ή ημιβιομηχανικών προϊόντων και ε) η δημιουργία ενός νέου τύπου οργάνωσης της επιχείρησης. Οποιοσδήποτε λειτουργεί

με γνώμονα αυτές τις λειτουργίες είναι, κατά τον Schumpeter, επιχειρηματίας, ανεξάρτητα εάν είναι ανεξάρτητος επιχειρηματίας, ή εξαρτημένος εργαζόμενος σε μια εταιρεία όπως είναι οι διευθυντές και τα υψηλόβαθμα διοικητικά στελέχη.

Αξίζει ακόμη να αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρία, προάγγελος της καινοτομίας είναι η εφεύρεση, η οποία είναι ένας τομέας επινοητικής δραστηριότητας έξω από τις αρμοδιότητες του επιχειρηματία. Αυτό που στην ουσία κάνουν οι καινοτόμοι επιχειρηματίες είναι να χρησιμοποιήσουν τις εφευρέσεις τις οποίες έχουν δημιουργήσει οι επιστήμονες. Υπάρχει δηλαδή σαφής διάκριση μεταξύ της εφεύρεσης και της καινοτομίας, όπως και μεταξύ του εφευρέτη επιστήμονα και του καινοτόμου επιχειρηματία.

IV. Η θεωρία του Casson για τη λήψη κρίσιμων αποφάσεων για το συντονισμό των παραγωγικών συντελεστών: Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη θεωρία, επιχειρηματίας είναι το άτομο εκείνο που ειδικεύεται στο να παίρνει σημαντικές αποφάσεις σχετικά με το συντονισμό και την οργάνωση των συντελεστών παραγωγής. Ένα άτομο είναι αναμενόμενο ότι θα πάρει διαφορετικές αποφάσεις από κάποιο άλλο άτομο. Εκείνο το οποίο έχει ιδιαίτερη σημασία, είναι ο τρόπος με τον οποίο ένα άτομο θα λάβει μια απόφαση, καθώς και τα προσόντα που διαθέτει ώστε αυτή η απόφαση να είναι και η σωστή.

Τα στάδια από τα οποία διέρχεται η διαδικασία λήψεως μιας απόφασης από τον επιχειρηματία, έχουν να κάνουν πρώτον, με την ικανότητα του να μπορεί να αναγνωρίζει τις οικονομικές ευκαιρίες που προκύπτουν, δεύτερον, με την ικανότητά του να επιλέγει τις κατάλληλες για την επιχείρησή του ή για τις ικανότητές του, τρίτον, με την ικανότητα σωστού υπολογισμού και εκτίμησης των εμποδίων που πρέπει να υπερνικήσει και τέταρτον, με την ικανότητά του να αναπτύσσει τις κατάλληλες μεθόδους για την επιτυχή αντιμετώπισή τους.

V. Η αυστριακή θεωρία αξιοποίησης ευκαιριών κέρδους του Kirzner: Σύμφωνα με τη θεωρία που ανέπτυξε ο Kirzner, η επιχειρηματική δραστηριότητα καθορίζεται από τις έννοιες του λάθους, της άγνοιας και της αντίληψης που επικρατούν στην αγορά. Ο επιχειρηματίας, είναι το άτομο εκείνο το οποίο αντιλαμβάνεται τις ευκαιρίες κέρδους, οι οποίες δημιουργούνται λόγω της άγνοιας που υπάρχει στην αγορά και η οποία άγνοια οδηγεί τους συναλλασσόμενους στη διάπραξη λαθών.

Η ύπαρξη της επιχειρηματικότητας προϋποθέτει ότι δεν υπάρχει πλήρης γνώση και επαρκής πληροφόρηση για το τι συμβαίνει στις αγορές των αγαθών και παραγωγικών συντελεστών. Πρόκειται για μια θεωρία η οποία έρχεται σε αντίθεση με τη νεοκλασική σχολή που βασίζεται στην έννοια της τέλει γνώσης, αφού η επιχειρηματική λειτουργία στηρίζεται ακριβώς στη διαρκή αναζήτηση από τους συναλλασσόμενους του κατάλληλου πλαισίου «στόχων-μέσων» για την ικανοποίηση των επιδιώξεών τους.

2.3 Διοίκηση και Επιχειρηματικότητα

Ο επιχειρηματίας μπορεί ανάμεσα στα άλλα καθήκοντά του να ασκεί και το μάνατζμεντ (management) της επιχείρησής του. Όμως, αυτή καθαυτή η πρακτική της διαχείρισης μιας υφιστάμενης επιχείρησης δεν μπορεί να θεωρηθεί επιχειρηματικότητα. Με την εμπλοκή στην καθημερινότητα της επιχείρησής του, ο επιχειρηματίας χάνει την επιχειρηματικότητά του. Εκτρέπεται δηλαδή, από το κύριο καθήκον του που είναι η αναζήτηση της καινοτόμου ευκαιρίας (Carlandatal, 1984) για περαιτέρω ανάπτυξη της υφιστάμενης επιχείρησής του, ή τη δημιουργία νέας.

Η εγκαθίδρυση και το μέγεθος της επιχείρησης που δημιουργείται ως αποτέλεσμα της επιχειρηματικότητάς του, φαίνεται ότι μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο για την ανάπτυξή της, να χαθεί δηλαδή η από μέρους του ικανότητα εντοπισμού των ευκαιριών της αγοράς (opportunity recognition) για τη διατήρηση της ανταγωνιστικότητάς της.

Μεγαλώνοντας μια επιχείρηση χάνει την ικανότητά της να εξελίσσεται και φθάνει στο επίπεδο της ανικανότητας, ή της ανεπάρκειάς της, προκειμένου να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις ανάγκες της αγοράς της οι οποίες αλλάζουν με μεγάλη ταχύτητα με συνέπεια, την απαξίωσή της. Δηλαδή, τίθεται το ερώτημα αν η επιχειρηματικότητα αποτελεί χαρακτηριστικό που εμφανίζεται και ενυπάρχει μόνο στη μικρή επιχείρηση, ενώ στη μεγάλη χάνεται λόγω της παραπάνω τριβής του επιχειρηματία με την καθημερινότητα της λειτουργίας της (Καραγιάννης, 1999).

Μπορεί να ξεπεραστεί το πρόβλημα αυτό από τη στιγμή που η επιχείρηση μεγαλώσει και η τριβή με τα προβλήματά της αμβλύνει τη διορατικότητα του επιχειρηματία; Η διαρκής ανανέωση της επιχείρησης είναι υπόθεση ενός ατόμου μόνο –του επιχειρηματία, ή αποτελεί καθήκον όλων των εργαζομένων στις δομές της, υπό τον όρο

βεβαίως, ότι θα ενθαρρύνονται και στηρίζονται οι πρωτοβουλίες και η δημιουργικότητά τους;

Τα παραπάνω ερωτήματα που συνέδεσαν το μέγεθος της επιχείρησης με τη θνητότητα του επιχειρηματία, αποτέλεσαν αντικείμενο μελέτης που οδήγησε στην παραδοχή ότι μπορεί να αντιμετωπισθεί το πρόβλημα με δύο τρόπους.

Ο πρώτος αφορά την Ενδοεταιρική Επιχειρηματικότητα (intrapreneurship) η οποία στοχεύει στην ενίσχυση της ιδέας της επιχειρηματικότητας μέσα στους μεγάλους οργανισμούς, δηλαδή, στην ενθάρρυνση της επιχειρηματικής δραστηριότητας των στελεχών στο πλαίσιο των «καθιερωμένων» επιχειρήσεων (IOBE, 2004).

Είναι ο εναλλακτικός τρόπος ανεύρεσης νέων αγορών και παραγωγής νέων προϊόντων που στηρίζονται στις πρωτοβουλίες των στελεχών των εγκαθιδρυμένων επιχειρήσεων χωρίς να επαναπαύονται στα κεκτημένα τους, καθώς και ο βασικός παράγοντας διασφάλισης της επιβίωσή τους (Moss Kanter, 1990), μέσα από τη διαρκή ανανέωση και προσαρμογή.

Στις μεγάλες και θεωρούμενες ως επιτυχημένες επιχειρήσεις, δημιουργείται ένα περιβάλλον ενθάρρυνσης των στελεχών τους, ώστε να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες που θα τις αναζωογονούν, θα τις καθιστούν ανταγωνιστικές, ευέλικτες και καινοτόμες.

Τα στελέχη αυτά (intrapreneurs) έχουν το περιθώριο ανάπτυξης της επιχειρηματικότητάς τους μέσα στο πλαίσιο της επιχείρησης, προκειμένου αυτή να παραμένει ανταγωνιστική (Drucker, 1990, Hammel, 2003, Γεωργαντά, 2003).

Π.χ. ένας εργαζόμενος που έχει μια ιδέα η οποία κρίνεται αξιοποιήσιμη από κάποια αρμόδια ομάδα, ορίζεται ο ίδιος υπεύθυνος (Project Manager) και χρηματοδοτείται από την επιχείρηση για να την αναπτύξει ως προϊόν, ή υπηρεσία και να την προωθήσει στην αγορά. Είναι μια πρακτική που εφαρμόζεται κατά κόρον στην εταιρία Minnesota Mining Manufactures, τη γνωστή 3M, η οποία ενθαρρύνει τους εργαζόμενούς της να διαθέτουν το 15% του χρόνου εργασίας τους για να αναπτύξουν τις επιχειρηματικές τους ιδέες.

Είναι μια διαδικασία «εσωτερική» των μεγάλων επιχειρήσεων που μπορεί να οδηγήσει σε νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες, προκειμένου να εξυπηρετήσουν τους πελάτες τους και να παραμείνουν κερδοφόρες (Drucker, 1990).

Επιπλέον, η ενδοεταιρική επιχειρηματικότητα στηρίζει την επιχείρηση για να παραμείνει «εντός των τειχών» της αγοράς. Δηλαδή, παίζει τον επιθετικό ρόλο που χρειάζεται μια επιχείρηση προκειμένου να εισάγει το καινούργιο χωρίς να διαταράσσει την υφιστάμενη επένδυση και την τεχνολογία της.

Η ενδοεταιρική επιχειρηματικότητα δημιουργεί νέες δομές παρέχοντας την ευκαιρία στις παλιές να καλύψουν τον κύκλο ζωής τους και στην επιχείρηση και να εξαντλήσει τα οφέλη της προηγούμενης επένδυσής της. Δημιουργεί, ή και επιβάλλει συνθήκες εσωτερικού ανταγωνισμού (άμιλλας) των ομάδων εργασίας με σημαντικά αποτελέσματα για τη δραστηριότητα της επιχείρησης που ενθαρρύνει την ενδοεταιρική επιχειρηματικότητα και επισπεύδει τη διαδικασία μεταφοράς των αποτελεσμάτων της έρευνας στην αγορά, με σημαντική μείωση του κόστους και τα ανάλογα οφέλη.

Η επιχείρηση που ενθαρρύνει την ενδοεταιρική επιχειρηματικότητα, χωρίς να αποποιείται το παρελθόν της προετοιμάζεται για το μέλλον, διατηρώντας μια συνέχεια ανάμεσά τους και διασφαλίζοντας ταυτόχρονα, την ομαλή μετάβαση –χωρίς επικίνδυνους κλυδωνισμούς- στις νέες συνθήκες ενός συνεχούς μεταβαλλόμενου εξωτερικού περιβάλλοντος.

Μια επιτυχημένη επιχείρηση που προκαλεί σε όλο της το εύρος την καινοτομικότητα και διαθέτει περισσότερα κεφάλαια στα πρώιμα στάδια ενώ υλοποιεί ταυτόχρονα πολλά έργα από τα οποία προκύπτουν νέα προϊόντα που αποφέρουν κέρδη, είναι μια επιχείρηση με ενδοεταιρική επιχειρηματικότητα (Saetre, 2001). Η επιχείρηση αυτή δεν δικτυώνει μόνο τους H/Y της αλλά και τα μυαλά των ανθρώπων της, δηλαδή, παρέχει τη δυνατότητα στα στελέχη της να επικοινωνούν, να συνεργάζονται και να παίρνουν πρωτοβουλίες, το κόστος των οποίων αναλαμβάνει η ίδια η επιχείρηση.

Η καλλιέργεια της ιδέας αλλά και της πρακτικής της ενδοεταιρικής επιχειρηματικότητας, μπορεί να επιδιωχθεί με ενέργειες ή πράξεις από την πλευρά των υψηλόβαθμων στελεχών της επιχείρησης όπως, να επιτρέπεται στους εργαζόμενους να επιλέγουν και χρησιμοποιούν κάθε υπηρεσία, ή μηχανισμό, εντός της επιχείρησης. Να επιβραβεύονται οι εργαζόμενοι με τη συμμετοχή τους στη νέα επιχείρηση (είτε με πρόσθετη αμοιβή, είτε με μερίδιο ιδιοκτησίας, ή και τα δύο), να εγκαθιδρύονται σχέσεις ειλικρίνειας και εντιμότητας (τόσο μέσα στην επιχείρηση, όσο και στην αγορά). Να

αντιμετωπίζονται ως κέντρα δημιουργίας κέρδους και όχι κόστους οι ομάδες της εσωτερικής επιχειρηματικής δραστηριότητας, να έχουν τη δυνατότητα πολλαπλών επιλογών στις εργασίες τους, στην καινοτομική τους δράση, στις συμμαχίες και τα αποτελέσματα τα μέλη των ομάδων αυτών. Επιπλέον, να ενθαρρύνονται οι εργαζόμενοι για την εξέλιξή τους μέσα από κατάλληλα εκπαιδευτικά προγράμματα, να αποκτούν δική τους οντότητα οι επιχειρήσεις που αναφέρονται, να αναπτύσσεται ένα σύστημα αξιών, συμβάσεων και μηχανισμών (modus operandi) που υποστηρίζεται αποτελεσματικά από τον οργανισμό και τέλος, να δημιουργηθεί ένας μηχανισμός διευθέτησης των διαφορών μεταξύ εργαζομένων των εσωτερικών επιχειρήσεων, δηλαδή, αυτών που δημιουργούνται και παραμένουν στη μητρική εταιρία ως θυγατρικές.

Ο δεύτερος τρόπος αντιμετώπισης του πιθανού τέλματος που μπορεί να περιέλθει μια επιχείρηση, στηρίζεται στον άνθρωπο που τον διακρίνει η επιχειρηματικότητα. Αυτός δεν προσκολλάται στην επιχείρηση που ιδρύει και αναζητά διαρκώς τρόπους διεξόδου στη δημιουργικότητά του. Αναζητά συνεχώς νέες ευκαιρίες, είτε για να τη μεγαλώσει, να την επεκτείνει και να την κρατά ανταγωνιστική, είτε για να δημιουργήσει άλλες επιχειρήσεις τις οποίες διαχειριστικά εναποθέτει στα χέρια μιας ομάδας (management team) που τη διοικεί εξίσου καλά (αν όχι καλύτερα), παρά την απουσία του.

Ο επιχειρηματίας οφείλει να στελεχώσει σωστά την επιχείρησή του για να επιτύχει την απρόσκοπτη λειτουργία της, να δημιουργήσει και διασφαλίσει ένα περιβάλλον διακίνησης της πληροφορίας, ενθάρρυνσης της πρωτοβουλίας, μεγέθυνσης της γνώσης και ανάπτυξης της καινοτομίας, αμείβοντάς τους ανθρώπους του ανάλογα.

Οι Chandler και Hanks (1994) ισχυρίζονται ότι η επιχειρηματική ικανότητα είναι διαφορετική από εκείνη του μανάτζμεντ.

Ο Hisrich (1990) συγκρίνοντας τα υψηλόβαθμα διοικητικά στελέχη με τους επιχειρηματίες ισχυρίζεται, ότι οι πρώτοι προσπαθούν να αποφύγουν τα λάθη και την αποτυχία, ενώ οι επιχειρηματίες τα αποδέχονται.

Επιπλέον, οι πρώτοι έχουν βραχυπρόθεσμους στόχους, αρκούνται σε ανταμοιβές μισθολογικές, προαγωγής και εξουσίας ενώ οι δεύτεροι, έχουν μακροπρόθεσμους στόχους (5 με 10 χρόνια), υποκινούνται από την εκμετάλλευση ευκαιριών και την

ανεξαρτησία, προτιμώντας να αναμειχθούν στις διάφορες εργασίες της επιχείρησης και όχι να τις αναθέτουν σε άλλους.

Θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η επιχειρηματικότητα είναι η αποκάλυψη της πρακτικής ιδέας (που είναι καινοτόμος και οικονομικά αξιοποιήσιμη) και η επιχειρηματική δραστηριότητα (Bygrave και Hofer, 1991) είναι η εφαρμογή της στην πράξη, δηλαδή, η μεθοδολογία και ο μηχανισμός υλοποίησης για την επιτυχία του σκοπού.

2.4 Προσδιοριστικοί παράγοντες της Επιχειρηματικότητας

Εκείνο που χαρακτηρίζει την επιχειρηματικότητα είναι ότι κατά την εκδήλωσή της δεν αναλαμβάνεται το σύνολο του κινδύνου (Palish & Bagby, 1995) παρότι πιστεύεται το αντίθετο, αλλά επιμερίζεται ο κίνδυνος αυτός στους επενδυτές, τους εργαζόμενους και κάθε ενδιαφερόμενο να διακινδυνεύσει μαζί με τον επιχειρηματία, συμμετέχοντας βεβαίως και στα ανάλογα οφέλη.

Ο επιχειρηματίας, το άτομο μέσω του οποίου βρίσκει την πρακτική της έκφραση η επιχειρηματικότητα, στηρίζεται στην κοινή πολιτική επενδύσεων για έρευνα και τεχνολογία, στην επιλογή νέων και καινοτόμων χώρων δραστηριοποίησης, καθώς και στη μετατροπή των αποτελεσμάτων τους σε εμπορικές επιτυχίες, μαχόμενος ταυτόχρονα για την προστασία των δικαιωμάτων του, χωρίς να εμποδίζει παράλληλα τη διάχυση των ιδεών (Schumpeter, 1934, Penrose, 1963, Kirzner, 1979, κλπ.).

Επιθυμεί ακόμη ο επιχειρηματίας, να μην παραμένει σε κάτι μικρό αλλά να προχωρεί, να προσαρμόζει και να προτείνει το διαφορετικό στην αγορά (Davidsson, 1989). Έχει ανάγκη για κεφάλαια ανάπτυξης, πέρα από τα αρχικά δικά του κεφάλαια και των «άτυπων επενδυτών», όπως αποκαλεί το Global Entrepreneurship Monitor (GEM) τους συγγενείς, φίλους και συναδέλφους του. Συναντά δε συνήθως, πολλά εμπόδια για την κάλυψή τους από διάφορους χρηματοπιστωτικούς οργανισμούς και αποτελεί πρόκληση για τον ίδιο να βρει και να πείσει επενδυτές και πιστωτές να χρηματοδοτήσουν την ιδέα του.

Τολμά με τα κεφάλαια των άλλων και η δυνατότητά του να βρίσκει τους αναγκαίους πόρους θεωρείται στοιχείο της επιχειρηματικής του ικανότητας (Kirzner, 1973 και 1980, IOBE, 2004).

Ο επιχειρηματίας επιζητά τη χρηματοδότησή του, είτε επανεπενδύοντας συνεχώς τα κέρδη της επιχείρησης (είναι πολύ σημαντικό για το ξεκίνημά της να έχει κέρδη αν και στη φάση αυτή μπορεί να είναι βυθισμένος στα χρέη), είτε πουλώντας μετοχές της σε επενδυτές, «αγγέλους επιχειρήσεων» όπως καλούνται, ή venture capitals, καθώς και επιδιώκοντας χρηματοδότηση χαμηλού κόστους, όπως από ειδικά επιδοτούμενα ταμεία του κράτους (π.χ. το ΤΑΝΕΟ- Ταμείο Ανάπτυξης Νέας Οικονομίας) με μικρότερο βάρος από εκείνο που επιβάλλουν οι διάφοροι πιστωτικοί οργανισμοί.

Ένα άλλο βασικό γνώρισμα της επιχειρηματικότητας είναι η αναγνώριση της ευκαιρίας και για αυτό αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης πολλών ερευνητών και επιστημόνων στη διεθνή βιβλιογραφία.

Κατά τον Schumpeter (1934), η αναγνώριση της ευκαιρίας οφείλεται στην εξαιρετική ικανότητα του επιχειρηματία (entrepreneur) να μετασχηματίζει την αγορά, για τον McClelland (1961) στην ανάγκη του για επιτεύγματα, κατά τον Rotter (1966), στην ανάγκη του επιχειρηματία να βρίσκεται στο κέντρο της εξουσίας και κατά άλλους ερευνητές στη διαρκή επιδίωξη του κέρδους.

Από τις αρχές του 1980, επιχειρήθηκε μια πιο ολιστική προσέγγιση στην έρευνα για την επιχειρηματικότητα (Gartner, 1985 & 1988, Bygrave & Hofer, 1991). Ο Gartner (1985) πρότεινε μια περισσότερο σύνθετη διαδικασία για τη μελέτη της επιχειρηματικότητας ερευνώντας την αλληλεπίδραση ανάμεσα σε τέσσερις παράγοντες, τον επιχειρηματία, τον οργανισμό, το περιβάλλον και τη διαδικασία εγκαθίδρυσης της επιχείρησης, την οποία θεωρεί βασική για την ερμηνεία του φαινομένου της επιχειρηματικότητας.

Οι Bygrave και Hofer (1991) είδαν τον επιχειρηματία ως τον πρωτοπόρο (initiator) και την επιχείρηση ως τον πραγματικό μηχανισμό αξιοποίησης της ευκαιρίας, της οποίας η αναγνώριση όπως ήδη αναφέρθηκε, αποτελεί το πρώτο μέρος της επιχειρηματικότητας.

Οι Shaver και Scott (1991, σελ 23-45), εμβάθυναν περισσότερο στα ψυχογραφικά χαρακτηριστικά του επιχειρηματία, στην κλίση και στην τάση του να μετασχηματίζει με πρακτικές μεθόδους μια ευκαιρία σε επιχείρηση.

Όπως προκύπτει από την πρόσφατη βιβλιογραφία, η επιχειρηματικότητα είναι μια αρκετά σύνθετη υπόθεση και δεν μπορεί να ερμηνευθεί μονοδιάστατα. Άλλωστε η

εποχή μας χαρακτηρίζεται ως εποχή της ασυμμετρίας, της μη γραμμικότητας και η αντιμετώπιση των φαινομένων δεν μπορεί να γίνει με γραμμική σκέψη (Hammel, 2003).

Η επιχειρηματικότητα αποτελεί διαδραστικό συνδυασμό τριών παραγόντων (Park, 2004) που επηρεάζουν καταλυτικά το χώρο της καινοτομίας, δηλαδή, του επιχειρηματία, της υφιστάμενης γνώσης και εμπειρίας της επιχείρησης και της τεχνολογίας. Δεν πρέπει όμως να παραβλέπεται σε καμία περίπτωση, ο ρόλος του θεσμικού περιβάλλοντος και της κοινωνικής στάσης απέναντι στην επιχειρηματικότητα (θετική ή αρνητική τοποθέτηση, αναγνώριση του ρόλου της στην οικονομική ανάπτυξη, κλπ.).

Ο Twaalfhoven (2000) επιχείρησε να προσδιορίσει τα διακριτά χαρακτηριστικά ανάμεσα στον επιχειρηματία που διακρίνεται για την επιχειρηματικότητά του και τον ιδιοκτήτη μιας Μικρομεσαίας Επιχείρησης που στοχεύει στην εξασφάλιση των όρων απασχόλησής του, με τη μέγιστη δυνατή αποφυγή του κινδύνου (αυτοαπασχολούμενος επιχειρηματίας, ή επαγγελματίας).

Στον Πίνακα 2.1 που ακολουθεί, γίνεται μια αντιπαραβολή των χαρακτηριστικών ενός εκάστου, δηλαδή του ιδιοκτήτη μιας Μικρομεσαίας επιχείρησης και ενός δυναμικού επιχειρηματία.

Πίνακας 2.1, Χαρακτηριστικά Ιδιοκτήτη και Δυναμικού Επιχειρηματία

Ιδιοκτήτης Μ.Μ Επιχείρησης	Δυναμικός Επιχειρηματίας
Στατικός	Αναπτυσσόμενος
«Βολεμένος»	«Τυχοδιώκτης»
Τοπικός	Παγκόσμιος
Περιορισμένος	Επεκτεινόμενος
Εσωστρεφής	Εξωστρεφής
Αυτοαπασχολούμενος	Με ομάδα ειδικών
Αποφεύγει τον Ανταγωνισμό	Επιζητά τον Ανταγωνισμό
Βιοπαλαιστής	Κυνηγός της Επιτυχίας

Πηγή: Twaalfhoven, 2000

Κατά τους Carter, Gartner, Shaver και Gatewood, (2003, σελ 13-39), έξι είναι τα βασικά χαρακτηριστικά που υποκινούν και διακρίνουν τους επιχειρηματίες από τους «αυτοαπασχολούμενους». Πρόκειται για την καινοτομία (innovation) και τη διαρκή

αναζήτηση ευκαιριών, την ανεξαρτησία (independence) και την ανάληψη κινδύνου, την αναγνώριση (recognition), αλλά και τον ρόλο που επιθυμούν να διαδραματίζουν (π.χ. στο ξεκίνημα και την ανάπτυξη μιας νέας επιχείρησης, αλλά και στην κοινωνία τους), την επιτυχία (success), τις ισχυρές σχέσεις και την εμπειρία και τέλος, την αυτοπραγμάτωση (self-realization), δηλαδή, τη γνώση του πραγματικού εαυτού τους.

Οι Chen, Green και Crick (1998) έδειξαν ότι η προσωπική αίσθηση αποτελεσματικότητας (self-efficacy) του ατόμου, δηλαδή, η πίστη στην ικανότητά του να φέρνει σε πέρας ένα έργο, είναι εκείνη που προσδιορίζει σημαντικά την τάση του για ανάληψη επιχειρηματικής πρωτοβουλίας.

Οι επιτυχημένοι επιχειρηματίες που χαρακτηρίζονται από την καινοτομικότητά τους, έχουν τη δυνατότητα να διακρίνουν αυτά που δεν μπορούν να δουν οι άλλοι (Timmons, 1999 και 2007) και την ικανότητα να τα μεταλλάσσουν σε μηχανισμούς υλοποίησης (επιχειρήσεις) και επιβεβαίωσης του αισθητηρίου τους.

Ανάλογα δε με τους κρατούντες νόμους και τους κανόνες λειτουργίας μιας γεωγραφικής περιοχής ή μιας χρονικής περιόδου, η δραστηριότητα αυτή διοχετεύεται, είτε προς τη δημιουργία ατομικού και κοινωνικού πλούτου μέσω της αναδιανομής των εισοδημάτων, που προκύπτουν είτε στην απόκτηση κερδών με κάθε μέσο, που μειώνουν το συνολικό όφελος (επιχειρηματία, εργαζομένων και κράτους) και δεν προάγουν την επιχειρηματικότητα την οποία υποβαθμίζουν ως κοινωνικά αποδεκτή δραστηριότητα, μειώνοντας δηλαδή, το κύρος της (Baumol, 1990).

2.5 Επιχειρηματικότητα και Καινοτομία

Κατά την Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (2004), «η επιχειρηματικότητα συνιστά σημαντική κινητήρια δύναμη της καινοτομίας, της ανταγωνιστικότητας και της ανάπτυξης», ενώ για τον Drucker, (1990) είναι ένας τέταρτος συντελεστής (factor) της παραγωγής.

Υπάρχει θετική σχέση ανάμεσα στην επιχειρηματικότητα και τις επιδόσεις που αφορούν τη μεγέθυνση, την επιβίωση των επιχειρήσεων, την καινοτομία, τη δημιουργία θέσεων εργασίας, τις τεχνολογικές μεταβολές, την αύξηση της παραγωγικότητας και τις εξαγωγές (Audretsch, 2002).

Ταυτόχρονα όμως, η επιχειρηματικότητα αποτελεί και ένα μέσο προσωπικής ανάπτυξης, δηλαδή, της ενίσχυσης της αποτελεσματικότητάς του, της βελτίωσης των ικανοτήτων και δεξιοτήτων του, καθώς και της επιβεβαίωσης του επιχειρηματία για το αισθητήριο και τις επιλογές του, στοιχεία τα οποία δεν είναι δυνατό να μεταβιβαστούν από τη μια γενιά στην άλλη.

Για τον Heilbroner, (2000) η επιχειρηματικότητα είναι μια μορφή ηγετικών ικανοτήτων και ένα λιγότερο κοινωνικά αναγνωρισμένο ταλέντο για την αναγνώριση και αξιοποίηση των επιχειρηματικών ευκαιριών, για το οποίο η κοινωνία δεν τρέφει την ίδια εκτίμηση όπως για τη στρατηγική ικανότητα των στρατηγών, ή την πολιτική αρετή των μεγάλων Πολιτικών.

Η νεοτερικότητα χαρακτηρίζει την επιχειρηματικότητα η οποία στηρίζεται στην καινοτομία (την τάση της επιχείρησης να υποστηρίζει τις νέες ιδέες, τους πειραματισμούς και τη δημιουργική διαδικασία) και την έμφαση στην ανάληψη πρωτοβουλιών (proactiveness). Η τελευταία προσδιορίζεται από την τάση της επιχείρησης να εκμεταλλεύεται τις εξελίξεις, τις τεχνολογίες και τις διαδικασίες της εισαγωγής νέων προϊόντων και υπηρεσιών στην αγορά.

Προϋποθέτει δηλαδή ότι, δημιουργεί τις αλλαγές και δεν τις ακολουθεί. Το μεταβλητό είναι το εξωτερικό περιβάλλον της επιχείρησης. Σε αυτό προσαρμόζεται διαρκώς και οφείλει να διαμορφώνει το παρόν προσβλέποντας στο μέλλον (Μπουραντάς, 2005), βασισμένη σε μια ευέλικτη στρατηγική, απαλλαγμένη από ακαμψίες, ή «βεβαιότητες» του επιτυχημένου –ίσως- παρελθόντος της.

Η επιχειρηματικότητα φαίνεται ότι είναι μια πρακτική που μπορεί να βγάλει στην επιφάνεια κρυμμένα χαρακτηριστικά ή ιδιότητες, όπως π.χ. η ανάδειξη ενός προϊόντος, ή μιας υπηρεσίας, με βάση κάποια δευτερογενή τους ιδιότητα (νέα χρήση για υφιστάμενο προϊόν όπως η χάλκινη καλωδίωση και ADSL) και να αναδείξει αξίες προϊόντων, ή διαδικασιών που έχουν παραβληθεί, π.χ. προσδίδει αξία σε «φαινομενικά» απαξιωμένα πράγματα, παλιά υλικά, μηχανήματα και δημιουργίες γενικά, ή διαδικασίες, όπως η παραδοσιακή/ βιολογική καλλιέργεια αγροτικών προϊόντων. Μπορεί όμως επίσης, να επινοήσει και να δημιουργήσει νέες αξίες, όπως π.χ. νέες τεχνικές, ή τεχνολογίες, νέα υλικά, προϊόντα ή υπηρεσίες, μόδα, σύμβολα, κλπ., ή και να ανακαλύψει νέους τρόπους δραστηριότητας, όπως π.χ. νέους τομείς, νέες αγορές, ή

διαδικασίες προσέγγισής τους, καθώς και νέες μορφές διοίκησης. Τούτο αποτελεί μια πρακτική που απαιτεί συνεχή εξάσκηση.

Η επιχειρηματικότητα δηλαδή, αποτελεί την πρακτική έκφραση της καινοτομίας και ένα από τα σημαντικότερα περιουσιακά στοιχεία κάθε κοινωνίας.

Η δε καινοτομία, κατά τον Sweezy (1943, σελ. 93-96), είναι η λειτουργία ενός κοινωνιολογικού τύπου ανθρώπου, γνωστού ως επιχειρηματία.

Το μέγεθος της σημασίας που σήμερα δίνεται στην επιχειρηματικότητα, καταδεικνύεται από τη θέση και πολιτική των κρατών για την ολοένα και μεγαλύτερη προσπάθεια αύξησής της. Αποτελεί δε σημαντικό στόχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Σύννοδος της Λισσαβόνας, 2000), η οποία μέσα από συγκεκριμένη πολιτική και επιδοτούμενα προγράμματα, επιδιώκει να την αναπτύξει (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2004).

Η καινοτομία αποτελεί τη βασικότερη κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης που είναι ο πυρήνας της επιχειρηματικότητας και η οποία καθιστά τις επιχειρήσεις επιτυχημένες. Και αυτό διότι προσδίδει σε αυτές την ικανότητα να προσαρμόζονται και να εξελίσσονται, κυρίως όταν οι ανταγωνιστικές εταιρείες θα εμφανισθούν στην αγορά με καινοτομικά προϊόντα που θα μεταβάλλουν τα δεδομένα του ανταγωνισμού.

Οι δυο έννοιες είναι έντονα συνυφασμένες. Για παράδειγμα, σε ένα από τα πρώτα έργα στο πεδίο της καινοτομίας ο Schumpeter (1934) αναγνωρίζει πως η κλίση για καινοτομία συμβάλλει στην ανάπτυξη της οικονομίας μιας χώρας και αποτελεί το θεμελιώδη λίθο για την εμφάνιση της επιχειρηματικότητας.

Στα πλαίσια της διεθνούς επιχειρηματικότητας, η κλίση για καινοτομία μπορεί να συμβάλλει στη βελτίωση της επίδοσης της επιχείρησης και στη δημιουργία συγκριτικού πλεονεκτήματος έναντι των ανταγωνιστών της στο διεθνές περιβάλλον.

Η περίπτωση των μεγάλων εταιρειών όπως π.χ. της coca-cola και της microsoft, καταδεικνύει ότι η ηγεμονία τους στην παγκόσμια αγορά και η συμβολή τους στην ανάπτυξη την επέτυχαν χάριν στις νέες καινοτομικές μεθόδους. Αντιθέτως άλλοτε κυριαρχούσες εταιρείες που συνέβαλαν στο ακαθάριστο προϊόν άρα και στην ανάπτυξη, τώρα συρρικνώνονται επειδή οι μέθοδοι παραγωγής δεν στηρίχθηκαν σε καινοτομικές ιδέες, π.χ. η Kodak, η Ford, κ.α.

Το φαινόμενο αυτό, καταδεικνύει ότι αξίες για τις αγορές άρα και για την ανάπτυξη αποτελούν οι καινοτόμες εταιρείες και όχι εκείνες που στηρίζονται στο άλλοτε σπουδαίο παρελθόν τους.

Από έρευνα του ΟΟΣΑ (OECD 2004) έχει διαπιστωθεί ότι η δημιουργία νέων καινοτομικών επιχειρήσεων ειδικότερα στον τομέα της τεχνολογίας έχει τη μεγαλύτερη συμβολή στην αύξηση της παραγωγικότητας διότι ενθαρρύνει την ορθολογική κατανομή των διαθέσιμων πόρων σε μια χώρα.

Επίσης, οι υψηλοί ρυθμοί δημιουργίας νέων καινοτομικών επιχειρήσεων συνδέονται με υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης.

Τα πλεονεκτήματα από τη δημιουργία των νέων καινοτομικών επιχειρήσεων γίνονται ορατά πρώτα στις τοπικές και περιφερειακές οικονομίες. Σύμφωνα δε με ενδείξεις οι μεγάλες καινοτόμες επιχειρήσεις συμβάλλουν στην αύξηση της απασχόλησης ανάλογα με τη δομή κάθε περιοχής.

Η κλίση για καινοτομία στην διεθνή αγορά (international innovation propensity) αναφέρεται στην τάση της εταιρίας να προωθεί και να υιοθετεί νέες και πρωτοποριακές ιδέες, προϊόντα και υπηρεσίες που αποβλέπουν στην καλύτερη εξυπηρέτηση της διεθνούς αγοράς.

Έχει να κάνει με τη δέσμευση και αφοσίωση της επιχείρησης να αναπτύξει και να υλοποιήσει ριζοσπαστικές ιδέες. Επίσης, πηγάζει από τις αξίες της επιχείρησης και γενικότερα την οργανωτική της κουλτούρα.

Οι σημαντικότερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η σύγχρονη επιχείρηση προέρχονται από το ταχύτατα μεταβαλλόμενο, παγκοσμιοποιημένο, ψηφιακό και άκρως ανταγωνιστικό περιβάλλον. Οι εξελίξεις αυτές καθιστούν αναγκαία τη διαρκή αναζήτηση, συλλογή, επεξεργασία και αξιοποίηση έγκαιρων και έγκυρων πληροφοριών για τις προοπτικές του επιχειρηματικού γίνεσθαι μέσω συλλογής πρωτογενών ή και δευτερογενών δεδομένων.

Η προώθηση και ανάπτυξη καινοτομικής δραστηριότητας στα πλαίσια του παγκόσμιου επιχειρηματικού περιβάλλοντος αποτελεί πλέον μια πρόκληση για όλες τις χώρες που ανταγωνίζονται διεθνώς και ειδικότερα για την Ελλάδα.

2.6 Είδη Επιχειρηματικότητας

Ανάλογα με τα κίνητρα, τις ανάγκες και το τι επιδιώκει ο κάθε επιχειρηματίας, η επιχειρηματικότητα διακρίνεται σε διάφορες μορφές:

Υπάρχει η επιχειρηματικότητα ανάγκης, όπου ο επιχειρηματίας αποφασίζει να ασχοληθεί με κάποια δραστηριότητα απλά για να καλύψει την ανάγκη της απασχόλησης. Αυτού του είδους η επιχειρηματικότητα δεν βοηθάει και πολύ στην ανάπτυξη της οικονομίας αφού δεν είναι ούτε ανταγωνιστική ούτε έχει προοπτικές για διεθνές άνοιγμα, παρά μόνο καλύπτει ανάγκες επιβίωσης.

Άλλης μορφής επιχειρηματικότητα είναι η επιχειρηματικότητα ευκαιρίας, όπου ο επιχειρηματίας ξεκινά μια δραστηριότητα προκειμένου να εκμεταλλευτεί μια επιχειρηματική ευκαιρία. Οι επιχειρήσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται από αυτήν τη μορφή επιχειρηματικότητας μπορούν να γίνουν φορείς καινοτόμων ιδεών και να δημιουργήσουν ανταγωνιστικά προϊόντα.

Υπάρχει επίσης και η επιχειρηματικότητα υψηλών δυνατοτήτων η οποία αφορά επιχειρηματικές δραστηριότητες οι οποίες δεν περιορίζονται στα εθνικά πλαίσια της χώρας τους αλλά τα προϊόντα τους ανταγωνίζονται στις διεθνείς αγορές. Κάθε χώρα επιθυμεί την αύξηση αυτής της μορφής επιχειρηματικότητας αφού βοηθάει την εθνική ανάπτυξη και βελτιώνει την ποιότητα του επιχειρηματικού περιβάλλοντος της χώρας.

2.7 Παράγοντες που Επηρεάζουν την Επιχειρηματικότητα

Η άνθιση ή μη της επιχειρηματικότητας εξαρτάται από ορισμένους παράγοντες του ευρύτερου οικονομικού περιβάλλοντος. Οι παράγοντες αυτοί είναι (Ιωαννίδης, 2003):

- Χρηματοδοτική Υποστήριξη. Πρόκειται δηλαδή για το βαθμό στον οποίο είναι διαθέσιμοι πόροι και χρηματοδοτική υποστήριξη για νέες και καθιερωμένες επιχειρήσεις με κυριότερες μορφές υποστήριξης τις επιδοτήσεις και τις επιχορηγήσεις. Επίσης, αναφέρεται και στην ποιότητα της διαθέσιμης οικονομικής υποστήριξης, με τη μορφή μετοχικού κεφαλαίου, κεφαλαίου

σποράς δανειοδότησης κ.α, καθώς και στο βαθμό κατανόησης της επιχειρηματικότητας από τους φορείς του χρηματοπιστωτικού συστήματος.

- **Κυβερνητικές Πολιτικές και Προγράμματα.** Οι περιφερειακές αλλά και οι εθνικές πολιτικές μπορεί να είναι ουδέτερες, να ενθαρρύνουν ή να αποθαρρύνουν τη δημιουργία νέων και τη στήριξη υφιστάμενων επιχειρήσεων. Επίσης, η επιτυχία των προγραμμάτων στήριξης εξαρτάται από την ποιότητα και ευκολία πρόσβασης σ' αυτά, τη διαθεσιμότητα και την εκπαίδευση του κυβερνητικού προσωπικού καθώς και της αποτελεσματικότητας της δομής των δημοσίων υπηρεσιών (γραφειοκρατία).
- **Εκπαίδευση.** Αναφέρεται στο βαθμό στον οποίο παρέχεται εκπαίδευση για το πώς στήνεται και διοικείται μια επιχείρηση στις διάφορες βαθμίδες του εκπαιδευτικού συστήματος.
- **Έρευνα και Ανάπτυξη.** Ο βαθμός στον οποίο η έρευνα και ανάπτυξη σε εθνικό επίπεδο οδηγεί τη χώρα σε νέες εμπορικά εκμεταλλεύσιμες ευκαιρίες καθώς και η δυνατότητα ή μη νέων και καθιερωμένων επιχειρήσεων να έχουν πρόσβαση σε δραστηριότητες έρευνας και ανάπτυξης επηρεάζει σημαντικά την επιχειρηματικότητα. Αναφέρεται στο θεσμικό πλαίσιο των ευρεσιτεχνιών, στα επίπεδα καινοτομικότητας της χώρας, στον εθνικό σχεδιασμό δαπανών έρευνας και ανάπτυξης, κ.α.
- **Οικονομικό Κλίμα.** Η οικονομική συγκυρία μπορεί να ενθαρρύνει ή αποθαρρύνει την επιχειρηματική δραστηριότητα.
- **Σύνθεση του Πληθυσμού.** Το μέγεθος του πληθυσμού, αλλά κυρίως η σύνθεσή του ως προς τις εθνικές μειονότητες, μεταναστευτικές ομάδες, θρησκευτικές και άλλες ταυτότητες ευνοούν ή όχι την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας.
- **Χαρακτηριστικά της Εργασίας.** Αναφέρεται στα χαρακτηριστικά και στις δεξιότητες του εργατικού δυναμικού, καθώς και στο ύψος του εργατικού κόστους τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

2.8 Εφαρμογές επιχειρηματικότητας

Η επιχειρηματικότητα μπορεί να αναπτυχθεί σε οποιονδήποτε τομέα και είδος επιχείρησης. Εφαρμόζεται στους αυτοαπασχολούμενους και στις επιχειρήσεις οποιουδήποτε μεγέθους σε όλες τις φάσεις του κύκλου ζωής μιας επιχείρησης, από τη

φάση εκκίνησης έως την ανάπτυξη, τη μεταβίβαση, την παύση λειτουργίας ή την επανέναρξη λειτουργίας.

Η επιχειρηματικότητα αφορά τις επιχειρήσεις όλων των κλάδων, τεχνολογικών ή παραδοσιακών, τις μικρές και τις μεγάλες επιχειρήσεις ανεξαρτήτως ιδιοκτησιακού καθεστώτος: οικογενειακές επιχειρήσεις, επιχειρήσεις εισηγμένες στο χρηματιστήριο, επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας ή μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί, που συχνά πραγματοποιούν σημαντικές οικονομικές δραστηριότητες.

Σύμφωνα με την έρευνα του Global Entrepreneurship Monitor (2006) το 7% των νέων επιχειρηματιών δημιουργούν μία σημαντική νέα εξειδικευμένη αγορά ή οικονομικό τομέα εάν η επιχείρησή τους είναι επιτυχής, ενώ το 70% των νέων επιχειρήσεων παρέχουν προϊόντα ή υπηρεσίες σε υφιστάμενες αγορές στις οποίες υπάρχει ήδη σημαντικός ανταγωνισμός και στις οποίες διατίθεται ήδη για περισσότερο από ένα έτος η βασική τεχνολογία.

Η επιχειρηματικότητα είναι νοοτροπία και τρόπος δημιουργίας και ανάπτυξης οικονομικής δραστηριότητας μέσω του συνδυασμού της ανάληψης κινδύνου, της δημιουργικότητας και/ή της καινοτομίας με τη χρηστή διαχείριση, στο πλαίσιο ενός νέου ή υφιστάμενου οργανισμού.

Ο ρόλος και τα αποτελέσματα της επιχειρηματικότητας στις σύγχρονες οικονομίες:

Όλοι οι διεθνείς οργανισμοί σήμερα αναγνωρίζουν ότι το επίπεδο επιχειρηματικότητας μιας χώρας αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες που προσδιορίζουν την οικονομική ανάπτυξη, την ανταγωνιστικότητα, την απασχόληση και την κοινωνική της συνοχή. Το ενδιαφέρον για την επιχειρηματικότητα αποτελεί ένα μάλλον πρόσφατο φαινόμενο, εφόσον η σχετική έρευνα και συζήτηση σε παγκόσμιο επίπεδο έλαβε μεγάλη έκταση από τη δεκαετία του 1990.

Σήμερα, η επιχειρηματικότητα έχει αναγνωριστεί πλέον ως βασικός μοχλός της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης σε όλο τον κόσμο. Ενέχει δε, σημαντικό βαθμό σπουδαιότητας και αναγκαιότητας ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας, κυρίως στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίες παρουσιάζουν σημαντικό έλλειμμα στην εκδήλωση επιχειρηματικής πρωτοβουλίας σε σχέση με τις Η.Π.Α. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία, τα σημαντικότερα οικονομικά αποτελέσματα της επιχειρηματικότητας είναι τα παρακάτω (Χασσιδ, Καραγιάννης, 1999):

1. Απαραίτητη προϋπόθεση δημιουργίας μονοπωλιακής θέσης για την επιχείρηση, καθώς και για τη επίτευξη μονοπωλιακών κερδών, είναι η επιτυχημένη εισαγωγή καινοτομίας στην αγορά. Βέβαια, μια τέτοια μονοπωλιακή κατάσταση, θα είναι μάλλον προσωρινή, εφόσον υπάρχουν και οι «μιμητές» επιχειρηματίες στην αγορά, όπως επίσης και λόγω της αναπόφευκτης λειτουργίας του «κύκλου ζωής» των προϊόντων και υπηρεσιών. Λόγω της ύπαρξης των μιμητών επιχειρηματιών, τα οφέλη που πηγάζουν από τη λειτουργία της καινοτομίας θα τα καρπωθούν μακροχρόνια οι καταναλωτές, υπό την προϋπόθεση βέβαια ότι η ελευθερία εισόδου και εξόδου από τον κλάδο δεν παρεμποδίζεται.
2. Με τη βοήθεια της καινοτομικής δραστηριότητας παράγονται νέα ή βελτιωμένης ποιότητας προϊόντα ή υπηρεσίες, με αποτέλεσμα να αυξάνονται οι επιλογές των καταναλωτών. Παράλληλα, θα υπάρχει η δυνατότητα δημιουργίας καινούριων τεχνικών και μεθόδων για τη βελτίωση και την προώθηση των προϊόντων, οι οποίες μάλιστα είναι πιθανό να δημιουργήσουν απαιτήσεις για την απορρόφηση νέου εργατικού δυναμικού ή την ανάγκη για περαιτέρω εξειδίκευση των εργαζομένων.
3. Η επιχειρηματικότητα οδηγεί στην ανάπτυξη νέων μορφών οργάνωσης των επιχειρήσεων, οι οποίες θα βασίζονται περισσότερο στις γνώσεις και τις δεξιότητες των ατόμων που εργάζονται στην επιχείρηση. Με τον τρόπο αυτό, θα γίνεται καλύτερη αξιολόγηση και επίτευξη των στρατηγικών στόχων της επιχείρησης.
4. Θα υπάρξει τόνωση και διεύρυνση της οικονομικής δραστηριότητας, με τη δημιουργία καινούριων αγορών για το νέο προϊόν ή υπηρεσία, οι οποίες θα οδηγήσουν στην ίδρυση άλλων επιχειρήσεων συμπληρωματικών ή και ανταγωνιστικών.
5. Η δημιουργία νέων μεθόδων παραγωγής, θα αυξήσει την παραγωγικότητα και αποτελεσματικότητα των συντελεστών παραγωγής μειώνοντας το κόστος, ή υποκαθιστώντας τις πρώτες ύλες με φθηνότερες και αποτελεσματικότερες.
6. Είναι επίσης φανερό, ότι οι επιχειρηματίες οι οποίοι μιμούνται μια καινοτομική δραστηριότητα συμβάλλουν δραστικά στην περαιτέρω ανάπτυξη της οικονομίας, διαχέοντας όλα τα παραπάνω θετικά αποτελέσματα της καινοτομίας στην αγορά.
7. Τέλος, με το να αξιοποιείται κάθε ευκαιρία κέρδους και με τη μείωση της «άγνοιας» που παρατηρείται στις αγορές στις οποίες εκδηλώνεται η επιχειρηματική δραστηριότητα, προωθείται η οικονομική ισορροπία.

2.9 Προαπαιτούμενες συνθήκες εκδήλωσης της επιχειρηματικότητας

Κρίνεται αναγκαίο στο σημείο αυτό, να αναφερθούν οι απαραίτητες συνθήκες που απαιτούνται προκειμένου να εκδηλωθεί και να υλοποιηθεί το φαινόμενο της επιχειρηματικής δραστηριότητας και πρωτοβουλίας. Αυτές οι προϋποθέσεις έχουν να κάνουν με τις «ατομικές» ή «ψυχολογικές» και με τις «εξωτερικές» ή «περιβαλλοντικές» συνθήκες που λειτουργούν στο πλαίσιο μιας οικονομίας. Οι ατομικές προϋποθέσεις αναφέρονται στις προτιμήσεις και στις ικανότητες των ατόμων, ενώ οι περιβαλλοντικές προϋποθέσεις αφορούν στα διάφορα κοινωνικοοικονομικά χαρακτηριστικά και λειτουργίες.

Αναφορικά με τις ατομικές προϋποθέσεις που είναι απαραίτητες για την εκδήλωση της επιχειρηματικότητας, έχει διαπιστωθεί ότι εξαρτώνται από:

- Τις ψυχολογικές επιδράσεις που έχουν δεχτεί τα άτομα, ειδικά πριν από την ενηλικίωσή τους.
- Τις προτιμήσεις που δείχνουν και τις ιδιαίτερες ικανότητές τους απέναντι στον επιχειρηματικό κίνδυνο.
- Τις οικονομικές τους εμπειρίες.

Η διερεύνηση και προσεχτική μελέτη των παραπάνω προϋποθέσεων είναι πάρα πολύ σημαντική, εφόσον δίνει τη δυνατότητα να γίνει κατανοητό, ο βαθμός στον οποίο κάθε μια από αυτές επηρεάζει την απόφαση ενός ατόμου να εκδηλώσει επιχειρηματική δραστηριότητα.

Σχετικά με τις περιβαλλοντικές προϋποθέσεις που είναι απαραίτητες για την εκδήλωση και την ανάπτυξη επιχειρηματικότητας σε μια οικονομία, αυτές επηρεάζονται από τις εξής θεμελιώδεις συνθήκες:

- ✓ Υπαρξη του θεσμού της ατομικής ιδιοκτησίας και η προστασία του θεσμού αυτού.
- ✓ Ελεύθερη οικονομία, στην οποία η επιβράβευση της «αξίας» ή η καταξίωση προέρχεται από την απρόσωπη αγορά.
- ✓ Θεσμικό και πολιτισμικό περιβάλλον, το οποίο θα ενθαρρύνει την οικονομική προσπάθεια και πρωτοβουλία του ατόμου.

- ✓ Διαθεσιμότητα κατάλληλων (ποσοτικά και ποιοτικά) συντελεστών παραγωγής.

2.10 Μορφές της Επιχειρηματικότητας

2.10.1 Ενδοεπιχειρηματικότητα:

Έχουν ήδη αναφερθεί οι μελέτες του Stevenson αναφορικά με τη διάκριση των επιχειρηματιών και των διαχειριστών που λειτουργούν επιχειρηματικά. Ο ορισμός της επιχειρηματικότητας του Stevenson υπερβαίνει την ίδρυση μιας νέας επιχείρησης επεκτείνοντας την έννοια και σε υπάρχουσες επιχειρήσεις. Η μορφή επιχειρηματικότητας η οποία αφορά στο εσωτερικό μεγάλων επιχειρήσεων είναι η ενδοεπιχειρηματικότητα (intrapreneurship ή corporate entrepreneurship).

Η ενδοεπιχειρηματικότητα ως έννοια εμφανίστηκε στις αρχές της δεκαετίας του '90 απαντώντας στον “κορεσμό” που παρατηρείται σε μεγάλες και δυσκίνητες επιχειρήσεις και οργανισμούς. Μέσω της ενδοεπιχειρηματικότητας, οι μεγάλες επιχειρήσεις προσπαθούν να αποκτήσουν το επιχειρηματικό πλεονέκτημα. Η πρώτη αναφορά σε αυτή έγινε το 1978 από τους Pinchot III και την Elisabeth Pinchot, (Pinchot 1985). Η ενδοεπιχειρηματικότητα αντιμετωπίστηκε αρχικά από πολλούς ως οξύμωρη έννοια. Για παράδειγμα, ο Morse (1986) χαρακτηρίζει την έννοια αυτή ως “ψευδαίσθηση” λόγω του γραφειοκρατικού συστήματος των μεγάλων εταιριών το οποίο δεν μπορεί να παρέχει στους εργαζόμενους τις ανταμοιβές και την αυτονομία που απαιτεί η επιχειρηματική πρωτοβουλία. Ωστόσο, αρκετές από τις επιχειρήσεις σήμερα υιοθετούν την επιχειρηματική διαχείριση (entrepreneurial management) στη λειτουργία τους.

Οι Stevenson και Jarillo (1990) πιστεύουν ότι η ενδοεπιχειρηματικότητα και το επιχειρηματικό μάντζμεντ είναι αυτά που θα πρέπει να αποτελούν αντικείμενα διδασκαλίας των φοιτητών στα αντίστοιχα προγράμματα MBA (business administration). Επισημαίνουν επίσης ότι η πλούσια έρευνα στην επιχειρηματικότητα επικεντρώνεται στον επιχειρηματία που ιδρύει μια νέα επιχείρηση με αποτέλεσμα η επιχειρηματικότητα να θεωρείται ότι αναφέρεται αποκλειστικά στις ΜμΕ. Υπάρχει συνεπώς ανάγκη να οριστεί η επιχειρηματικότητα ανεξάρτητα με το μέγεθος των επιχειρήσεων ώστε να μελετηθεί ολόκληρο το φάσμα των χαρακτηριστικών της.

Ουσιαστικά, η ενδοεπιχειρηματικότητα γεφυρώνει το επιχειρείν των ΜμΕ με αυτό των μεγάλων εταιρειών. Οι Antoncic & Hisrich (2003) συμφωνούν με τον ευρύ της ορισμό ως επιχειρηματικότητα στο εσωτερικό επιχειρήσεων που όμως δεν αφορά στις διαδικασίες του πυρήνα τους και επισημαίνουν ότι απαντάται σε διαφορετικό βαθμό στο ενδοεπιχειρηματικό περιβάλλον. Με τον πλέον δόκιμο όρο της ενδοεπιχειρηματικότητας, οι ερευνητές του θέματος περιλαμβάνουν τουλάχιστον οκτώ διαδικασίες στο εσωτερικό μεγάλων εταιρειών:

- την δημιουργία νέων αυτόνομων ενδοεταιρικών μονάδων,
- τη δημιουργία νέων προϊόντων,
- την καινοτομία σε προϊόντα και υπηρεσίες,
- την καινοτομία σε διαδικασίες παραγωγής,
- την ανανέωση της εταιρείας,
- την ανάληψη ρίσκου από τους εργαζόμενους,
- την πρόνοια και την προεργασία για πρωτοβουλίες της εταιρείας και
- το επιχειρηματικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών.

Το επιχειρηματικό μάνατζμεντ παρουσιάζει ομοιότητες αλλά και βασικές διαφορές με συναφείς μορφές διαχείρισης όπως: οι στρατηγικές διαφοροποίησης, η αναβάθμιση των δυνατοτήτων της εταιρείας, η οργανωσιακή μάθηση και η οργανωσιακή καινοτομία. Σίγουρα αποτελεί όμως την πιο πρόσφατη μορφή διαχείρισης για την οποία υπάρχει έντονη συζήτηση στη βιβλιογραφία.

Σύμφωνα με τους Stevenson και Jarillo (1990), το επιχειρηματικό μάνατζμεντ στοχεύει να απαντήσει το πώς πετυχαίνει επιτυχάνονται τα επιχειρηματικά εγχειρήματα, ανεξάρτητα με το τι αποτελέσματα έχει στην οικονομία η επιχειρηματικότητα. Το θέμα αυτό το εξετάζουν οι οικονομολόγοι, το δε γιατί δραστηριοποιούνται επιχειρηματικά ορισμένοι και όχι όλοι οι άνθρωποι, εξετάζουν οι ψυχο-κοινωνικοί επιστήμονες.

Στο εξεταζόμενο πλέγμα: αίτιο – συμπεριφορά – αποτέλεσμα επιχειρηματικότητας, οι συγγραφείς προσεγγίζουν την διαχειριστική συμπεριφορά του επιχειρηματία,

ανεξάρτητα με το αν δημιουργεί νέα επιχείρηση ή δραστηριοποιείται στο εσωτερικό μιας υπάρχουσας, προσεγγίζοντας έτσι την πρακτική αξία του επιχειρείν.

Η θεώρησή τους για την υιοθέτηση επιχειρηματικού μάνατζμεντ, ή αν με άλλα λόγια η εταιρεία ως ενότητα μπορεί να λειτουργήσει επιχειρηματικά με δομή bottom-up, συνοψίζεται σε ένα σύνολο έξι προτάσεων:

1. Επιχειρηματική εταιρεία είναι αυτή που ακολουθεί ευκαιρίες ανεξάρτητα με τους πόρους τους οποίους ελέγχει,
2. Ο βαθμός ενδοεπιχειρηματικότητας της εταιρείας εξαρτάται από τη διάθεση των εργαζομένων της,
3. Η φαινόμενη επιχειρηματική συμπεριφορά της εταιρείας εξαρτάται από την προσπάθειά της να ενισχύσει τις επιχειρηματικές προσπάθειες των εργαζομένων της μαθαίνοντάς τους και επιβραβεύοντάς τους στο να εντοπίζουν ευκαιρίες,
4. Οι εταιρείες που συνειδητά αμβλύνουν τις αρνητικές συνέπειες των αποτυχημένων επιχειρηματικών τολμημάτων των εργαζομένων τους θα επιδείξουν υψηλότερη επιχειρηματική συμπεριφορά,
5. Όχι μόνο το μέγεθος των επιτυχιών αλλά οι όποιες ενδείξεις επιχειρηματικής συμπεριφοράς εξαρτώνται από την ικανότητα των εργαζομένων να εντοπίζουν ευκαιρίες, και
6. Οι εταιρείες που θα συμμετέχουν σε δίκτυα και θα μοιραστούν τους διαθέσιμους πόρους τους θα επιδείξουν υψηλότερη επιχειρηματική συμπεριφορά.

Είναι σαφές ότι η θεώρηση των Stevenson & Jarillo (1990) στηρίζεται στην επιχειρηματική ευκαιρία και ενοποιεί την επιχειρηματικότητα των μεμονωμένων ατόμων και των επιχειρήσεων θεωρώντας τις τελευταίες ως οντότητες (οργανισμούς) που μπορούν να επιλέξουν να δραστηριοποιηθούν όμοια με τους συνήθεις επιχειρηματίες. Η ανάπτυξη εταιρικών συνεργατικών δικτύων καινοτομίας, ανοιχτών καινοτομιών ή άλλων κοινών προσπαθειών είναι σύγχρονα φαινόμενα που θα καταδείξουν τις δυνατότητες της νέας αυτής οργάνωσης των επιχειρήσεων.

2.10.2 Ακαδημαϊκή Επιχειρηματικότητα :

Μια άλλη μορφή επιχειρηματικότητας άμεσα συνδεδεμένης με την καινοτομία αναφέρεται ως ακαδημαϊκή επιχειρηματικότητα (academic entrepreneurship) και αφορά σε πανεπιστήμια ή άλλα ακαδημαϊκά ιδρύματα (Louis et al. 1989, O'Shea et al. 2004, Shane 2004). Με τον όρο αυτό υπονοείται η επιχειρηματική δραστηριοποίηση των πανεπιστημίων προκειμένου να εμπορευματοποιήσουν αποτελέσματα της έρευνας την οποία εκπονούν με τη μορφή καινοτόμων προϊόντων στην αγορά. Για το σκοπό αυτό, τα ακαδημαϊκά ιδρύματα ιδρύουν μικρές “δορυφορικές” εταιρείες καινοτομίας (spin-offs) οι οποίες μεταφέρουν τεχνολογία από την ακαδημαϊκή κοινότητα στη βιομηχανία.

Σε μια ευρύτερη προσέγγιση, η ανάπτυξη ευρεσιτεχνιών, πέρα από τις ακαδημαϊκές δημοσιεύσεις, και η κατοχύρωση των δικαιωμάτων τους από τα πανεπιστήμια θεωρείται ακαδημαϊκή επιχειρηματικότητα. Επίσης, πολλά πανεπιστήμια σήμερα υποστηρίζουν την έναρξη μικρών εταιρειών από τους φοιτητές και τους αποφοίτους τους μέσω θερμοκοιτίδων επιχειρηματικότητας (business incubators) τις οποίες διαθέτουν (Hackett & Dilts, 2004).

Οι νεοϊδρύνόμενες επιχειρήσεις (start-ups) από τους νέους αυτούς επιχειρηματίες στο εσωτερικό του πανεπιστημίου φιλοξενούνται στην επιχειρηματική θερμοκοιτίδα η οποία τους παρέχει βασικό εξοπλισμό και συμβουλευτική στην αρχική τους φάση, μέχρι δηλαδή να εισέλθουν στην αγορά. Έχει παρατηρηθεί ότι η “επώαση” των επιχειρήσεων αυτών συμβάλλει ουσιαστικά στην αρχική βιωσιμότητά τους. Όταν η νέα επιχείρηση αποκτήσει μερίδιο στην αγορά ώστε να είναι σε θέση να ανταπεξέλθει στον ανταγωνισμό τότε αποχωρίζεται την επιχειρηματική θερμοκοιτίδα του πανεπιστημίου και αυτονομείται.

Είναι προφανές ότι η καινοτομία είναι εγγενώς συνδεδεμένη με την έρευνα και τις εφευρέσεις και για το λόγο αυτό ο Drucker (1985) αναφέρει συχνά το πανεπιστήμιο ως φορέα καινοτομίας. Το πανεπιστήμιο θεωρείται επίσης ότι συμβάλλει στην οικονομική αύξηση σε πολλές χώρες (Yusuf & Kaoru, 2007) κυρίως δια μέσου της μεταφοράς τεχνολογίας (Hughes, 2003). Γενικότερα δε, στις σύγχρονες θεωρήσεις για την οικονομία της γνώσης, τα πανεπιστήμια θεωρούνται ότι κατέχουν κεντρικό ρόλο.

Οι Vorley & Nelles (2008) παρατηρούν ότι ταυτόχρονα με την ακαδημαϊκή επιχειρηματικότητα συναντάται στη βιβλιογραφία και ο όρος “πανεπιστημιακή επιχειρηματικότητα” ο οποίος μοιάζει να είναι ταυτόσημος.

Εντούτοις, οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι χρειάζεται ένας καθαρός ορισμός της ακαδημαϊκής επιχειρηματικότητας και όχι απλές αναφορές σε εταιρείες spin-off. Είναι γεγονός ότι η σύνδεση του πανεπιστημίου και της αγοράς είναι περίπλοκη καθώς αναζητείται “μια Τρίτη αποστολή” για το πανεπιστήμιο στη σύγχρονη κοινωνία η οποία να μην αφορά αμιγώς τη διδασκαλία και την έρευνα όπως παραδοσιακά γίνεται (Jongbloed et al, 2008).

Αυτή λοιπόν η “τρίτη αποστολή” αφορά στον επιχειρηματικό τρόπο σκέψης και αποτελεί σύγχρονο αντικείμενο συζήτησης (και μερικές φορές διένεξης) ανάμεσα στην ακαδημαϊκή κοινότητα. Οι Gibb & Hannon (2006) συζητούν περαιτέρω την ιδέα του “επιχειρηματικού πανεπιστημίου” (entrepreneurial university) και των διαδικασιών που απαιτούνται για τη δημιουργία του.

Οι συγγραφείς παρατηρούν ότι ο συνδυασμός της παροχής εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα με τη μεταφορά τεχνολογίας, τη διατήρηση επιχειρηματικών θερμοκοιτίδων και τεχνολογικών πάρκων όπως και με την υιοθέτηση του επιχειρηματικού τρόπου σκέψης στην εσωτερική οργάνωσή του, μεταστρέφει το χαρακτήρα ενός πανεπιστημίου σε επιχειρηματικό, γεγονός που αναμένουν να παρατηρηθεί σε μεγαλύτερη κλίμακα στην ανώτατη εκπαίδευση διεθνώς λόγω πολλών και διαφορετικών κοινωνικών πιέσεων.

2.10.3 Κοινωνική Επιχειρηματικότητα:

Μια σύγχρονη και ιδιαίτερα δυναμική μορφή επιχειρηματικότητας η οποία κερδίζει όλο και περισσότερη προσοχή, είναι η κοινωνική επιχειρηματικότητα (social entrepreneurship).

Για παράδειγμα, ο Muhammad Yunus, ιδρυτής της τράπεζας Grameen στο Bangladesh η οποία παρείχε πλήθος μικροδανείων στον ντόπιο πληθυσμό, κέρδισε το Βραβείο Νόμπελ Ειρήνης του 2006.

Οι κοινωνικοί επιχειρηματίες είναι επιχειρηματίες με κοινωνική αποστολή (Dees 1998). Η κοινωνική τους αποστολή είναι σαφής και καθορίζει τον τρόπο που ανακαλύπτουν και ακολουθούν τις επιχειρηματικές ευκαιρίες. Όμοια με τους επιχειρηματίες οι οποίοι παράγουν οικονομική επιχειρηματική αξία κατά Timmons, οι κοινωνικοί επιχειρηματίες παράγουν κοινωνική αξία (social value). Για τους κοινωνικούς επιχειρηματίες η παραγωγή οικονομικής αξίας δεν είναι αυτοσκοπός αλλά μέσο για την επίτευξη της κοινωνικής αξίας.

Ο Cannon (2000) χωρίζει τους κοινωνικούς επιχειρηματίες σε τρεις κατηγορίες: αυτούς που απέκτησαν πλούτο αλλού και επιθυμούν να επιστρέψουν ένα μέρος του για κοινωνικούς σκοπούς, αυτούς που παρείχαν κοινωνική εργασία και αναζητούν πιο αποτελεσματικούς τρόπους για να προχωρήσουν αφού απογοητεύτηκαν από την ανεπάρκεια της κρατικής υποστήριξης, και σε αυτούς που ακολούθησαν οικονομικές και εμπορικές σπουδές έχοντας πάντοτε κατά νου την κοινωνική επιχείρηση.

Ο Dees (1998) παρατηρεί ότι οι συνθήκες είναι πλέον ώριμες για την ανάπτυξη κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Η κοινωνική επιχειρηματικότητα δεν είναι νέο φαινόμενο και πολλοί επιχειρηματίες του παρελθόντος μπορούν σήμερα να χαρακτηριστούν ως κοινωνικοί επιχειρηματίες λόγω της κοινωνικής αξίας που παρήγαγαν μέσω των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων τους. Ωστόσο, η κοινωνική επιχειρηματικότητα σήμερα χρειάζεται να οριστεί ακαδημαϊκά προκειμένου να διαφοροποιηθεί από την κοινωνική εργασία και τον κοινωνικό ακτιβισμό. Οι Martin & Osberg (2007) επισημαίνουν ότι οι διαφορές των τριών αυτών μορφών κοινωνικής συμμετοχής διαφέρουν ως προς την ανάληψη άμεσης ή έμμεσης δράσης και ως προς την διατάραξη της υπάρχουσας ισορροπίας.

Οι κοινωνικοί επιχειρηματίες αναλαμβάνουν άμεση δράση με σκοπό την (κοινωνική) αλλαγή και τη δημιουργία και διατήρηση μιας νέας ισορροπίας όπου η έννοια της “ισορροπίας” είναι ανάλογη της ισορροπίας της αγοράς. Είναι λοιπόν προφανές ότι η κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι ενεργητική από κοινωνικο-οικονομικής άποψης και στοχεύει σε αίτια και όχι σε συμπτώματα προβληματικών κοινωνικών καταστάσεων. Γι αυτό και ο Dees παρατηρεί ότι δεν είναι καθόλου εύκολη έννοια και δεν θα πρέπει να συγχέεται με την περιστασιακή φιλανθρωπία ή την κοινωνική εταιρική ευθύνη. Συνεπώς, ο οποιοσδήποτε ορισμός της θα πρέπει να αντανakλά όλο το εύρος και το κίνητρο του σκοπού της. Εφόσον λοιπόν πρόκειται για καθαυτή επιχειρηματικότητα, ο

Dees (1998) προτείνει έναν ορισμό ο οποίος περιγράφει το “τι κάνουν” οι κοινωνικοί επιχειρηματίες ανάλογα με τους ορισμούς της επιχειρηματικότητας που δώθηκαν στην προηγούμενη ενότητα. Πιο συγκεκριμένα: οι κοινωνικοί επιχειρηματίες παίζουν το ρόλο του παράγοντα αλλαγής στον κοινωνικό τομέα:

1. Αναλαμβάνοντας αποστολή να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν κοινωνική (και όχι μόνο ατομική) αξία,
2. Αναγνωρίζοντας και ακολουθώντας ακούραστα νέες ευκαιρίες για να εξυπηρετήσουν την αποστολή τους,
3. Εμπλέκονται σε συνεχή διαδικασία καινοτομίας, προσαρμογής και μάθησης,
4. Λειτουργούν θαρραλέα χωρίς να περιορίζονται από τους πόρους τους οποίους ελέγχουν, και
5. Δείχνουν υψηλή αίσθηση απολογισμού για τα αποτελέσματα που παρήχθησαν και για τις κοινωνικές ομάδες που υποστηρίχθηκαν.

Ο ρόλος του κοινωνικού επιχειρηματία ως παράγοντα αλλαγής (επίσης στους Martin & Osberg 2007, νοείται όπως ο ρόλος της καινοτομίας από το Schumpeter και τον Drucker. Δηλαδή, όμοια με το παράδειγμα του Drucker όπου η ίδρυση μιας οποιασδήποτε επιχείρησης δεν αποτελεί πράξη επιχειρηματικότητας έτσι και οποιαδήποτε μη κερδοσκοπική εταιρεία δεν είναι εταιρεία κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Η καινοτομία και η αφοσίωση στο σκοπό είναι απαραίτητα συστατικά για το δεύτερο.

Σύμφωνα με τον Dees, το μεγαλύτερο πρόβλημα που αντιμετωπίζει η κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι η αποτίμηση της κοινωνικής συνεισφοράς (Young, 2006). Ενώ δηλαδή η εμπορική αγορά λειτουργεί έτσι ώστε να ανατροφοδοτεί και να ενισχύει τον επιχειρηματία που οργανώνει τους εκάστοτε πόρους στην υψηλότερη μορφή παραγωγικότητας, δεν συμβαίνει το ίδιο με τους κοινωνικούς επιχειρηματίες.

Η μέτρηση της κοινωνικής αξίας είναι αρκετά αόριστη και αμφιλεγόμενη ενώ υπάρχουν μόνο έμμεσες ενδείξεις γι’ αυτή όπως για παράδειγμα η συγκέντρωση επιχορηγήσεων, δωρεών ή εθελοντικής εργασίας. Οι άμεσα ωφελούμενοι δεν είναι συνήθως σε θέση να πληρώσουν για τη βοήθεια που δέχονται γεγονός που καθιστά τους κοινωνικούς επιχειρηματίες “μια σπάνια και γενναία κατηγορία επιχειρηματιών” (Dees, 1998).

Οι Certo και Miller (2008) επισημαίνουν ότι στο νέο αυτό πεδίο έρευνας, το οποίο επιχειρεί τον περίπλοκο συγκερασμό της συνήθους επιχειρηματικότητας και του εθελοντισμού, απαιτούνται εμπειρικές μελέτες τόσο για τη φύση της κοινωνικής επιχειρηματικότητας όσο και για τα χαρακτηριστικά των κοινωνικών επιχειρηματιών και των κοινωνικών τους δικτύων (Hemingway 2005, Peattie & Morley, 2008).

2.10.4 Πράσινη Επιχειρηματικότητα:

Μια συναφής μορφή της κοινωνικής επιχειρηματικότητας που είναι εστιασμένη στην προστασία του περιβάλλοντος είναι η πράσινη επιχειρηματικότητα (green entrepreneurship ή ecopreneurship) (Isaak, 1998, Schaper, 2005).

Η πράσινη επιχειρηματικότητα εμπνέεται από τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης και συμβαδίζει με το οικολογικό κίνημα της εποχής μας. Είναι δε γεγονός ότι σήμερα γίνεται αρκετή συζήτηση για την υιοθέτηση “πράσινης λογικής” από τις υπάρχουσες εταιρείες (green management).

Σε διάφορες προσεγγίσεις του επιχειρηματία (π.χ. καθ’ ἑξίν, “would-be” κ.λπ.) αναφέρεται συχνά ότι σε καταστάσεις αλλαγής “οι επιχειρηματίες βλέπουν ευκαιρίες εκεί που άλλοι βλέπουν προβλήματα”. Η ανάγκη λοιπόν για προστασία του περιβάλλοντος και για ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων, έχει επιφέρει αλλαγή στον τρόπο αντιμετώπισης πολλών θεμάτων (π.χ. βιώσιμη ανάπτυξη).

Επομένως, νέες επιχειρηματικές ευκαιρίες δημιουργούνται για πράσινους επιχειρηματίες. Όμως, οι επιχειρηματίες αυτοί οφείλουν να διέπονται από υψηλή κοινωνική ευθύνη όμοια με τους κοινωνικούς επιχειρηματίες.

Ο Schaper (2002) παρατηρεί πως η άποψη ότι το οικολογικό κίνημα μπορεί να δημιουργήσει νέες αγορές για επιχειρηματικές δραστηριότητες, παρά να αποτελέσει αίτιο επιχειρηματικής συρρίκνωσης, έχει δημοσιευτεί από τις αρχές της δεκαετίας του `70 (Quinn, 1971). Το ερώτημα περί πράσινης επιχειρηματικότητας είναι αν οι κοινωνικές συνθήκες έχουν ωριμάσει τόσο ώστε να είναι βιώσιμες οι πράσινες μικρομεσαίες επιχειρήσεις οι οποίες είναι προφανές ότι είναι επιχειρήσεις καινοτομίας. Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει και το ερώτημα κατά πόσο οι εκκολαπτόμενοι επιχειρηματίες βρίσκουν ενδιαφέρονσα τη δραστηριοποίησή τους σε τομείς πράσινης επιχειρηματικότητας.

2.10.5 Δημόσια Επιχειρηματικότητα:

Στην βιβλιογραφία της επιχειρηματικότητας αναφέρεται ορισμένες φορές η επιχειρηματικότητα του δημόσιου τομέα. Η έννοια αυτή δεν είναι καθιερωμένη ακαδημαϊκά και γενικά αμφισβητείται η συνέργεια της επιχειρηματικής πρωτοβουλίας με τη δημόσια διοίκηση (π.χ. Terry, 1993).

Η δημόσια επιχειρηματικότητα (public entrepreneurship) μπορεί να συζητηθεί μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις και υπό προϋποθέσεις (π.χ. Zerbinati & Souitaris, 2004). Ένα στέλεχος του δημοσίου τομέα μπορεί να θεωρηθεί ότι λειτουργεί επιχειρηματικά όταν τείνει να οργανώσει τους διαθέσιμους πόρους προς μια μορφή υψηλότερης παραγωγικότητας, σύμφωνα δηλαδή με τη θεώρηση του Say στις αρχές του 19^{ου} αιώνα.

Η παραγωγικότητα αυτή αφορά αυστηρά σε κοινωνικά αγαθά και αξίες όμοια με την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Κατά συνέπεια η δημόσια επιχειρηματικότητα θα πρέπει να υιοθετεί καινοτομία προκειμένου να εξυπηρετήσει καλύτερα τους όποιους ενδιαφερόμενούς της. (Boyett 1997).

Ο Drucker (1985) επισημαίνει ότι: “οι δημόσιοι φορείς πρέπει να λειτουργούν επιχειρηματικά όπως οι εταιρείες, ίσως και περισσότερο”. Ο βασικός λόγος για καινοτομία είναι να αντιμετωπίζουν οι φορείς αυτοί αποτελεσματικά τις γρήγορες κοινωνικές αλλαγές.

2.11 Η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας διεθνώς - Η Διεθνής Επιχειρηματικότητα

Η τελευταία δεκαετία του 20 αιώνα έχει δείξει ότι οι ραγδαίες αλλαγές μπορούν να συμβούν μέσα σε ένα πολύ σύντομο χρονικό διάστημα . Η έννοια της Διεθνούς Επιχειρηματικότητας είναι ένας σημαντικός παράγοντας που έχει επηρεάσει τον τρόπο που οι άνθρωποι επεκτείνουν τον διεθνή προσανατολισμό τους. Δεν υπάρχει πλέον κανένας επιχειρηματίας ή οργανισμός ο οποίος να διακατέχεται από την ιδέα ότι ο δρόμος για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας σταματάει μέσα στα όρια της ίδιας του της χώρας. Οι επιχειρηματίες και οι μικρές επιχειρήσεις δεν είναι πλέον περιορισμένες στις τοπικές αγορές. Στην πραγματικότητα, θεωρείται πλέον

επιβεβλημένο για τους επιχειρηματίες που έχουν εθνικό προσανατολισμό, να λαμβάνουν μέρος και να ανταγωνίζονται στη διεθνή αγορά.

Ο όρος της διεθνούς επιχειρηματικότητας αναφέρεται σε φιλόδοξους επιχειρηματίες οι οποίοι αναπτύσσουν καινοτομίες, δημιουργούν θέσεις απασχόλησης και συνεισφέρουν σε μια πιο λαμπρή εθνική και παγκόσμια οικονομία. Σε αυτό το σημείο αναφέρονται τα παραδείγματα των αυτοδημιούργητων επιχειρηματιών γιγάντων Bill Gates, Sam Walton και Steve Jobs.

Σύμφωνα με τους McDougall και Oniatt (2005, σελ 537-554), η διεθνής επιχειρηματικότητα είναι ένας συνδυασμός από καινοτόμες και ριψοκίνδυνες ιδέες που περνούν τα διεθνή σύνορα και ως σκοπό έχουν τη δημιουργία αξίας για τους οργανισμούς.

Η διεθνής επιχειρηματικότητα αναφέρεται σε δραστηριότητες που αφορούν όλα τα ιεραρχικά επίπεδα της εταιρίας, είναι συνδεδεμένη στενά με την οργανωτική κουλτούρα της εταιρίας και αποσκοπεί στη δημιουργία μιας μακροπρόθεσμα υψηλής αξίας, μέσω της αξιοποίησης επιχειρηματικών ευκαιριών στη διεθνή αγορά.

Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό η διεθνής επιχειρηματικότητα διακρίνεται σε τέσσερα βασικά χαρακτηριστικά. Πιο συγκεκριμένα:

- Αναφέρεται σε δραστηριότητες σε όλα τα ιεραρχικά επίπεδα
- Συνδέεται με την οργανωτική κουλτούρα της επιχείρησης
- Συμβάλλει στη δημιουργία μιας υψηλής αξίας σε μακροχρόνια κλίμακα
- Εμπεριέχει την αξιοποίηση επιχειρηματικών ευκαιριών στη διεθνή αγορά.

Η διεθνής επιχειρηματική κουλτούρα αποτελείται από έξι αλληλένδετες διαστάσεις, οι οποίες είναι: 1) ο προσανατολισμός στη διεθνή αγορά, 2) η τάση για μάθηση στη διεθνή αγορά, 3) η κλίση για καινοτομία στη διεθνή αγορά, 4) η τάση για ανάληψη επιχειρηματικού κινδύνου στη διεθνή αγορά, 5) η κλίση για συνεργασία στη διεθνή αγορά και 6) η παρακίνηση για διεθνοποίηση.

Ο προσανατολισμός στη διεθνή αγορά (international market orientation) αναφέρεται στην τάση της εταιρίας να προσφέρει αξία στους πελάτες της στις αγορές του εξωτερικού, ικανοποιώντας τις ανάγκες τους. Συνδέεται με τις αξίες και τα «πιστεύω»

της επιχείρησης και συνεπώς αποτελεί χαρακτηριστικό της οργανωτικής της κουλτούρας.

Κίνητρα για ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας διεθνώς:

Καμία επιχείρηση δε θα ήθελε να αποκοπεί από τον διεθνή ανταγωνισμό, καθώς έτσι αφήνει ανεκμετάλλευτες σημαντικές ευκαιρίες. Ταυτόχρονα η μη επέκταση μπορεί να δημιουργήσει σημαντικά προβλήματα ανταγωνιστικότητας. Γι' αυτό τα κίνητρα για διεθνοποίηση είναι πολλά. Ενδεικτικά αναφέρεται η δυνατότητα για απόκτηση νέων μεριδίων αγοράς, η αύξηση των πωλήσεων, η εκμετάλλευση των ευκαιριών από το άνοιγμα στις νέες αγορές, η δημιουργία γοήτρου για τις χώρες που επιλέγουν να διεθνοποιήσουν τις δραστηριότητες τους, η δημιουργία ενός βιώσιμου ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος, η εκμετάλλευση των ευνοϊκών συνθηκών (πολιτικών, επιχειρηματικών, θεσμικών, εργασίας) που επικρατούν στις άλλες χώρες.

Εμπόδια στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας διεθνώς:

Οι παράμετροι εκείνοι που ανακόπτουν την πορεία της επιχειρηματικότητας διεθνώς έχουν να κάνουν σε μεγάλο βαθμό με παράγοντες οι οποίοι έχουν τις ρίζες τους στα εθνικά σύνορα της χώρας μας. Είναι κοινός τόπος ότι η πλειονότητα των επιχειρήσεων που επιλέγουν να διεθνοποιηθούν έχουν πρώτα αναπτυχθεί επιχειρηματικά εντός Ελλάδας, έχουν δοκιμάσει τις δυνατότητες τους και πλέον θεωρούνται έτοιμοι να ανοίξουν τους επιχειρηματικούς τους ορίζοντες και στις διεθνείς αγορές.

Πολλές φορές όμως υπάρχουν διάφορα εμπόδια τους ανακόπτουν την πορεία των επιχειρήσεων με αποτέλεσμα όχι μόνο να μην τα καταφέρνουν διεθνώς αλλά και να μην τα καταφέρνουν ούτε μέσα στα πλαίσια της ίδιας τους της χώρας.

Σύμφωνα με τους McDougall και Oniatt (2005) τα βασικά εμπόδια – αδυναμίες είναι :

- ❖ Η εκτίμηση ότι σπανίζουν οι επιχειρηματικές ευκαιρίες: Είναι μια αιτία την οποία συχνά επικαλούνται οι Έλληνες επιχειρηματίες, η οποία όμως δεν ανταποκρίνεται πλήρως στη σημερινή επιχειρηματική πραγματικότητα, από τη στιγμή που ο σύγχρονος διεθνής επιχειρηματικός κόσμος είναι γεμάτος ευκαιρίες για ανάπτυξη επιχειρηματικών ιδεών. Η δήλωση των Ελλήνων επιχειρηματιών πως τη στιγμή που κινητοποιούνται για την εκμετάλλευση μιας ευκαιρίας δε βλέπουν σχεδόν καμία γύρω τους, προκύπτει από το ότι ένα άτομο

αντιλαμβάνεται περισσότερες ευκαιρίες, όσο ευκολότερη θεωρεί ότι είναι η εκμετάλλευσή τους. Άρα η μείωση των εμποδίων που αντιμετωπίζει η έναρξη επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Ελλάδα 20 και η απλούστευση των σχετικών διαδικασιών θα οδηγήσει στην αντίληψη και εκμετάλλευση περισσότερων ευκαιριών.

- ❖ Ο προσανατολισμός των εγχειρημάτων προς την τελική κατανάλωση: Η Ελλάδα καταγράφει σταθερά την τελευταία τριετία το μεγαλύτερο ποσοστό στην Ευρώπη νέων εγχειρημάτων που έχουν ως αντικείμενο την παροχή προϊόντων και υπηρεσιών προς τον τελικό καταναλωτή. Οι επιχειρηματικές δραστηριότητες που σήμερα ξεκινούν μάλλον αναπαράγουν παρά μεταβάλλουν την τομεακή κατανομή της επιχειρηματικότητας στην ελληνική καινοτομία. Οι διαπιστώσεις αυτές υποδηλώνουν ότι το ζητούμενο προς ενθάρρυνση είναι η αναβάθμιση της σχέσης ανάμεσα σε μικρομεσαίες και μεγαλύτερες επιχειρήσεις, με τις τελευταίες να αποτελούν πελάτες των πρώτων. Το πρόβλημα είναι το άνοιγμα των επιχειρηματικών οριζώντων των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων στην παροχή υπηρεσιών προς τις μεγάλες.
- ❖ Ο μεγάλος φόβος της αποτυχίας: Παρά τη μεγάλη τους αυτοπεποίθηση, οι Έλληνες καταλαμβάνουν την πρώτη θέση στην παγκόσμια κατάταξη ως προς το φόβο της αποτυχίας και δηλώνουν ότι ο φόβος αυτός θα τους απέτρεπε από το να ξεκινήσουν επιχειρηματική δραστηριότητα. Η ελληνική πρωτιά στο φόβο της αποτυχίας ενέχει κίνδυνο για την ελληνική οικονομία: Τα νέα εγχειρήματα που αναδύονται, να είναι λιγότερα τολμηρά και καινοτόμα, ικανά να ανανεώνουν και να αναβαθμίζουν το παραγωγικό δυναμικό σε σύγκριση με άλλες χώρες.
- ❖ Η αδυναμία του εκπαιδευτικού συστήματος: Η σχέση του εκπαιδευτικού συστήματος με την επιχειρηματικότητα απαιτεί σημαντική βελτίωση σε όλες τις βαθμίδες του. Η παθητική εκμάθηση και η περιορισμένη προσπάθεια για έκφραση μεγαλύτερης δημιουργικότητας, αδυνατίζει την ανάπτυξη δεξιοτήτων που είναι απαραίτητες για την επιχειρηματικότητα. Η μικρή διάθεση ανάληψης ρίσκου σε συνδυασμό με την κακή εικόνα που προβάλλουν τα ΜΜΕ για τους επιχειρηματίες και μια κοινωνία που δείχνει να φθονεί την επιτυχία, απωθεί τους νέους από την επιχειρηματικότητα. Αλλά και στην τριτοβάθμια εκπαίδευση, οι προσπάθειες εκπαίδευσης στην επιχειρηματικότητα είναι ακόμα περιορισμένες.

- ❖ Τα γραφειοκρατικά εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι νεοσύστατες επιχειρήσεις αποτελούν βασικό ανασταλτικό παράγοντα στην εκδήλωση επιχειρηματικής δραστηριοποίησης. Σε επίπεδο δημόσιας πολιτικής υπάρχει επάρκεια προγραμμάτων και δράσεων προώθησης της επιχειρηματικότητας, ωστόσο η αναποτελεσματικότητα των διαδικασιών και οι αγκυλώσεις των υπηρεσιών υπερακοντίζουν τις θετικές επιδράσεις αυτών των πολιτικών. Η διοχέτευση επομένως περισσότερων πόρων στην προώθηση της επιχειρηματικότητας δεν οδηγεί αυτόματα σε βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, αλλά απαιτούνται και πρακτικές διευκολύνσεις στη διεκπεραίωση των απαραίτητων διαδικασιών.

Οφέλη από τη διεθνοποίηση των επιχειρήσεων:

Τα οφέλη από τη διεθνοποίηση των επιχειρήσεων είναι πολλά και άμεσα συνδεδεμένα μεταξύ τους και με τα κίνητρα που αναπτύχθηκαν παραπάνω. Αυτά μπορούν να συνοψιστούν σε ένα πολύ σημαντικό αποτέλεσμα και αυτό είναι η αύξηση της κερδοφορίας των επιχειρήσεων με διεθνή προσανατολισμό με τρόπους που δεν είναι εφικτοί στις επιχειρήσεις με προσανατολισμό αποκλειστικά στην εγχώρια αγορά. Όμως, θα πρέπει να τονιστεί ότι η διεθνοποίηση δεν είναι πανάκεια. Επιχειρήσεις που εφαρμόζουν διεθνοποιημένη στρατηγική ως αντίδραση στη δράση των ανταγωνιστών ή γιατί απλώς είναι η τάση των καιρών, είναι πιθανό να παρασυρθούν σε μια δίνη ανώτερη των δυνατοτήτων τους και πάντως καταστροφική ακόμα και για το μερίδιό τους στην εγχώρια αγορά.

Τρία βασικά ερωτήματα πρέπει να διερευνηθεί μια επιχείρηση στην προσπάθεια της να εκτιμήσει κατά πόσο αξίζει να διεθνοποιηθεί:

- ✓ Ποιοι είναι οι κύριοι παραγωγικοί συντελεστές που απαιτεί η παραγωγή του προϊόντος και πού είναι αυτοί διαθέσιμοι;
- ✓ Σε ποιο βαθμό στηρίζεται το ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της επιχείρησης σε συγκεκριμένους συντελεστές; Μπορούν αυτοί να μεταφερθούν;
- ✓ Μπορεί το προϊόν να μεταφερθεί με χαμηλό κόστος; Αν όχι ή αν υπάρχουν περιορισμοί στο εμπόριο, τότε η παραγωγή πρέπει να βρίσκεται κοντά στην αγορά;

Επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται σε χώρες όπου η εγχώρια αγορά είναι μικρή ή κορεσμένη μπορούν να επιτύχουν οικονομίες κλίμακας στην παραγωγή διευρύνοντας το πεδίο των δραστηριοτήτων τους, ώστε να συμπεριλάβουν διεθνείς αγορές. Στη συνέχεια, μεγάλες αγορές είναι απαραίτητες για την απόδοση επενδύσεων μεγάλης κλίμακας και αυτό αφορά όχι μόνο παραγωγικές μονάδες υψηλής δυναμικότητας, αλλά και επενδύσεις σε έρευνα και ανάπτυξη. Η ανάγκη αυτή γίνεται όλο και πιο επιτακτική, καθώς το βήμα της τεχνολογικής προόδου σήμερα είναι ιδιαίτερα ταχύ και έτσι ο κύκλος ωρίμανσης του προϊόντος κορυφώνεται πολύ πιο γρήγορα. Έτσι γίνεται επιτακτική η ανάγκη γρήγορης αντικατάστασης του προϊόντος που πλησιάζει στην ωρίμανση με κάποιο νέο. Αν σε αυτό προστεθούν οι νομικές φόρμουλες που κάνουν σχετικά εύκολη και γρήγορη την αντιγραφή από τους ανταγωνιστές, γίνεται σαφής η ανάγκη ύπαρξης μεγάλης αγοράς για την γρήγορη εξασφάλιση ικανοποιητικών κερδών.

Παράλληλα, το αυξημένο μερίδιο αγοράς συνοδεύεται από οικονομίες κλίμακας που αφορούν τόσο το μέγεθος της παραγωγής, όσο τον τόπο της παραγωγής, την εμπειρία και τη γνώση σχετικά με το προϊόν.

Η πρώτη κατηγορία είναι αυτή των οικονομιών κλίμακας.

Όσο αυξάνει το μέγεθος της παραγωγής η επιχείρηση είναι σε θέση να μοιράζει τα σταθερά κόστη και έτσι αυξάνει το περιθώριο κέρδους της ανά μονάδα προϊόντος. Αυτό μπορούν να το επιτύχουν οι επιχειρήσεις στο βαθμό που μπορούν να παράγουν ομοιογενές προϊόν και να ακολουθούν μια παραγωγική διαδικασία πέρα από εθνικά σύνορα.

Συγχρόνως, ο αυξανόμενος όγκος παραγωγής συνεπάγεται μεγαλύτερη εμπειρία σχετικά με το προϊόν (εκμετάλλευση της καμπύλης εμπειρίας). Όσο μεγαλύτερη είναι η ποσότητα που παράγει μια επιχείρηση, τόσο μεγαλύτερος είναι ο αριθμός των καταναλωτών που πιθανώς θα προβούν σε παρατηρήσεις και επομένως τόσο περισσότερες είναι οι ευκαιρίες που δίνονται για βελτίωση και εξέλιξη του προϊόντος. Τα αποτελέσματα αυτά θα γίνουν πιο αισθητά, εάν συγχρόνως το σημείο στο οποίο λαμβάνει χώρα η παραγωγική διαδικασία για την κάλυψη της παγκόσμιας ζήτησης είναι το άριστο.

Οι εταιρίες μπορούν να μεταφέρουν την παραγωγή τους από μια περιοχή σε μια άλλη, προκειμένου να βρίσκονται κοντά στην αγορά στην οποία στοχεύουν, αν το κόστος

μεταφοράς είναι σημαντικό ώστε να εξασφαλίζουν μέγιστο ανά μονάδα κέρδος. Η τοποθέτηση μιας οικονομικής δραστηριότητας στην άριστη περιοχή μπορεί είτε να μειώσει το κόστος δημιουργίας αξίας μειώνοντας το κόστος της επιχείρησης είτε να δώσει τη δυνατότητα στην επιχείρηση να διαφοροποιήσει το προϊόν της και να χρεώσει πιο ανταγωνιστική τιμή.

Μια επιχείρηση που έχει μικρό ανταγωνισμό στην εγχώρια αγορά είναι σε θέση να χρησιμοποιήσει το εγχώριο αυξημένο περιθώριο κέρδους της ώστε να ενισχύσει τις λειτουργίες της διεθνώς. Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να μειώσει τα περιθώρια κέρδους των διεθνών ανταγωνιστών ελπίζοντας ότι έτσι θα αποτρέψει την αντεπίθεση τους στο δικό της μερίδιο στην εθνική αγορά.

Συγχρόνως, μια επιχείρηση που έχει κατορθώσει να αναπτύξει ιδιαίτερες ικανότητες στην εθνική αγορά (δηλαδή θεμελιώδεις ικανότητες που επιτρέπουν στην επιχείρηση να επιτύχει υψηλή αποτελεσματικότητα, ποιότητα, νεωτερισμό και ανταπόκριση του καταναλωτή) μπορεί να τις εκμεταλλευτεί, ώστε να εδραιώσει μια διεθνή ανταγωνιστική θέση. Τέτοιες ικανότητες μπορούν να μεταφραστούν σε ένα \ ισχυρό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα επιτρέποντας στην εταιρία να μειώσει το κόστος ή να διαφοροποιήσει το προϊόν.

2.12. Οι θεωρίες για την ανάπτυξη της Διεθνούς επιχειρηματικότητας

Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται τα θεωρητικά μοντέλα, οι μορφές και οι στρατηγικές ανάπτυξης της διεθνούς επιχειρηματικότητας σύμφωνα με τους McDougall και Oniatt (2005, σελ 2-8)

Θεωρητικά μοντέλα:

Διάφορα θεωρητικά μοντέλα έχουν αναπτυχθεί για να δώσουν απάντηση στο ερώτημα πώς επιλέγουν οι επιχειρήσεις τις γεωγραφικές περιοχές - χώρες που θα δραστηριοποιηθούν.

Θεωρία των σταδίων (stages strategy) :

Πρόκειται για την πλέον διαδεδομένη θεωρητική προσέγγιση, η οποία διαχωρίζει κάθε προσπάθεια επέκτασης της δράσης μιας επιχείρησης σε στάδια. Το βασικό κριτήριο που χρησιμοποιείται κατά την προσέγγιση αυτή είναι ο βαθμός δέσμευσης της επιχείρησης. Είναι λογικό ότι η επιχείρηση μαθαίνει όσο αυξάνει η εμπειρία της από τις διεθνείς αγορές, με αποτέλεσμα ένα σταδιακά αυξανόμενο βαθμό διεξόδου. Κάθε ενέργεια της ερμηνεύεται ως μια αντίδραση σε κάποιο ερέθισμα που δέχεται από το εξωτερικό της περιβάλλον. Με αυτή τη λογική, η απαρχή των δραστηριοτήτων της επιχείρησης στο εξωτερικό χαρακτηρίζεται από μια μηδενική δέσμευση της, μια παθητική στάση απλής εξαγωγικής δράσης. Με το πέρασμα, όμως, του χρόνου, η επιχείρηση μαθαίνει τους μηχανισμούς και τους τρόπους λειτουργίας των διεθνών αγορών και πάντοτε, φυσικά, ανάλογα με την ωριμότητα και τις προθέσεις της, αντικαθιστά τη μηδενική αυτή πλατφόρμα δέσμευσης με μια περισσότερο αυξημένη, που μπορεί να πάρει τη μορφή αντιπροσώπευσης της επιχείρησης από κάποια άλλη εγχώρια.

Είναι πλέον φανερή η μετάβαση της επιχείρησης σε ένα δεύτερο στάδιο, με ένα σχετικό βαθμό δέσμευσης, αλλά χωρίς καμία φυσική ή νομική παρουσία της επιχείρησης έξω από τη χώρα όπου εδρεύει το κέντρο των δραστηριοτήτων της. Το τρίτο στάδιο χαρακτηρίζεται από την παρουσία της επιχείρησης πλέον στα δρώμενα. Ο βαθμός δέσμευσης και εδώ μπορεί να διαφέρει, αλλά αυτό είναι συνάρτηση των ιδιαιτεροτήτων της αγοράς, των δυνάμεων και αδυναμιών της επιχείρησης και της γενικότερης στρατηγικής της. Μπορεί, μάλιστα, να πάρει τη μορφή συνεργασιών, παραγωγής κατόπιν άδειας licensing, δικαιόχρησης (franchising), κοινοπραξιών (joint-ventures), στρατηγικών συμμαχιών ή ίδρυσης θυγατρικών επιχειρήσεων.

Μοντέλο διεθνοποίησης της Ουψάλας (Uppsala internationalization model):

Πρόκειται για ένα συμπεριφορικό μοντέλο που το εννοιολογικό του πλαίσιο στηρίζεται στη θεωρία συμπεριφοράς και ανάπτυξης της επιχείρησης. Σύμφωνα με αυτό, η επιχείρηση προχωρά σε όλο και μεγαλύτερες δεσμεύσεις στις αγορές εξωτερικού, καθώς μεγαλώνουν η εμπειρία και οι γνώσεις της αναφορικά με τις αγορές αυτές.

Διακρίνονται τέσσερις φάσεις διεθνοποίησης:

- ❖ Η ασθενής εξαγωγική δραστηριότητα
- ❖ Η μόνιμη εξαγωγική δραστηριότητα μέσω αντιπροσώπου

- ❖ Οι εξαγωγές μέσω υποκαταστήματος σε ξένη χώρα
- ❖ Η παραγωγή στην ξένη χώρα

Η σειρά επέκτασης της επιχείρησης σε νέες αγορές προβλέπεται σύμφωνα με το μοντέλο από την «πραγματική» τους απόσταση από τη μητρική χώρα. Η πραγματική απόσταση είναι διαφορετική από τη γεωγραφική και ορίζεται ως η δυσκολία ροής της πληροφόρησης μεταξύ των χωρών, και ειδικότερα ο βαθμός διαφοροποίησης του πολιτικού, πολιτιστικού, οικονομικού, νομικού πλαισίου, οι διαφορές στο επίπεδο ανάπτυξης και στη γενικότερη κουλτούρα του επιχειρείν. Η πραγματική απόσταση αυξάνει το αντιλαμβανόμενο ρίσκο των δραστηριοτήτων στην ξένη αγορά. Για το λόγο αυτό, οι επιχειρήσεις τείνουν να επεκτείνονται στο εξωτερικό ξεκινώντας από πραγματικά κοντινές αγορές και συνεχίζουν σε πιο απομακρυσμένες.

Θεωρία της ολιγοπωλιακής αντίδρασης (oligopolistic reaction theory):

Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι οι επιχειρήσεις ευθυγραμμίζονται με τη δραστηριότητα των ηγετικών επιχειρήσεων του κλάδου και συνήθως, μιμούνται τη στρατηγική τους στην προσπάθεια τους να διεισδύσουν στη διεθνή αγορά. Το θεωρητικό αυτό μοντέλο μοιάζει με τη θεωρία της ανταγωνιστικής συμπεριφοράς στο πεδίο της στρατηγικής διοίκησης. Έτσι, οι επιχειρήσεις θέλουν να είναι όμοιες με τις υπόλοιπες του κλάδου για να μειώσουν το ρίσκο. Προσβλέπουν ότι θα κερδίσουν από τη διεθνοποίηση αν κερδίσουν και οι υπόλοιποι και αντίστροφα.

Ωστόσο, η θεώρηση αυτή χαρακτηρίζεται ιδιαίτερος απλουστευτική, καθώς δε λαμβάνει υπόψη της ουσιώδη στοιχεία, όπως τα εσωτερικά χαρακτηριστικά της εταιρίας. Όμως, η συμβολή της ως προς την επιρροή που ασκεί το ανταγωνιστικό περιβάλλον στην απόφαση για διεθνή διείσδυση είναι σημαντική.

Θεωρία του εκλεκτικού υποδείγματος (eclectic paradigm):

Η θεωρία αυτή αναπτύχθηκε από τον Dunning. Αυτή τη στιγμή είναι ίσως η πλέον αποδεκτή θεωρία διεθνοποίησης της στρατηγικής των επιχειρήσεων. Στηρίζεται στην οικονομική σχολή σκέψης, με την έννοια ότι θεωρεί την επιχείρηση πλήρως ενημερωμένη ως προς τις συνθήκες που επικρατούν στις διεθνείς αγορές.

Το μοντέλο του εκλεκτικού υποδείγματος επιχειρεί να εξηγήσει τη διαδικασία διείσδυσης της επιχείρησης στις διεθνείς αγορές μέχρι την πλήρη παραγωγή σε χώρα

του εξωτερικού. Διακρίνει τρεις κατηγορίες πλεονεκτημάτων που προκύπτουν από τη διεθνοποίηση:

1. Πλεονέκτημα Ιδιοκτησίας (Ownership): πλεονεκτήματα που αναφέρονται στην ιδιοκτησία (π.χ. κατοχή υψηλής τεχνολογίας ή τεχνογνωσίας)

2. Πλεονέκτημα Τόπου- Εγκατάστασης (Location): Πλεονεκτήματα του τόπου εγκατάστασης (π.χ. χαμηλό κόστος εργασίας σε μια χώρα)

3. Πλεονεκτήματα Εσωτερίκευσης (Internalization): Πλεονεκτήματα που αναφέρονται σε εσωτερικότητες, δηλαδή σε περιπτώσεις όπου μια πολυεθνική επιχείρηση μεταφέρει τεχνολογία σε μονάδες της σε άλλες χώρες και δεν την εκμεταλλεύεται πουλώντας την σε άλλη επιχείρηση του εξωτερικού (π.χ. μεταφορά του συστήματος παραγωγής)

Το μοντέλο προβλέπει ότι η δραστηριότητα της πολυεθνικής επιχείρησης θα επικεντρωθεί στη χώρα με τον καλύτερο δυνατό συνδυασμό αυτών των τριών κατηγοριών πλεονεκτημάτων.

2.13 Μορφές ανάπτυξης διεθνούς επιχειρηματικότητας

Η εμπειρική έρευνα υποστηρίζει ότι, καθώς μεγαλώνει η εμπειρία και γνώση της επιχείρησης σχετικά με τις διεθνείς αγορές, αλλάζει και ο τρόπος που δραστηριοποιείται σε αυτές. Την αλλαγή αυτή σηματοδοτεί η αύξηση της δέσμευσης της επιχείρησης στις αγορές. Έτσι, ενώ ξεκινά τις δραστηριότητες της με εξαγωγές, καθώς αυξάνει η γνώση και η εμπειρία της, προχωρά σε υποκατάστημα για να καταλήξει σε παραγωγή στην άλλη χώρα.

Πολλές φορές, βέβαια, η μορφή διεθνοποίησης που θα ακολουθήσει η επιχείρηση επιβάλλεται από τις συνθήκες που επικρατούν σε σχέση με το προϊόν που ενδιαφέρεται να εξαγάγει και τη χώρα στην οποία στοχεύει. Με άλλα λόγια, αν το κόστος μεταφοράς ή οι δασμοί που επιβάλλονται από τη χώρα - στόχο είναι απαγορευτικοί, τότε είναι πιθανό να αποφύγει τις εξαγωγές και να επιδιώξει άλλες μορφές διεθνοποίησης που θα την απαλλάσσουν από τα υψηλά κόστη.

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι εισόδου στη διεθνή αγορά. Οι επιχειρήσεις συνήθως προτιμούν στα πρώτα τους βήματα τις εξαγωγές και στη συνέχεια μόνο προχωρούν σε

πιο ολοκληρωμένες μορφές διεθνοποίησης. Επίσης προσεγγίζουν αρχικά τις αγορές που ταιριάζουν περισσότερο στις παραδοσιακές τους αγορές.

Όμως, δεν είναι μόνο οι μορφές διεθνοποίησης που αλλάζουν, καθώς οι εταιρίες αποκτούν εμπειρία για τη διεθνή αγορά, αλλά και τα εμπορεύματα. Έτσι, έχει παρατηρηθεί ότι οι επιχειρήσεις αρχίζουν την εξαγωγική τους δράση με προϊόντα, για να προχωρήσουν σε υπηρεσίες, συστήματα και τέλος σε τεχνογνωσία. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι η διαδικασία διεθνοποίησης δεν ακολουθεί πάντα κάποια συγκεκριμένα βήματα. Η εξέλιξη της εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς, εθνικούς. Εξαρτάται ακόμα από τα χαρακτηριστικά των ανώτατων στελεχών της επιχείρησης και τα μακροχρόνια οράματα τους.

Τέλος, έχει υποστηριχθεί ότι οι αρχικού τύπου μορφές διεθνοποίησης είναι προτιμότερες, προκειμένου να μη γίνεται διαφυγή θέσεων εργασίας στο εξωτερικό και να μην περιορίζονται οι εθνικές εξαγωγές. Όμως, οι εξαγωγικές μορφές μπορούν να συνεισφέρουν στην ανάπτυξη μιας εταιρίας μόνο ως ένα βαθμό και συχνά δεν εξυπηρετούν τους μακροχρόνιους στόχους της. Επίσης, επειδή η μητρική εταιρία σχεδόν πάντα εξάγει μέρη ή τεχνογνωσία προς τη θυγατρική, το εθνικό εμπόριο δεν περιορίζεται. Εκτός, όμως, από τα παραπάνω δε θα πρέπει να ξεχνάμε ότι η οικονομική παρουσία και δράση μιας χώρας στο εξωτερικό είναι ο ισχυρότερος πρεσβευτής της και μπορεί να της εξασφαλίσει όχι μόνο χρηματικά οφέλη αλλά πιθανότατα και πολιτικά και άλλα οφέλη, τα οποία επίσης είναι πολύ σημαντικά.

2.14 Επίλογος- Συμπεράσματα 2^{ου} Κεφαλαίου

Στο σύγχρονο ανταγωνιστικό περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιείται η σύγχρονη επιχείρηση, η έννοια της επιχειρηματικότητας αποτελεί ζωτικό στοιχείο της οικονομικής, κοινωνικής, οργανωσιακής και προσωπικής επιτυχίας. Η επιχειρηματική συμπεριφορά είναι κάτι παραπάνω από τη δημιουργία μιας επιχείρησης ή ενός νέου προϊόντος και ως μια πολύπλοκη διαδικασία λαμβάνει χώρα σε διάφορους τομείς των συγχρόνων επιχειρήσεων και οργανισμών. Στις μέρες μας η επιχειρηματική δραστηριότητα είναι μια έννοια άρρηκτα συνδεδεμένη με την οικονομία και τα μεγέθη που την διαμορφώνουν και αυτό διότι βρισκόμαστε σε ένα οικονομικό περιβάλλον που συνεχώς αλλάζει και η επιβίωση των οικονομικών μονάδων που συμμετέχουν σε αυτό εξαρτάται από πολλούς παράγοντες.

Οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές που συντελούνται σήμερα οδήγησαν επιχειρήσεις και οργανισμούς στην ανάγκη εστίασης τους στην άμεση προσέλκυση και ικανοποίηση του πελάτη σε μια προσπάθεια να έχουν ένα πιο ανθρωποκεντρικό και φιλικό προφίλ προκειμένου να επιβιώσουν. Αυτό συμβαίνει διότι ο ανθρώπινος παράγοντας είναι το μεγαλύτερο και το πλέον προσοδοφόρο κεφάλαιο για κάθε επιχείρηση ή οργανισμό και είναι βέβαιο πως στο μέλλον οι ανάγκες υποστήριξης αυτού του παράγοντα θα αυξάνονται με γοργούς ρυθμούς.

Σε περιόδους ύφεσης και οικονομικής κρίσης, η ανάπτυξη της επιχειρηματικής δράσης, και ειδικά η επιχειρηματικότητα των νέων, μπορεί να αποτελέσει το κλειδί της διεξόδου τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Σε ένα επιχειρηματικό περιβάλλον όπου τα παρεχόμενα κίνητρα (όπως ο επενδυτικός Νόμος και η υπαγωγή στο ειδικό καθεστώς της "Επιχειρηματικότητας των νέων" με τη χρηματοδότηση επενδυτικών προτάσεων) ανταγωνίζονται τα αντικίνητρα (υψηλή φορολογία, γραφειοκρατία, διαφθορά), ο νέος επιχειρηματίας καλείται να πάρει συνετές και ρεαλιστικές αποφάσεις προκειμένου να επιτύχει. Για να συμβεί όμως αυτό είναι σημαντικό να διαθέτει τα απαραίτητα εργαλεία ώστε να είναι σε θέση να προγραμματίσει και να σχεδιάσει την πορεία της επιχείρησής του.

Στο συγκεκριμένο Κεφάλαιο αναλύθηκαν όλα τα στοιχεία της επιχειρηματικότητας καθώς και πολλές ενδιαφέρουσες απόψεις αρκετών οικονομολόγων. Παρατηρήθηκε το γεγονός, ότι η επιχειρηματικότητα μπορεί να πάρει διάφορες μορφές, ανάλογα με την πολιτική που εφαρμόζεται και τα αποτελέσματα που παράγει. Προκειμένου όμως να

κατανοηθεί ακόμα περισσότερο η σύνδεση της Επιχειρηματικότητας με την Οικονομική Ανάπτυξη στην πράξη θα πρέπει να αναλυθούν τα οφέλη που δίνει η επιχειρηματικότητα σε μια χώρα, και ειδικότερα εν μέσω κρίσης, στην πράξη. Αυτό ακριβώς είναι και το θέμα που θα αναπτυχθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

2.15 Βιβλιογραφία 2^{ου} Κεφαλαίου

1. Acs, J.Z. & Audretsch, B.D.: “Entrepreneurship, Innovation and Technological Change”, Institute for Development Strategies, 2005
2. Acs, Z.J., Audretsch, D.B. & Feldman, M.P. : “R&D Spillovers and Recipient Firm Size”, Review of Economics and Statistics, v.100(2), pp.336-367. 1994
3. Acs, Z.J., Audretsch, D.B. & Feldman, M.P.: “Real Effects of Academic Research, American Economic Review, v.82 (1), pp. 363-367. 1992
4. Audretsch, B.D & Acs, J.Z. : “New-Firm Startups, Technology, and Macroeconomic Fluctuations”, Small Business Economics, v.6, pp.439-449. 1994
5. Audretsch, B.D. & Erdem K.D.: “Determinants of scientific entrepreneurship: An integrative research agenda”, Discussion Papers on Entrepreneurship, Growth & Public Policy, Max Plank Institute, 2002
6. Audretsch, B.D. & Keilbach, M.: “Entrepreneurship capital-Determinants & Impacts on Regional Economic Performance”, Max Planck Institute & Indiana University. 2004
7. Audretsch, B.D. & Thurik, R.: “Linking Entrepreneurship to Growth” OECD, Directorate for Science, Technology and Industry, Working Papers 2. 2001
8. Audretsch, B.D: “Entrepreneurship: A survey of the Literature”, Enterprise Directorate- General European Commission, Enterprise Papers No 14, 2003
9. Barth, R.J., Yago, G. & Zeidman, B. : “Barriers to entrepreneurship in emerging domestic markets: Analysis & Recommendations”, Milken Institute, 2006
10. Benneworth, P. & B. Jongbloed : Excellence in the third mission: Valorising the humanities, arts & social sciences. Paper presented to the 21 st CHER Conference, Pavia, Italy, 2008
11. Bert W.M. Twaalfhoven : www.entrepreneursforgrowth.org., 1996
12. Bygrave, D.W.: “The Entrepreneurship Paradigm (II): Chaos and Catastrophes among Quantum Jumps”, Theory & Practice, v.14 (2), pp.2-30. 1989
13. Bygrave, D.W., Hay, M., Lorenz-Garcia, P. & Reynolds, D.P. : “The GEM model for economic growth: A study of venture capital in 19 nations”, Babson College. 2002
14. Bygrave, W.D. & Hofer, C.W. : “Theorizing about entrepreneurship”, Entrepreneurship Theory & Practice, v.16(2), pp.13-22. 1991

15. Carter, N.M., Gartner, W.B., Shaver, K.G., Gatewood, E.J. : The career reasons of nascent entrepreneurs”, *Journal of Business Venturing*, v.18(1), pp.13-39. 2003
16. Chen, C. Ch., Green, G. P. & Crick, A. : “Does Entrepreneurship Self-efficacy distinguish Entrepreneurs from Managers?”, Elsevier, *Journal of Business Venturing*, v.13, pp.295-316. 1998
17. Drucker, F.P.: “The Discipline of Innovation”, Harvard Business Review on the Innovative Enterprise, H. B. S. Press, Boston Massachusetts, 2003
18. Drucker,P.. *Επιχειρηματικότητα & Καινοτομία, Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις- Α.Σ.Ε., Θεσσαλονίκη, 1990.*
19. Gibb, A.A. with Hannon P.: ‘Towards the Entrepreneurial University’ *International Journal of Entrepreneurship Education* 4.pp 73, 2006
20. Grilo, I. & Thurik, R. : “Determinants of Entrepreneurship in Europe”, *Discussion Papers on Entrepreneurship, growth and Public Policy*, 2004
21. Hayton and Zahra (National Culture and entrepreneurship: A review of Behavioural research, 2002)
22. Hébert, R.F. & Link, A.N. : “In search of the meaning of entrepreneurship,” *Small Business Economics*, v.1, 39-49, 1989
23. Heilbroner, H.L., *Οι Φιλόσοφοι του Οικονομικού Κόσμου*, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2000.
24. Inger Boyett: The public sector entrepreneur - a definition, *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 1997
25. J. Gregory Dees: *The Meaning of Social Entrepreneurship*, 1998.
26. Kirzner, I.M.: *Perception, opportunity and profit*, Chicago, University of Chicago Press, 1979.
27. OECD, *Patents and Innovation: Trends and Policy challenges*, 2004.
28. Oviatt, Benjamin M. and McDougall Patricia P. : *Defining International Entrepreneurship and modeling the speed of internationalization*, *Entrepreneurship Theory and Practice* pages 537-554, 2005
29. Oviatt, Benjamin M. and McDougall Patricia P : *The Internationalization of Entrepreneurship*,” *Journal of International Business Studies*, pages 2-8, 2005
30. Penrose, E.T. *The Theory of the Growth of the Firm*, Oxford, Basil Blackwell, 1963.
31. Robert Terry: *Authentic Leadership: Courage in Action*, 1993

32. Saetre, S.A. : “Intrapreneurship, an exploratory study of selected Norwegian Industries”, Department of Industrial Economics and Technology Management, Trondheim, 2001.
33. Sahlman, W.A. & Stevenson, H.H. : “Introduction” in W.A. Sahlman, W.A. & Stevenson, H.H. (eds.), *The Entrepreneurial Venture*, Boston, McGraw Hill, 1991
34. Sally Osberg & Roger Martin: *Social Entrepreneurship: The Case for Definition*, Stanford Social Innovation Review, 2007
35. Schumpeter, J., *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1934.
36. Shane, A. S. & Venkataraman S. : “The promise of entrepreneurship as a field of research”, *Academy of Management Review*, v.25(1), pp.217-226, 2000
37. Shaver, K. G. & Scott, L. R. : “Person, process, choice: The psychology of new venture creation”, *Entrepreneurship: Theory and Practice*, v.16(2), pp.23-45, 1991
38. Souitaris, V. & Zerbinati, S. "The effect of entrepreneurship education on the society, 2004
39. Stephen Bede Scharper: *Redeeming the Time: A Political Theology of the Environment*, Continuum Publishing Company, New York, 2005
40. Sweezy, M. P. : “Professor Schumpeter’s Theory of 244 innovation”, *Review of Economic Statistics*, pp 93-96, 1943
41. Timmons, J.A. & Spinelli, S., *New Venture Creation: Entrepreneurship for the 21st Century*, McGraw-Hill, International Edition, 2007.
42. Yusuf, Shahid: "From creativity to innovation," Policy Research Working Paper Series 4262, The World Bank, 2007
43. Γεωργαντά, Ζ., *Επιχειρηματικότητα & Καινοτομίες- το management της επιχειρηματικής καινοτομίας*, Εκδ. Ανίκουλα, Θεσσαλονίκη, 2003.
44. Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, *Η Ευρωπαϊκή Ατζέντα για την Επιχειρηματικότητα*, Βρυξέλλες 11/2/2004, COM 2004
45. IOBE, *Εγχώριος Κατασκευαστικός Κλάδος στην Ελλάδα, Μελέτη*, Αθήνα, Μάρτιος 2007,
46. IOBE, *Η Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, 2004-2005, Δελτίο Τύπου*, 4/11/2005.

47. IOBE, Η Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, 2005-2006, Ετήσια Έκθεση, Αθήνα, Νοέμβριος 2006.
48. Ιωαννίδης Σταύρος, Πολίτης Παναγιώτης, Τσακανίκας Άγγελος : Η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2004 - 2005, Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE), 2005
49. Καραγιάννης, Α., Επιχειρηματικότητα και Οικονομία- Μελέτες, Εκδ. Interbooks, Αθήνα 1999.
50. Καραγιάννης, Α., Επιχειρηματικότητα, Αβεβαιότητα και Ενδεχόμενη Έκπληξη, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Επιστημονική Επετηρίδα, 12ος Τόμος, Τεύχος 1, Θεσσαλονίκη, 1996.
51. Χασσίδ, Ι. & Καραγιάννης, Α., Η Επιχειρηματικότητα στην Ελληνική Οικονομία- Οικονομική & Κοινωνική προσέγγιση, Εκδ. Interbooks, Αθήνα 1999

Κεφάλαιο 3^ο Επιχειρηματικότητα και Οικονομική Ανάπτυξη

Εισαγωγή

Στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα γίνει ανασκόπηση της βιβλιογραφίας για την επιχειρηματικότητα, πάνω στην οικονομική θεωρία για να κατανοηθεί η σχέση μεταξύ της επιχειρηματικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης. Θα αναφερθούν οι δύο κύριες οικονομικές θεωρίες της ανάπτυξης, η νεοκλασική και η θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης. Στη συνέχεια θα αναλυθεί η σχέση μεταξύ των θεσμικών οργάνων (ένα ζωτικής σημασίας στοιχείο για την οικονομική ανάπτυξη), της επιχειρηματικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης. Τέλος, θα αναπτυχθούν ορισμένα συστήματα-μηχανισμοί οικονομικής ανάπτυξης μέσω της επιχειρηματικότητας.

3.1 Επιχειρηματικότητα και Οικονομική Ανάπτυξη, Θεωρητική Προσέγγιση.

Η επιχειρηματικότητα περιλαμβάνεται στις δύο κύριες θεωρίες της οικονομικής ανάπτυξης με πολύ διαφορετικό τρόπο. Στη νεοκλασική θεωρία φαίνεται να παραμελούν την πτυχή της επιχειρηματικότητας υπέρ μιας διαδικασίας ισορροπίας αυτόματης ρύθμισης μέσω της ελεύθερης αγοράς, ενώ στην θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης δίνεται αξία στην επιχειρηματική ιδέα γιατί η κύρια εστίασή της είναι το ανθρώπινο κεφάλαιο το οποίο, όπως θα δούμε θα μπορούσε να προσφέρει ευκαιρίες.

Το κύριο εργαλείο ανάλυσης της νεοκλασικής θεωρίας είναι ένα μοντέλο ισορροπίας το οποίο μπορεί να επιτευχθεί μέσω του μηχανισμού των ελεύθερων αγορών. Η οικονομία συγκλίνει τελικά προς μια ισορροπία της ισόρροπης ανάπτυξης όπου η παραγωγή, το κεφαλαίο και η εργασία αυξάνονται με σταθερό ρυθμό. Ο ρυθμός αύξησης καθορίζεται από τις εξελίξεις στον τομέα της γνώσης και της τεχνικής προόδου. Μια σιωπηρή παρουσία του επιχειρηματία θα μπορούσε να φαίνεται από την έννοια της «γνώσης», η οποία ορίζεται στο μοντέλο Karlsson. (Karlsson et al. 2004). Συνολικά, η επιχειρηματικότητα δεν φαίνεται να συμφωνεί με τις παραδοχές της παραδοσιακής νεοκλασικής θεωρίας. Σύμφωνα με τον Wenneker και Thurik (1999), αυτό οφείλεται σε δύο λόγους. Το πρώτο είναι το αξίωμα του τέλει ανταγωνισμού, πράγμα που σημαίνει

ότι δεν υπάρχουν ευκαιρίες κέρδους, μπορεί να υπάρξει και ως εκ τούτου δεν είναι ιδιαίτερος επικερδής για τους επιχειρηματίες να αναλάβουν νέες επιχειρήσεις και να καλλιεργούν τις ευκαιρίες. Το δεύτερο είναι ότι το νεοκλασικό μοντέλο της οικονομικής ανάπτυξης είναι ένα μοντέλο γενικής ισορροπίας, και τα υποδείγματα γενικής ισορροπίας δεν λαμβάνουν υπόψη τη δυναμική της καινοτομίας της επιχειρηματικότητας. Ο Steele (2000) επικρίνει τις παραδοσιακές θεωρητικές προσεγγίσεις και τις βασικές παραδοχές των νεοκλασικών της κοινωνικής ισορροπίας και ατομικής βελτιστοποίησης. Αντ' αυτού, ο ίδιος αποδίδει την οικονομική ανάπτυξη σε μια ανισορροπία της αγοράς με τη λειτουργία της επιχειρηματικότητας ως μια διαδικασία εξισορρόπησης.

Η θεωρία ενδογενούς ανάπτυξης επιτρέπει περισσότερο χώρο για την επιχειρηματικότητα. Οι Wennekers και Thurik (1999) βρίσκουν ότι τα αξιώματα της θεωρίας της ενδογενούς ανάπτυξης παρέχουν μια καλύτερη εφαρμογή για την επιχειρηματικότητα και την καινοτομία σε μοντέλα ανάπτυξης. Αναφέρουν την πρώτη έκδοση του Romer (1988) στην οποία η κινητήρια δύναμη της οικονομικής ανάπτυξης είναι ο τομέας της έρευνας ο οποίος σχεδιάζει και οδηγεί στην παραγωγή προϊόντων. Μια πρόσθετη σύνδεση της επιχειρηματικότητας με την θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης θα μπορούσε να γίνει, αν ληφθεί υπόψη η έννοια της "διεύρυνσης της επιχειρηματικής ικανότητας" (Schultz 1980) ως ανθρώπινο κεφάλαιο. Ο Schultz θεωρεί ότι η ποσότητα και η ποιότητα των επιχειρηματικών προσπαθειών μπορεί να ενισχυθεί με επενδύσεις σε επιχειρηματικές ικανότητες. Οι ικανότητες των επιχειρηματιών να ασχοληθούν με την ανισορροπία της οικονομίας, θα μπορούσε στη συνέχεια να θεωρηθούν ως ανθρώπινο κεφάλαιο, που είναι το επίκεντρο των θεωρών της ενδογενούς ανάπτυξης. Ωστόσο, δεν υπάρχει κανένας επιχειρηματίας που να αναφέρεται ρητά στην ενδογενή ανάπτυξη, εκτός από τις θεωρίες για ένα μοντέλο που αναπτύχθηκε από τους Grossman και Helpman (1991), όπου η Έρευνα και η Ανάπτυξη και οι επενδυτικές αποφάσεις γίνονται για να μεγιστοποιηθεί το κέρδος μελλοντικά, από φιλόδοξους επιχειρηματίες.

Η νεοκλασική θεωρία και η θεωρία της ενδογενούς ανάπτυξης, δίνουν άφθονη έμφαση στην τεχνολογία. Ωστόσο, η τεχνολογική δημιουργικότητα υπήρξε μια εξαίρεση παρά ένας κανόνας (Mokyr, 1990).

"Οι παράγοντες που παραθέτουμε (καινοτομία, οι οικονομίες κλίμακας, η εκπαίδευση, η συσσώρευση κεφαλαίου κλπ) δεν είναι αιτίες της αύξησης της ανάπτυξης. Είναι η ανάπτυξη. Η ανάπτυξη απλά δεν θα συμβεί αν η υφιστάμενη οικονομική οργάνωση δεν είναι αποτελεσματική. Τα άτομα πρέπει να παρασυρθούν από τα κίνητρα για να αναλάβουν τις κοινωνικά επιθυμητές δραστηριότητες "(North και Thomas 1973).

Αυτό που είναι ενδιαφέρον στο παραπάνω απόσπασμα είναι ότι όχι μόνο δίνουν έμφαση στο ρόλο των επιχειρήσεων για την οικονομική ανάπτυξη αλλά συνδέει την επιχειρηματικότητα με την οικονομική ανάπτυξη μέσω των επιχειρήσεων. Περαιτέρω έμφαση δίδεται από τον North (1990) στη σχέση μεταξύ επιχειρηματικότητας και οικονομικής ανάπτυξης στις επιχειρήσεις: "Ο παράγοντας της αλλαγής είναι ο ίδιος ο επιχειρηματίας που ανταποκρίνεται στα κίνητρα που περιλαμβάνονται στο θεσμικό πλαίσιο".

Ο Baumol (1993) τονίζει επίσης τη σημασία των επιχειρήσεων για παραγωγική επιχειρηματικότητα, προσφέροντας μια επισκόπηση των συνθηκών για την επιχειρηματικότητα και τις εκδηλώσεις της, μέσα από την ιστορία.

Οι Wennekers και Thurik (1999) δείχνουν ότι η σημασία των επιχειρήσεων που παρατηρούνται από την πλευρά της επίδρασης της επιχειρηματικότητας στην οικονομική ανάπτυξη, εξαρτάται από τα κίνητρα και τους κανόνες του ανταγωνισμού. Νομικά κίνητρα για την επιχειρηματικότητα αφορούν κυρίως το φορολογικό καθεστώς και τους νόμους που αφορούν τις πτωχεύσεις. Οι κανόνες ανταγωνισμού ασχολούνται με την είσοδο, την ρύθμιση, την αντιμονοπωλιακή πολιτική, την άρση των εμπορικών φραγμών, τις διαφάνειες της αγοράς κ.λ.π

Ο Porter (1990) θεωρεί την επιχειρηματικότητα καθοριστικό παράγοντα για την οικονομική δραστηριότητα, όπως ο ίδιος αναφέρει ότι "Η Εφευρετικότητα και η επιχειρηματικότητα βρίσκονται στην καρδιά των εθνικών πλεονεκτημάτων".

Στην εξελικτική οικονομία, ο Grebel (2001) εισάγει τον επιχειρηματία σε ένα εξελικτικό πλαίσιο, όπου ο καθένας είναι προικισμένος με επιχειρηματικό πνεύμα, ανθρώπινο κεφάλαιο και κεφάλαιο επιχειρηματικού κινδύνου. Στη συνέχεια, στην κατάσταση της αγοράς, οι διαφορετικές ρουτίνες δοκιμάζονται μέσα από μια διαδικασία φυσικής επιλογής της πιο κατάλληλης για το συγκεκριμένο περιβάλλον αγοράς προκειμένου να επιβιώσουν και να ευημερήσουν.

3.2 Μηχανισμοί και Συστήματα της Επιχειρηματικότητας ως μέσο Οικονομικής Ανάπτυξης

Μια ενδιαφέρουσα, ευρεία αιτιώδης συνάφεια μεταξύ της επιχειρηματικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης είναι αυτή που γίνεται από τους Hebert και Thurik (1989, σελ. 39-49). Υποστηρίζουν ότι, ενώ η έννοια του επιχειρηματία μπορεί να έχει πολλούς ορισμούς, από την άποψη της σύνδεσης της επιχειρηματικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης, δύο σημαντικοί ρόλοι της επιχειρηματικότητας μπορεί να ξεχωρίσουν. Ο πρώτος είναι ο ρόλος της "νέας εισόδου" και ο δεύτερος είναι ο ρόλος "του νέου (Νεότητα-newness)".

Η "Νέα είσοδος" αναφέρεται στον επιχειρηματία ως ιδρυτή μιας νέας επιχείρησης, που δημιουργεί κάποιος που οργανώνει και λειτουργεί μια νέα εμπορική επιχείρηση, ανεξάρτητα από το αν είναι ή όχι είναι καινοτόμος. Αυτά είναι τα πρώτα σημεία που παίζουν καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στον ανταγωνισμό ως σχέση μεταξύ επιχειρηματικότητας και οικονομικής ανάπτυξης. Κατά την παραδοσιακή άποψη, οι νέες επιχειρήσεις προσελκύονται από υπερβολική κερδοφορία και έλλειψη των ανταγωνιστών. Ωστόσο, θα διαδραματίσουν έναν πιο σημαντικό ρόλο από την αποκατάσταση της ισορροπίας. Οι νέες επιχειρήσεις θα τονώσουν τον ανταγωνισμό και τις αντιμονοπωλιακές συνθήκες στην αγορά και θα παίξουν σημαντικό ρόλο στον καθορισμό μια νέας νομικής δομής.

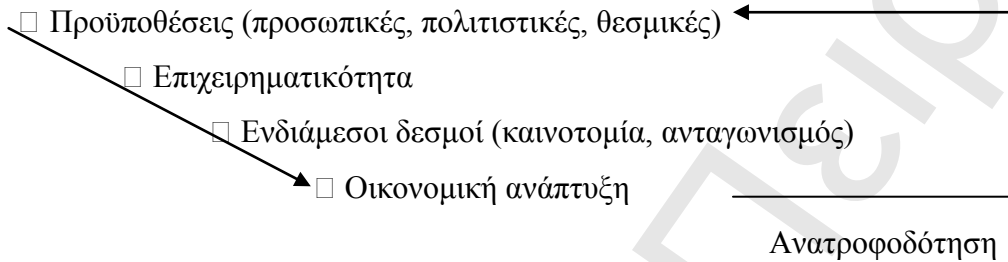
Η «Νεότητα, (newness)» είναι ο επιχειρηματίας, όπου παίζει έναν πιο καινοτόμο ρόλο στην οικονομική ζωή. Υπό αυτό το πρίσμα, ο επιχειρηματίας είναι "αυτός που μετατρέπει τις ιδέες και τις εφευρέσεις σε οικονομικά βιώσιμους φορείς. (Baumol, 1993).

Ο δεύτερος ρόλος δείχνει τη σύνδεση της καινοτομίας της επιχειρηματικότητας στην οικονομική ανάπτυξη. Οι καινοτομίες αντιπροσωπεύουν μια βασική επιθυμία να απομακρυνθούν οι υπάρχουσες τεχνολογίες ή οι πρακτικές της επιχείρησης πέρα από την τρέχουσα κατάσταση σε συνδυασμό με την είσοδο νέων καινοτόμων. (Kimberly, 1981). Η καινοτομία μπορεί να υφίσταται είτε με τη μορφή της καινοτομίας των προϊόντων της αγοράς είτε με τη μορφή της τεχνολογικής καινοτομίας. Η πρώτη ασχολείται με το σχεδιασμό του προϊόντος, την έρευνα αγοράς και την διαφήμιση και προώθηση, ενώ η δεύτερη ασχολείται με την ανάπτυξη προϊόντων και διαδικασιών, της μηχανικής, της έρευνας και της έμφασης στην τεχνογνωσία και την γνώση του κλάδου (Lumpkin και Dess, 1996). Αξίζει να σημειωθεί ότι οι ρόλοι «νέα είσοδος» και «νεό»

δεν αποκλείει ο ένας τον άλλο και ο δεύτερος θα μπορούσε να συμπεριληφθεί στον πρώτο π.χ. μέσα από μια νέα καινοτόμο επιχείρηση.

Οι Wennekers και Thurik (1999) παρέχουν έναν ενδιαφέρον πλήρη μηχανισμό που συνδέει τον επιχειρηματία στο μικροοικονομικό επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης σε μακροοικονομικό επίπεδο .

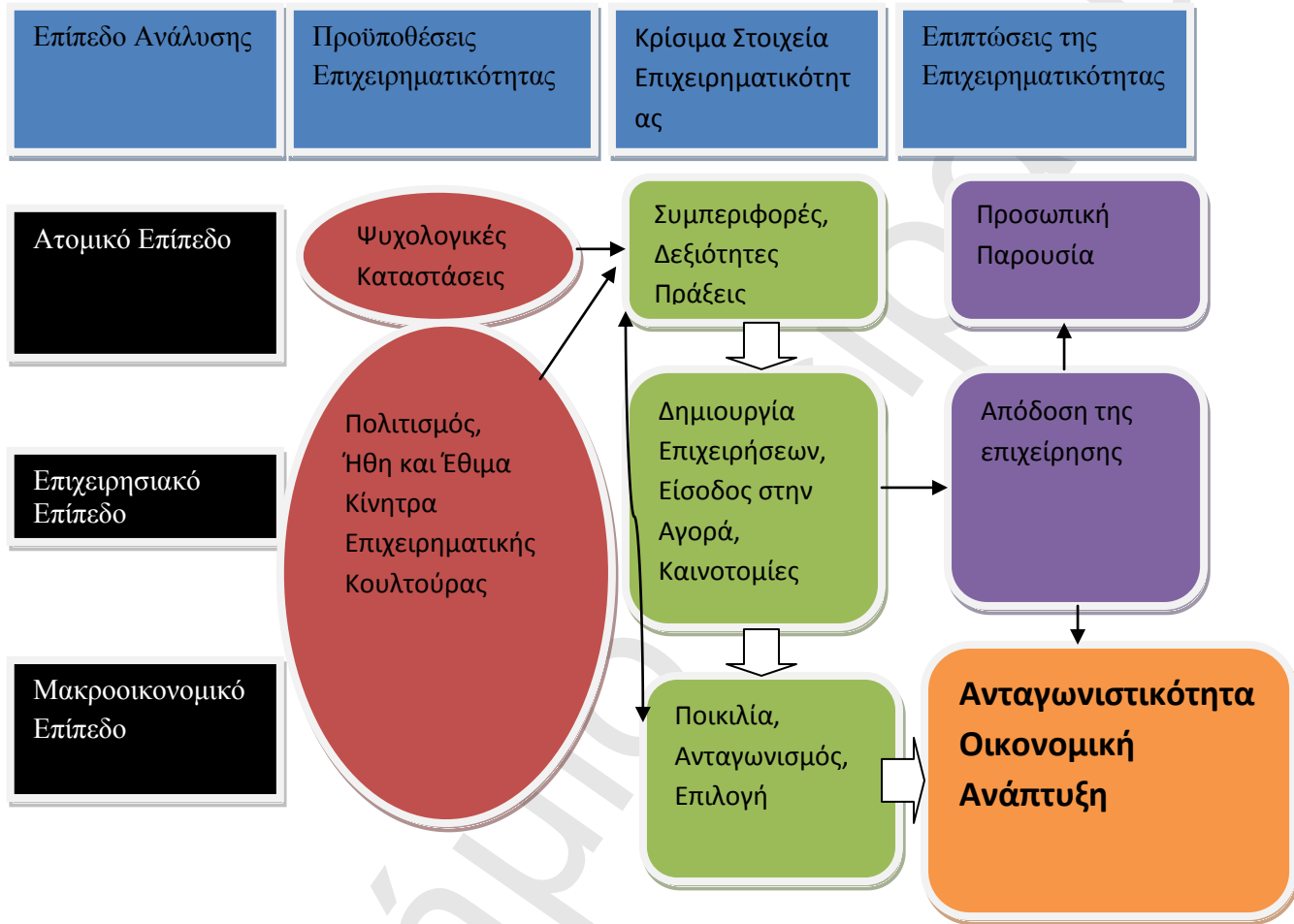
Διάγραμμα 3.1 Μηχανισμός του Wennekers και Thurik

Πηγή: Wennekers και Thurik, 1999

Οι προϋποθέσεις αυτές περιλαμβάνουν το περιβάλλον στο οποίο λειτουργεί ένας επιχειρηματίας, το εθνικό πολιτιστικό περιβάλλον και την εσωτερική κουλτούρα των επιχειρήσεων. Αυτές οι καταστάσεις επηρεάζουν την ποσότητα και την ποιότητα της επιχειρηματικότητας σε εθνικό επίπεδο. Η επιχειρηματικότητα θα προκαλέσει στη συνέχεια, τον ανταγωνισμό και την καινοτομία. Στη συνέχεια, η διαδικασία του ανταγωνισμού μεταξύ των επιχειρηματικών ιδεών και πρωτοβουλιών επιλέγει τις πιο βιώσιμες επιχειρήσεις και βιομηχανίες. Αυτό θα ενισχύσει το παραγωγικό δυναμικό μιας περιφερειακής ή εθνικής οικονομίας και ως εκ τούτου την ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας. Οι Wennekers και Thurik προσθέτουν, επίσης, ένα μηχανισμό ανατροφοδότησης σύμφωνα με τον οποίο η διαδικασία του ανταγωνισμού επιτρέπει στα άτομα και τις επιχειρήσεις να μάθουν από τα λάθη τους και τα λάθη των άλλων και στη συνέχεια να αυξήσουν τις δεξιότητές τους και να προσαρμόσουν τη στάση τους. Αυτές οι δευτερογενείς επιδράσεις προκαλούν νέες επιχειρηματικές δράσεις, δημιουργώντας μια επαναλαμβανόμενη αλυσίδα των συνδέσμων.

Διάγραμμα 3.2 Μηχανισμός Hayton, George και Zahra που υιοθετήθηκε και από το GEM

Πηγή: Hayton , George και Zahra, 2002

Οι Hayton , George και Zahra (2002) ανέπτυξαν ένα μοντέλο που περιγράφει πως η επιχειρηματικότητα συνδέεται και επηρεάζεται από την κουλτούρα και τον πολιτισμό ενός τόπου. Περιλαμβάνει σε ατομικό επίπεδο το γνωσιακό υπόβαθρο του ατόμου, τις ανάγκες και τα κίνητρα του , καθώς και τις πεποιθήσεις και τις πολιτισμικές του αξίες. Τα παραπάνω με την σειρά τους συνδράμουν στην δημιουργία οικονομικής ανάπτυξης μέσω της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, την αύξηση της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων καθώς και της ανταγωνιστικότητας.

Επίσης, η επιχειρηματικότητα και οι αντιλήψεις της κοινωνίας επηρεάζονται και προσδιορίζονται από το θεσμικό πλαίσιο που περιλαμβάνει τους κοινωνικούς θεσμούς, το κανονιστικό και νομικό πλαίσιο και αντικατοπτρίζει κατά αυτόν τον τρόπο το πολιτισμικό υπόβαθρο της κοινωνίας. Τέλος το οικονομικό περιβάλλον, το πλαίσιο

άσκησης της οικονομικής δραστηριότητας, είναι ένα στοιχείο σημαντικά προσδιοριστικό της δημιουργίας των επιχειρήσεων και της επιχειρηματικής ανάπτυξης.

Διάγραμμα 3.3 Πώς επηρεάζουν τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά την επιχειρηματικότητα.

Πηγή: Hayton and Zahra, 2002

Ο Acs (1992, σελ. 336-367) ισχυρίστηκε ότι οι μικρές επιχειρήσεις διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην οικονομία, δημιουργούν καινοτόμες δραστηριότητες, διεγείρουν την εξέλιξη της βιομηχανίας και δημιουργούν πολλές νέες θέσεις εργασίας. Ο Baumol (1993) εξέτασε το ρόλο των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και των πιθανών επιπτώσεων. Μετά από τον Acs ένα τεράστιο ποσοστό των ερευνών που αναπτύχθηκαν δείχνει συχνά τη θετική σχέση μεταξύ της επιχειρηματικότητας και της οικονομικής απόδοσης (Carree και Thurik, 2003)

Από την τελευταία δεκαετία του 20ου αιώνα, διαφαίνονται οι μικρές, και ιδιαίτερα νέες επιχειρήσεις, περισσότερο από ποτέ ως όχημα για την επιχειρηματικότητα, συμβάλλοντας όχι μόνο στην απασχόληση και την κοινωνική και πολιτική σταθερότητα, αλλά και στην καινοτόμο και ανταγωνιστική δύναμη (Wennekers και Thurik, 1999).

Η έμφαση μετατοπίζεται από τις μικρές επιχειρήσεις ως ένα κοινωνικό αγαθό που πρέπει να διατηρηθεί σε ένα οικονομικό κόστος για τις μικρές επιχειρήσεις ως όχημα για την επιχειρηματικότητα και την οικονομική ανάπτυξη.

Ο Baumol ήταν ένας από τους πρώτους που δικαιολόγησε την εκ νέου εισαγωγή του επιχειρηματία στην παραδοσιακή οικονομική σκέψη, εφόσον είχε αφαιρεθεί κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο (Baumol, 1968).

Πράγματι, τα τελευταία οικονομετρικά στοιχεία δείχνουν ότι η επιχειρηματικότητα αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της οικονομικής ανάπτυξης (Carree και Thurik, 1999, Audretsch και Fritsch, 2002, Audretsch, Carree, van Stel και Thurik, 2002, Carree, van Stel, Thurik και Wennekers, 2002 και 2007, Audretsch και Keilbach, 2004, Thurik, Carree, van Stel και Audretsch 2008, Van Stel, Carree και Thurik, 2005).

Σύμφωνα με τους Audretsch, Carree, van Stel και Thurik (2002), η έλλειψη επιχειρηματικού πνεύματος, θα οδηγήσει σε μείωση της οικονομικής ανάπτυξης. Η θετική σχέση μεταξύ επιχειρηματικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης έχει ήδη επαληθευτεί σε ένα ευρύ φάσμα των μονάδων της παρατήρησης, που καλύπτουν την εγκατάσταση, την επιχείρηση, την βιομηχανία, την περιοχή και τη χώρα (Carree και Thurik, 2003).

Παρακάτω είναι τρεις επιλογές για να κατανοηθεί καλύτερα αυτή τη θετική σχέση μεταξύ επιχειρηματικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης. Και οι τρεις αποτελούνται από τρία κύρια επιχειρήματα.

Η πρώτη είναι η μετατόπιση της διοικητικής οικονομίας προς την άποψη της επιχειρηματικής οικονομίας (Audretsch και Thurik, 2001) με την εμπειρική υποστήριξη. Η δεύτερη είναι η ιστορική άποψη των επιχειρηματικών ρόλων (Carree και Thurik, 2003) και η τρίτη, η άποψη του επιχειρηματικού κεφαλαίου (Audretsch και Thurik, 2004, Audretsch και Keilbach, 2004, Audretsch, Keilbach και Lehman, 2006).

Η μετάβαση από τη διοίκηση οικονομίας στην επιχειρηματική οικονομία έχει πολλές συνέπειες. Το πιο σημαντικό όμως είναι ο αυξανόμενος ρόλος της επιχειρηματικότητας και των μικρών επιχειρήσεων ως κινητήρια δύναμη της ανάπτυξης.

Οι ρόλοι των καινοτομιών και της διαδικασίας δημιουργίας θέσεων εργασίας είναι παραδείγματα του γιατί η επιχειρηματική οικονομία λειτουργεί με διαφορετικό τρόπο από την διοίκηση οικονομίας.

Χρησιμοποιώντας τα δεδομένα του GEM (Global Entrepreneurship Monitor) και ένα μοντέλο για τον έλεγχο πολλών εναλλακτικών κινητήριων δυνάμεων της ανάπτυξης, οι Carree και Thurik (2005) βρίσκουν ότι η επιχειρηματική δραστηριότητα επιδρά στην

οικονομική ανάπτυξη, αλλά ότι αυτή η επίδραση εξαρτάται από το επίπεδο του κατά κεφαλήν εισοδήματος.

Με άλλα λόγια: η επιχειρηματικότητα έχει ένα διαφορετικό ρόλο στην οικονομία διοίκησης σε σχέση με την επιχειρηματική οικονομία.

Μετά την αλλαγή οικονομικής πολιτικής κάθε καθεστώτος υπάρχει μια θετική σχέση μεταξύ επιχειρηματικότητας και της οικονομικής ανάπτυξης που επικεντρώνονται σε τρεις επιχειρηματικούς ρόλους, τόνισε ο Schumpeter

Ο πρώτος είναι ο ρόλος της καινοτομίας. Ο Schumpeter ήταν ο οικονομολόγος που είχε εστιάσει πιο έντονα την προσοχή στον καινοτόμο επιχειρηματία, ο οποίος πραγματοποιεί νέους συνδυασμούς. Ο δεύτερος είναι ο ρόλος της αντίληψης των ευκαιριών κέρδους και τέλος ο τρίτος είναι ο ρόλος από την ανάληψη του κινδύνου που συνδέεται με την αβεβαιότητα.

Στο νεοκλασικό πλαίσιο, η επιχειρηματικότητα είναι ένα από τα θεμελιώδη χαρακτηριστικά των ανθρώπων. Όταν ένα άτομο εισάγει ένα νέο προϊόν ή ξεκινά μια νέα επιχείρηση, αυτό μπορεί να ερμηνευθεί ως μια επιχειρηματική πράξη. Το άτομο είναι ένας καινοτόμος επιχειρηματίας που έχει βρεθεί σε μια άγνωστη ευκαιρία κέρδους και αναλαμβάνει τον κίνδυνο να δημιουργήσει ένα νέο προϊόν ή μια επιχείρηση παρά το γεγονός ότι μπορεί να αποδειχθεί μια αποτυχία.

Η έλλειψη της επιχειρηματικής δραστηριότητας είναι συνεπώς άμεσα συνδεδεμένη με τα χαμηλά ποσοστά της καινοτομίας, τις αχρησιμοποίητες ευκαιρίες κέρδους και τις συμπεριφορές αποφυγής του ρίσκου. Αυτοί είναι οι σημαντικοί φραγμοί που εμποδίζουν την υγιή οικονομική ανάπτυξη.

Οι Audretsch και Thurik (2004) έχουν μια διαφορετική προσέγγιση και διακρίνονται τρεις τρόποι με τους οποίους η επιχειρηματικότητα επηρεάζει την ανάπτυξη.

Ο πρώτος τρόπος είναι με τη δημιουργία διάδοσης της γνώσης. Οι Romer (1986), Lucas (1988, 1993) και Grossman και Helpman (1991) διαπίστωσαν η ότι διάδοση της γνώσης βοηθάει στο να προωθηθεί η οικονομική ανάπτυξη. Η γνώση είναι ο κινητήριο μοχλός της τεχνολογίας και της καινοτομίας. Τα περισσότερα ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα οφείλονται στην γνώση. Η επιχειρηματικότητα σε συνδυασμό με την γνώση οδηγούν σε καινοτόμες επιχειρήσεις που αναπτύσσουν την ικανότητα να προσαρμόζονται σε νέες τεχνολογίες και να επιβιώνουν. Η γνώση είτε απορρέει από τις προσωπικές εμπειρίες του κάθε ατόμου, είτε από την εκμάθηση μέσω της εκπαίδευσης (Πανεπιστήμια, Ινστιτούτα κ.λ.π). Ο επιχειρηματίας-διευθυντής θα προσπαθήσει να μεταλαμπαδεύσει την γνώση στους υπαλλήλους του προκειμένου η επιχείρηση να υιοθετήσει μια

επιχειρηματική κουλτούρα. Ως εκ τούτου, η επιχειρηματικότητα χρησιμεύει ως μηχανισμός με τον οποίο η γνώση διαχέεται σε μια νέα εταιρεία στην οποία έχει εμπορευματοποιηθεί.

Ο δεύτερος τρόπος με τον οποίο η επιχειρηματικότητα δημιουργεί οικονομική ανάπτυξη είναι μέσω αύξησης του αριθμού των επιχειρήσεων και συνεπακόλουθα την αύξηση του ανταγωνισμού.

Μια συνεχής αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων τείνει προς την βασική αρχή του Adam Smith. Στην ύπαρξη του τέλει ανταγωνισμού. Λόγω του μεγάλου αριθμού των επιχειρήσεων και του μικρού τους μεγέθους, καμία τους δεν μπορεί να επηρεάζει την τιμή του προϊόντος, άρα αυτή θεωρείται δεδομένη.

Επιπλέον η συνεχής αύξηση του αριθμού των επιχειρήσεων θα οδηγήσει σε ολοένα και περισσότερο στην κάλυψη θέσεων εργασίας που συνεπάγεται μείωση της ανεργίας.

Ένας τρίτος τρόπος με τον οποίο η επιχειρηματικότητα δημιουργεί οικονομική ανάπτυξη είναι με την παροχή ποικιλομορφίας μεταξύ των επιχειρήσεων (Cohen και Klepper, 1992). Σύμφωνα με την Jacobs, η ανταλλαγή των συμπληρωματικών γνώσεων σε διαφορετικές επιχειρήσεις και οικονομικούς παράγοντες, παράγει μια σημαντική βοήθεια στις νέες οικονομικές γνώσεις. Το γεωγραφικό περιβάλλον είναι απαραίτητο για την προώθηση της γνώσης που οδηγεί σε καινοτόμες δραστηριότητες και την επακόλουθη οικονομική ανάπτυξη.

Το μοντέλο Οικονομικής Ανάπτυξης μέσω επιχειρηματικότητας του GEM:

Το νέο εννοιολογικό μοντέλο του GEM βασίζεται ακριβώς στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στις τρεις πλευρές της επιχειρηματικότητας και τους τρεις τύπους οικονομικής ανάπτυξης. Όπως και στο προηγούμενο μοντέλο, η οικονομική δραστηριότητα υποτίθεται ότι εξαρτάται αποφασιστικά από το κοινωνικό, πολιτισμικό και πολιτικό πλαίσιο κάθε χώρας. Το πλαίσιο αυτό προσδιορίζει μια σειρά παραγόντων που επηρεάζουν την επιχειρηματικότητα, τους οποίους το GEM περιγράφει ως Διαστάσεις του Επιχειρηματικού Πλαισίου (Entrepreneurial Framework Conditions).

Οι Διαστάσεις αυτές επιδρούν στην οικονομική δραστηριότητα γενικά, μέσω της επίδρασής τους τόσο στη λειτουργία των καθιερωμένων επιχειρήσεων, όσο και στην ίδρυση νέων.

Ωστόσο, η σημασία των Διαστάσεων του Επιχειρηματικού Πλαισίου διαφέρει ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξης κάθε χώρας. Για παράδειγμα, υπάρχουν κάποιες βασικές

συνθήκες ή προϋποθέσεις –όπως κάποιοι βασικοί θεσμοί, βασικές υποδομές, καθώς τα επίπεδα υγείας και παιδείας- οι οποίες επηρεάζουν άμεσα το πλαίσιο της οικονομικής δραστηριότητας ακόμα και στις οικονομίες που βασίζονται στην εκμετάλλευση συντελεστών παραγωγής. Άλλες διαστάσεις σχετίζονται περισσότερο με οικονομίες που βασίζονται στην προώθηση της αποτελεσματικότητας, όπως είναι η ανώτατη εκπαίδευση, η αποτελεσματικότητα των αγορών προϊόντων και εργασίας, το μέγεθος των αγορών, κ.α.. Τέλος, η σημασία κάποιων άλλων διαστάσεων είναι πολύ υψηλότερη για οικονομίες που βασίζονται στην καινοτομία, όπως η ευκολία της επιχειρηματικής χρηματοδότησης, η ύπαρξη κυβερνητικών προγραμμάτων ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας, η μεταφορά τεχνολογίας, κα.

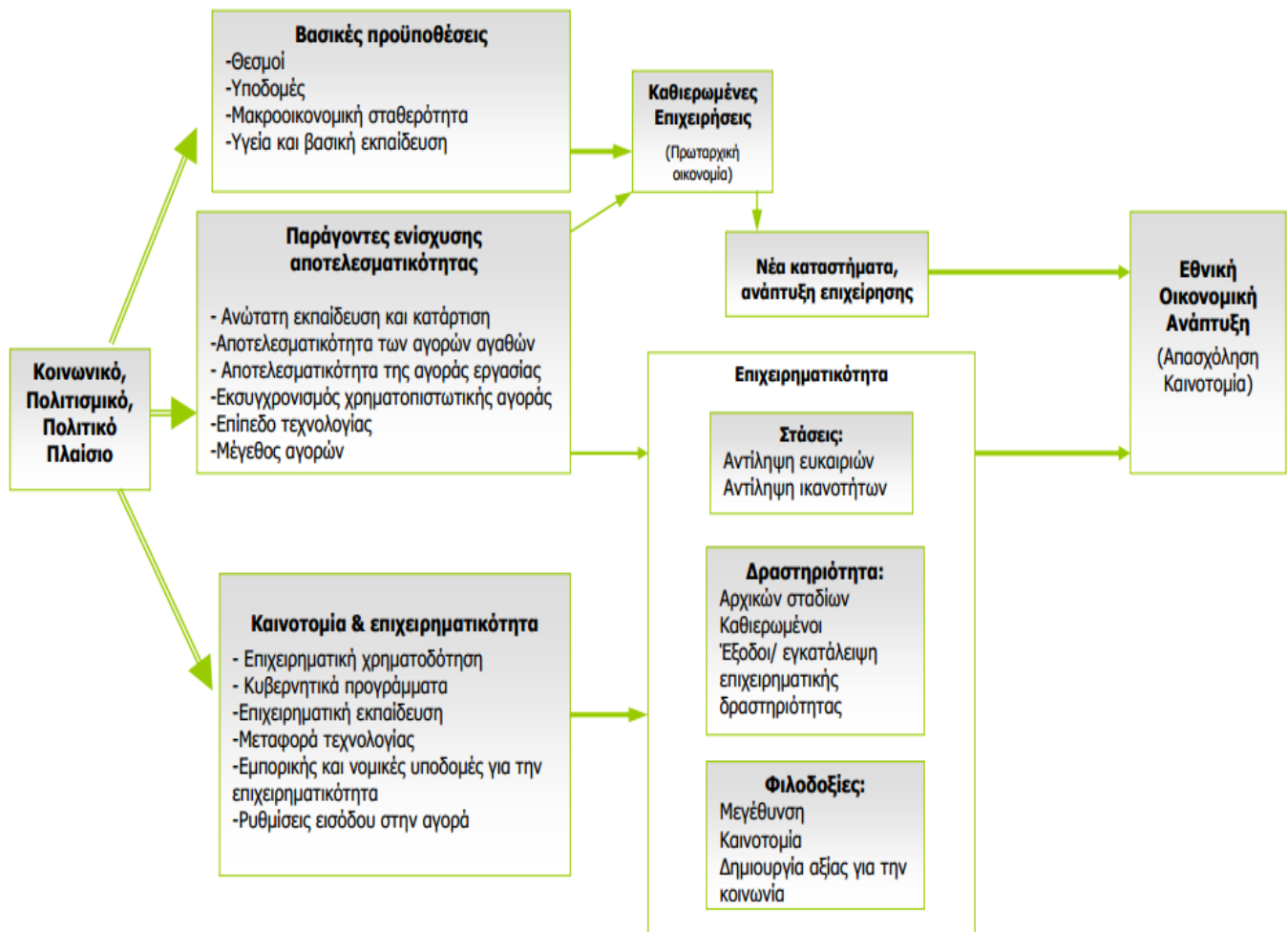
Η πρώτη ομάδα Διαστάσεων –οι Βασικές Προϋποθέσεις- επιδρούν σε ολόκληρη την οικονομική δραστηριότητα μιας χώρας. Με αυτή την έννοια, ο ρόλος τους είναι σημαντικότερος για τις καθιερωμένες οικονομικές δραστηριότητες, παρά για την επιχειρηματικότητα, με την έννοια της δημιουργίας νέων επιχειρήσεων και δραστηριοτήτων.

Η δεύτερη ομάδα –την οποία το GEM περιγράφει ως «διαστάσεις που προωθούν την αποτελεσματικότητα»- επηρεάζουν τόσο τις καθιερωμένες οικονομικές δραστηριότητες, όσο και τη νέα επιχειρηματικότητα. Για τις πρώτες, οι διαστάσεις αυτές ενισχύουν την αποτελεσματικότητα, επιτρέποντάς τους να επιτύχουν οικονομίες κλίμακας και εύρους. Από την άλλη πλευρά, η νέα επιχειρηματικότητα ευνοείται από τις νέες ευκαιρίες που δημιουργούνται στην αγορά και τις οποίες είναι σε θέση να εκμεταλλευτεί με αποτελεσματικότερες μεθόδους από αυτές που επικρατούσαν στο παρελθόν.

Τέλος, η τρίτη ομάδα –την οποία το GEM αποδίδει με τον όρο Διαστάσεις Καινοτομίας και Επιχειρηματικότητας- επηρεάζει άμεσα την επιχειρηματική δραστηριότητα, ιδιαίτερα μάλιστα στον τύπο οικονομιών που βασίζονται στην εισαγωγή καινοτομιών. Είναι φανερό ότι σε αυτές τις οικονομίες οι διαστάσεις που αφορούν τόσο την αντίληψη και την εκμετάλλευση νησίδων αγοράς, όσο και τη δημιουργία «ποιοτικών» επιχειρήσεων υψηλών δυνατοτήτων ανάπτυξης, αποκτούν μεγαλύτερη σημασία. Ταυτόχρονα, καθίσταται σαφές το γεγονός ότι οι δύο τελευταίες ομάδες –οι διαστάσεις που προωθούν την αποτελεσματικότητα και εκείνες που ενισχύουν την καινοτομία- έχουν τις πλέον άμεσες επιπτώσεις στην επιχειρηματικότητα που εκδηλώνεται σε μια χώρα.

Ωστόσο, είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι όλες οι Διαστάσεις του Επιχειρηματικού Περιβάλλοντος επιδρούν και στις τρεις πλευρές της επιχειρηματικότητας που συζητήθηκαν προηγουμένως: τις επιχειρηματικές στάσεις και αντιλήψεις, την επιχειρηματική δραστηριότητα και τις επιχειρηματικές φιλοδοξίες. Από την άλλη πλευρά, οι τρεις πλευρές έχουν τελικά διαφορετική σημασία στον κάθε τύπο οικονομικής ανάπτυξης. Με βάση τα συστατικά που συζητήθηκαν παραπάνω, το νέο εννοιολογικό μοντέλο του GEM έχει τη μορφή που αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 3.4 που ακολουθεί.

Διάγραμμα 3.4 Εννοιολογικό Μοντέλο του GEM

Πηγή: GEM 2005

Οι Διαστάσεις του Επιχειρηματικού Περιβάλλοντος επιδρούν στην οικονομική ανάπτυξη από δύο δρόμους.

- ❖ Ο πρώτος είναι μέσω της λειτουργίας των καθιερωμένων επιχειρήσεων, οι οποίες παράγουν ένα μεγάλο μέρος του ΑΕΠ και προσφέρουν ένα μεγάλο μέρος των θέσεων εργασίας σε μια οικονομία.
- ❖ Ο δεύτερος δρόμος είναι με την άμεση επίδρασή τους στη νέα επιχειρηματικότητα, τη δημιουργία δηλαδή νέων επιχειρήσεων.

Ωστόσο, θα ήταν λάθος να θεωρηθεί ότι οι δύο δρόμοι είναι ανεξάρτητοι μεταξύ τους. Οι μεγάλες καθιερωμένες επιχειρήσεις λειτουργούν και οι ίδιες επιχειρηματικά, καθώς μεγεθύνονται, δημιουργούν νέα προϊόντα και υπηρεσίες, νέες δραστηριότητες και ανοίγονται σε νέες αγορές. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει μια αμφίδρομη αλληλεπίδραση ανάμεσα στις μεγάλες επιχειρήσεις και τις νεοϊδρυόμενες που αποτελούν τα αποτελέσματα της νέας επιχειρηματικότητας. Η αλληλεπίδραση αυτή είναι σημαντική για την αναπτυξιακή δυναμική και των δύο ομάδων, όπως αποτυπώνεται στο παραπάνω μοντέλο.

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η συμβολή της επιχειρηματικότητας στην οικονομική ανάπτυξη εμφανίζεται σε τέσσερεις πολύ σημαντικούς τομείς:

1. Η επιχειρηματικότητα συμβάλει στην δημιουργία θέσεων εργασίας και στην ανάπτυξη: Οι νέες και μικρές επιχειρήσεις δημιουργούν όλο και περισσότερες θέσεις εργασίας έναντι των μεγάλων επιχειρήσεων. Οι χώρες που παρουσιάζουν την μεγαλύτερη αύξηση στα ποσοστά της επιχειρηματικότητας τείνουν να παρουσιάζουν και την μεγαλύτερη μείωση των ποσοστών ανεργίας (Audretch et al, 2002) Κατά την διάρκεια της δεκαετίας του 1990 οι ταχέως αναπτυσσόμενες επιχειρήσεις συνέβαλαν σημαντικά στην δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Για παράδειγμα στις κάτω χώρες στο διάστημα μεταξύ 1994 και 1998 το 8 % των ταχέως αναπτυσσόμενων επιχειρήσεων, δημιούργησαν το 60% των θέσεων εργασίας. (Entrepreneurship in the Netherlands, Innovative entrepreneurship, the new policy challenges, 2002). Είναι λοιπόν σαφές ότι η επιχειρηματικότητα συμβάλει στην ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής ειδικά σε εκείνες τις περιοχές όπου παρουσιάζεται υστέρηση στην ανάπτυξη και στην δημιουργία θέσεων εργασίας

2. Η επιχειρηματικότητα αποτελεί βασικό παράγοντα της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας ενός τόπου. Οι νέες επιχειρηματικές πρωτοβουλίες που αφορούν την ίδρυση μιας νέας επιχείρησης συνήθως δίνουν ώθηση στην παραγωγικότητα. Αυξάνουν την ανταγωνιστική πίεση και αναγκάζοντας άλλες επιχειρήσεις να αντιδράσουν βελτιώνοντας τις επιδόσεις τους ή καινοτομώντας. Οι υψηλότερες επιδόσεις ή η καινοτομία των επιχειρήσεων σε επίπεδο οργάνωσης, μεθόδων ,προϊόντων και υπηρεσιών, βελτιώνουν την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας συνολικά. Η διαδικασία αυτή προσφέρει στους καταναλωτές πλεονεκτήματα χάρη στην αύξηση των επιλογών και στη μείωση των τιμών.
3. Η επιχειρηματικότητα απελευθερώνει το δυναμισμό και τις ικανότητες των ατόμων: Η άσκηση ενός επαγγέλματος δεν αποτελεί απλά και μόνο μέσο προσπορισμού χρημάτων. Υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που επηρεάζουν την επιλογή επαγγελματικής σταδιοδρομίας, όπως είναι η ασφάλεια, το επίπεδο ανεξαρτησίας, η ποικιλία καθηκόντων και το ενδιαφέρον που παρέχει η εργασία. Η επιδίωξη υψηλότερων εισοδηματικών επιπέδων μπορεί να παρακινήσει τα άτομα να θέσουν υψηλότερους στόχους, όπως η αυτοπραγμάτωση και η ανεξαρτησία, μέσω της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Για ορισμένους, οι οποίοι δεν επιτυγχάνουν να βρουν μια μισθωτή σχέση εργασίας που να τους καλύπτει, η επιλογή να γίνουν επιχειρηματίες ενδεχομένως να οφείλεται εν μέρει ή και εξ ολοκλήρου σε οικονομική ανάγκη. Το να γίνουν επιχειρηματίες τους δίνει την ελπίδα ότι θα μπορέσουν να βελτιώσουν τη θέση τους. Παράλληλα η επαγγελματική ικανοποίηση μεταξύ των επιχειρηματιών είναι υψηλότερη από ότι μεταξύ των μισθωτών. Σχετική έρευνα αποκαλύπτει ότι το 33% των αυτοαπασχολούμενων χωρίς μισθωτούς υπαλλήλους (ατομική επιχείρηση χωρίς υπαλλήλους) και το 45% των αυτοαπασχολούμενων με μισθωτούς (ατομική επιχείρηση με μισθωτούς υπαλλήλους), αισθάνονται πολύ ικανοποιημένοι από τις συνθήκες εργασίας τους έναντι μόνο 27% των μισθωτών υπαλλήλων σε μια επιχείρηση. (Third European survey on working conditions, 2007)
4. Η επιχειρηματικότητα και οι κοινωνικές επιταγές: Οι επιχειρηματίες αποτελούν την κινητήρια δύναμη της οικονομίας της αγοράς και τα επιτεύγματα τους προσφέρουν στην κοινωνία πλούτο, θέσεις εργασίας και στους καταναλωτές την ποικιλία επιλογών. Ανταποκρινόμενες στις αυξανόμενες προσδοκίες της κοινής γνώμης όσον αφορά τον αντίκτυπο των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων στην

κοινωνία και στο περιβάλλον, πολλές μεγάλες εταιρείες υιοθετούν στρατηγικές για την εταιρική κοινωνική ευθύνη όπως η προαιρετική ενσωμάτωση κοινωνικών περιβαλλοντικών παραμέτρων στην επιχειρηματική πρακτική και η συνεργασία με την κοινωνία αφού οι επιχειρήσεις αναγνωρίζουν πλέον ότι η υπεύθυνη επιχειρηματική στάση συμβάλει στην επιχειρηματική επιτυχία. Η στάση αυτή μπορεί να περιλαμβάνει, για παράδειγμα, τη δέσμευση για την αύξηση της παραγωγικής δραστηριότητας κατά έναν φιλικό προς το περιβάλλον τρόπο. Η επιχειρηματικότητα μπορεί επίσης να διαδραματίσει θετικό ρόλο στην αποτελεσματική παροχή υπηρεσιών στον τομέα της υγείας, της εκπαίδευσης και της κοινωνική πρόνοιας.

3.3. Η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα εν μέσω Οικονομικής Κρίσης

Η έκθεση του I.O.B.E. (2011) για την επιχειρηματικότητα το 2010 περιλαμβάνει, τις εξελίξεις στους βασικούς δείκτες της επιχειρηματικότητας, όπως αυτοί έχουν οριστεί από το GEM, καθώς και ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά της εγχώριας επιχειρηματικότητας, σε σύγκριση με τις αντίστοιχες επιδόσεις των υπόλοιπων χωρών που συμμετέχουν στην έρευνα.

Η εξέταση των επιπτώσεων της κρίσης στην παγκόσμια και κυρίως την εγχώρια επιχειρηματικότητα πραγματοποιείται μέσω των εξειδικευμένων ερωτήσεων που συμπεριλήφθηκαν στην έρευνα του I.O.B.E. Επίσης, παραθέτονται οι αξιολογήσεις των εγχώριων εμπειρογνομόνων αναφορικά με τις Συνθήκες Ανάπτυξης της Επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες.

Τα αποτελέσματα της έρευνας έλκουν σημαντικό ενδιαφέρον μιας και αποτυπώνουν τις εκτιμήσεις και προβλέψεις τη χρονική στιγμή (τον Ιούνιο του 2010 οπότε και πραγματοποιήθηκε η έρευνα) που οι επιπτώσεις της κρίσης χρέους άρχισαν να γίνονται αισθητές, ενώ οι ραγδαίες οικονομικές και πολιτικές εξελίξεις είχαν οδηγήσει ένα μήνα πριν στην υπογραφή του Μνημονίου με το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο.

3.3.1 Βασικοί δείκτες επιχειρηματικότητας

Ο δείκτης επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων αποτελεί το βασικότερο δείκτη του GEM και περιλαμβάνει δύο κατηγορίες ατόμων: τους επίδοξους επιχειρηματίες, όσους δηλαδή έχουν κάνει κάποιες προκαταρτικές ενέργειες στην κατεύθυνση της έναρξης ενός νέου εγχειρήματος και τους νέους επιχειρηματίες, όσους δηλαδή έχουν μόλις ξεκινήσει μία νέα επιχείρηση που λειτουργεί το πολύ 42 μήνες (3,5 έτη).

Τα αποτελέσματα για την εγχώρια επιχειρηματικότητα υποχωρούν συγκριτικά με το 2009 και υπογραμμίζουν το κλίμα αβεβαιότητας που σχηματίζεται στην πραγματική οικονομία. Πιο συγκεκριμένα, η επιχειρηματικότητα αρχικών σταδίων φτάνει στο χαμηλότερο ποσοστό της πενταετίας (5,3% από 8,8% το 2009) με τους επίδοξους επιχειρηματίες να αποτελούν την κυριότερη αιτία της πτώσης (2,0% έναντι 4,5% το 2009).

Φαίνεται, επομένως πως οι δυσμενείς οικονομικές συνθήκες και η αβεβαιότητα για το μέλλον απέτρεψαν σημαντικό ποσοστό ατόμων με επιθυμία έναρξης επιχειρηματικής δραστηριότητας να υλοποιήσουν το σχέδιό τους. Το γεγονός ότι η καθιερωμένη επιχειρηματικότητα συρρικνώνεται αντικατοπτρίζει την τάση εξόδου κάποιων επιχειρήσεων από την αγορά, που τον Ιούνιο του 2010 άρχισε να γίνεται αισθητή.

Ακόμα και το ποσοστό των ατόμων 18-64 ετών που δηλώνει πως σκέφτεται να ξεκινήσει επιχειρηματική δράση τους επόμενους 36 μήνες μειώνεται (14,4% έναντι 17,2% πέρυσι), φτάνοντας στη δεύτερη χαμηλότερη επίδοση από το 2006. Η εξέλιξη αυτή είναι πολύ ενδιαφέρουσα, μιας και συνήθως σε περιόδους οικονομικής κρίσης, η επιχειρηματικότητα αποτελεί καταφύγιο επαγγελματικής εξασφάλισης.

Ενδεχομένως, η αβεβαιότητα για το εγγύς μέλλον της χώρας είναι αρκετά έντονη, ώστε να αποτρέπει ακόμα και την πρόθεση για αυτοαπασχόληση, ενώ ταυτόχρονα οι προσδοκίες για ανακάλυψη επιχειρηματικών ευκαιριών να είναι συγκρατημένες.

Έτσι, προκύπτει τελικά ότι σχεδόν το 19% του πληθυσμού ηλικίας 18-64 ετών (λίγο περισσότερο από 1,2 εκατ. άτομα) είχε κάποιου τύπου επιχειρηματική δραστηριοποίηση κατά το 2010.

Παρά τη συρρίκνωση, το ποσοστό αυτό συνεχίζει να είναι το υψηλότερο ανάμεσα στις χώρες καινοτομίας. Το 2010, το 3,3% του πληθυσμού 18-64 ετών δήλωσε πως διέκοψε την επιχειρηματική δραστηριότητα που ασκούσε. Σχεδόν σε όλες τις υπόλοιπες

χώρες καινοτομίας –που αντιμετώπισαν κι αυτές τις επιπτώσεις της παγκόσμιας κρίσης– τα αντίστοιχα ποσοστά είναι ηπιότερα.

Επιπλέον, ενδεικτικό της επιδείνωσης της οικονομίας είναι το γεγονός πως ο εν λόγω δείκτης καταγράφει ανοδική τροχιά από το 2008. Μάλιστα, λιγότερο από το 7% των επιχειρήσεων συνέχισαν τη λειτουργία τους μετά την αποχώρηση του επιχειρηματία, γεγονός που υπογραμμίζει το σημαντικό αριθμό των επιχειρήσεων που διέκοψαν πλήρως τη λειτουργία τους.

Εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι η συντριπτική πλειοψηφία (7 στους 10) των επιχειρηματιών που αποχώρησαν από τον επιχειρηματικό στίβο δηλώνουν πως κύρια αιτία αποτέλεσε η έλλειψη κερδοφορίας και όχι η έλλειψη χρηματοδότησης (μόλις 5,2%), όπως θα ήταν αναμενόμενο σε μια περίοδο χρηματοπιστωτικής στενότητας.

3.3.2 Τα κίνητρα της επιχειρηματικής δραστηριοποίησης

Το 2010 στην Ελλάδα, το ποσοστό του πληθυσμού 18-64 ετών που δηλώνει ως βασικό κίνητρο για την έναρξη επιχειρηματικής δραστηριότητας την ανάγκη περιορίζεται στο 1,5%, έναντι 2,3% το 2009. Ο δείκτης αυτός καταγράφει για τρίτη χρονιά πτώση, μιας και το 2008 έφτανε το 3%.

Η συρρίκνωση όλων των δεικτών που σχετίζονται/εκπορεύονται από το δείκτη επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων μπορεί να θεωρηθεί αναμενόμενη, λόγω της σημαντικής πτώσης του γενικότερου ποσοστού του πληθυσμού που εμπλέκεται σε επιχειρηματικές δραστηριότητες. Ταυτόχρονα όμως, η επιχειρηματικότητα ανάγκης συνήθως τονώνεται σε περιόδους κρίσης. Έτσι, θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως η συρρίκνωση της επιχειρηματικότητας ανάγκης ως ποσοστό του συνολικού πληθυσμού έλκεται σε ένα βαθμό και από επαγγελματικές ευκαιρίες που έχει αποκαλύψει η κρίση.

Επιπλέον, η πορεία του δείκτη θα μπορούσε να αποδοθεί στο ότι η γενικά εξασφαλισμένη εργασία προ κρίσης δεν οδηγούσε τα άτομα αυτά στο να σπεύσουν να αξιοποιήσουν μια ευκαιρία μέχρι σήμερα, με την τάση αυτή να αλλάζει στο νέο δυσμενέστερο οικονομικό περιβάλλον και την αύξηση του ποσοστού της ανεργίας. Θα μπορούσε, όμως, να υποστηριχθεί ότι η συρρίκνωση του δείκτη οφείλεται και στον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύουν πλέον οι Έλληνες την έννοια της ευκαιρίας: η αύξηση της ανεργίας και οι δυσοίωνες προβλέψεις για τις οικονομικές εξελίξεις ενδεχομένως έχουν μετακινήσει το όριο μεταξύ ανάγκης και ευκαιρίας.

Όσον αφορά στους επιχειρηματίες αρχικών σταδίων, το ποσοστό αυτών που κινητοποιήθηκαν κυρίως από ανάγκη αυξάνεται συγκριτικά με το 2009, αλλά όχι σε σημαντικό βαθμό (27,4% έναντι 26%). Συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες καινοτομίας, η Ελλάδα βρίσκεται στις υψηλότερες θέσεις στη σχετική κατάταξη, με πρωτοστατούσα την Κορέα.

Εξετάζοντας τα χαρακτηριστικά των εγχειρημάτων που δημιουργήθηκαν λόγω ανάγκης, παρατηρεί κανείς πως το 17% δηλώνει πως εισέρχεται σε νέα αγορά, ενώ έντονη εξωστρέφεια διακρίνει μόλις το 7% περίπου. Σχεδόν τα μισά από αυτά τα εγχειρήματα δραστηριοποιούνται στο λιανικό εμπόριο, την εστίαση και τα ξενοδοχεία, γεγονός που συνάδει με την κλαδική κατηγοριοποίηση των εγχώριων επιχειρήσεων.

Από την άλλη πλευρά, η επιχειρηματικότητα ευκαιρίας μειώνεται για άλλη μια χρονιά, ως ποσοστό στο σύνολο του πληθυσμού (3,8% έναντι 6,4% το 2009 και 6,8% το 2008). Ως ποσοστό επί των επιχειρηματιών αρχικών σταδίων, ο δείκτης δε μεταβάλλεται έντονα, αν και σαφώς καταγράφει πτώση, επιστρέφοντας στα επίπεδα του 2008.

Η πιο ενδιαφέρουσα όμως εξέλιξη αναφορικά με την εκμετάλλευση ευκαιρίας ως επιχειρηματικό κίνητρο σχετίζεται με το γεγονός ότι το 2010, για πρώτη φορά, η ανεξαρτησία κινητοποιεί μεγαλύτερο ποσοστό των επιχειρηματιών αρχικών σταδίων με κίνητρο την ευκαιρία (20,2%), ενώ η αύξηση του εισοδήματος που αποτελούσε παραδοσιακά τον κινητήριο μοχλό αυτών των επιχειρηματιών στην Ελλάδα αφορά στο 18,6% (έναντι 26,8% το 2009).

3.3.3 Η κλαδική διάσταση της επιχειρηματικότητας

Εξετάζοντας τη διάρθρωση των νέων εγχειρημάτων ανά κλάδο το 2010, παρατηρείται η διατήρηση παλαιότερων τάσεων: Ο πρωτογενής τομέας και τα προϊόντα/υπηρεσίες προς καταναλωτές κυμαίνονται στα ίδια επίπεδα με το 2009 (1,9% και 46,2% αντιστοίχως). Φαίνεται λοιπόν πως, ακόμα και αν τα προϊόντα/ οι υπηρεσίες προς καταναλωτές απορροφούν, ως συνήθως, το υψηλότερο μερίδιο νέων εγχειρημάτων στην Ελλάδα, το ποσοστό αυτό έχει μειωθεί σημαντικά σε σύγκριση με προηγούμενα έτη (58,0% το 2008, 63,0% το 2006).

Επιπλέον, διατηρείται η αυξητική τάση του ποσοστού των επιχειρήσεων παροχής υπηρεσιών προς άλλες επιχειρήσεις (28,1% από 15,2%). Η εξέλιξη αυτή κρίνεται ενθαρρυντική, μιας και αυτές οι επιχειρήσεις έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν θετικά την προστιθέμενη αξία και την καινοτομικότητα μιας σύγχρονης οικονομίας και

άρα είναι περισσότερο επιθυμητές. Εντούτοις, μιας και μέχρι και το 2009 το ποσοστό αυτών των επιχειρήσεων έβαινε μειούμενο, θα πρέπει να επιβεβαιωθεί αυτή η νέα τάση σε επόμενες μετρήσεις.

3.3.4 Ποιοτικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας

Τα βασικά ποιοτικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας, τα οποία διερευνώνται στο πλαίσιο του GEM αφορούν: α) στις προοπτικές δημιουργίας νέας απασχόλησης στο εγχείρημα, όπως αυτές προβλέπονται από τον επιχειρηματία σε βάθος πενταετίας, β) στην καινοτομία των νέων επιχειρηματικών εγχειρημάτων, γ) την ένταση του ανταγωνισμού που οι ίδιοι οι επιχειρηματίες εκτιμούν ότι αντιμετωπίζουν/θα αντιμετωπίσουν, δ) το βαθμό εξωστρέφειας της συγκεκριμένης επιχειρηματικής πρωτοβουλίας και ε) το επίπεδο της τεχνολογίας και των διεργασιών που θα χρησιμοποιηθούν στο συγκεκριμένο εγχείρημα.

Αναλυτικότερα:

Προοπτικές δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας: Το 2010, 4,4% των εγχώριων επιχειρήσεων αρχικών σταδίων προσδοκούν να αυξήσουν τις θέσεις εργασίας τους τουλάχιστον κατά 20 την επόμενη πενταετία, ενώ το 2009 καμία επιχείρηση δεν έκανε τέτοιου είδους προβλέψεις. Είναι ενθαρρυντικό επίσης το γεγονός πως, παρά την κρίση χρέους που είχε οδηγήσει στην υπογραφή του Μνημονίου Ι με την Τρόικα ένα μόλις μήνα πριν τη διεξαγωγή της έρευνας του GEM, επτά στις δέκα επιχειρήσεις αρχικών σταδίων στην Ελλάδα προέβλεπαν τη δημιουργία έως πέντε νέων θέσεων εργασίας, και το 13,3% δήλωσε πως αναμένει 6-19 νέες θέσεις.

Βαθμός καινοτομίας προϊόντος: Τα σχετικά αποτελέσματα παραμένουν στα επίπεδα του 2009: Περίπου το 13% των επιχειρήσεων αρχικών σταδίων κρίνουν πως τα προϊόντα / υπηρεσίες που (θα) προσφέρουν είναι εντελώς νέα για όλους τους πελάτες στους οποίους (θα) απευθύνονται, ενώ σχεδόν δύο στις τρεις επιχειρήσεις θεωρούν πως τα προϊόντα/οι υπηρεσίες τους δε θα αποτελέσουν καινοτομία/πρωτοτυπία για κανέναν πελάτη.

Βαθμός εξωστρέφειας: Το 2010, καταγράφεται ύφεση στην ένταση του εξαγωγικού προσανατολισμού των εγχώριων επιχειρήσεων. Σχεδόν οι μισές επιχειρήσεις συναλλάσσονται μόνο με εγχώριους πελάτες. Ισχυρή εξαγωγική δραστηριότητα εμφανίζει το 4,8% των επιχειρήσεων αυτών (6,6% το 2009). Συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες που βασίζονται στην καινοτομία, η Ελλάδα απέχει παρασάγγας από χώρες όπως η Νορβηγία, η Ισλανδία και η Σλοβενία που καταγράφουν τις υψηλότερες σχετικές επιδόσεις.

Επίπεδο της τεχνολογίας: Οι σχετικές επιδόσεις των επιχειρήσεων αρχικών σταδίων στην Ελλάδα είναι εντυπωσιακές, καθώς πάνω από το 1/3 αυτών δηλώνει πως χρησιμοποιεί τεχνολογίες που είναι διαθέσιμες στην αγορά λιγότερο από ένα έτος, όταν το αντίστοιχο ποσοστό το 2009 μόλις που ξεπερνούσε το 10,3% και το 22,7% το 2008. Αντιστοίχως, η μεταστροφή αυτή αντικατοπτρίζεται μερικώς και στο ποσοστό αυτών που αρκούνται στη χρήση παλαιάς τεχνολογίας (54,7%, έναντι 58,1% το 2009 και 59,4% το 2008).

3.3.5 Χρηματοδότηση νέων εγχειρημάτων:

Το ποσοστό των άτυπων επενδυτών στην Ελλάδα το 2010 αποτυπώνει πλήρως το πρόβλημα ρευστότητας και άντλησης τραπεζικού δανεισμού που άρχισε να διαφαίνεται ξεκάθαρα το 2010. Το ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 18-64 που δηλώνει πως έχει χρηματοδοτήσει κατά την τελευταία τριετία με προσωπικά κεφάλαια ένα νέο εγχείρημα που ξεκίνησε κάποιος άλλος φτάνει το 5,3%, ιστορικό υψηλό, μιας και το 2009 το ποσοστό έφτανε το 2,3% και το 2008 μόλις το 1,8%. Σχεδόν ένας στους δύο άτυπους επενδυτές ανήκε στην οικογένεια του επιχειρηματία (40% το 2009), ενώ το 27% χαρακτηρίζεται ως φίλος ή γείτονας. Το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών των άτυπων επενδυτών δηλώνει πως δεν αναμένει κέρδος από την επένδυση, γεγονός που ερμηνεύεται από την προσωπική σχέση μεταξύ των δύο μερών. Επομένως, κοινωνικά παρά αμιγώς οικονομικά κίνητρα βρίσκονται πίσω από τέτοιες επενδύσεις.

3.3.6 Δημογραφικά χαρακτηριστικά της επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων

Το δημογραφικό προφίλ του μέσου επιχειρηματία αρχικών σταδίων στην Ελλάδα το 2010 υπογραμμίζει τις επιπτώσεις της κρίσης στην πραγματική οικονομία και την

απασχόληση, μιας και καταγράφονται πρωτοφανείς μεταβολές στα επιμέρους χαρακτηριστικά.

Στην Ελλάδα, το 2010, το 3,7% του πληθυσμού 18-64 ετών αφορά σε γυναίκες επιχειρηματίες αρχικών σταδίων. Το εν λόγω ποσοστό κατατάσσει την Ελλάδα στην 8η θέση ανάμεσα στις χώρες που βασίζονται στην καινοτομία. Εντούτοις, είναι ενθαρρυντικό το γεγονός ότι το μερίδιο της γυναικείας επιχειρηματικότητας αρχικών σταδίων ως ποσοστό του συνολικού δείκτη επιχειρηματιών αρχικών σταδίων αυξήθηκε οριακά συγκριτικά με το 2009 (34,9% έναντι 34% το 2009 και 39% το 2008), παρά τις επιπτώσεις της κρίσης χρέους στην πραγματική οικονομία.

Γενικότερα, το προφίλ του μέσου επιχειρηματία αρχικών σταδίων φαίνεται να αντικατοπτρίζει τις επιπτώσεις της κρίσης, μιας και αυξάνεται ο μέσος όρος ηλικίας, αλλά και το εκπαιδευτικό επίπεδο, ενώ δραστηριοποιούνται εξίσου και τα τρία εισοδηματικά κλιμάκια.

Πιο αναλυτικά, το γεγονός ότι η ηλικιακή ομάδα 45-54 ετών ήταν η πιο δραστήρια επιχειρηματικά, ενώ τα προηγούμενα έτη αυτό αφορούσε μόνο την ομάδα 25-34 ετών, μπορεί να αποδοθεί στην ανεργία που πλήττει όλες τις ηλικίες, και τις δυσχέρειες εύρεσης εργασίας για τους μεγαλύτερους σε ηλικία. Ενδεικτικές των επιπτώσεων της κρίσης και της ανεργίας θεωρούνται και οι μεταβολές στο επίπεδο εκπαίδευσης, όπου παρατηρείται εκτίναξη των αποφοίτων μετα-λυκειακής εκπαίδευσης και δη τριτοβάθμιας, καθώς και η ισόποση παρουσία των τριών εισοδηματικών κλιμακίων. Υπό το πρίσμα της ανάλυσης της επιχειρηματικότητας ανά φύλο, τα παραπάνω δημογραφικά χαρακτηριστικά παρουσιάζουν ενδιαφέρον: στις προηγούμενες έρευνες, η ηλικιακή ομάδα με την εντονότερη γυναικεία επιχειρηματική δραστηριότητα ήταν αυτή των 35-44 ετών, ενώ οι περισσότεροι άνδρες δεν ξεπερνούσαν τα 34 έτη. Το 2010, καταγράφεται για πρώτη φορά μετακύληση της πλειονότητας των γυναικών (δύο στις πέντε) στην επόμενη ηλικιακή ομάδα (45-54 ετών). Αντίστοιχη γήρανση καταγράφεται και για τους άνδρες, μιας και σχεδόν 34% ανήκει στην ομάδα 45-54 ετών, ενώ πάνω από ένας στους τρεις δηλώνει ότι είναι 35 έως 44 ετών. Έτσι, η μέση ηλικία για τα δύο φύλα αυξάνει και συγκλίνει σημαντικά (40,6 ετών για τις γυναίκες και 41,1 για τους άνδρες).

3.3.7 Προσωπικοί παράγοντες

Το 2010, τα 2/3 των επιχειρηματιών αρχικών σταδίων 2010 δηλώνει πως συναναστρέφεται άλλους επιχειρηματίες, επίδοση εξαιρετικά υψηλή συγκριτικά με τις

υπόλοιπες χώρες καινοτομίας. Βέβαια, η επίδοση αυτή είναι αναμενόμενη, λόγω του αντιστοίχως υψηλού ποσοστού αυτοαπασχόλησης στη χώρα.

Όσον αφορά στην αναγνώριση επιχειρηματικών ευκαιριών το επόμενο εξάμηνο, η επίδοση της Ελλάδας είναι η 3η χαμηλότερη ανάμεσα στις χώρες καινοτομίας και στη χαμηλότερη, συγκριτικά με τις ευρωπαϊκές χώρες. Δεν είναι τυχαίο πως οι Ισπανία, Πορτογαλία, Ιρλανδία και Ιταλία συμπληρώνουν τις υπόλοιπες κατώτερες επιδόσεις. Έτσι, θετικές προβλέψεις εκφράζει μόλις το 15,9% του πληθυσμού 18-64 ετών (28% το 2009), και το 23,3% των επιχειρηματιών αρχικών σταδίων (33,8% το 2009 και 28,1% το 2008).

Φαίνεται λοιπόν, ότι ακόμα και όταν η οικονομική κρίση άρχισε να γίνεται αισθητή στην πραγματική οικονομία οι επιχειρηματίες αυτοί εμπορούνταν από εντονότερη αισιοδοξία συγκριτικά με τον υπόλοιπο πληθυσμό, αν και είναι εμφανείς οι αρνητικές επιπτώσεις της κρίσης στην ψυχολογία των επιχειρηματιών.

Ένας άλλος παράγοντας που εξετάζεται στο πλαίσιο της έρευνας του GEM είναι το επίπεδο αυτοπεποίθησης του πληθυσμού όσον αφορά στις γνώσεις, τα προσόντα και την απαιτούμενη εμπειρία του για την έναρξη μιας επιχείρησης. Οι Έλληνες παραδοσιακά καταγράφουν πολύ υψηλά ποσοστά θετικών απαντήσεων στο συγκεκριμένο ερώτημα, συχνά μάλιστα, φτάνουν στη δεύτερη ή/και πρώτη θέση για το σύνολο των χωρών του GEM. Το 2010 το 52,2% των Ελλήνων θεωρούν πως έχουν τις επαρκείς γνώσεις και προσόντα για την έναρξη μιας επιχείρησης (58% το 2009). Το αντίστοιχο ποσοστό για τους επιχειρηματίες αρχικών σταδίων είναι ακόμα πιο υψηλό (77%), αν και χαμηλότερο του περυσινού (90%), εξέλιξη που αντικατοπτρίζει ενδεχομένως τις προϊούσες δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν αυτοί οι επιχειρηματίες.

Το 2010 καταγράφεται για άλλη μια χρονιά το παράδοξο της αυτο-αξιολόγησης των Ελλήνων: υψηλότερα ποσοστά αυτοπεποίθησης για τις γνώσεις/τα προσόντα τους, και ταυτόχρονα παραδοχή για έντονο φόβο αποτυχίας του εγχειρήματός τους, γεγονός που δρα ανασταλτικά στην έκφραση επιχειρηματικότητας. Έτσι, το 2010 οι Έλληνες βρίσκονται στην κορυφή της σχετικής κατάταξης, μιας και λίγοι περισσότεροι από τους μισούς δηλώνουν την επίδραση του φόβου της αποτυχίας στις αποφάσεις τους. Όσον αφορά στους επιχειρηματίες αρχικών σταδίων, που θεωρητικά αντιπροσωπεύουν το τμήμα του πληθυσμού που αποφάσισε να δραστηριοποιηθεί επιχειρηματικά, ο φόβος της αποτυχίας εδράζει τουλάχιστον στο 55% αυτών, όταν το αντίστοιχο ποσοστό το 2009 μόλις που ξεπερνούσε το 1/3. Η διεύρυνση του σχετικού ποσοστού έλκεται κατά

πάσα πιθανότητα από την περιρρέουσα αβεβαιότητα για τις οικονομικές εξελίξεις στη χώρα.

3.4 Οι επιπτώσεις της κρίσης στην επιχειρηματικότητα

Στο πλαίσιο της σχετικής έρευνας του GEM (Εκθεση I.O.B.E., 2011 οι επιχειρηματίες κλήθηκαν να απαντήσουν α) αν οι δυσκολίες ίδρυσης μιας νέας επιχείρησης είναι περισσότερες ή λιγότερες σε σχέση με το προηγούμενο έτος, β) αν οι δυσκολίες ανάπτυξης μιας επιχείρησης είναι λιγότερες ή περισσότερες και γ) αν η κρίση έχει επηρεάσει τον αριθμό των επιχειρηματικών ευκαιριών.

Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, το επιχειρηματικό κλίμα επιδεινώνεται συγκριτικά με το 2009 για όλες τις υπο-κατηγορίες των επιχειρηματιών. Οι καθιερωμένοι επιχειρηματίες είναι για άλλη μια χρονιά περισσότερο συγκρατημένοι και απαισιόδοξοι στις εκτιμήσεις και προβλέψεις τους, γεγονός που αποδίδεται στη βαθύτερη αντίληψη του τρόπου λειτουργίας μιας επιχείρησης συγκριτικά με τους επίδοξους και νέους επιχειρηματίες αρχικών σταδίων.

Πιο συγκεκριμένα, όσον αφορά στις δυσκολίες ίδρυσης μιας επιχείρησης, οι εγχώριοι επιχειρηματίες αρχικών σταδίων ήταν το 2010 οι περισσότερο απαισιόδοξοι σχετικά με τις δυσκολίες ίδρυσης μιας νέας επιχείρησης ανάμεσα σε όλες τις χώρες καινοτομίας, αλλά, και σε όλες τις χώρες του GEM. Μάλιστα, η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα από όλες που πήραν μέρος στο ερευνητικό πρόγραμμα του GEM το 2010, η οποία παρουσιάζει σαφή επιδείνωση αυτού του δείκτη ανάμεσα στο 2010 και στο 2009 –το ίδιο ισχύει και για την Ισπανία, αλλά μόνον οριακά. Με άλλα λόγια, ενώ η βελτίωση του δείκτη σε όλες τις χώρες μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη εξόδου από την ύφεση και σχετικής ανάκαμψης, στην Ελλάδα συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο.

Από την πλευρά της ανάπτυξης μιας επιχείρησης, τρεις στους πέντε επιχειρηματίες αρχικών σταδίων εκτιμούν ότι οι δυσκολίες ανάπτυξης ήταν εντονότερες το 2010 σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος (σχεδόν 50% το ποσοστό το 2009, επομένως πρόκειται για σαφή επιδείνωση του δείκτη). Και πάλι, οι καθιερωμένοι επιχειρηματίες είναι περισσότερο απαισιόδοξοι (70% από 62,2% το 2009).

Τέλος, αξιολογώντας τις επιπτώσεις της κρίσης στις επιχειρηματικές ευκαιρίες, οι καθιερωμένοι επιχειρηματίες εμφανίζονται και πάλι πιο συγκρατημένοι σε σύγκριση με εκείνους που βρίσκονται στα πρώτα στάδια επιχειρηματικής δραστηριοποίησης.

Εντούτοις, παρ' όλο που η απαισιοδοξία των καθιερωμένων εντείνεται το 2010 σε σχέση με το προηγούμενο έτος, οι επιχειρηματίες αρχικών σταδίων εμφανίζονται πιο αισιόδοξοι: Σχεδόν ένας στους τέσσερις αναγνωρίζει περισσότερες επιχειρηματικές ευκαιρίες από το 2009, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό το προηγούμενο έτος ήταν μόλις ένας στους δέκα.

3.5 Προβλήματα, Προτάσεις για επίλυση και Συμπεράσματα για την Ανάπτυξη και Διάδοση της Επιχειρηματικότητας ως μέσω Απάντησης στην Οικονομική Κρίση.

Η σημερινή κρίσιμη συγκυρία επιτάσσει περισσότερο από ποτέ την επάνοδο σε συνθήκες ανάπτυξης. Δύο είναι οι βασικές προϋποθέσεις για να συμβεί αυτό:

- η μείωση της κρατικής κυριαρχίας και του παρεμβατισμού στην οικονομία
- η απελευθέρωση του δυναμισμού των υγιών δημιουργικών δυνάμεων της χώρας μέσα από την επιχειρηματικότητα

Η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα υφίσταται την ταλαιπωρία της γραφειοκρατίας, τα βάρη της φορολογίας, τον λαβύρινθο της πολυνομίας, την αντί-επιχειρηματική νοοτροπία και τον κρατικό παρεμβατισμό. Το περιβάλλον αυτό που επικρατεί δημιουργεί αμέτρητα εμπόδια στις επιχειρήσεις με αποτέλεσμα να περιορίζεται σημαντικά η ικανότητά τους να λειτουργούν ανταγωνιστικά σε ένα περιβάλλον ραγδαίων οικονομικών και τεχνολογικών εξελίξεων.

Εμπόδιο στην επιχειρηματικότητα θεωρείται κάθε αναίτια ρύθμιση, η οποία ενέχει κόστος συμμόρφωσης για την επιχείρηση και τους άλλους εμπλεκόμενους φορείς, το οποίο δεν διασφαλίζει αντίστοιχο επίπεδο οικονομική και κοινωνική ανταποδοτικότητα των πόρων που διατίθενται για τον σκοπό αυτό.

Είναι δηλαδή περιορισμοί, επιβαρύνσεις και ανασχές που έχουν ως αποτέλεσμα να διογκώνουν το συνολικό οικονομικό κόστος της επιχείρησης ή να ελαχιστοποιούν το προσδοκώμενο οικονομικό όφελος και να ματαιώνουν, να καθυστερούν ή να οδηγούν σε αποτυχία τις επιχειρηματικές αποφάσεις και τα εγχειρήματα της επιχείρησης.(ΣΕΒ, 2011)

Παρακάτω παρατίθενται ορισμένα προβλήματα που δημιουργούνται στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, τις επιπτώσεις τους στην οικονομία της Ελλάδος, καθώς και διάφορες προτεινόμενες λύσεις. (ΣΕΒ, 2011)

3.5.1 Εγκατάσταση των Επιχειρήσεων

1. Χωροθέτηση: Παρά τις εξελίξεις των τελευταίων χρόνων (θεσμοθέτηση εθνικού χωροταξικού και ειδικών χωροταξικών ΑΠΕ – Βιομηχανίας – Τουρισμού) το πρόβλημα του προσδιορισμού των χρήσεων γης εξακολουθεί να υφίσταται καθώς οι απαιτούμενες διοικητικές πράξεις και αποφάσεις δεν έχουν καν δρομολογηθεί.

Επιπτώσεις:

- Καθυστερήσεις στις πρόδρομες αδειοδοτικές διαδικασίες.
- Ανασφάλεια δικαίου.
- Αποτρεπτικός παράγοντας για ανάληψη επενδυτικών πρωτοβουλιών σε περιοχές με αδιευκρίνιστο καθεστώς χρήσεων.
- Απαξίωση περιουσιακών στοιχείων.
- Υποχρέωση απομάκρυνσης – αύξηση κόστους και ενδεχόμενη μη απόσβεση επενδύσεων.
- Λειτουργία πελατειακού συστήματος.

Προτεινόμενη Λύση:

- Θεσμοθέτηση Νέου Ρυθμιστικού Σχεδίου Αττικής.
- Εναρμόνιση Περιφερειακών Χωροταξικών (θεσμοθετημένα από τις αρχές της δεκαετίας) με Εθνικό και Ειδικά Χωροταξικά.
- Ολοκλήρωση (αναγγελθείσας) αναθεώρησης Ειδικού Χωροταξικού Τουρισμού.
- Θεσμοθέτηση Ειδικού Χωροταξικού για παράκτιο χώρο και ορεινούς όγκους.
- Ενεργοποίηση θεσμοθετημένων Ειδικών Χωροταξικών – Θεσμοθέτηση υποστηρικτικού πλαισίου.
- Εκπόνηση δασολογίου.
- Ολοκλήρωση Β' φάσης Κτηματολογίου.
- Εναρμόνιση υποκείμενου σχεδιασμού και άρση ασυμφωνιών.

2. Περιβαλλοντική αδειοδότηση:

- Έλλειψη προδιαγραφών ως προς το περιεχόμενο των Μελετών Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠΕ).

- Καμία δέσμευση από τις αρμόδιες υπηρεσίες ως προς την τήρηση τιθέμενων προθεσμιών.
- Πλήθος συναρμοδιοτήτων (ΥΠΕΚΑ, ΥΠΠΟ, ΥΠΑΑΤ, δασικές υπηρεσίες, κ.λπ.)
- Έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού στις υπηρεσίες.

Επιπτώσεις:

- Μεγάλες καθυστερήσεις ακόμα και σε περιπτώσεις επέκτασης υφιστάμενων εγκαταστάσεων. Ενδεικτικά: Βιομηχανικές εγκαταστάσεις εντός ΒΕΠΕ 8-14 μήνες, εκτός ΒΕΠΕ 24-48 μήνες.(Εκθεση ΣΕΒ, 2010)
- Οι απορρέουσες επιπτώσεις σε όρους διαφθοράς, ασφάλειας δικαίου, επιχειρηματικότητας, ανταγωνιστικότητας, κ.λπ.
- Η δυσφήμιση της χώρας ως τόπου υποδοχής ΑΞΕ.

Προτεινόμενη λύση:

- Εκπόνηση/υιοθέτηση προδιαγραφών ΜΠΕ.
- Εκπόνηση Προκαταρκτικής Περιβαλλοντικής Εκτίμησης και Αξιολόγησης (ΠΠΕΑ) μόνο για νέες εγκαταστάσεις (εκτός Βιομηχανικών και Επιχειρηματικών Περιοχών).
- One stop shops για υποδοχή φακέλων (Κέντρο- Περιφέρεια)-ανάθεση φακέλου σε project manager υπεύθυνου για συντονισμό διαδικασίας.

3. Άδεια Εγκατάστασης:

- Σειρά υποχρεωτικών μελετών ακόμα και για εγκαταστάσεις μικρής ισχύος (κάτω των 50 KW).
- Αδυναμία διοικητικού ελέγχου-χρονοβόρα αναμονή ενδιαφερομένων.
- Έλλειψη εξειδικευμένης γνώσης για τον ως άνω διοικητικό έλεγχο.

Επιπτώσεις:

- Καθυστερήση στη χορήγηση άδειας εγκατάστασης.
- Οι απορρέουσες επιπτώσεις (διαφθορά, επιχειρηματικότητα, ανταγωνιστικότητα).
- Διοικητικό κόστος απορρέον από την παραπάνω υποχρέωση με θεσμοθετημένες αμοιβές υπέρ των μελετητών.

Προτεινόμενη λύση:

- Απλούστευση διαδικασιών για εγκαταστάσεις ισχύος κάτω των 100 KW εάν πρόκειται για εξοπλισμό κοινοτικών προδιαγραφών CE

3.5.2 Λειτουργία των Επιχειρήσεων- Αδειοδοτήσεις

1 Άδεια Λειτουργίας:

- Πλήθος πιστοποιητικών όπως:
  - Πιστοποιητικό πυροπροστασίας.
  - Άδεια διάθεσης υγρών βιομηχανικών αποβλήτων.
  - Άδεια χρήσης νερού.
  - Άδεια οικοδομής.
  - Βεβαίωση κατασκευής κυκλοφοριακής σύνδεσης.
- Αδικαιολόγητες καθυστερήσεις για τη διενέργεια αυτοψιών.
- Αδιαφανείς συναλλαγές για την τελική έγκριση.

Επιπτώσεις: Πρόσθετες επιβαρύνσεις σε χρόνο και κόστος για τις επιχειρήσεις, καθώς το σύνολο σχεδόν των τεχνικών απαιτήσεων λειτουργίας καλύπτεται από τις απαιτήσεις ασφαλιστικών συμβολαίων.

Προτεινόμενη Λύση:

- Υποβολή ασφαλιστηρίου συμβολαίου της εγκατάστασης κατά παντός κινδύνου και έναντι παντός τρίτου – υποβολή υπεύθυνης δήλωσης σχετικά με συνολική ισχύ των μηχανημάτων. Εναλλακτικά:
- Υποβολή υπεύθυνης δήλωσης περί ύπαρξης των μέτρων που είναι υποχρεωτικά για τη χορήγηση άδειας λειτουργίας – έναρξη λειτουργίας εν αναμονή των αυτοψιών.

2. **Αδυναμία εφαρμογής και ενεργοποίησης του Γενικού Εμπορικού Μητρώου (Γ.Ε.ΜΗ.** λόγω καθυστερήσεων στη διαγωνιστική διαδικασία για την υλοποίηση του απαραίτητου έργου.

Επιπτώσεις: Η καθυστέρηση της πλήρους λειτουργίας του Γ.Ε.ΜΗ. αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα της υποστήριξης των ηλεκτρονικών υπηρεσιών μεταξύ του κράτους και των επιχειρήσεων και κυρίως σε ότι αφορά την ίδρυση και την καθημερινή τους λειτουργία.

Προτεινόμενη Λύση: Άμεση ολοκλήρωση του εν λόγω διαγωνισμού ώστε να απλοποιηθούν και να επιταχυνθούν οι διαδικασίες ίδρυσης επιχειρήσεων και να ενεργοποιηθεί το Γ.Ε.ΜΗ εντός της προβλεπόμενης από το μνημόνιο προθεσμίας.

3.5.3 Εισαγωγές

1. Επιβάρυνση με εισφορά 0,15% (ΚΥΑ 25323/1960 που κυρώθηκε με το άρθρο 64 του Ν. 1249/1982 – Φ.Ε.Κ. 43) επί της τιμολογιακής αξίας CIF των εισαγομένων ειδών από τρίτες χώρες σε πίστωση τηρούμενου Λογαριασμού Ενίσχυσης Εξωτερικού Εμπορίου.

Επιπτώσεις: Αύξηση της τιμής των εισαγόμενων α' υλών, της τελικής τιμής του προϊόντος, μείωση της ανταγωνιστικότητας του προϊόντος. Μετακύλιση της επιβάρυνσης στον τελικό καταναλωτή.

Προτεινόμενη Λύση: Κατάργηση της εισφοράς εφόσον δεν είναι ανταποδοτική.

2. Κόστος εκτελωνισμού: Το κόστος εκτελωνισμού ανέρχεται έως και 3-5% της αξίας του εμπορεύματος, με μέρος μόνο να είναι η αμοιβή του εκτελωνιστή. Επιπλέον, τα έξοδα εκτελωνιστή δεν αναγνωρίζονται από την εφορία ως δαπάνη, καθώς η απασχόλησή του δεν είναι υποχρεωτική από το νόμο αν και είναι αναγκαία στην πράξη.

Επιπτώσεις: Τα εισαγόμενα γίνονται ακριβά και τα εξαγόμενα μη ανταγωνιστικά.

Προτεινόμενη Λύση: Εξέταση της ανταποδοτικότητας και κατάργηση της δαπάνης εφόσον δεν έχει ανταποδοτικό χαρακτήρα. Εάν είναι ανταποδοτική, αναγνώριση από την εφορία της δαπάνης ως εκπεστέα.

3. Ανεπαρκές ωράριο λειτουργίας των τελωνείων, μη λειτουργική οργανωτική δομή και έλλειψη εκσυγχρονισμού των υποδομών.

Επιπτώσεις: Ο χρόνος παραμονής στα τελωνεία είναι μεγάλος (π.χ. από την Παρασκευή το μεσημέρι έως τη Δευτέρα το πρωί).

Προτεινόμενη Λύση: Επιτάχυνση του έργου του ηλεκτρονικού τελωνείου καθώς με τον ισχύοντα προγραμματισμό αυτό αναμένεται να τεθεί σε πλήρη λειτουργία περί τα μέσα του 2013.

3.5.4 Εξαγωγές

1. Υποχρέωση εγγραφής σε «Μητρώο Εξαγωγέων» για τη χορήγηση «Πιστοποιητικού Χώρας Προέλευσης».

Επιπτώσεις : Η πρακτική της υποχρεωτικής εγγραφής σε χωριστό μητρώο εξαγωγέων δεν εντοπίζεται σε άλλες ανεπτυγμένες χώρες και επιβαρύνει τις επιχειρήσεις με κόστος συνδρομών και γραφειοκρατίας.

Προτεινόμενη Λύση: Κατάργηση μητρώου εξαγωγέων και χορήγηση πιστοποιητικού χώρας προέλευσης και σε μη μέλη των επιμελητηρίων καθώς και μέσω ηλεκτρονικής διαδικασίας.²

2. Γραφειοκρατικά εμπόδια στην απόκτηση αδειών εξαγωγής (π.χ. σε προϊόντα διττής χρήσης (ΥΑ 248/2006/ΦΕΚ Β 905) ή ειδικά πιστοποιητικά για ζωικά και φυτικά προϊόντα).

Ενδεικτικά: απαίτηση των εμπλεκόμενων αρχών (συνήθως Υπουργεία Οικονομικών, Άμυνας και Εξωτερικών) να ζητούν έγγραφα από τον αλλοδαπό εισαγωγέα (ειδικά το έγγραφο τελικού χρήστη-end user certificate) για τα οποία δεν αρκεί η θεώρησή τους από τις αρχές της χώρας εισαγωγής αλλά ερμηνεύεται ότι, όπως συχνά στο άρθρο 4 της ΥΑ 248/2006(ΦΕΚ Β 905), χρειάζεται και η θεώρηση γνησίου από την Ελληνική Πρεσβεία ή το Προξενείο της χώρας.

Χρονοβόρες και με υψηλό κόστος διαδικασίες για την εξαγωγή φορτίων από την Ελλάδα: Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα για την εξαγωγή ενός φορτίου από την Ελλάδα απαιτούνται 20 ημέρες (διπλάσιες από τον μέσο όρο των χωρών του ΟΟΣΑ), 5 έγγραφα και 1.153 δολάρια.

---

² Σημειώνεται ότι στο Μνημόνιο προβλέπεται ήδη η κατάργηση του μητρώου εξαγωγέων. Προτείνεται να αντικατασταθεί με ένα σύστημα ανάλογο του Γερμανικού, δηλαδή τα επιμελητήρια να πιστοποιηθούν για τη διαδικασία έκδοσης αυτού του πιστοποιητικού, ανεξάρτητα της εγγραφής μιας εταιρείας στο επιμελητήριο. Επιπλέον αυτή η υπηρεσία πρέπει να είναι και ηλεκτρονική και να έχει χαμηλό ανταποδοτικό κόστος.

Επιπτώσεις:

- Δεν υπάρχει πάντα σε όλες τις χώρες και πόλεις που έχουν έδρα οι αλλοδαποί εισαγωγείς τέτοια ελληνική αρχή. Συνήθως, τα Προξενεία και οι Πρεσβείες αρνούνται να θεωρήσουν αυτά τα έγγραφα καθώς δεν είναι έγγραφα της Ελληνικής Δημοκρατίας και καθώς οι αλλοδαποί επίδοξοι εισαγωγείς στις περισσότερες περιπτώσεις δεν είναι Έλληνες πολίτες.
- Πρόσθετο κόστος για τις επιχειρήσεις.
- Μείωση της ανταγωνιστικότητας και της εξωστρέφειας.

Προτεινόμενη Λύση:

- Μείωση απαιτούμενων πιστοποιητικών.
- Αναγνώριση από τις ελληνικές αρχές επισήμων εγγράφων αρχών άλλων χωρών.
- Εκσυγχρονισμός των εμπορικών υπηρεσιών των Πρεσβειών.
- Μείωση του αριθμού των απαιτούμενων διαδικασιών και εγγράφων για την πραγματοποίηση εξαγωγών.

3. Μη χορήγηση προσωρινών αδειών εξαγωγής δειγμάτων για συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις (εκτός ΕΕ) καθώς και εγγύηση επανεισαγωγής υποχρεωτικά μέσω επιμελητηρίου

Επιπτώσεις: Αυξάνεται το κόστος και εμποδίζεται η συμμετοχή με νόμιμο τρόπο των ελληνικών εξαγωγικών επιχειρήσεων, σε εκθέσεις χωρών εκτός ΕΕ, ακόμη και αν στη χώρα ενδιαφέροντος υπάρχει ελληνική αρχή που θεωρητικά θα μπορούσε να θεωρήσει το πιστοποιητικό αυτό.

Προτεινόμενη Λύση:

- Να χορηγούνται εύκολα άδειες προσωρινής εξαγωγής για συμμετοχή σε διεθνείς εκθέσεις, με τη σφράγιση του δελτίου αποστολής στην εξαγωγή και την καταγραφή και σφράγιση κατά την επανεισαγωγή.
- Υιοθέτηση διεθνούς πρακτικής για χρήση ασφαλιστηρίων συμβολαίων με ιδιωτικές ασφαλιστικές για την εγγύηση επανεισαγωγής.

4. Καθυστερήσεις στην επιστροφή του ΦΠΑ στις επιχειρήσεις που πραγματοποιούν εξαγωγές.

Επιπτώσεις:

- Μείωση της ρευστότητας των επιχειρήσεων και κυρίως σε αυτές που έχουν κατεξοχήν εξαγωγική δραστηριότητα.

- Αντικίνητρο ανάπτυξης της εξαγωγικής δραστηριότητας σε τρίτες χώρες.

Προτεινόμενη Λύση:

Να εφαρμόζεται χωρίς παρεκκλίσεις:

- α) η παράγραφος 4 του άρθρου 8 της ΥΑ 1060481/4643/810/ Α0014, η οποία προβλέπει συγκεκριμένες προθεσμίες εντός των οποίων θα πρέπει να εκδίδονται οι αποφάσεις επιστροφής φόρου και
- β) η παράγραφος 5 του ίδιου άρθρου της παραπάνω ΥΑ, η οποία αναφέρεται στον συμψηφισμό χρεών από επιστροφή ΦΠΑ με ληξιπρόθεσμες οφειλές των επιχειρήσεων.

5. Διπλή φορολογία επιχειρήσεων: Με ορισμένες χώρες δεν έχει ακόμη υπογραφεί ή εκκρεμεί η υπογραφή συμφωνίας αποφυγής διπλής φορολογίας ή καθυστερεί υπερβολικά η κύρωση αυτής είτε από το ελληνικό Κοινοβούλιο ή από το Κοινοβούλιο της άλλης χώρας.

Επιπτώσεις:

- Σε αυτές τις περιπτώσεις οι ελληνικές εξαγωγικές εταιρείες καταβάλλουν διπλό φόρο.
- Άδικη τιμωρία ελληνικών επιχειρήσεων που είναι εξωστρεφείς καθώς και ξένων ομίλων που επενδύουν στην Ελλάδα.

Προτεινόμενη Λύση: Να προχωρήσει άμεσα η υπογραφή τέτοιων συμφωνιών με χώρες ελληνικού επιχειρηματικού ενδιαφέροντος με αντίστοιχη επίσπευση διαδικασίας κύρωσης.

3.5.5 Συναλλαγές με το Δημόσιο

1. Πολύπλοκη και γραφειοκρατική διαδικασία συμμετοχής των επιχειρήσεων σε διαγωνισμούς του δημοσίου.

Για παράδειγμα υποχρέωση υποβολής:

- νομιμοποιητικών εγγράφων επιχείρησης
- φορολογικής ενημερότητας
- ασφαλιστικής ενημερότητας
- πιστοποιητικού μη πτώχευσης, εκκαθάρισης, αναγκαστικής διαχείρισης κ.λπ.

- απόσπασμα ποινικού μητρώου³

Επιπτώσεις: Πρόσθετες επιβαρύνσεις σε κόστος και χρόνο για τις επιχειρήσεις.

Προτεινόμενη Λύση: Υιοθέτηση της «ταυτότητας της επιχείρησης» για κάθε νόμιμη χρήση σε όλες τις σχέσεις της Α.Ε. με τις δημόσιες υπηρεσίες η οποία θα περιλαμβάνει:

- Νομιμοποιητικά (Μεταβολές Ν. 2190/20).
- Φορολογική ενημερότητα.
- Ασφαλιστική ενημερότητα.
- «Περί μη πτώχευσης».
- «Περί μη θέσεως εκκαθάρισης».
- «Περί μη αναγκαστικής διαχείρισης».
- «Περί μη λύσης».
- Εγγραφή σε οικείο επιμελητήριο.

2. Καθυστερήσεις πληρωμών στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των επιχειρήσεων και του δημοσίου, συμπεριλαμβανομένων των ΟΤΑ.

Επιπτώσεις: Μείωση της ρευστότητας των επιχειρήσεων προμηθευτών του δημοσίου και κατ' επέκταση αύξηση του κόστους κεφαλαίου. Οι επιχειρήσεις ουσιαστικά προβαίνουν σε άτοκο δανεισμό του δημοσίου.

Προτεινόμενη Λύση:

- Εξόφληση χρεών του δημοσίου προς τις επιχειρήσεις ή παροχή εγγύησης που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ενέχυρο στις τράπεζες και αυτοδίκαιος συμψηφισμός με το σύνολο των οφειλών προς το δημόσιο και τους φορείς κοινωνικής ασφάλισης (φορολογικών, ασφαλιστικών, κ.α).
- Τακτοποίηση των οφειλών των ΟΤΑ εντός του έτους. Οι οφειλές των ΟΤΑ που προέρχονται από συμβάσεις που καταρτίζονται στο πλαίσιο του Ενιαίου Προγράμματος Προμηθειών, να παρακρατούνται από το ποσό των Κεντρικών Αυτοτελών Πόρων που δικαιούται ο υπόχρεος Ο.Τ.Α, κατά την πρώτη κατανομή

---

³ Τα παραπάνω προσπάθησε να αντιμετωπίσει το ΠΔ 118/2007 (Α' 150) Κανονισμός Προμηθειών Δημοσίου (Κ.Π.Δ.) του οποίου η εφαρμογή έχει ατονήσει, με αποτέλεσμα οι επιχειρήσεις που συμμετέχουν σε σχετικούς διαγωνισμούς να εξακολουθούν να ταλαιπωρούνται με γραφειοκρατικές διαδικασίες.

των ΚΑΠ στους ΟΤΑ από το ΥΠΕΣ. Το ποσό αυτό να κατατίθεται στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων υπέρ του δικαιούχου.

- Δέσμευση του δημοσίου για εξόφληση των νέων υποχρεώσεων εντός 60 ημερών.
- Ταχεία ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο της πρόσφατα ψηφισθείσας Ευρωπαϊκής Οδηγίας σύμφωνα με την οποία το δημόσιο οφείλει να εξοφλεί τις επιχειρήσεις σε ένα διάστημα 30 ημερών, με εξαίρεση τους φορείς της υγείας όπου δίνεται η δυνατότητα επιμήκυνσης του χρόνου αποπληρωμής έως και 60 ημέρες. Η ίδια ρύθμιση αφορά και στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων.

3.5.6 ΕΣΠΑ

1. Βραδεία απορρόφηση κονδυλίων ΕΣΠΑ με κίνδυνο επιδείνωσης λόγω προσαρμογής στη νέα διοικητική δομή της χώρας.

Επιπτώσεις:

- Απώλεια πόρων.
- Μειωμένες επενδύσεις.
- Κίνδυνος βαθύτερης ύφεσης και ανεργίας.

Προτεινόμενη Λύση:

- Απεμπλοκή μεγάλων έργων (περιβαλλοντικές μελέτες, απαλλοτριώσεις κ.λπ.).
- Διαδικασία προσκλήσεων.
- Διεκπεραίωση διαδικασιών ανάθεσης.
- Ενίσχυση Προγράμματος Δημόσιων Επενδύσεων (ΠΔΕ) για διασφάλιση εθνικής συμμετοχής.
- Επείγουσα μελέτη προσαρμογής των μηχανισμών υλοποίησης – παρακολούθησης του ΕΣΠΑ σε περιβάλλον Καλλικράτη.
- Ασκήσεις προσομοίωσης κατά τη μεταβατική περίοδο.
- Ενίσχυση ηλεκτρονικής διακυβέρνησης ώστε να παρακαμφθούν αρτηριοσκληρωτικές δομές δημοσίων υπηρεσιών.

2. Καθυστερήσεις στις δράσεις κρατικών ενισχύσεων.

Επιπτώσεις:

- Ανατροπές στον επενδυτικό προγραμματισμό ΜΜΕ – ΠΜΕ.
- Προβλήματα στη λειτουργία Ενδιάμεσων Φορέων Διαχείρισης.

Προτεινόμενη Λύση: Η ροή των διαδικασιών ΕΣΠΑ στα υπουργεία να συνεχίζεται απρόσκοπτα σε περιπτώσεις ενδοκυβερνητικών αλλαγών (Γενικοί Γραμματείς επί τηθεία με ενισχυμένες αρμοδιότητες).

3. Αποκλεισμός ιδιωτών από προγράμματα ανάπτυξης περιφερειών και δήμων (πχ προγράμματα, Jessica, Intereg).

Επιπτώσεις: Μειωμένη και αναποτελεσματική απορρόφηση κονδυλίων και άσκοπη σπατάλη πόρων σε έργα που δεν έχουν εφαρμογή και παρακολούθηση για την αποτελεσματικότητά τους.

Προτεινόμενη Λύση: Δυνατότητα συμμετοχής ιδιωτών στα εν λόγω προγράμματα (και όχι μόνο δημοτικών και περιφερειακών αναπτυξιακών εταιρειών).

3.5.7 Επιχειρηματικότητα- Ανάπτυξη

1. Έλλειψη συνολικού επενδυτικού πλαισίου.

Επιπτώσεις:

- Μειωμένες επενδύσεις.
- Ανεργία.
- Χαμηλή ανταγωνιστικότητα.

Προτεινόμενη Λύση:

- Άρση εμποδίων.
- Προώθηση διαρθρωτικών αλλαγών.

2. Πολυνομία, αντικρουόμενες διατάξεις, ανασφάλεια δικαίου: Ασαφώς διατυπωμένες και δυσνόητες νομοθετικές και λοιπές κανονιστικές ρυθμίσεις, για την κατανόηση και εφαρμογή των οποίων απαιτείται η έκδοση πολλαπλών ερμηνευτικών εγκυκλίων και λοιπών ερμηνευτικών διατάξεων.

Χαμηλή ποιότητα υφιστάμενων και νέων ρυθμίσεων και διόγκωση του διοικητικού βάρους των επιχειρήσεων λόγω του τρόπου με τον οποίο η δημόσια διοίκηση τις εφαρμόζει.

Επιπτώσεις:

- Διόγκωση του διοικητικού βάρους των επιχειρήσεων λόγω

της αύξησης του κόστους συμμόρφωσης και προσαρμογής στη νομοθεσία.

- Πρακτικά προβλήματα κατά την καθημερινή λειτουργία των επιχειρήσεων.
- Δημιουργία πρόσφορου πεδίου για την ανάπτυξη φαινομένων κακοδιοίκησης και διαφθοράς και την άσκηση του εποπτικού και ελεγκτικού έργου των αρμόδιων δημόσιων φορέων και αρχών.

Προτεινόμενη Λύση:

- Θέσπιση «Νόμου Πλαίσιο για την Απλοποίηση της Νομοθεσίας» με τον οποίο θα εισάγεται η υποχρέωση απλοποίησης της νομοθεσίας (συμπεριλαμβανομένης και της κωδικοποίησης της) και της μείωσης του διοικητικού βάρους. Εφαρμογή ετήσιου προγράμματος του παραπάνω νόμου το οποίο θα δεσμεύει με συγκεκριμένο χρονοδιάγραμμα και μετρίσιμους στόχους τους αρμόδιους φορείς και όργανα του δημοσίου που θα το υλοποιήσουν, με προτεραιότητα στο επιχειρηματικό θεσμικό πλαίσιο.
- Ενεργοποίηση της Επιτροπής Απλούστευσης Διαδικασιών (ΚΕΑΔ).
- Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά το βασικό επιχειρηματικό θεσμικό πλαίσιο (φορολογικό πλαίσιο, εταιρικό δίκαιο, κ.λπ.).

3. Έλλειψη επιχειρηματικής παιδείας.

Επιπτώσεις:

Επιχειρηματικότητα ανάγκης – Έντονη αποδοκιμασία αποτυχημένων επιχειρηματικών σχεδίων.

Προτεινόμενη Λύση: Μαθήματα επιχειρηματικότητας σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης.

4. Υπερβολικές καθυστερήσεις στην εφαρμογή του Αναπτυξιακού Νόμου.

Επιπτώσεις: Αβεβαιότητα επενδυτών.

Προτεινόμενη Λύση:

- Άμεση εφαρμογή.
- Κίνητρα φορολογικών απαλλαγών και όχι ex anten επιδοτήσεων.
- Απλοποίηση διαδικασιών.

5. Αναποτελεσματική λειτουργία του Εθνικού Συμβουλίου Ανταγωνιστικότητας (ΕΣΑΑ).

Επιπτώσεις: Αδυναμία συντονισμού και χάραξη μακροχρόνιου σχεδιασμού.

Προτεινόμενη Λύση: Ουσιαστική συμμετοχή της επιχειρηματικής κοινότητας στο ΕΣΑΑ.

6. Έλλειψη οράματος ανάπτυξης.

Επιπτώσεις: Έλλειψη μακροχρόνιου προσανατολισμού.

Προτεινόμενη Λύση:

- Κοινωνική συναίνεση σε μακροχρόνια στρατηγική ανάπτυξης.
- Εκμετάλλευση ανταγωνιστικών πλεονεκτημάτων Ελλάδας.
- Απελευθέρωση επιχειρηματικού δυναμικού – μικρότερο κράτος.

3.5.8 Φορολογικά

1. Κώδικας Βιβλίων και Στοιχείων:

- Πολύπλοκες και χρονοβόρες γραφειοκρατικές διαδικασίες.
- Τυπολατρική προσέγγιση από τις φορολογικές αρχές.

Επιπτώσεις:

- Φαινόμενα διαφθοράς στις συναλλαγές με τις φορολογικές αρχές.
- Γραφειοκρατικό κόστος και καθεστώς αβεβαιότητας για τις επιχειρήσεις.

Προτεινόμενη Λύση:

Να υλοποιηθεί ένα πλήρες πρόγραμμα που να περιλαμβάνει:

- Νομοθετική κατάργηση του Κ.Β.Σ.
- Νομοθέτηση υποκατάστατων για τμήματα του Κ.Β.Σ. που πρέπει να διατηρηθούν.
- Προσεκτικός σχεδιασμός νέας μεθοδολογίας ελέγχου.
- Προσεκτικός προγραμματισμός μετάβασης.

2. Εκπιπόμενες Δαπάνες: Δεν αναφέρονται με σαφήνεια στο φορολογικό νόμο ποιες δαπάνες εκπίπτουν από το φορολογητέο εισόδημα των επιχειρήσεων. Ειδικά για την έκπτωση δαπανών Επιστημονικής και Τεχνολογικής Έρευνας (ΕΤΕ) κατά 50%, ο περιορισμένος χρόνος ισχύος της ρύθμισης δημιουργεί αβεβαιότητα

Επιπτώσεις:

- Κατά τον φορολογικό έλεγχο προκύπτουν λογιστικές διαφορές και πρόσθετος φόρος.
- Η προκαταβολή του κύριου και του πρόσθετου φόρου σε περίπτωση που οι επιχειρήσεις προβούν σε δικαστική επίλυση αυξήθηκε πρόσφατα από 10% σε 25% με το Ν.3842/2010. Έτσι ενισχύεται η «διαπραγματευτική δύναμη» των υπηρεσιακών παραγόντων στον προσδιορισμό της συνολικής επιβάρυνσης της επιχείρησης.

Προτεινόμενη Λύση:

- Το ΥΠΟΙΚ να καταρτίσει έναν εξαντλητικό κατάλογο με το σύνολο των «μη εκπιπτόμενων δαπανών».
- Η βάση φορολόγησης να είναι τα πραγματικά και πραγματοποιηθέντα λογιστικά κέρδη των επιχειρήσεων και η καταρχήν αυτή φορολογική βάση να υπόκειται περαιτέρω σε συγκεκριμένες μόνο αναμορφώσεις και μόνο αυτές που θα προβλέπονται στην οικεία νομοθεσία.

3.6 Εκπαιδευτικά προγράμματα, Μέτρα και Πολιτικές Στήριξης της Επιχειρηματικότητας .

3.6.1 Εκπαιδευτικά Προγράμματα:

Πολλά και διάφορα είναι τα εκπαιδευτικά προγράμματα σχετικά με την εκμάθηση και την επιμόρφωση των ατόμων σχετικά με την επιχειρηματικότητα. Η γνώση και η πληροφορία αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη της επιχειρηματικότητας, συνεπώς πρέπει να δοθεί μεγάλη έμφαση στην εκμάθηση των βασικών χαρακτηριστικών της επιχειρηματικότητας καθώς και των βασικών εννοιών. (I.O.B.E, 2012, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2012)

Αναλυτικότερα:

- Kauffman Foundation: Ίδρυμα που μελετάει και προωθεί την επιχειρηματικότητα σε παγκόσμιο επίπεδο, η μεγαλύτερη οντότητα που δραστηριοποιείται στον τομέα.

- Junior Achievement: Διεθνής οργανισμός για την προώθηση της διδασκαλίας της επιχειρηματικότητας στην εκπαίδευση, με ποικίλες δραστηριότητες και υλικό πάνω στο ζήτημα.
- Junior Achievement - Young Enterprise Europe.: Ευρωπαϊκή πτέρυγα της οργάνωσης Junior Achievement που προωθεί την επιχειρηματικότητα των νέων σε εκπαιδευτικά προγράμματα για άτομα ηλικίας 5-22 ετών.
- Σωματείο Επιχειρηματικότητας Νέων: (Junior Achievement Young Enterprise Greece). Προώθηση της επιχειρηματικότητας των νέων στον Ελλαδικό χώρο.
- Εκπαίδευση στην επιχειρηματικότητα: Έκθεση εμπειρογνομόνων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την επίτευξη προόδου στην προώθηση του επιχειρηματικού πνεύματος και των συναφών δεξιοτήτων μέσω της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης.
- Fostering entrepreneurial mindsets through education and learning: Επικοινωνία της Commission με θέμα τη διδασκαλία της επιχειρηματικότητας στην εκπαίδευση.
- Fostering entrepreneurial mindsets through education and learning: Αποτελέσματα συνεδρίου βασισμένου στην παραπάνω επικοινωνία με σύγκριση πρακτικών και ανταλλαγή know-how.
- Βοηθώντας τη δημιουργία μιας επιχειρηματικής κουλτούρας:(Μπροσούρα της EE) Οδηγός ορθών πρακτικών για την προώθηση του επιχειρηματικού πνεύματος και των επιχειρηματικών δεξιοτήτων μέσω της εκπαίδευσης.
- National Foundation for Teaching Entrepreneurship :Ίδρυμα της Αμερικής που προωθεί και διδάσκει την επιχειρηματικότητα σε νέους περιοχών με χαμηλό εισόδημα.
- Ινστιτούτο Νεολαίας: Ινστιτούτο με σκοπό την παροχή και ενίσχυση των νέων σε θέματα που αφορούν δράσεις επιχειρηματικότητας και Ευρωπαϊκών Προγραμμάτων.

3.6.2 Έρευνες και Ερευνητές της Επιχειρηματικότητας:

- Panel Study of Entrepreneurial Dynamics: Μεθοδολογία, ερωτηματολόγια και αποτελέσματα μιας από τις σημαντικότερες έρευνες με θέμα την επιχειρηματικότητα, από το University of Michigan.
- Doing Business :Τμήμα της World Bank που μελετά τη δυσκολία της επιχειρηματικής δραστηριότητας σε 10 κατηγορίες δραστηριοτήτων σε κάθε χώρα
- Doing Business in Greece :Δείκτες επιχειρηματικής ευκολίας στην Ελλάδα σε σύγκριση με άλλες χώρες με βαθύτερες αναλύσεις κατά κατηγορία.
- Η Ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας: (με βάση το Global Competitiveness Report του WEF): Έκδοση του ΣΕΒ που παρουσιάζει και αναλύει την κατάταξη της Ελλάδας στην έρευνα του WEF.
- Flash Eurobarometer : "Entrepreneurship": Τα στοιχεία της έρευνας «Ευρωβαρόμετρο» του 2004 με αντικείμενο την επιχειρηματικότητα.
- 2006 European Innovation Scoreboard [Pro Inno Europe]:Αναφορά πάνω στην καινοτομία και τις εφαρμογές της στις χώρες της ΕΕ το 2006.
- Institute for the Study of Labor: Ινστιτούτο στη Βόννη που ερευνά την εργασία και την επιχειρηματικότητα με πολλά άρθρα.

3.6.3 Φορείς και δράσεις σχετικοί με την Επιχειρηματικότητα:

Φορείς στην Ελλάδα:

- Ελληνικός Οργανισμός Μικρών Μεσαίων Επιχειρήσεων & Χειροτεχνίας (EOMMEX)
- Εθνικό Παρατηρητήριο για τις ΜΜΕ του EOMMEX
- Υπουργείο Ανάπτυξης
- Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού
- Λέσχη Επιχειρηματικότητας
- Ελληνικοί Σύνδεσμοι Νέων Επιχειρηματιών
- Ελληνικό Κέντρο Αναδιανομής Καινοτομίας
- Ευρωπαϊκά Κέντρα Πληροφοριών στην Ελλάδα Ελληνικά παραρτήματα του Ευρωπαϊκού δικτύου ΕΚΠ με σκοπό την πληροφόρηση και υποστήριξη των επιχειρήσεων

- Δίκτυο ΠΡΑΞΗ Κοινοπραξία με σκοπό την καλύτερη μεταφορά της τεχνολογίας από την έρευνα στη βιομηχανία
- Εθνικό Επιμελητηριακό Δίκτυο Ελληνίδων Γυναικών Επιχειρηματιών, Ελληνικό παράρτημα του πανευρωπαϊκού δικτύου για την προώθηση και αλληλοϋποστήριξη της γυναικείας επιχειρηματικότητας
- Incubators (Θερμοκοιτίδες) στην Ελλάδα
- Incubation for growth
- I-Cube
- Thermi A.E.
- Θερμοκοιτίδα Χανίων
- Θερμοκοιτίδα Επιστημονικού Πάρκου Πατρών
- Θερμοκοιτίδα Επιχειρήσεων Τεχνολογικού Πάρκου Θεσσαλονίκης

Φορείς στην Ευρώπη:

- Directorate General on Enterprise and Industry Η πύλη της Γενικής Διεύθυνσης Επιχειρήσεων και Βιομηχανίας (DG:E&I) της Ευρωπαϊκής Ένωσης.
- Pro Inno Europe Ευρωπαϊκή πύλη για την Καινοτομία του DG: E&I. Εμπεριέχει το European Innovation Scoreboard (EIS) και το Innovation Policy Trendchart.
- European Portal for SMEs Δικτυακή πύλη προς τις σελίδες SME του DG:E&I. Περιέχει συνδέσεις προς έγγραφα για τη θέση της ΕΕ πάνω σε διάφορα θέματα που αφορούν τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις και την επιχειρηματικότητα.
- Young Entrepreneurs for Europe Οργανισμός με σκοπούς την προώθηση της επιχειρηματικότητας και της επιχειρηματικής πολιτικής, της ανταλλαγής επιχειρηματικών ιδεών και της συνεργασίας εθνικών επιχειρηματικών ενώσεων νέων σε ευρωπαϊκό επίπεδο.
- Ευρωπαϊκά Κέντρα Αναδιανομής Καινοτομίας Δίκτυο με σκοπό τη μεταφορά τεχνολογίας μεταξύ χωρών της ΕΕ
- Δίκτυο Ευρωπαϊκών Κέντρων Πληροφοριών Κέντρα που πληροφορούν, συμβουλεύουν και βοηθούν τις επιχειρήσεις σε κοινοτικά θέματα

3.6.4 Προγράμματα στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση:

- Πρόγραμμα Επιχειρηματικότητας Πανεπιστημίου Πειραιά
- Πρόγραμμα Επιχειρηματικότητας του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου.
- Πύλη Επιχειρηματικότητας του Πανεπιστημίου Αθηνών
- Πρόγραμμα Επιχειρηματικότητας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
- Πρόγραμμα Επιχειρηματικότητας Γεωπονικού Πανεπιστημίου Αθηνών
- Πρόγραμμα Επιχειρηματικότητας ΤΕΙ Αθηνών
- Πρόγραμμα Επιχειρηματικότητας ΤΕΙ Θεσσαλονίκης
- Πρόγραμμα Επιχειρηματικότητας ΤΕΙ Κρήτης
- Πρόγραμμα Επιχειρηματικότητας ΤΕΙ Λαμίας
- Πρόγραμμα Επιχειρηματικότητας ΤΕΙ Ηπείρου
- Σελίδα Επιχειρηματικότητας ΑΣΠΑΙΤΕ

3.6.5 Πολιτικές για την ενίσχυση της Επιχειρηματικότητας.

Η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, αποτελεί σύμφωνα με την έρευνα του GEM και του I.O.B.E. (2011) σημαντική προϋπόθεση για την ίδρυση ή και την διατήρηση των επιχειρήσεων της Ελλάδος. Οι πολιτικές ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας αποσκοπούν τόσο στην οικονομική ενίσχυση όσο και στην συμβουλευτική σχετικά με τις δράσεις της επιχείρησης καθώς και την ίδρυση νέων επιχειρήσεων.(I.O.B.E, 2012, Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, 2012)

Αναλυτικότερα:

- Best Practices και εργαλεία πολιτικής:
- Effective Policies for Small Business Συστάσεις της UNIDO και του ΟΟΣΑ για τη δημιουργία πολιτικών για ένα θετικό περιβάλλον στον τομέα των μικρών επιχειρήσεων.
- Έξι Μπροσούρες της ΕΕ με Good Practices για την επιχειρηματικότητα:
- Υπεύθυνη Επιχειρηματικότητα Συλλογή περιπτώσεων ορθής πρακτικής από μικρομεσαίες επιχειρήσεις της Ευρώπης
- Βοηθώντας τη δημιουργία μιας επιχειρηματικής κουλτούρας Οδηγός ορθών πρακτικών για την προώθηση του επιχειρηματικού πνεύματος και των επιχειρηματικών δεξιοτήτων μέσω της εκπαίδευσης.

- Παροχή βοήθειας για την ανάπτυξη μιας επιχείρησης Ένας οδηγός ορθής πρακτικής για τους οργανισμούς υποστήριξης των επιχειρήσεων
- Παροχή βοήθειας για τη μεταβίβαση επιχειρήσεων «Οδηγός ορθών πρακτικών» για τη στήριξη της μεταβίβασης επιχειρήσεων σε νέα ιδιοκτησιακά καθεστώτα
- Παροχή βοήθειας στις νεοϊδρυόμενες επιχειρήσεις Ένας οδηγός ορθής πρακτικής για τους οργανισμούς υποστήριξης των επιχειρήσεων
- Business Support Services An Analysis of Good Practices. Good Practices στον τομέα της υποστήριξης επιχειρήσεων, ειδικά στα πρώτα τους στάδια.
- Improving Business Support Measures Σελίδα προώθησης επιχειρηματικών πολιτικών της ΕΕ σε τοπικό επίπεδο. Παρέχει best practices, έγγραφα της ΕΕ, έρευνες και αναφορές από σεμινάρια και επιτροπές.
- European Enterprise Awards - Ευρωπαϊκά Επιχειρηματικά Βραβεία - Best Practice Βραβεία για οργανώσεις και φορείς που προωθούν την επιχειρηματικότητα σε τοπικό επίπεδο από το DG:E&I. Εκδίδουν Μπροσούρα με τα αποτελέσματα.

Ευρωπαϊκές Πολιτικές:

- Seventh Research Framework Programme (FP7) Σελίδα του 7^{ου} Προγράμματος Πλαισίου για την Έρευνα.
- European Portal for SMEs. Δικτυακή πύλη προς τις σελίδες SME της ΕΕ. Περιέχει links προς έγγραφα για τη θέση της ΕΕ πάνω σε διάφορα θέματα που αφορούν τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις και την επιχειρηματικότητα.
- Enterprise Europe Online. Διαδικτυακό περιοδικό της Γενικής Διεύθυνσης Επιχειρήσεων και Βιομηχανίας (DG:E&I) που αποτελεί τη βάση τριμηνιαίου δελτίου. Περιέχει αναλύσεις και εξηγήσεις της πολιτικής και των σκοπών της.
- Ευρωπαϊκός Χάρτης για τις μικρές επιχειρήσεις, Ορθές Πρακτικές και Ετήσιες Αναφορές Ευρωπαϊκός χάρτης των μικρών επιχειρήσεων (2000). Προώθηση και υποστήριξη των ΜΜΕ σύμφωνα με τη στρατηγική της Λισσαβόνας . Αναφορές προόδου στους στόχους του χάρτη για την ΕΕ συνολικά αλλά και κατά κράτος.

- Μια σύγχρονη πολιτική για τις ΜΜΕ (2005) Μια δεύτερη, πρακτικότερη στην εφαρμογή οδηγία της ΕΕ, με περισσότερη έμφαση στην απλούστευση των συνθηκών λειτουργίας τους.
- Πράσινη Βίβλος για την επιχειρηματικότητα στην Ευρώπη. Πράσινη Βίβλος που ανοίγει τη συζήτηση για την ατζέντα της ΕΕ πάνω στο ζήτημα της επιχειρηματικότητας, θέτοντας τα προβλήματα προς επίλυση.
- Πρόγραμμα δράσης: Η ευρωπαϊκή ατζέντα για την επιχειρηματικότητα (Action Plan) (2004). Συνέχεια της Πράσινης Βίβλου, με κυρίως σκοπό τη δημιουργία υποστηρικτικών προς τις νέες και μικρές επιχειρήσεις υποδομών, νομικών πλαισίων και θεσμών.
- Report on the Action Plan for Entrepreneurship (2006) Εσωτερική αναφορά προόδου της Commission πάνω στην επίτευξη των ρυθμίσεων του Action Plan.
- Πολυετές πρόγραμμα για τις επιχειρήσεις και την επιχειρηματικότητα, ιδίως για τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις Πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τις επιχειρήσεις και την επιχειρηματικότητα 2001-2005, χρηματοδότησή του, συνέχιση του προγράμματος το 2006 και τελικώς συμπερίληψή του στο 7^ο ΠΠ.
- European SME policy brochure. Μπροσούρα που αναλύει τις βασικές θέσεις της ΕΕ σε σχέση με τις ΜΜΕ και τους τρόπους με τους οποίους βοηθάει την ανάπτυξη, επιβίωση και επιτυχία τους.

Προγράμματα στην Ελλάδα:

- Προγράμματα του ΟΑΕΔ για την αυτοαπασχόληση και την επιχειρηματικότητα
- ΕΠΑΝ Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα ΕΠΑΕ
- Προώθηση Περιφερειακών Πόλων Καινοτομίας από το ΥΠΑΝ
- Προγράμματα EQUAL για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας των ευπαθών κοινωνικών ομάδων στην Ελλάδα και της εξίσωσης των ευκαιριών

3.7 Επίλογος- Συμπεράσματα 3^{ου} Κεφαλαίου

Στο συγκεκριμένο Κεφάλαιο αναπτύχθηκε η σύνδεση της επιχειρηματικότητας με την οικονομική ανάπτυξη, ενώ αναλύθηκαν τα στοιχεία που προκύπτουν για την επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα εν μέσω κρίσης. Τέλος, αναπτύχθηκαν τα προβλήματα, οι επιπτώσεις καθώς και η επίλυση τους για την επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα. Η χώρα μας υστερεί σημαντικά στην επιχειρηματικότητα. Η υστέρηση καταδεικνύεται σχεδόν σε όλους τους υποδείκτες των εκθέσεων του GEM και IOBE, (2010, 2011) Όπως παρατηρείται, η υστέρηση ενυπάρχει σε όλες σχεδόν τις πτυχές όπως αυτές εκφράζονται από εισροές, συνθήκες σχετικά με πολιτικές και στάσεις, και εκροές. Πολλοί από τους παράγοντες αυτούς υπεισέρχονται σε όλο το οικονομικό, θεσμικό και κοινωνικό περιβάλλον. Γι αυτό η παράλληλη βελτίωση τους είναι δύσκολη και χρονοβόρα. Απαιτεί ριζικές αλλαγές σε πολλά μέτωπα ταυτόχρονα.

Η Ελλάδα συνεχίζει να σημειώνει χαμηλό βαθμό επίδοσης στην αξιοποίηση της δημόσιας δαπάνης για διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που συνδέονται με την επιχειρηματικότητα, την ανταγωνιστικότητα και την απασχόληση (έρευνα και τεχνολογία, καινοτομία, βελτίωση επιχειρηματικού κλίματος και αποσπασματικής παραγωγής, GEM, 2010). Το πιο σημαντικό εύρημα σύμφωνα με το IOBE είναι η ουσιαστική καθιέρωση της επιχειρηματικότητας ως βασική κουλτούρα για την Οικονομική Ανάπτυξη.

Στο επόμενο Κεφάλαιο θα αναπτυχθεί ένα παράδειγμα που η ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας έδωσε μεγάλη ώθηση στην οικονομική ανάπτυξη. Στο Κεφάλαιο 4 λοιπόν, θα αναλύσουμε την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας στην χώρα της Τουρκίας ως μέσο απάντησης της οικονομικής κρίσης που εμφανίστηκε το 2001.

3.8 Βιβλιογραφία 3^{ου} Κεφαλαίου

1. Acs, Z. J., 'Small Business Economics: A Global Perspective', Challenge 35 (November/December), 38–44 1992
2. Audretsch, D. B. and A. R. Thurik, Sources of Growth: the Entrepreneurial versus the Managed Economy, Discussion paper TI97-109/3, Tinbergen Institute, Erasmus University Rotterdam. 1997
3. Audretsch, D. B., Kleinunternehmen in der Industrieökonomiek; ein neuer Ansatz, Discussion paper FS IV 93-26, Berlin: Wissenschaftszentrum, 1993
4. Audretsch, D. B., Innovation and Industry Evolution, Cambridge, MA: MIT Press. 1995
5. Baumol, W. J., 'Formal Entrepreneurship Theory in Economics: Existence and Bounds', Journal of Business Venturing 8, 197–210. 1993
6. Carree, M. A., A. van Stel, A. R. Thurik and A. R. M. Wennekers, Business Ownership and Economic Growth: An Empirical Research, Research Report 9809/E, Zoetermeer: EIM. 2002
7. Cohen, W. M. and S. Klepper, 'The Trade-Off Between Firm Size and Diversity in the Pursuit of Technological Progress', Small Business Economics 4, 1–14. 1992
8. Elhanan Helpman. The Review of Economic Studies, Vol. 58, No. 1. 1991
9. GEM, 2008 Global Report
10. GEM, 2009 Global Report
11. GEM, 2010 Global Report
12. GEM, 2011 Global Report
13. Grossman, G. and E. Helpman, Innovation and Growth in the Global Economy, Cambridge: MIT Press, 1991
14. Hayton , George και Zahra National Culture and entrepreneurship: A review of Behavioural research, 2002
15. Hébert, R. F. and A. N. Link, 'In Search of the Meaning of Entrepreneurship', Small Business Economics 1, 39–49 , 1989
16. Hébert, R. F. and A. N. Link, The Entrepreneur, New York: Praeger 1982

17. Lumpkin, G. T. and G. G. Dess, 'Clarifying the Entrepreneurial Orientation Construct and Linking It to Performance', *Academy of Management Review* 21, 135–172, 1996
18. Mair J. and Lanuza M.I., *Social Entrepreneurship Reserach: a Source of Explanation, Prediction and Delight*, IESE Business School Working Paper No. 546,: <http://ssrn.com/abstract=673446>, 2009
19. McGrath R.G., MacMillan I.C., Scheinberg S. , *Elitists, Risk-Takers and Rugged Individualists? An Exploratory Analysis of Cultural Differences Between Entrepreneurs and Non-Entrepreneurs*, *Journal of Business*, 1992
20. Mokyr, Joel, *The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress*, Oxford, U.K.: Oxford University Press, 1990
21. North, D. C. and R. P. Thomas, *The Rise of the Western World: A New Economic History*, Cambridge, U.K.: University Press, 1973
22. Paoli, Pascal; Merllié, Damien. Summary: This report presents the main findings of the Third European survey on working conditions, 2007
23. Porter, M. E., *The Competitive Advantage of Nations*, New York: Free Press, 1990
24. Romer, Paul M. : "Increasing Returns and Long Run Growth," *Journal of Political Economy*, 94, 1002–37, 1986
25. Schultz, T. W., 'Investment in Entrepreneurial Ability', *Scandinavian Journal of Economics* 82, 437–448, 1980
26. Thurik, A. R. 'Small Firms, Entrepreneurship and Economic Growth', in P. H. Admiraal (ed.), *Small Business in the Modern Economy*, Oxford, U.K.: Basil Blackwell Publishers, 1996
27. Wennekers, A.R.M., A. J. van Stel, M.A. Carree and A.R. Thurik , *The relation between entrepreneurship and economic development: is it U-shaped*, 1999
28. World Bank, *Doing Business 2011*, 2011
29. IOBE, *Η Ελληνική Οικονομία, Σεπτέμβριος 2011*
30. Ιωαννίδης, Σ. , *Η Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα*, Αθήνα: IOBE, 2004
31. Ιωαννίδης. Σ. και Τσακανίκας, Α. , *Ενίσχυση της Επιχειρηματικότητας Νέων και Γυναικών στην Ελλάδα*, (IOBE, εμπειρογνωμοσύνη για το Υπουργείο Ανάπτυξης), 2008
32. Ιωαννίδης. Σ., Τσακανίκας, Α., Χατζηχρήστου , *Η Επιχειρηματικότητα στα Πρόθυρα της Κρίσης, Η έρευνα του GEM 2008-2009*, Αθήνα: IOBE, 2009

33. Ιωαννίδης. Σ., Τσακανίκας, Α., Χατζηχρήστου , Η Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2009-2019: Αναζητώντας Διέξοδο από την Κρίση, Αθήνα: IOBE , 2010
34. Στουρνάρας, Γ. και Αλμπάνη Μ. Η Ελληνική Οικονομία μετά την Κρίση: Αναζητώντας ένα Νέο Αναπτυξιακό Πρότυπο, Αθήνα: IOBE,, 2008

Κεφάλαιο 4^ο Η οικονομική κρίση στην Τουρκία το 2001. Η ενίσχυση της επιχειρηματικότητας ως μέσο απάντησης στην οικονομική κρίση.

Εισαγωγή:

Στο συγκεκριμένο Κεφάλαιο θα αναπτυχθεί το παράδειγμα της Τουρκίας, σχετικά με την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας ως μέσο απάντησης στην οικονομική κρίση που εμφανίστηκε στην Τουρκία το 2001. Στην αρχή θα αναλυθεί το οικονομικό σύστημα της Τουρκίας. Επίσης, θα παρουσιασθεί το χρονικό και τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης. Τέλος, θα αναλυθούν τα μέτρα αντιμετώπισης και οι πολιτικές της κυβέρνησης της Τουρκίας για την οικονομική κρίση με επίκεντρο την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας.

4.1. Ταυτότητα της Τουρκίας

Η Δημοκρατία της Τουρκίας είναι μια αναπτυσσόμενη χώρα που βρίσκεται στη νοτιοδυτική Ασία με ένα μικρό τμήμα της επικράτειάς της (3%) στη νοτιοανατολική Ευρώπη. Μέχρι το 1922, η χώρα ήταν το κέντρο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Η χερσόνησος της Ανατολίας, που βρίσκεται ανάμεσα στη Μαύρη Θάλασσα και τη Μεσόγειο Θάλασσα, συγκροτεί το βασικό τμήμα της χώρας. Η Τουρκία συνορεύει δυτικά με την Ελλάδα και τη Βουλγαρία, ανατολικά με τη Γεωργία, την Αρμενία, το Αζερμπαϊτζάν και το Ιράν, νότια με το Ιράκ και τη Συρία. Η Τουρκία είναι χώρα γεωργική που έχει αναπτύξει τις τελευταίες δεκαετίες τόσο τη βιομηχανία όσο και τον κλάδο των υπηρεσιών.

Νόμισμα: Την 1η Ιανουαρίου 2005 η Τουρκία, καταργώντας έξι μηδενικά από το εθνικό της νόμισμα, εισήγαγε τη Νέα Τουρκική Λίρα (YTL), η οποία αντικατέστησε την παλιά (TL). Την πρώτη ημέρα του 2009 κυκλοφόρησε η Τουρκική Λίρα, σε αντικατάσταση της Νέας Τουρκικής Λίρας.

Ορυκτός Πλούτος : Ο ορυκτός πλούτος της Τουρκίας είναι σημαντικός, αλλά αφενός μεν δεν έχει πλήρως ερευνηθεί ενώ, από την άλλη πλευρά, είναι διεσπαρμένος σε διάφορα σημεία και οι κακές συγκοινωνίες δυσκολεύουν τόσο την έρευνα όσο και την εκμετάλλευσή του. Διαθέτει λιθάνθρακες μέτριας ποιότητας, πετρέλαιο σε περιορισμένες ποσότητες και σιδηρομεταλλεύματα. Μεγάλης οικονομικής σημασίας

είναι τα μεταλλεύματα χρωμίου (χρωμίτης). Διαθέτει επίσης χαλκό, μόλυβδο, ψευδάργυρο, αντιμόνιο, μαγγάνιο και βόριο.

Μεταφορές: Η Τουρκία διαθέτει σιδηροδρομικό δίκτυο με σημαντικότερη γραμμή τη γραμμή από Κεντρική Ευρώπη - Κωνσταντινούπολη - Δορύλαιο - Άγκυρα - Άδανα - Βαγδάτη και δεύτερη γραμμή προς την Άγκυρα - Θεοδοσιούπολη - Τιφλίδα. Το οδικό της δίκτυο είναι μέτρια αναπτυγμένο, ιδιαίτερα στο ηπειρωτικό εσωτερικό. Διαθέτει πλήρες αεροπορικό εσωτερικό δίκτυο, καθώς και για το εξωτερικό. Επίσης, διαθέτει και θαλάσσιες συγκοινωνίες.

Βιομηχανία: Η σημερινή βιομηχανία είναι συγκεντρωμένη στα μεγάλα αστικά κέντρα, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη, Προύσα, Άδανα και Άγκυρα. Λειτουργούν βιομηχανίες τροφίμων, καπνοβιομηχανία, υφαντουργία- ταπητουργία, χαρτοβιομηχανία, περιορισμένη χημική βιομηχανία, μεταλλοβιομηχανία και μηχανοκατασκευές, τρακτέρ και αυτοκινήτων.

4.2 Το οικονομικό Σύστημα της Τουρκίας

Το οικονομικό σύστημα στην Τουρκία διασπάται σε δύο διαφορετικής νοοτροπίας και υφής μορφές: τον ισλαμικό και τον κεμαλικό. Μεταξύ τους υποβόσκει μια αντιπαράθεση πολιτικού κυρίως χαρακτήρα, λόγω των διαφορετικών πολιτικών ερεισμάτων που έχει ο καθένας και από τα οποία ενισχύεται και των ξεχωριστών πολιτικών και οικονομικών σκοπών που εξυπηρετεί. Στην ουσία όμως έχουν δημιουργηθεί πέντε (5) είδη συσσωρευμένου κεφαλαίου στη σημερινή Τουρκία που είναι τα εξής:

1. Το κεμαλικό ή στρατογραφειοκρατικό κεφάλαιο στο οποίο υπάγονται τουρκικές στρατιωτικές κυρίως εταιρείες και αμυντικές βιομηχανίες π.χ. Ο.Υ.Α.Κ., μέσω της οποίας ασκείται επιχειρηματική δραστηριότητα από τις τουρκικές ένοπλες δυνάμεις. Η Ο.Υ.Α.Κ. έχει υπό τον έλεγχο της την παραγωγή τεράστιας οικονομικής αξίας στρατιωτικού – πολεμικού υλικού μέχρι και ολόκληρες αυτοκινητοβιομηχανίες, ενώ παράλληλα συμμετέχει μετοχικά και στο Χρηματιστήριο της Κωνσταντινούπολης. Η συγκεκριμένη μορφή κεφαλαίου

στηρίζεται από την οργάνωση TUSIAD (Turkish Industrialist's and Businessmen's Association), η οποία χρηματοδοτεί και χρηματοδοτείται από Τούρκους κρατικούς στρατογραφειοκράτες π.χ. διπλωμάτες του τουρκικού Υπουργείου των Εξωτερικών, δικαστές, ανώτατους και ανώτερους υπαλλήλους, πρυτάνεις Πανεπιστημιακών Ιδρυμάτων, την πλειοψηφία των κατώτερων ιεραρχικά υπαλλήλων του κράτους της Τουρκίας, υψηλόβαθμους στρατιωτικούς και ιδεολόγους κεμαλιστές.

2. Το ισλαμικό ή πράσινο κεφάλαιο που συμπεριλαμβάνει τουρκικές επιχειρήσεις, διοικούμενες από ισλαμιστές επιχειρηματίες και ιδεολόγους της θρησκείας του Ισλάμ – σεκουλαριστές (secularists). Στο ισλαμικό κεφάλαιο ανήκουν οι εκπρόσωποι του μεγάλου τουρκικού κεφαλαίου, όπως π.χ. οι τουρκικές βαριές βιομηχανίες των διαφόρων κλάδων παραγωγής, οι εταιρείες εξαγωγής και διύλισης πετρελαίου π.χ. η TÜPRAŞ, η μεταποίηση, τα συγκροτήματα του Τύπου, οι κατασκευαστικές εταιρείες κτλ. Οι επιχειρηματικοί αντιπρόσωποι αυτής της μορφής του κεφαλαίου σχημάτισαν τη δυναμική, εθνική, αστική τάξη η οποία δημιουργήθηκε μετά τη δεκαετία του '30 στην Τουρκία, απέκτησε σταδιακά πολιτική δύναμη, εκφράστηκε πολιτικά από τα διάφορα ισλαμικά πολιτικά κόμματα – σχηματισμούς και ασκεί σημαντική οικονομική επιρροή, με συνέπεια να επιδιώκει και να έχει επιτύχει σήμερα ως ένα μεγάλο βαθμό την πλήρη απαγκίστρωσή της από τους κεμαλιστές. Ο ίδιος ο Ταγίπ Ερντογάν συμμετέχει στα διοικητικά συμβούλια μεγάλων τουρκικών και ισλαμικών συμφερόντων εταιρειών, όπως είναι η Ülker, ενώ παράλληλα και άλλοι ισχυροί πολιτικοί δραστηριοποιούνται και επιχειρηματικά στην Τουρκία.
3. Το κεφάλαιο που πηγάζει και διαμορφώνεται από τα μεγάλα βιομηχανικά συγκροτήματα της Τουρκίας (holdings, conglomerates) π.χ. Κοτς, Σαμπαντσί κ.ά.
4. Το κεφάλαιο που δημιουργείται από τις παράνομες – αθέμιτες δραστηριότητες της τουρκικής μαφίας όπως είναι το εμπόριο ναρκωτικών, όπλων, λευκής σάρκας, η πορνεία κ.ά.
5. Το αλλοδαπό κεφάλαιο, που εισρέει:
  - είτε ως ξένη οικονομική βοήθεια π.χ. δάνεια από Ε.Ε., Δ.Ν.Τ., Παγκόσμια Τράπεζα και ποικίλες επιδοτήσεις - επιχορηγήσεις για συγκεκριμένους κλάδους της τουρκικής οικονομίας.

- είτε ως άμεσες ξένες επενδύσεις (Α.Ξ.Ε.) που γίνονται στην Τουρκία από ξένες χώρες, οι οποίες διαβλέπουν οικονομικές υπεραξίες και ικανοποιητικές έως υψηλές αποδόσεις των επενδύσεών τους σε διάφορους κλάδους της ταχύτατα αναπτυσσόμενης τουρκικής οικονομίας και ιδιαίτερα στον τριτογενή τομέα (βαριά βιομηχανία, μεταποίηση, υπηρεσίες κτλ.).

Η Τουρκία έχει πληγεί από διάφορες οικονομικές κρίσεις από το 1990. Ωστόσο, τον Φλεβάρη του 2001 αναπτύχθηκε μια κρίση άνευ προηγουμένου σε ένταση και επιπτώσεις. Αν και πολλοί παράγοντες, τόσο εσωτερικοί όσο και εξωτερικοί, μπορεί να συνέβαλαν στην δημιουργία αυτής της κρίσης, η διαφθορά στο οικονομικό σύστημα φαίνεται να υπέθαλψε περισσότερο την οικονομική κατάσταση.

Παρά το γεγονός ότι η Τουρκία είχε μετατραπεί σε μια οικονομία της αγοράς, δεδομένου ότι το 1980, η κυβερνητική παρέμβαση ήταν ακόμη διάχυτη στην οικονομία της, η κυβέρνηση εξακολουθεί να ελέγχει την Κεντρική Τράπεζα, κατέχει τις περισσότερες εμπορικές τράπεζες, και λειτουργεί ακόμα όλες τις δημόσιες επιχειρήσεις. Επιπλέον κατέχει το μεγαλύτερο μέρος της αγοράς, το εξωτερικό εμπόριο και τις άμεσες ξένες επενδύσεις (ΑΞΕ), ενώ ελέγχει ακόμη τομείς, όπως την ενέργεια, την ζάχαρη και τον καπνό. Ένα τέτοιο επίπεδο παρέμβασης του κράτους είχε αρνητικές συνέπειες λόγω της μεγάλης διαφθοράς, των αναποτελεσματικών μεταρρυθμίσεων, και της δημιουργίας ενός καθαρά πελατειακού κράτους.

Περαιτέρω, επειδή η μετατροπή της οικονομίας δεν μπορούσε να συνοδεύεται από τις ταυτόχρονες διαρθρωτικές, νομικές και θεσμικές μεταρρυθμίσεις στη δεκαετία του 1990, όλοι οι πόροι έχουν συνεχώς αντικείμενο κατάχρησης όλα αυτά τα χρόνια.

Επιπλέον, σε ομίλους τραπεζών, μέσων ενημέρωσης και εταιρείες χαρτοφυλακίου εμφανίζονται μεγάλα ελλείμματα καθώς και υπερβολικός αριθμός εργαζομένων.

Τέλος, η στήριξη της γεωργίας και της βιομηχανίας γίνεται καθαρά με πολιτικά κίνητρα για σκοπούς ψηφοφορίας μέσω άτοκων δανείων, οικονομικών ενισχύσεων και δωρεάν παραχωρήσεις γης.

Στην παρούσα μελέτη περίπτωσης επιχειρείται μια κριτική εξέταση του τρόπου με τον οποίο αυτοί οι παράγοντες μπορεί να συνέβαλαν στην εμφάνιση και την όξυνση της οικονομικής κρίσης που υπέστη η Τουρκία την προηγούμενη δεκαετία.

Σε γενικές γραμμές το τουρκικό οικονομικό σύστημα το 1999 με 2002 αντιμετώπισε σωρεία προβλημάτων κατά την πορεία ανάπτυξής του, τα οποία αποτέλεσαν τροχοπέδη στην οικονομική πρόοδο και πολιτική – κοινωνική αναμόρφωση και προαγωγή της Τουρκίας και μπορούν να συνοψισθούν ως εξής:

- Η προέλευση και η δημιουργία της άρχουσας κοινωνικής τάξης στην Τουρκία, που διαφοροποιείται αισθητά από τις αντίστοιχες των δυτικών κρατών ως προς τον τρόπο γέννησής της, τις δομές και τη διάρθρωσή της.
- Οι οικονομικές συνθήκες έντονης εξάρτησης (economic dependence) λόγω της διεθνούς χρηματοδοτικής βοήθειας που απολαμβάνει η Τουρκία από διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς για τη στήριξη της οικονομίας της και της αναπτυξιακής της πολιτικής.
- Ο προστατευτισμός του εξωτερικού εμπορίου της Τουρκίας με δέσμη μέτρων που λαμβάνονταν για αυτόν τον σκοπό, ώστε να προωθηθούν οικονομικές πολιτικές, όπως αυτή της υποκατάστασης των εισαγωγών (δεκαετία του '80).
- Τα διαπλεκόμενα οικονομικά συμφέροντα μεταξύ του στρατοδιπλωματικού κατεστημένου, των επιχειρηματιών και του τουρκικού κράτους. Οι επιπτώσεις αυτής της πολυδιάστατης διαπλοκής γίνονται αντιληπτές σε όλους τους τομείς της οικονομικής αλλά και της πολιτικής δραστηριότητας στην Τουρκία. Οι τρεις αυτοί «παίκτες» προκαλούν το λαϊκό αίσθημα με τις ενέργειες και τις αποφάσεις τους και εγείρουν αντιδράσεις και λαϊκές εξεγέρσεις με αρνητικές συνέπειες για την οικονομική, πολιτική και κοινωνική ζωή της Τουρκίας.
- Η ύπαρξη ισχυρών επιχειρηματικών σχημάτων τύπου holdings που δέσποζαν στην Τουρκία αλλά και η λειτουργία των κρατικών οικονομικών μονάδων (K.O.E.), είχαν επιφέρει στρεβλώσεις στα πρότυπα της ζήτησης και της προσφοράς καθώς και στα καταναλωτικά πρότυπα και παράλληλα είχαν συντελέσει στη διαμόρφωση ολιγοπωλιακών συνθηκών (oligopoly) στην αναδύομενη αγορά (emerging market) της Τουρκίας.
- Το βαθύτατο χάσμα που υπήρχε στις δομές της τουρκικής κοινωνίας, όσον αφορά στη διάσταση μεταξύ του πλούσιου και οικονομικά προηγμένου Μικρασιατικού τουρκικού χώρου (παράλια και ενδοχώρα των παραλίων τόσο στο Αιγαίο, όσο και στη Μαύρη Θάλασσα) από τη μια πλευρά και της αχανούς ενδοχώρας της Ανατολίας (κυρίως πέρα από την Άγκυρα καθώς και στις μικρές

κωμοπόλεις και στα χωριά της ενδοχώρας) από την άλλη. Συνάμα υφίσταντο και οικονομικό χάσμα και μεταξύ πόλεων (κυρίως μεγαλουπόλεων, βιομηχανικών – μητροπολιτικών κέντρων κτλ.) και αγροτικών – γεωργικών περιοχών και χωριών, πολλά από τα οποία παρουσιάζουν εικόνα πλήρους εγκατάλειψης από το κράτος και την κεντρική διοίκηση (π.χ. απουσία στοιχειωδών υποδομών, όπως οδικό δίκτυο, αποχετευτικό σύστημα, τηλεπικοινωνίες κτλ.).

- Η χρόνια και αυξανόμενη μακροοικονομική αστάθεια της τουρκικής οικονομίας, η οποία έχει αρνητικά επηρεάσει το σχηματισμό του κεφαλαίου και την οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας. Σε αυτήν οφείλεται σε μεγάλο βαθμό και η μειωμένη δημόσια επένδυση (public investment) στην Τουρκία όπως αναφέρουν οι Ismihan M., Kivilcim M. και Tansel A. σε δημοσιευμένο άρθρο τους (1988), που αφορά στην τουρκική οικονομία κατά την περίοδο 1963 - 1999. Οι ίδιοι συνιστούν ότι η κυβέρνηση της Τουρκίας πρέπει να αυξήσει τη δημόσια επένδυση και κυρίως το μερίδιο των δημόσιων έργων που γίνονται για τις υποδομές (infrastructural spending), ώστε να προωθηθεί η συσσώρευση του κεφαλαίου και η οικονομική ανάπτυξη. Ιδανικό θα ήταν η μείωση των τρεχουσών δαπανών της κυβέρνησης, γεγονός που υπό τις σημερινές συνθήκες θεωρείται ιδιαίτερα δύσκολο. Βέβαια οι μακροοικονομικοί δείκτες της Τουρκίας κατά τα τελευταία χρόνια βελτιώνονται σταδιακά λόγω του προγράμματος εξυγίανσης και σταθεροποίησης της οικονομίας που εφαρμόζει η κυβέρνηση του Τ. Ερντογάν. Αυτό που δεν έχει αποδειχθεί ακόμη είναι το κατά πόσο η βελτίωση αυτή έχει μόνιμο ή προσωρινό χαρακτήρα (αρνητική επιρροή από εσωτερικές ή διεθνείς οικονομικές κρίσεις με συνέπεια την αποσταθεροποίηση).
- Η χαλαρότερη μονεταριστική πολιτική είχε επακόλουθο την υποτροπή της πληθωριστικής γάγγραινας. Ο ρυθμός πληθωρισμού που είχε κατεβεί από 100 % σε 25 % υπερδιπλασιάστηκε μέσα σε ένα χρόνο (από 25 % σε 52 %). Στον υψηλό πληθωρισμό συμβάλλουν τα μεγάλα ελλείμματα του δημοσίου τομέα που οφείλονται, κατά μεγάλο μέρος, στην ανεπάρκεια των φορολογικών εσόδων (ελάφρυνση φόρων).
- Η ανεργία επιμένει να κυμαίνεται σε υψηλά ποσοστά (περί το 20%-1999, GEM 2001) στο σύνολο του ενεργού πληθυσμού. Η δημιουργία θέσεων στον αστικό τομέα της οικονομίας υπολείπεται της αύξησης της προσφοράς εργατικού δυναμικού.

- ο Η διατήρηση των υψηλών επιτοκίων χορηγήσεως πιστώσεων επιβαρύνει το κόστος παραγωγής και πλήττει τις επιχειρήσεις, αρκετές από τις οποίες οδηγούνται σε πτώχευση. Εξάλλου, η υστέρηση του ρυθμού αυξήσεως των τραπεζικών πιστώσεων έναντι του ρυθμού του πληθωρισμού δυσχεραίνει τις επιχειρήσεις στην επέκταση των δραστηριοτήτων τους.
- ο Ο δημόσιος τομέας, που καλύπτει σημαντικό τμήμα της τουρκικής οικονομίας, εμφανίζει τρωτά σημεία που εκδηλώνονται στα δημοσιονομικά ελλείμματα και στην αύξηση του αριθμού των ελλειμματικών κρατικών επιχειρήσεων.

4.3 Το Χρονικό της Κρίσης

Στην ανατολή του το 2001 είχε ξεκινήσει με τους καλύτερους οιωνούς για την Τουρκία και τα φιλόδοξα σχέδια της ετερόκλητης τρικομματικής κυβέρνησης της Άγκυρας για την πορεία της οικονομίας. Ο στόχος για μείωση του πληθωρισμού στο 12% μέχρι το τέλος της χρονιάς έμοιαζε πλέον εφικτός και εκεί που η κυβέρνηση του Μπουλέντ Ετζεβίτ θεωρούνταν μια από τις πιο επιτυχημένες κυβερνήσεις στον οικονομικό τομέα, το οικονομικό της οικοδόμημα κατέρρευσε σε μία νύχτα. Η αξία της λίρας κατακρημνίστηκε και από περίπου 600.000 τουρκικές λίρες ανά δολάριο στις αρχές του έτους, η αξία της βρέθηκε στις 1.600.000 τουρκικές λίρες ανά δολάριο. Ο Τούρκος πολίτης έβλεπε τις οικονομίες του να συρρικνώνονται και όλα τα προγράμματα ανόρθωσης της οικονομίας παρέμεναν μόνο στα λόγια. Επιπλέον, όπως άλλωστε ήταν αναμενόμενο, μεγάλο κύμα ανεργίας μάστιζε τα μεσαία και χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα εν μέσω χιλιάδων απολύσεων. Ο Κεμάλ Ντερβίς, ο τσάρος της τουρκικής οικονομίας όπως αποκαλούνταν, δεν ανταποκρίθηκε στις προσδοκίες, αν και ήταν γνωστό από την αρχή ότι ελάχιστα περιθώρια επιτυχίας του προσφέρονταν, για να κατορθώσει να αντεπεξέλθει στις αντιξοότητες της τουρκικής οικονομίας και να την οδηγήσει στην ανάπτυξη. Η κρίση του Φεβρουαρίου του 2001 μόνο κεραυνός εν αιθρία δεν ήταν. Ήδη από το φθινόπωρο του 2000 είχε διαφανεί η προβληματική του τραπεζικού και γενικότερα του οικονομικού συστήματος, όμως σίγουρα και ο πιο απαισιόδοξος αναλυτής δε θα μπορούσε να φανταστεί τις ραγδαίες εξελίξεις που θα ακολουθούσαν. (Caroline Van Rijckeghem, Üçer M, 2005). Οι κυριότερες αιτίες της κρίσης υπήρξαν:

A. Ο αδύναμος τουρκικός τραπεζικός τομέας.

Β. Τα επιθετικά μέτρα που ελήφθησαν για να εξυγιανθεί ο τραπεζικός τομέας και η έντονη αρνητική φημολογία που επικράτησε.

Γ. Η έλλειψη πολιτικής ισχύος και πλήρους κατανόησης της κατάστασης από την πολιτική ηγεσία εκείνης της περιόδου.

Η Ε.Ε. στις αρχές του Δεκεμβρίου του 2001 κάτω από τις πιέσεις των Η.Π.Α. και της Βρετανίας φέρεται να αντιμετωπίζει ευνοϊκά τα αιτήματα της Άγκυρας σχετικά με την Ευρωπαϊκή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας τουλάχιστον σε πρώτη φάση. Παράλληλα γίνονται κάποια βήματα προς την κατεύθυνση της Ε.Ε. με κατάργηση της ποινής του θανάτου, όχι όμως για εγκλήματα που συνδέονται με την τρομοκρατία, αλλά και κάποιες τροποποιήσεις, όπως στον αστικό κώδικα και στη θέση της γυναίκας στο οικογενειακό δίκαιο.

Το 2002 οι επενδυτές φοβούνται μήπως η πολιτική αβεβαιότητα οδηγήσει την Τουρκία στην ύφεση και περιορίσει τις δυνατότητές της να εξυπηρετήσει τα χρέη της, που αγγίζουν τα 195 δισεκατομμύρια δολάρια. Μια ακόμα εστία ανησυχίας αποτελεί το γεγονός ότι το ισλαμιστικό Κόμμα της Δικαιοσύνης και της Ανάπτυξης προηγείται στις δημοσκοπήσεις και κατά συνέπεια αποκτά αυξημένες πιθανότητες συμμετοχής στη νέα κυβέρνηση που θα προκύψει από τις εκλογές του Νοεμβρίου. Με 23 πολιτικά κόμματα να διεκδικούν τις 550 έδρες του κοινοβουλίου και με δεδομένη την αναλογικότητα του εκλογικού νόμου, οι πολιτικοί αναλυτές αποκλείουν μετά βεβαιότητας το σχηματισμό αυτοδύναμης κυβέρνησης στην Τουρκία. Όμως δύο δυνάμεις που ασκούν μεγάλη πολιτική επιρροή στην Τουρκία είναι επιφυλακτικές ως προς τους ισλαμιστές. Πρόκειται για το στρατιωτικό κατεστημένο, το οποίο ανέτρεψε τέσσερις κυβερνήσεις τα τελευταία 40 χρόνια και για τις Η.Π.Α., το στενότερο στρατιωτικό και οικονομικό σύμμαχο και εταίρο της Τουρκίας, οι οποίες διατηρούν καχύποπτη στάση προς τις ισλαμιστικές κυβερνήσεις, ιδιαίτερα μετά τα τρομοκρατικά χτυπήματα στις 11 Σεπτεμβρίου 2001 στη Νέα Υόρκη.

Στα τέλη του 2001 το έλλειμμα της κυβέρνησης ισοδυναμούσε με το 78% του τουρκικού Α.Ε.Π., ένα ποσοστό που διπλασιάστηκε τα τελευταία επτά χρόνια. Η Τουρκία υποχρεώνεται να δανείζεται με επιτόκια επαυξημένα κατά 30%, γεγονός που σημαίνει ότι κάθε έτος τα χρέη της προσαυξάνονται κατά το ένα τρίτο. Το τουρκικό Α.Ε.Π. αυξήθηκε μόλις κατά 0.7% το πρώτο τρίμηνο του 2002, μετά από μια συρρίκνωση κατά 9.4% που είχε παρουσιάσει το 2001. Από το 1999 το Δ.Ν.Τ. έχει

δανείσει στην Τουρκία 32 δισεκατομμύρια δολάρια και υπογραμμίζει ότι θα συνεχίσει να συνεργάζεται με την κυβέρνηση που θα προκύψει από τις εκλογές του Νοεμβρίου, αν οι ηγέτες της σεβαστούν τους όρους της συμφωνίας του δανεισμού. Οι αναλυτές θεωρούν ότι η Τουρκία θα χρειαστεί απαραίτητα και τη χρονιά του 2003 την οικονομική βοήθεια του Δ.Ν.Τ., για να περιορίσει το δημόσιο χρέος της κάτω από το 70% ως ποσοστό του Α.Ε.Π. με βάση τα όσα προβλέπει η συμφωνία που υπέγραψε η τουρκική κυβέρνηση με το συγκεκριμένο διεθνή χρηματοπιστωτικό οργανισμό το 2001. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις στην Τουρκία την περίοδο 1995 – 2000 δεν αυξήθηκαν περισσότερο από 767 εκατομμύρια δολάρια ετησίως κατά μέσο όρο σύμφωνα με τα στοιχεία που ανακοίνωσε η Παγκόσμια Τράπεζα, τα οποία κατατάσσουν την Τουρκία στην 81η θέση της σχετικής κατάταξης μεταξύ 91 αναπτυσσόμενων κρατών. (Regular Report on Turkey's Progress, 2001.)

Διαπιστώνεται επομένως πως κάθε φορά που υπάρχει μια αχτίδα αισιοδοξίας για το μέλλον της Τουρκίας, οι προσπάθειες που καταβάλλονται για να αποκτήσει η ίδια μια δυτικού τύπου οικονομία εκτροχιάζονται από ποικίλα γεγονότα. Το 1999 ένας ισχυρός, καταστρεπτικός σεισμός έπληξε μια μεγάλη βιομηχανική περιοχή της Τουρκίας. Το 2000 ο τραπεζικός τομέας της χώρας στέρευσε από ρευστότητα και η Κεντρική Τράπεζα αναγκάστηκε να προβεί σε αύξηση των επιτοκίων στα επίπεδα του 1900%. Την επόμενη χρονιά ο Πρόεδρος Αχμέτ Σεζέρ και ο Πρωθυπουργός Μπουλέντ Ετζεβίτ διαφώνησαν έντονα για τις μεθόδους που έπρεπε να ακολουθηθούν, ώστε να παταχθεί η διαφθορά στη χώρα. Το αποτέλεσμα της προστριβής αυτής ήταν η υποτίμηση της τουρκικής λίρας κατά 52% έναντι του δολαρίου. Το 2002, μόλις η τουρκική οικονομία άρχισε να ανακάμπτει από τη χειρότερη ύφεση στην οποία είχε περιέλθει από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, σοβαρά προβλήματα υγείας ανάγκασαν τον ηλικίας 77 ετών Πρωθυπουργό Μπουλέντ Ετζεβίτ να απουσιάσει από τα καθήκοντά του για διάστημα δέκα εβδομάδων. Κατά τη διάρκεια αυτής της απουσίας του ξέσπασαν πολιτικές διαμάχες μεταξύ των κομμάτων του κυβερνητικού συνασπισμού, οι οποίες προκάλεσαν αποσκιρτήσεις από το Κόμμα της Δημοκρατικής Αριστεράς, ηγέτης του οποίου ήταν ο ίδιος ο Ετζεβίτ, με συνέπεια να απολέσει η κυβέρνηση την πλειοψηφία στο Κοινοβούλιο. Οι πιέσεις της αντιπολίτευσης για την προκήρυξη πρόωρων εκλογών απέδωσαν καρπούς, και έτσι οι κάλπες στήθηκαν το Νοέμβριο του 2002, 18 ολόκληρους μήνες πριν από τη λήξη της βουλευτικής περιόδου. Έτσι η Τουρκία βρέθηκε για μια ακόμη φορά αντιμέτωπη με μια έντονη πολιτική αναταραχή, που ελλοχεύει κινδύνους για την οικονομική της ανάκαμψη και την πιθανή της οικονομική ανάπτυξη στο μέλλον.

Από το 1999 η Τουρκία βρίσκεται στη δίνη μιας οικονομικής κρίσης, που κορυφώθηκε με τη ραγδαία πτώση του Χρηματιστηρίου της Κωνσταντινούπολης το φθινόπωρο του 1999 και τη δραματική επιδείνωση του βιοτικού επιπέδου της μικρομεσαίας κοινωνικής τάξης. Δεν είναι άλλωστε η πρώτη φορά που συμβαίνει αυτό. Μέσα στα τελευταία τριάντα χρόνια οι εμπειρογνώμονες της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου έχουν κληθεί πέντε φορές με ισάριθμα σταθεροποιητικά προγράμματα να αποτρέψουν το ενδεχόμενο της καθολικής χρεωκοπίας της τουρκικής οικονομίας. Τις προηγούμενες τέσσερις φορές (η τελευταία συνέβη το 1994 με τη μεγάλη υποτίμηση της τουρκικής λίρας) οι προσπάθειες σταθεροποίησης και ανασυγκρότησης της οικονομίας απέτυχαν. Το μόνο όφελος των σταθεροποιητικών αυτών επεμβάσεων ήταν η πίστωση χρόνου μέχρι την εμφάνιση της επόμενης κρίσης. Οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης (η εκτίμηση για το 2000 ήταν 7%) διαμορφώνουν μια παραπλανητική εικόνα των επιδόσεων της τουρκικής οικονομίας. Πίσω από την εντυπωσιακή αύξηση του Α.Ε.Π. κρύβεται ένας επιταχυνόμενος πληθωρισμός, που φτάνει μέχρι και 60% ετησίως και ένας ασφυκτικός κρατικός έλεγχος κάθε οικονομικής δραστηριότητας. Η εικόνα της αναδυόμενης οικονομίας με την οποία η Τουρκία προσπαθεί να εισέλθει στην Ενωμένη Ευρώπη δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Η Τουρκία πάντα αποτελούσε το «μεγάλο ασθενή» του δυτικού κόσμου. Τους τελευταίους δύο μήνες του 2001 η «ασθένεια» φαινόταν να υποτροπιάζει. Η χώρα βυθίστηκε στη δίνη ενός καλπάζοντος πληθωρισμού, της ραγδαίας επιδείνωσης του βιοτικού επιπέδου μεγάλου τμήματος του τουρκικού πληθυσμού, της χρεωκοπίας της τάξης των μικροεμπόρων και μικροεπιχειρηματιών, της ανεργίας και της γενικευμένης φτώχειας.

Ο Ο.Ο.Σ.Α. στην ετήσια έκθεση που εξέδωσε το 2001 αναφέρεται στην τουρκική οικονομία υποστηρίζοντας ότι οι κρίσεις του Νοεμβρίου 2000 και του Φεβρουαρίου του 2001 οδήγησαν στην υποτίμηση (depreciation) της τουρκικής λίρας, στην αύξηση του πληθωρισμού, ενώ η ανάκαμψη της τουρκικής οικονομίας αναμένεται να ξεκινήσει μετά από δύο χρόνια, καθώς η αξιοπιστία (credibility) του τραπεζικού τομέα βρίσκεται σε χαμηλά επίπεδα, αλλά και η δυναμική του χρέους (debt dynamics) εγείρει αμφιβολίες για τη βιωσιμότητα (sustainability) της οικονομικής ανάπτυξης (economic growth). Ο βαθμός ανάπτυξης της τουρκικής οικονομίας με βάση τον Ο.Ο.Σ.Α. συναρτάται από τους διεθνείς δωρητές (international donors) και τις δωρεές – παροχές τους προς την τουρκική παραπαιούσα οικονομία και από την πολιτική αποδοχή και στήριξη που θα έχει η εφαρμογή του σταθεροποιητικού οικονομικού προγράμματος.

(O.E.C.D, 2001). Ο Ο.Ο.Σ.Α. θεωρεί πως το σταθεροποιητικό πρόγραμμα που εγκρίθηκε από το Δ.Ν.Τ. το Μάιο του 2001 ενδυναμώνει τον τραπεζικό τομέα μεταφέροντας κόστος και κινδύνους στον κρατικό προϋπολογισμό. Επισημαίνεται ότι απαιτείται περιοριστική δημοσιονομική πολιτική για να σταθεροποιηθεί το δημόσιο χρέος, ενώ οι εισοδηματικές και οι νομισματικές πολιτικές πρέπει να στοχεύουν στον αποπληθωρισμό (disinflation). Επιπρόσθετα τονίζεται ότι ως συνέπεια των προαναφερθέντων μέτρων πολιτικής θα επέλθει βαθιά οικονομική συστολή (economic contraction) και συνάμα αργή οικονομική ανάκαμψη (recovery), ενώ το δημόσιο χρέος θα αποτελέσει το κύριο στοιχείο του εγχώριου κινδύνου (domestic risk).

Η οικονομική κρίση αποτυπώνεται με τον πιο βίαιο τρόπο στη λαϊκή δυσαρέσκεια που εκδηλώνεται με καθημερινές διαδηλώσεις αναγκάζοντας για άλλη μια φορά τους στρατιωτικούς να επέμβουν κηρύσσοντας τον στρατιωτικό νόμο. Η βαθιά οικονομική κρίση προκαλεί βαθύτατη πολιτική κρίση, διότι αποκαλύπτει την αδυναμία του υπαρκτού κεμαλισμού να αντιμετωπίσει και να προσαρμοστεί στις νέες προκλήσεις της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας και του έντονου ανταγωνισμού σηματοδοτώντας την κατάρρευσή του. Με την εμφάνιση του κεμαλικού κράτους στις αρχές της δεύτερης δεκαετίας του 20ου αιώνα το μοντέλο οικονομικής ανάπτυξης που ακολούθησε η Τουρκία βασίστηκε στον κρατικό καπιταλισμό. Στρατός και κράτος δημιούργησαν τη μεσαία τουρκική αστική τάξη. Έλεγχαν την παραγωγή και την απασχόληση (σε ποσοστά μεγαλύτερα του 50%), κατάρρωναν πενταετή οικονομικά προγράμματα κατά το πρότυπο της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, ελάμβαναν μέτρα προστασίας της εσωτερικής αγοράς. Η ιδιωτική πρωτοβουλία ήταν από ανύπαρκτη έως ασθενική. Ο εκδημοκρατισμός της Τουρκίας αποτελεί απαραίτητη εγγύηση για την ένταξη της χώρας στην Ε.Ε., προϋποθέτει όμως την εξυγίανση της οικονομίας, ώστε να καταστεί ανταγωνιστική. Οι αναγκαίες διαρθρωτικές παρεμβάσεις, ωστόσο, καταδικάζουν σε παραίτηση από το μοντέλο του υπαρκτού κεμαλισμού και μετάβαση στην οικονομία της αγοράς (free market economy) προκαλώντας βαθύτατη κοινωνική και πολιτική κρίση. Υπήρχε έντονη αμφιβολία κατά πόσο το Δ.Ν.Τ. και η Παγκόσμια Τράπεζα καθώς και ο διορισθείς υπεργουργός Κεμάλ Ντερβίς, πρώην αντιπρόεδρος της Παγκόσμιας Τράπεζας και ειδικός σε θέματα φτώχειας, θα πετύχαιναν μέσα από ένα φιλελεύθερο πρόγραμμα λιτότητας, εκτεταμένων ιδιωτικοποιήσεων και γενναίων διαρθρωτικών αλλαγών, τη σταθεροποίηση της τουρκικής οικονομίας, γιατί το τουρκικό στρατογραφειοκρατικό κατεστημένο παρά την κρίση του καθεστώτος εξακολουθούσε να διατηρεί αλώβητη την οικονομική και πολιτική ισχύ του. Ωστόσο ο Υπουργός

Χρηματοοικονομικών Σουμέρ Οράλ είχε υποσχεθεί ότι στο τέλος του 2001 θα περιορίζε τον πληθωρισμό σε μονοψήφιο ποσοστό. Οι υποσχέσεις του αποδείχθηκαν φρούδες ελπίδες, όπως είχε σωστά προβλέψει το έγκριτο, διεθνές περιοδικό «Economist» (2001), καθώς αποκαλύφθηκαν οξύτατα προβλήματα στον τραπεζικό τομέα και η δημόσια εμπιστοσύνη στα κυβερνητικά σχέδια κλονίστηκε ανεπανόρθωτα, παρ' όλη την οικονομική βοήθεια που προσέφερε στην Τουρκία η Παγκόσμια Τράπεζα με τη μορφή δανείων για την αναδιάρθρωση των τραπεζικών ιδρυμάτων. (The Economist Publications, 2001)

4.4 2003-2012: Τα μέτρα Ενίσχυσης της Οικονομίας Η ανάπτυξη της Επιχειρηματικότητας, της Καινοτομίας και της Ανταγωνιστικότητας.

Κρίνεται αναγκαίο πλέον το άνοιγμα της τουρκικής οικονομίας, αν και αυτή η προσπάθεια παραπαίει μεταξύ των ισχυρών επιχειρηματικών συμφερόντων από τη μία πλευρά και του στρατοκρατικού κατεστημένου από την άλλη. Το πολιτικό στρατιωτικό κατεστημένο και όσοι το συντηρούν και το διαιώνίζουν αποφεύγει συστηματικά και αντιστρατεύεται πλήρως στην αλλαγή του πολιτικοοικονομικού σκηνικού της Τουρκίας, καθώς θεωρεί ότι με αυτόν τον τρόπο θίγονται καίρια, ζωτικά του συμφέροντα. Αυτό γίνεται αντιληπτό με τον πλέον φανερό τρόπο από τα όσα διαδραματίστηκαν μετά το πέρας της Συνόδου της Κοπεγχάγης (Δεκέμβριος, 2002). Ειδικότερα υπήρξε σφοδρή σύγκρουση μεταξύ των μεταρρυθμιστών, που εκφράζονται από τη νέα κυβέρνηση της Τουρκίας, και του στρατιωτικού κατεστημένου, το οποίο εκφράζεται από τους πανίσχυρους στρατηγούς, τη γραφειοκρατία, το «βαθύ κράτος» και τους διάφορους ιδεολόγους κεμαλικούς, που δηλώνουν πιστή υποταγή στα πιστεύω και στα ιδεώδη τα οποία εισήγαγε ο Κεμάλ Ατατούρκ στην Τουρκία, ο ιδρυτής του σημερινού τουρκικού κράτους και ο θεμελιωτής της σύγχρονης τουρκικής δημοκρατίας, όπως έχει επικρατήσει να θεωρείται από τον πολιτικό και οικονομικό κόσμο της Τουρκίας.

Για να αποτελέσει η φιλελευθεροποίηση της τουρκικής οικονομικής δραστηριότητας παράγοντα προόδου και ανάπτυξης, απαιτείται αένας συντονισμός των εγχώριων βιομηχανικών στρατηγικών, των τεχνολογικών πολιτικών και των μηχανισμών παροχής κινήτρων με των αντίστοιχων ξένων. Με αυτόν τον τρόπο μόνο είναι εφικτό για την Τουρκία να αποβεί καταλυτική η συμβολή της στη σύγχρονη, παγκοσμιοποιημένη οικονομία (globalized economy). (Akbar S., 1999). Εξάλλου, ακόμη και αν η

παγκοσμιοποίηση θέτει σημαντικούς περιορισμούς (constraints) στις εθνικές κυβερνήσεις καθώς και στις επιλογές τους, ωστόσο συνιστά το εθνικό πλαίσιο χάραξης πολιτικής που διαμορφώνει και θα συνεχίσει να διαμορφώνει τις προοπτικές της ανάπτυξης οποιουδήποτε κράτους και ιδιαίτερα των αναπτυσσόμενων κρατών.

Οι προτεραιότητες που τέθηκαν για την ανάκαμψη της τουρκικής οικονομίας κατανέμονται σε δύο κατηγορίες:

A. Στις βραχυπρόθεσμες προτεραιότητες και

B. Στις μεσοπρόθεσμες προτεραιότητες.

Τα θέματα προτεραιότητας της πρώτης κατηγορίας είναι αυτά που η Τουρκία επρόκειτο να ρυθμίσει ή να προωθήσει εντός του 2001 για την άμεση καταπολέμηση της κρίσης. Η ρύθμιση των θεμάτων προτεραιότητας της δεύτερης κατηγορίας αναμενόταν να διαρκέσει πάνω από ένα έτος, αν και έπρεπε να αντιμετωπιστεί από το 2001.

Οι τομείς προτεραιότητας ήταν οι εξής:

- Οικονομική μεταρρύθμιση
- Ενίσχυση των θεσμικών και διοικητικών ικανοτήτων
- Εσωτερική αγορά
- Δικαιοσύνη και εσωτερικές υποθέσεις
- Περιβάλλον
- Επιχειρηματικότητα
- Έρευνα και Ανάπτυξη και καινοτομία
- Άμεσες Ξένες Επενδύσεις
- Ενέργεια
- Πολιτικά κριτήρια
- Οικονομική πολιτική
- Γεωργία και Αλιεία
- Μεταφορές
- Απασχόληση και κοινωνικές υποθέσεις
- Περιφερειακή πολιτική και συνοχή

Η παρούσα μελέτη περίπτωσης θα ασχοληθεί περισσότερο με τις μεταρρυθμίσεις που προχώρησε η τουρκική κυβέρνηση όσον αφορά την επιχειρηματικότητα, την έρευνα-

ανάπτυξη και καινοτομία, καθώς και την ανταγωνιστικότητα-εξωστρέφεια και Άμεσες και Ξένες Επενδύσεις.

Οι μεσοπρόθεσμες προτεραιότητες είχαν ως εξής: (Εκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Τουρκία, 2005).

- Ολοκλήρωση της διαδικασίας ιδιωτικοποίησης.
- Ολοκλήρωση της μεταρρύθμισης του γεωργικού και χρηματοοικονομικού τομέα.
- Εγγύηση της βιωσιμότητας (viability) των συστημάτων συνταξιοδότησης και κοινωνικής ασφάλισης.
- Βελτίωση του γενικού επιπέδου της παιδείας και της υγείας, με ιδιαίτερη προσοχή στους νέους και τις μειονεκτούσες περιοχές.

Μια από τις πρώτες μεταρρυθμίσεις που η τουρκική κυβέρνηση προώθησε αμέσως ήταν η σταδιακή κατάργηση των δασμών. Πρέπει να σημειωθεί ότι τα προϊόντα σιδήρου και χάλυβα, τα γεωργικά και τα φαρμακευτικά προϊόντα αποτέλεσαν εξαίρεση. Για τα αγροτικά προϊόντα θεωρήθηκε αναγκαία μία περίοδος δεκαετίας, ώστε να επιτευχθούν οι συνθήκες ελεύθερης διακίνησης.

Τα βιομηχανοποιημένα γεωργικά προϊόντα αναλύονται σε δύο συνιστώσες. Η μία αφορά στο καθεαυτό γεωργικό τμήμα (agricultural component) -και το άλλο στο βιομηχανικό (industrial component). Οι δασμοί για το βιομηχανικό τμήμα από χώρες της Ε.Ε. καταργήθηκαν επίσης. Συνεχίζεται όμως να είναι υψηλή η προστασία του αγροτικού τμήματος.

Τα προϊόντα άνθρακα και χάλυβα εισάγονται στην Τουρκία πλέον ελεύθερα από τις χώρες της Ε.Ε. και αντίστροφα. Η Τουρκία είχε την υποχρέωση να εναρμονιστεί με το προτιμησιακό καθεστώς της Ε.Ε. προς τις τρίτες χώρες μέχρι το 2001. Η Τουρκία υπέγραφε συμφωνίες ελεύθερου εμπορίου (free trade agreements) με χώρες της Κεντροανατολικής Ευρώπης, της Β. Αφρικής και της Μέσης Ανατολής. Με την Τελωνειακή Ένωση, οι αυτοπεριορισμοί εξαγωγών των κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων έπαψαν να ισχύουν και η Τουρκία μπορεί να εξάγει προς την Ε.Ε. απεριόριστες ποσότητες κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων.

Η κατάργηση της δασμολογικής προστασίας (tariff protection) οδήγησε στην αναδιάρθρωση ορισμένων τομέων της τουρκικής βιομηχανίας. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα της αυτοκινητοβιομηχανίας, όπου οι τουρκικές επιχειρήσεις ενσωματώθηκαν περισσότερο στον παγκόσμιο παραγωγικό ιστό.

Το πιο αξιοθαύμαστο όμως είναι το γεγονός ότι η κατήργηση των δασμών έθεσε τις βάσεις για την προετοιμασία της Τουρκίας για τους κινδύνους και τις αντιξοότητες του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης καθιστώντας την πιο ισχυρή σε νομοθετικό και πολιτικό επίπεδο. Νέες ρυθμιστικές κρατικές αρχές δημιουργήθηκαν για να ελέγχουν τις κρατικές επιδοτήσεις και συνδρομές, και έτσι η εναρμόνιση της τουρκικής νομοθεσίας επισπεύδεται τα τελευταία έτη, ακολουθώντας τις συστάσεις των νομοθετικών και εκτελεστικών οργάνων της Ε.Ε. (Ulgen, 2007)

Η παγκοσμιοποίηση της διεθνούς οικονομίας της Τουρκίας προωθείται σημαντικά μέσω των διεθνών επενδύσεων και κυρίως των άμεσων ξένων επενδύσεων. Με την πάροδο του χρόνου και κυρίως κατά τη δεκαετία του 2000 υιοθετήθηκε ένα φιλελεύθερο και ευέλικτο σχήμα για τις άμεσες ξένες επενδύσεις (Foreign Direct Investments, F.D.I.), με τη δημιουργία ενός εποικοδομητικού κλίματος για τις επενδύσεις στην Τουρκία. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις γίνονται κυρίως στην Τουρκία από την Αγγλία, τη Γερμανία, τις Η.Π.Α., τη Γαλλία και τον Καναδά και η γεωγραφική κατανομή (geographical distribution) των αποθεμάτων των άμεσων ξένων επενδύσεων εστιάζεται πρωτίστως στην Κωνσταντινούπολη και στο Κοτζαέλι και τα γεωγραφικά διευρυμένα της προάστια, στην Άγκυρα αλλά και στις υπόλοιπες αστικές μεγαλουπόλεις, όπως π.χ. Σμύρνη, Προύσα, Άδανα, Αντάλεια.

Ο Νόμος 6224 και οι Συνθήκες για την Αμοιβαία Προστασία και την Προώθηση των Επενδύσεων εγγυώνται την ίση μεταχείριση των ντόπιων και αλλοδαπών επενδυτών. Τα επενδυτικά κίνητρα οριοθετήθηκαν με το διάταγμα της 18ης Ιανουαρίου του 2001 και διαμορφώνονται ανάλογα με την τοποθεσία, την κλίμακα και τον κλάδο της εκάστοτε επένδυσης. (Igeme M., 2009).

Οι κορυφαίοι τομείς των Α.Ξ.Ε. στην Τουρκία στον κλάδο της μεταποίησης – βιομηχανίας, που αντιπροσωπεύει το 35-40% του αποθέματος Α.Ξ.Ε., είναι οι εξής: αυτοκινητοβιομηχανία, μεταφορικός εξοπλισμός, τρόφιμα, ποτά, καπνοβιομηχανία, χημικά και πετρελαϊκά προϊόντα, ηλεκτρικά και ηλεκτρονικά μηχανήματα. Στις υπηρεσίες, οι οποίες εκπροσωπούν το 50-55% των Α.Ξ.Ε., οι σπουδαιότεροι κλάδοι

είναι: τραπεζικός, τουριστικός, τηλεπικοινωνίες και εμπόριο λιανικής και χονδρικής σε καταστήματα με τη μορφή «αλυσίδας» ή με παραχώρηση δικαιώματος (franchise). Δύο παράγοντες που έλαβε υπόψη της η τουρκική κυβέρνηση προκειμένου να επηρεάσουν θετικά τη ροή των άμεσων ξένων επενδύσεων μελλοντικά ήταν :

A. Η πορεία της τελωνειακής ένωσης με την Ε.Ε. και ίσως η προσχώρηση τελικά της Τουρκίας στους κόλπους της Ε.Ε. και

B. Οι ιδιωτικοποιήσεις (privatizations).

Το 2001 οι εγκρίσεις για άμεσες ξένες επενδύσεις άγγιξαν τα 2.7 δισεκατομμύρια δολάρια, ενώ οι πραγματικές εισροές τα 3 δισεκατομμύρια δολάρια. Οι κύριοι ξένοι επενδυτές είναι η Γαλλία, η Ολλανδία, η Γερμανία, οι Η.Π.Α., η Μεγάλη Βρετανία, η Ελβετία, η Ιταλία και η Ιαπωνία, με βάση το Κέντρο Προώθησης Εξαγωγών της Τουρκίας (Igeme). Οι χώρες μέλη της Ε.Ε. αντιπροσωπεύουν το 68% του συνολικού αποθέματος ξένων επενδύσεων. Οι χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. αναλογούν στο 87% και το υπόλοιπο 13% κατανέμεται ως εξής: 2% από τα ισλαμικά κράτη, 1% από τις ανατολικές ευρωπαϊκές χώρες και 10% από τις λοιπές χώρες. Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία τα επενδυτικά κίνητρα αφορούν σε έκπτωση από τους τελωνειακούς δασμούς και από τη φορολογία κεφαλαίων, επίδομα επένδυσης (investment allowance), έκπτωση από το Φ.Π.Α. (V.A.T.) για τα εισαγόμενα και εγχωρίως αγοραζόμενα μηχανήματα και παντός τύπου εξοπλισμό και γενικά εκπτώσεις από διάφορους φόρους, πληρωμές κτλ. Οι πρώτες ύλες και τα ενδιάμεσα αγαθά δεν εισάγονται.

Ο Νόμος 4325 παρέχει ελεύθερη κατανομή της γης για τις επενδύσεις που γίνονται σε περιοχές προτεραιότητας. Για να καρπωθεί ο ενδιαφερόμενος επιχειρηματίας τα προσφερόμενα επενδυτικά κίνητρα από τη νομοθεσία, πρέπει να στοχεύει σε ελάχιστο ποσό πάγιας επένδυσης 600 δισεκατομμύρια τουρκικές λίρες για τις αναπτυγμένες περιοχές, 400 δισεκατομμύρια λίρες Τουρκίας για τις κανονικές περιοχές και 200 δισεκατομμύρια τουρκικές λίρες για τις περιοχές προτεραιότητας.

Τα πρωταρχικά σημεία της νομοθεσίας για τις ξένες επενδύσεις και την ανάπτυξη και ανάκαμψη των επιχειρήσεων συνοψίζονται στα εξής:

- Αρχή της Εθνικής Μεταχείρισης (National Treatment Principle).
- Πεδίο δραστηριότητας.
- Είδος κεφαλαίου:

Τα κεφάλαια που εισέρχονται στην Τουρκία μπορούν να είναι ρευστό (cash) σε μορφή μετατρέψιμου ξένου νομίσματος, το οποίο αποτελεί αντικείμενο αγοραπωλησίας της Κεντρικής Τράπεζας της Τουρκίας. Δεύτερον, επιτρέπεται να εισαχθούν μηχανήματα, εξοπλισμός, εργαλεία και παρεμφερή αγαθά που εγκρίνονται από το U.V. (Undersecretariat of Treasury) και τη Γενική Διεύθυνση των Ξένων Επενδύσεων (G.D.F.I.). Τρίτον, γίνονται δεκτά αλλοδαπά στοιχεία ενεργητικού (assets) και εισπρακτέα χρεόγραφα (receivables) που εγκρίνονται από τη Γενική Διεύθυνση των Ξένων Επενδύσεων. Τέταρτον, τα πνευματικά δικαιώματα (intellectual property) π.χ. δικαιώματα ευρεσιτεχνίας (patent rights) και λογότυπα (trade marks) τα οποία εγκρίνονται από το G.D.F.I.

- Ελάχιστες κεφαλαιακές απαιτήσεις:

Για τα φυσικά και νομικά πρόσωπα που κατοικούν μόνιμα στο εξωτερικό απαιτείται να επενδύσουν τουλάχιστον το ποσό των 50000 δολαρίων για την ίδρυση ανωνύμων εταιρειών, για να συμμετάσχουν σε ήδη υπάρχουσες εταιρείες, ή για να λειτουργήσουν υποκαταστήματα. Αν οι ενδιαφερόμενοι επενδυτές είναι περισσότεροι από ένας, τότε τα ποσά συμμετοχής τους στην προγραμματιζόμενη επένδυσή τους καθορίζονται ελεύθερα.

- Αναλογίες συμμετοχής.
- Είδος εταιρειών.
- Συμμετοχές.
- Επενδύσεις χαρτοφυλακίου (Portfolio Investments).
- Συμφωνίες άδειας, τεχνογνωσίας, τεχνικής βοήθειας, διοίκησης και δικαιόχρησης (Franchising).
- Αυξήσεις κεφαλαίου (Capital Increases). Μεταφορά κερδών, μερίσματα και κεφάλαια (Transfer of Profits, Dividends and Capital Shares). (Export Promotion Center of Turkey, 2009)

Η τουρκική λοιπόν νομοθεσία που διέπει τις ξένες επενδύσεις στο σύνολό της χαρακτηρίζεται ως φιλικότατη προς τους ξένους επιχειρηματίες και δυνητικούς επενδυτές. Όλα τα πεδία δραστηριότητας προσφέρονται για επιχειρηματικές ενέργειες τόσο για τις τουρκικές όσο και για τις ξένων συμφερόντων εταιρείες. Οι ελεύθερες ζώνες της Τουρκίας (περαιτέρω αναφορά σε αυτές ξεφεύγει από τη θεματική της εργασίας) διασφαλίζουν ελκυστικά κίνητρα, όπως π.χ. 100% επαναπατρισμό του

επενδυμένου κεφαλαίου, 100% ξένη επιχειρηματική ιδιοκτησία και δεν υφίσταται διάκριση μεταξύ τουρκικών και αλλοδαπών εταιρειών αναφορικά με τα πλεονεκτήματα που τους παρέχονται στις ελεύθερες ζώνες της Τουρκίας (Turkish Free Zones).

Ένα γενικότερου ενδιαφέροντος και σαφώς μεγαλύτερης έκτασης επενδυτικό πρόγραμμα αποτελεί το Πρόγραμμα της Νοτιοανατολικής Ανατολίας (G.A.P.) που σχεδιάστηκε το 1996 αλλά άρχισε να πραγματοποιείται μετά την κρίση, το 2002. Οι στόχοι του προγράμματος αφορούσαν: α) την ανάπτυξη όλων των πόρων νερού και γης, ώστε να επιτευχθεί επιταχυνόμενη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη, β) την εξομάλυνση της ανομοιότητας μεταξύ της συγκεκριμένης περιοχής και των υπολοίπων αυξάνοντας την παραγωγή και βελτιώνοντας την κοινωνική πρόνοια που παρέχεται σε εργαζόμενους, μισθωτούς και συνταξιούχους, γ) την αύξηση της παραγωγικότητας και της εργασίας, ώστε να μειωθεί η ανεργία που έπληττε βαρύτερα τους νέους ηλικίας 20 έως 30 ετών, δ) την εξυπηρέτηση των αυξημένων για υποδομή αναγκών λόγω της πληθυσμιακής έκρηξης και της έντονης αστικοποίησης που παρατηρείται, ε) την οργάνωση της οικονομικής και φυσικής υποδομής στις αγροτικές περιοχές, στ) την ανάπτυξη προς ορισμένες κατευθύνσεις και στη συνεισφορά στους εθνικούς στόχους της συγκρατημένης οικονομικής ανάπτυξης και της προώθησης των εξαγωγών μέσω της αποτελεσματικής χρησιμοποίησης των παραγωγικών πόρων που διαθέτει η περιοχή.

Στα πλαίσια αυτού του προγράμματος θα κατασκευάζονταν 22 φράγματα, μεταξύ των οποίων και το φράγμα του Ατατούρκ,(60 μεγαλύτερο σε όγκο παγκοσμίως), 19 υδροηλεκτρικοί σταθμοί, θα υδροδοτηθούν 1.7 εκατομμύρια εκτάρια γης και θα παραχθούν 27 δισεκατομμύρια KWH υδροηλεκτρικής ενέργειας, κυρίως από την αξιοποίηση των υδάτινων πόρων που διαθέτουν οι ποταμοί Τίγρης και Ευφράτης, οι οποίοι αποτελούν άμεσα ή έμμεσα εκμεταλλεύσιμες φυσικές πηγές πλούτου για τα συνορεύοντα με αυτούς κράτη. Σε βάθος χρόνου μιας δεκαετίας θα δημιουργηθούν 3.8 εκατομμύρια νέες θέσεις απασχόλησης, θα διπλασιαστεί η υδροηλεκτρική παραγωγή της Τουρκίας, θα υπερδιπλασιαστεί το κατά κεφαλήν εισόδημα των κατοίκων της Νοτιοανατολικής Τουρκίας και θα τετραπλασιαστεί το Α.Ε.Π. της εν λόγω περιοχής. (Export Promotion Center of Turkey, 2009)

Στην πραγματοποίηση αυτών των επίπονων και πολυδάπανων έργων υποδομής συνέβαλαν και ξένα κεφάλαια που εισέρευσαν στην Τουρκία. Για παράδειγμα το 180 MW φράγμα του Karkamış ολοκληρώθηκε με Αυστριακή χρηματοδότηση. Ένα

καινούριο αεροδρόμιο με τη μεγαλύτερη ικανότητα μεταφορικού φορτίου από τα υπόλοιπα αεροδρόμια θα κατασκευαζόταν στην Σανλιούρφα (ολοκληρώθηκε το 2007) ενώ ένας αυτοκινητόδρομος με έξι λωρίδες κυκλοφορίας θα κατασκευαζόταν για να συνδέσει την Τουρκία με τη Συρία και το Ιράκ (μεγάλο τμήμα του έχει ήδη κατασκευαστεί). Τέλος στη νοτιοανατολική Τουρκία προγραμματίστηκε η δημιουργία 6 βιομηχανικών περιοχών, ενώ υπάρχουν ήδη 2 ελεύθερες εμπορικές ζώνες (free trade zones). Η συμμετοχή πολυεθνικών εταιρειών όπως π.χ. είναι η Siemens κ.ά. κρίνεται ουσιαστική για την επιτυχή ολοκλήρωση του τιτάνιου αυτού επενδυτικού προγράμματος στην Τουρκία, το οποίο θα μεταμορφώσει την Τουρκία σε «τίγρη της Ευρασίας» και τη Νοτιοανατολική Τουρκία ειδικότερα σε πόλο έλξης ξένων επενδύσεων σε μια περιοχή που διαθέτει προηγμένες υλικοτεχνικές και τεχνολογικές υποδομές, συμβατές με τα διεθνή πρότυπα και προδιαγραφές.

Ένα σημείο που πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα είναι και αυτό των επενδύσεων οι οποίες πραγματοποιούνται με τη μέθοδο B.O.T. (build – operate – transfer), δηλαδή με τη μέθοδο «χτίζω – λειτουργώ – μεταφέρω». (Finnerty J, 1996). Η μέθοδος αυτή έχει ευρεία αποδοχή στις αναδυόμενες αγορές (emerging markets). Σκοπός της η πραγμάτωση επενδύσεων κολοσσιαίας αξίας, οι οποίες απαιτούν άριστο σχεδιασμό (planning), ακριβείς και ενδεδειγμένες μελέτες πριν από την έναρξη των διαδικασιών για την εργολαβία και την ανάθεση του έργου σε μεμονωμένες εταιρείες ή συνθήστερα σε κοινοπρακτικά σχήματα (consortiums), επίγνωση των νομοθετικών διατάξεων και ρυθμίσεων που αφορούν στα μεγάλα έργα, άρτια οργάνωση και τεχνοκρατικά κριτήρια στη διοίκηση του έργου (management), ορθολογιστικές τεχνικές μεθόδους αποτίμησης της αξίας της συνολικής επένδυσης, εξεύρεση πηγών που θα χρηματοδοτήσουν το έργο (fund raising), ανάληψη μεγάλου επενδυτικού κινδύνου (investment risk), λεπτομερή καθορισμό αρμοδιοτήτων μεταξύ των συμμετεχόντων στην υλοποίηση του προγράμματος κτλ. Οι προδιαγραφές που τηρούνται στην Τουρκία για την ολοκλήρωση έργων με τη χρήση της μεθόδου B.O.T. κρίνονται ως πολύ αυστηρές και ευθυγραμμίζονται με τα διεθνή πρότυπα (international standards), όπως οριοθετούνται από τις διεθνείς συνθήκες και συμβάσεις (international treaties and conventions).

Σημαντικά έργα υποδομής (infrastructure projects), όπως σταθμοί ενέργειας, γέφυρες (π.χ. οι δύο γέφυρες του Βοσπόρου), δρόμοι και ειδικά εθνικοί οδοί, υδροηλεκτρικά φράγματα (π.χ. το Φράγμα του Ατατούρκ και το αξίας 1.5 δισεκατομμύρια δολάρια φράγμα του Μπιρετσίκ, το οποίο περάτωσε μια ευρωπαϊκή κοινοπραξία, αεροδρόμια,

λιμάνια, τηλεπικοινωνιακές εγκαταστάσεις γίνονται με την εφαρμογή τη μεθόδου B.O.T., η οποία αποφέρει διόλου ευκαταφρόνητα κέρδη στους επενδυτές, που με τα ίδια κεφάλαιά τους (equity capital) συνδράμουν στην περάτωση του εκάστοτε έργου (project) και φυσικά στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής, του βιοτικού επιπέδου των Τούρκων πολιτών αλλά και στην επιτάχυνση της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Οι ανάδοχες εταιρείες (project companies) αναλαμβάνουν σε πρώτη φάση να κατασκευάσουν το έργο υποδομής (build), κατόπιν, μετά την πάροδο 20 ή 30 ετών και, αφού στο διάστημα αυτό καρπώνονται τα συνολικά έσοδα από τη λειτουργία του (operate), τελικά σε μια τρίτη φάση αποδίδουν – μεταφέρουν το νομικό τίτλο (legal title) του εκάστοτε έργου στην τουρκική κυβέρνηση (transfer).

4.5 Οι μικρομεσαίες επιχειρήσεις της Τουρκίας και οι πολιτικές στήριξης τους

Οι Μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (ΜμΕ) αποτελούν ένα σημαντικό μέρος της τουρκικής οικονομίας, που αντιπροσωπεύουν ένα μεγάλο ποσοστό των επιχειρήσεων και τη συνολικής απασχόλησης της χώρας.

Επειδή τα στατιστικά στοιχεία σχετικά με την Τουρκία στον τομέα των ΜμΕ είναι σχετικά λίγα και αποσπασματικά, είναι δύσκολο να αναλυθούν οι τάσεις πάροδο του χρόνου. Ωστόσο, ορισμένα από τα δεδομένα παρέχουν ένα στιγμιότυπο της σχετικής θέσης τους στο σύνολο της οικονομίας. Ο τομέας των ΜμΕ, συμπεριλαμβανομένων των υπηρεσιών, αντιπροσώπευαν το 2000: 99,8% του συνολικού αριθμού των επιχειρήσεων, 76,7% της συνολικής απασχόλησης και το 38% των επενδύσεων κεφαλαίου.

Όπως αναφέρθηκε ήδη η Τουρκία μετά την κρίση του 2001 ξεκίνησε μια διαδικασία ολοκλήρωσης των μεταρρυθμίσεων προσανατολισμένων προς την Ευρώπη. Η διαδικασία είχε ξεκινήσει ήδη τη δεκαετία του 1990 και ενισχύθηκε από το γενικό άνοιγμα της τουρκικής οικονομίας στη δεκαετία του 2000. Την ίδια στιγμή η τουρκική κυβέρνηση ανέπτυξε μια ειδική πολιτική για τις ΜμΕ και δημιούργησε το SEGEM (Κέντρο Ανάπτυξης Βιομηχανικής Εκπαίδευσης) και KUSGET (Οργανισμός Ανάπτυξης της μικρής Βιομηχανίας), τα οποία, στη συνέχεια, ενώθηκαν κάτω από την ομπρέλα του KOSGEB (Οργανισμός Ανάπτυξης της Βιομηχανίας των Μικρών και

Μεσαίων Επιχειρήσεων), ως ένα σημαντικό μέσο για την εκτέλεση των πολιτικών αυτών.

Ένα πολύ σημαντικό βήμα ήταν η δημιουργία της τελωνειακής ένωσης με την Ευρωπαϊκή Ένωση το 1996, η οποία αύξησε σημαντικά την επιρροή του διεθνούς ανταγωνισμού στην τουρκική βιομηχανία, ιδίως τις ΜΜΕ. Το πρώτο ολοκληρωμένο σχέδιο δράσης για τις ΜμΕ εισήχθη το 2002, αλλά δεν υλοποιήθηκε λόγω έλλειψης χρηματοδότησης. Μετά την αποδοχή της Τουρκίας για την αίτηση της για ένταξη στην Ευρωπαϊκή τελωνιακή Ένωση, η πολιτική της στήριξης των ΜΜΕ ήταν συντονισμένη με εκείνη της ΕΕ, προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι οι Τούρκοι ΜμΕ, μεταξύ άλλων διατηρούν τον ανταγωνισμό με τους ομολόγους τους στην ΕΕ και σε άλλες υποψήφιες χώρες. Η δημιουργία ενός επιχειρηματικού περιβάλλοντος ευνοϊκού για την επιχειρηματικότητα και την ανάπτυξη καινοτόμων ΜμΕ είναι ψηλά στην ευρωπαϊκή ατζέντα πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως είχε τονιστεί στην ευρωπαϊκή σύνοδο κορυφής της Λισσαβόνας το 2000, ως μέρος μιας ευρύτερης στρατηγικής για την οικονομική ανάπτυξη. Η τουρκική κυβέρνηση υπέγραψε τον Ευρωπαϊκό Χάρτη για τις μικρές επιχειρήσεις το 2002 και συμφώνησε να λάβει συγκεκριμένα μέτρα για την ανάπτυξη πολιτικών και προγραμμάτων για τις ΜμΕ. Η Τουρκία συμμετέχει στο πολυετές πρόγραμμα για τις επιχειρήσεις και την επιχειρηματικότητα,, πρόγραμμα παρόμοιο με το εθνικό πρόγραμμα BEST (απλούστευση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος Taskforce). Σε αυτές τις γραμμές, η τουρκική κυβέρνηση ενέκρινε επίσης το Χάρτη της Μπολόνια , μαζί με άλλες χώρες του ΟΟΣΑ για την προώθηση των διμερών πρωτοβουλιών για την προώθηση της παγκόσμιας ΜμΕ και τις εταιρικές σχέσεις.

Μια σειρά από πολιτικές πρωτοβουλίες στο 8ο Πενταετές Σχέδιο Ανάπτυξης (2001-05) στοχεύει στη βελτίωση της παραγωγικότητας των τουρκικών ΜμΕ και την ενίσχυση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας τους. Με βάση τις βέλτιστες διεθνείς πρακτικές, το σχέδιο αφορά την αναβάθμιση της ποιότητας των προϊόντων και την ενίσχυση της ικανότητας, της καινοτομίας και της τεχνολογίας των μικρών επιχειρήσεων μέσω της συνεργασίας με τα πανεπιστήμια, την εισαγωγή των νέων χρηματοδοτικών μέσων, όπως επιχειρηματικά κεφάλαια, και τις σύγχρονες τεχνικές διαχείρισης. Οι συνεργασίες με ξένες εταιρείες θα πρέπει επίσης να ενθαρρυνθούν για να αναπτύξουν τις ΜμΕ. Μια νέα προσέγγιση για τη βελτίωση και την επέκταση της παροχής υπηρεσιών προς τις ΜμΕ θα είναι η δημιουργία κοινών κέντρων σε τοπικό επίπεδο.

Η επίτευξη αυτών των πρωτοβουλιών απαιτούσε, πρώτα απ' όλα, το θεσμό και την εδραίωση ενός οικονομικού κλίματος, και ενός πλαισίου, που να ευνοεί την μακροπρόθεσμη ανάπτυξη του επιχειρηματικού τομέα, ο οποίος κυριαρχείται από ΜΜΕ. Η αστάθεια του μακροοικονομικού περιβάλλοντος αποτέλεσε μεγάλο εμπόδιο για την πλήρη επιτυχία αυτών των πολιτικών, οι οποίες, εκτός από τη συνολική τους επίδραση στην οικονομία, έχουν άμεσο αντίκτυπο στη δημιουργία, την επιβίωση, την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα των ΜμΕ. Η επιτυχία αυτών των πολιτικών ήταν απαραίτητη για τις ΜμΕ και την μακροπρόθεσμη στρατηγική ανάπτυξης. Η κυβέρνηση και οι τουρκικές αρχές είχαν προσπαθήσει εδώ και πολλά χρόνια να εφαρμόσουν πολιτικές που θα μπορούσαν να βελτιστοποιήσουν τις αγορές αποτελεσματικά με τη διόρθωση των δυσλειτουργιών τους και αυξάνοντας την αποτελεσματικότητα. Είχαν μεγάλη επιτυχία, αλλά χρειάστηκαν πιο έντονες αναλύσεις των ανεπαρκειών της αγοράς και των αιτιών τους. Η ανάλυση αυτή θα έπρεπε να περιλαμβάνει μια επισκόπηση του τρόπου, με υφιστάμενους νόμους και κανονισμούς που παράγουν διαφορετικά αποτελέσματα για τις επιχειρήσεις διαφόρων μεγεθών. Ειδικότερα, δόθηκε περισσότερη προσοχή στα εξής μέτρα πολιτικής:

1. Εξυγίανση των δημόσιων οικονομικών, και ειδικότερα του κρατικού προϋπολογισμού, καθώς και η ορθή διαχείριση του δημόσιου χρέους, ώστε να εκτονωθεί η πίεση στις αγορές.
2. Περαιτέρω μείωση και σταθεροποίηση του πληθωρισμού σε χαμηλά επίπεδα στους στόχους της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σε ικανοποιητικά επίπεδα συμβατά με τη διεθνή ανταγωνιστικότητα.
3. Ενίσχυση των χρηματοπιστωτικού και τραπεζικού τομέα για να επιτρέψει την καλύτερη συλλογή των αποταμιεύσεων και να κατευθύνει τον ιδιωτικό τομέα και τις επενδύσεις στην ανάπτυξη, μέσω των δανείων στις ΜΜΕ που δεν μπορούν να διαθέσουν κεφάλαιο.
4. Ενίσχυση της πολιτικής ανταγωνισμού, ώστε να αποφεύγονται τα μονοπώλια και να ενθαρρύνονται νέοι επιχειρηματίες να εισέλθουν στις αγορές.
5. Ανάπτυξη ενός φορολογικού συστήματος που δεν αποθαρρύνει την ελεύθερη επιχείρηση και που προωθεί την ιδιωτική εγχώρια αποταμίευση, προσελκύει ξένες επενδύσεις, επιτρέπει στις επιχειρήσεις να ενισχύσουν την ταμειακή ροή τους και, ειδικότερα για τις ΜΜΕ, δεν επιβάλλει υπέρογκες επιβαρύνσεις σε περίπτωση εκποίησης.

6. Δημιουργία σύγχρονων δικτύων υποδομής, ιδίως στον χώρο της μεταφοράς, των τηλεπικοινωνιών και της ενέργειας.
7. Συνέχιση της περιφερειακής πολιτικής για τη μείωση των γεωγραφικών ανισοτήτων όσον αφορά τις επιχειρήσεις, για την αποφυγή της εσωτερικής μετανάστευσης προς τις μεγάλες πόλεις.
8. Αύξηση της επένδυσης στο ανθρώπινο δυναμικό και την έρευνα σε όλο το εκπαιδευτικό σύστημα; πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, πανεπιστημιακή και επαγγελματική εκπαίδευση.
9. Βεβαίωση στο γεγονός ότι η αγορά εργασίας λειτουργεί αποτελεσματικά, προκειμένου να διατηρηθεί μια ισορροπία μεταξύ της κοινωνικής προστασίας και της ευελιξίας της απασχόλησης για τις επιχειρήσεις.

Στο σημείο αυτό θα αναπτυχθούν οι πολιτικές που αφορούν την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας των επιχειρήσεων στα αντικείμενα της εκπαίδευσης, καινοτομίας και ανταγωνισμού.

4.5.1 Πολιτικές εκπαίδευσης:

Η αδυναμία του εκπαιδευτικού συστήματος τιμωρεί το σύνολο της οικονομίας και τροφοδοτεί με ένα χαμηλό ποσοστό την εργατική παραγωγικότητα. Οι ΜμΕ που έχουν καλά εκπαιδευμένους υπαλλήλους αποδίδουν ιδιαίτερα.

Η ανάγκη της Τουρκίας να δημιουργήσει θέσεις εργασίας για τις νέες ομάδες των νέων ώθησε την κυβέρνηση να εισαγάγει μια σημαντική μεταρρύθμιση του εκπαιδευτικού συστήματος. Οι κύριοι στόχοι του προγράμματος ήταν να παρατείνει τη διάρκεια της υποχρεωτικής εκπαίδευσης 5 με 8 χρόνια και να αυξήσει τα ποσοστά εγγραφής έως 100% στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση, 75% στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση και 37% στον τομέα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης από το 2005. Το πρόγραμμα περιλάμβανε επίσης την εισαγωγή ενός συστήματος δωρεάν μεταφοράς μαθητών σε αγροτικές και αραιοκατοικημένες περιοχές, καθώς και δωρεάν βιβλίων και επιδοτήσεων γευμάτων για τα παιδιά από τις φτωχότερες οικογένειες. Η εφαρμογή του απαιτούσε μια σημαντική δημοσιονομική προσπάθεια, με δαπάνες του προϋπολογισμού για την εκπαίδευση γύρω στο 4% του ΑΕΠ.

4.5.2 Πολιτικές για την καινοτομία:

Η Τουρκία ξεκίνησε για πρώτη φορά τη δημιουργία του Επιστημονικού και Τεχνικού Ερευνητικού Συμβουλίου της Τουρκίας (TUBITAK), σκοπός του οποίου ήταν η προετοιμασία και ο συντονισμός της εφαρμογής των πολιτικών της επιστήμης και της τεχνολογίας στην Τουρκία. Οι πολιτικές καινοτομίας αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, αλλά με πολλούς οικονομικούς περιορισμούς. Ήταν το 2002 όταν η κυβέρνηση έδωσε μεγάλη έμφαση στην ανάγκη να αυξηθούν οι δαπάνες για Έρευνα και Ανάπτυξη και να θέσει προτεραιότητες. Την ίδια χρονιά δημιουργήθηκε το Ανώτατο Συμβούλιο για την Επιστήμη και την Τεχνολογία (BTYK), υπό την προεδρία του Πρωθυπουργού. Οι κύριες κατευθύνσεις των πολιτικών για την επιστήμη και την τεχνολογία ορίστηκαν σε μια σειρά από σχέδια που έχουν συνταχθεί στη δεκαετία του 2000, τα οποία οδήγησαν, μεταξύ άλλων, στην εισαγωγή του εθνικού συστήματος καινοτομίας και στην εφαρμογή των πόρων και των θεσμικών οργάνων που απαιτούνται για την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων στον τομέα της επιστήμης και τεχνολογικής έρευνας. Το 2003, το BTYK έδωσε έμφαση στα συστήματα καινοτομίας, τη διάδοσή τους και την παροχή υποστήριξης για τις δραστηριότητες καινοτομίας των ΜΜΕ.

Σε συνδυασμό με την προετοιμασία του 8ου Πενταετούς Σχεδίου Ανάπτυξης (2002-05), η επιτροπή εξειδικευμένης επιστήμης και τεχνολογίας διατύπωσε ένα σημαντικό πρόγραμμα για την εφαρμογή των πολιτικών για την καινοτομία κατά την περίοδο 2003-23, το έργο Vision 2023. Το πρόγραμμα επιδίωκε να στρατολογήσει ένα ευρύ φάσμα ιδιωτικών και δημόσιων οργανισμών, των πανεπιστημίων και των μη κυβερνητικών οργανώσεων στη διεθνή ομάδα του. Τέσσερα μείζονα θέματα θα αποτελέσουν αντικείμενο ειδικών έργων: το Εθνικό Πρόγραμμα Τεχνολογικής Διερεύνησης, το Τεχνολογικό Πρόγραμμα Δυνατοτήτων, Το πρόγραμμα έρευνας του αποθέματος των έργων και η Εθνική Επιτροπή E & A στα έργα υποδομής.

Τα ευρήματα αυτών των τεσσάρων υπο-έργων θα χρησιμοποιηθούν για να πλαισιώσουν στην Τουρκία την νέα επιστημονική και τεχνολογική πολιτική.

4.5.3 Πολιτικές για την Ανταγωνιστικότητα:

Η επιθυμία να περιοριστεί η κατάσταση της δυσμενούς οικονομίας, ιδιαίτερα σε σχέση με την ιδιωτικοποίηση, και τη σφυρηλάτηση των δεσμών με την Ευρωπαϊκή Ένωση, οδήγησαν την τουρκική κυβέρνηση να εφαρμόσει πολιτικές για την προώθηση του ανταγωνισμού. Ο νόμος περί Προστασίας του Ανταγωνισμού, ο οποίος είναι εμπνευσμένος από τις διατάξεις της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ολοκληρώθηκε το 2002. Η αρχή ανταγωνισμού, που δημιουργήθηκε το 1997, διαδραματίζει έναν πολύ σημαντικό ρόλο στη διασφάλιση και την προώθηση ανοικτού, ανταγωνιστικού χαρακτήρα των αγορών. Επίσης, εμπλέκεται στη διαδικασία των ιδιωτικοποιήσεων, ιδίως όσον αφορά τη ρύθμιση των βιομηχανιών δικτύου.

Επειδή οι ΜΜΕ είναι πάρα πολλές και διασκορπισμένες σε όλη τη χώρα, δεν επηρεάζονται άμεσα από το νόμο περί ανταγωνισμού. Ωστόσο, είναι υψίστης σημασίας για τη βιωσιμότητα των ΜΜΕ και για την προστασία έναντι μονοπωλιακών τάσεων να διασφαλιστεί ένα υψηλό επίπεδο του ανταγωνισμού σε όλες τις αγορές. Η εφαρμογή των πολιτικών ανταγωνισμού ως εκ τούτου έχει θετικό αντίκτυπο για τις ΜμΕ, καθώς και για την οικονομία στο σύνολό της, με την εξασφάλιση ότι η αγορά λειτουργεί πιο αποτελεσματικά.

4.5.4 Ειδικές Πολιτικές για τις Μικρομεσαίες Επιχειρήσεις

Ένας μεγάλος αριθμός των δημοσίων φορέων που εμπλέκονται στη χάραξη και την εφαρμογή ειδικά για τις πολιτικές για τις ΜΜΕ:

- Η Γενική Γραμματεία Οργανισμών Κρατικού Σχεδιασμού (SPO) διατυπώνει μακροπρόθεσμα προγράμματα ανάπτυξης, καθώς και των ετήσιων προγραμμάτων που περιλαμβάνουν πολιτικές για τις ΜΜΕ. Εκτελεί μια συντονιστική λειτουργία μεταξύ των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων για την εφαρμογή αυτών των πολιτικών όσο το δυνατόν αποτελεσματικότερα.
- Το Υπουργείο Βιομηχανίας και Εμπορίου είναι η κύρια αρχή για τον καθορισμό των πολιτικών για τις ΜΜΕ και εφαρμόζει την πολιτική μέσω του συνδεδεμένου σώμα του, KOSGEB, ο ρόλος του οποίου είναι να εφαρμόσει πολιτικές για τις ΜμΕ με στόχο την ενίσχυση της ανάπτυξης τους στην Τουρκία, καθώς και να πραγματοποιήσει τα

αναγκαία προγράμματα στήριξης για τις ακόλουθες λειτουργίες: την ανάπτυξη των ΜΜΕ, των τεχνολογικών δεξιοτήτων, τη βελτίωση της εκπαίδευσης τους και τα επίπεδα πληροφοριών, την παροχή των κατάλληλων χρηματοδοτικών μηχανισμών και τη βελτίωση της διαχείρισης της υποδομής τους.

- Η Γενική Γραμματεία του Υπουργείου Οικονομικών είναι υπεύθυνη για τις κρατικές ενισχύσεις στις ΜμΕ, ενώ η Γενική Γραμματεία Εξωτερικού Εμπορίου βοηθά να αναπτύσσουν προγράμματα για την προώθηση της δημιουργίας των ΜμΕ.

- Οι επιχειρηματικές οργανώσεις, όπως η Ένωση των Επιμελητηρίων Εμπορίου, Βιομηχανίας, Εμπορίου και θαλάσσιων εμπορευμάτων, των Χρηματιστηρίων της Τουρκίας (TOBB) και η Συνομοσπονδία Επαγγελματιών Βιοτεχνών της Τουρκίας (TESK) παίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στην εφαρμογή αυτών των πολιτικών.

- Χρηματοοικονομικοί οργανισμοί στηρίζουν με τη μορφή δανείων και εγγυήσεων τις ΜΜΕ. Περιλαμβάνουν την Τράπεζα Halk, την Ένωση των Συνεταιρισμών και των πιστωτικών εγγυήσεων για τους εμπόρους και τεχνίτες της Τουρκίας (TESKOMB) και το Ταμείο Εγγυοδοσίας, Inc KGF. Άλλα θεσμικά όργανα παρέχουν στις ΜμΕ υποστήριξη και υπηρεσίες στους τομείς της τεχνολογίας, της επιστημονικής και τεχνικής έρευνας,

Το γενικό πλαίσιο για την ενσωμάτωση των βασικών πολιτικών για τις ΜμΕ της Τουρκίας σε ένα διεθνές πλαίσιο μπορεί να βρεθεί στα προγράμματα και τους στόχους που περιγράφονται παρακάτω:

4.5.5 Πρόγραμμα BEST :

Σε συνέχεια των συστάσεων της έκθεσης για την απλούστευση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος που συστάθηκε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Άμστερνταμ τον Ιούνιο του 1997, η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει συστήσει ένα σχέδιο δράσης για την ενίσχυση των ΜμΕ της επιχειρηματικότητας και της ανταγωνιστικότητας. Αυτό το σχέδιο δράσης, στο οποίο η Τουρκία έχει λάβει μέρος υπό την ιδιότητά του ως επίδοξο μέλος, βασίζεται στην ανταλλαγή βέλτιστων πρακτικών μεταξύ των χωρών και έχει αναπτυχθεί στους τομείς της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, της πρόσβασης σε κεφάλαια, προβολής των υπηρεσιών υποστήριξης, δημοσίας διοίκησης, καθώς και την απασχόληση και τις συνθήκες εργασίας.

4.5.6 Ευρωπαϊκός Χάρτης για τις Μικρές Επιχειρήσεις:

Το 2000, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο στην Φείρα, Πορτογαλία, ενέκρινε τον Ευρωπαϊκό Χάρτη για τις ΜΜΕ, που καθορίζει τους λόγους για τους οποίους οι εν λόγω επιχειρήσεις θα πρέπει να θεωρούνται ιδιαίτερα σημαντικές. Η Τουρκία και οι άλλες υποψήφιες χώρες εγγράφηκαν στο Χάρτη τον Απρίλιο του 2002 στη διάσκεψη στο Μάριμπορ. Ο χάρτης θα εκτείνεται σε δέκα τομείς που καλύπτουν σχεδόν εξ ολοκλήρου τις δράσεις που πρέπει να αναληφθούν σε σχέση με μια μεσο-μακροπρόθεσμη στρατηγική για την ανάπτυξη των ΜμΕ: Α) Εκπαίδευση και κατάρτιση για επιχειρηματίες. Β) Διευκόλυνση της εκκίνησης της διαδικασίας Γ) Τη βελτίωση της νομοθεσίας. Δ) Τις Δεξιότητες. Ε) Την βελτίωση της διαδικτυακής πρόσβασης. ΣΤ) Τις βελτιώσεις στον τομέα της φορολογίας και στα οικονομικά θέματα. Ζ) Την ενίσχυση των ΜΜΕ και την ανάπτυξη της καινοτομίας και της τεχνολογίας. Η) Την υποστήριξη για το ηλεκτρονικό επιχειρείν και την τεχνολογία των επιχειρήσεων. Θ) Την δημιουργία ισχυρής και πιο αποτελεσματικής εκπροσώπησης των ΜμΕ. Με την υιοθέτηση του Χάρτη οι τουρκικές αρχές δεσμεύθηκαν να λάβουν συγκεκριμένα μέτρα για να αναπτύξουν προγράμματα και έργα στις εν λόγω περιοχές και να παράσχουν την απαραίτητη χρηματοδότηση. Οι πολιτικές που εφαρμόζονται και τα αποτελέσματα που λαμβάνονται στους τομείς που καλύπτονται από τον Χάρτη αξιολογούνται στις ετήσιες εκθέσεις.

4.5.7 Πολυετές πρόγραμμα για τις επιχειρήσεις και την επιχειρηματικότητα, ιδίως για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις (2001-05)

Αυτό το πρόγραμμα απαιτεί μια σειρά από μέτρα στους τομείς που καθορίζονται στον Χάρτη για τις Μικρές Επιχειρήσεις. Πρόκειται για περίπου 4,5 εκατ. Ευρώ από την συμμετοχή στο κοινοτικό πρόγραμμα, το οποίο είναι το πρώτο στο οποίο η Τουρκία έχει πάρει μέρος. Μέσα σε αυτό το πολυετές πρόγραμμα, οι προτεραιότητες συνοψίζονται στους εξής τομείς δράσης:

- Η ανταλλαγή εμπειριών, η δημιουργία συνεργιών μεταξύ των φορέων που προωθούν τις ΜμΕ, η προώθηση της συνεργασίας μεταξύ των θεσμικών οργάνων, η αξιοποίηση αδρανών πόρων και η καθοδήγηση προς τους τομείς στους οποίους απαιτούνται.

- Έμφαση στην διεθνοποίηση των πολιτικών και των ευρωπαϊκών στρατηγικών.
- Ίδρυση 12 Κέντρων Πληροφόρησης.
- Μελέτη των πολιτικών για την στήριξη των ΜμΕ, τα σχέδια, τις βέλτιστες πρακτικές και επιτυχημένες λύσεις εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, προκειμένου να αποκτήσει τεχνογνωσία στον τομέα αυτό.

Στο πλαίσιο του προγράμματος, η Τουρκία στοχεύει να μάθει γρήγορα και να αναπτύξει τα χρηματοδοτικά μέσα και τους μηχανισμούς που αφορούν σε επενδυτικά κεφάλαια και επιχειρηματικά κεφάλαια, με την εγγύηση των δανείων.

4.6 Η Κυβερνητική οικονομική στήριξη για τις ΜμΕ

Η Κυβερνητική οικονομική στήριξη για τις ΜμΕ βασίζεται στο τεκμήριο ότι οι αγορές κεφαλαίου δεν μπορούν να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες των μικρότερων επιχειρήσεων, χωρίς κυβερνητική παρέμβαση. Η αδυναμία παροχής πιστώσεων σε μικρότερες επιχειρήσεις γίνεται κυρίως λόγω των επιπτώσεων της δημοσιονομικής πολιτικής που έχει οδηγήσει τα τελευταία χρόνια σε μεγάλα ελλείμματα του προϋπολογισμού, στην επέκταση της προσφοράς χρήματος και του πληθωρισμού. Σε αυτήν την περίπτωση, οι τράπεζες επέλεξαν να επενδύσουν κυρίως στο δημόσιο χρέος που πληρώνει υψηλά πραγματικά επιτόκια της επιστροφής. Τα διαθέσιμα δανειακών κεφαλαίων μετά την επένδυση του δημόσιου χρέους πάνε κυρίως σε μεγαλύτερες επιχειρήσεις. Για να επεκτείνει το ποσό των πιστώσεων που διατίθενται για τις ΜμΕ, το Υπουργείο Οικονομικών διέθεσε πόρους για αρκετές τράπεζες (κυρίως Halk Bank και η Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης). Οι παράμετροι χρησιμοποιήθηκαν σε συμφωνία με τις τράπεζες, αλλά οι τράπεζες έχουν συνάψει τα δάνεια και αναλαμβάνουν την ευθύνη για τις προεπιλογές. Οι δημοσιονομικές κρίσεις, το 2000 και το 2001 είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση της αδυναμίας εξόφλησης των δανείων (12% των δανείων το 2002, σε σύγκριση με ένα κανονικό ρυθμό περίπου 5%). Η KOSGEB έχει υπογράψει πρωτόκολλα με δύο δημόσιες τράπεζες, Vakıfbank και Halk Bank, για την παροχή δανείων με ευνοϊκούς όρους προς τις ΜμΕ προκειμένου να επιλυθούν βραχυπρόθεσμα προβλήματα ταμειακής ροής τους. Τα δάνεια χορηγούνται από τις τράπεζες, αλλά οι επιχειρησιακές εφαρμογές πρέπει να εγκρίνονται από τη KOSGEB.

Η κυβέρνηση παρέχει επίσης υποστήριξη με τη μορφή επιστρεπτέων επιχορηγήσεων απευθείας σε βιομηχανικές ΜμΕ. Οι επιδοτήσεις αυτές χρησιμοποιούνται κυρίως για επενδύσεις σε εξοπλισμό και τεχνολογία. Η κυβέρνηση παρέχει εκτενή δάνεια για τη δημιουργία μικρών βιομηχανικών περιοχών (SSIE) ή οργανωμένες βιομηχανικές ζώνες. Τα Περίπου δύο τρίτα των βιομηχανικών περιοχών γίνονται με ιδιωτική χρηματοδότηση, αλλά η κυβέρνηση συνεχίζει να παρέχει κεφάλαια για νέες βιομηχανικές περιοχές.

4.6.1 Βελτίωση της επιχειρηματικής εκκίνησης.

Σχέδια για τη βελτίωση των διαδικασιών της επιχειρηματικής εκκίνησης περιλαμβάνουν διάφορους τομείς της προτεινόμενης δραστηριότητας. Για το μεγαλύτερο μέρος των προτεινόμενων δραστηριοτήτων έχουν ήδη οργανωθεί και υλοποιούνται από τη KOSGEB, με την υποστήριξη κυρίως από τη Συνομοσπονδία των τουρκικών Επαγγελματιών Βιοτεχνών και της Ένωσης των Επιμελητηρίων Εμπορίου και Βιομηχανίας, Εμπορίου και θαλάσσιων εμπορευμάτων χρηματιστηρίων της Τουρκίας (TOBB). Οι προτεινόμενες δραστηριότητες περιγράφονται παρακάτω:

4.6.2 Απασχόληση και προσλήψεις

Τα προγράμματα στήριξης της απασχόλησης λειτουργούν με τη KOSGEB, μέσω των 28 Κέντρων Ανάπτυξης των Επιχειρήσεων (iGEM) και των 11 Κέντρων Τεχνολογικής Ανάπτυξης (TEKMER). Τόσο η iGEM και τα κέντρα TEKMER παρέχουν έναν συνδυασμό τεχνικής και διοικητικής βοήθειας, συμπεριλαμβανομένης της παροχής συμβουλών σχετικά με την πρόσληψη των εργαζομένων με τις ειδικές δεξιότητες που απαιτούνται για να αυξηθεί η ικανότητα στις επιχειρήσεις που λειτουργούν σε συνεργασία με τα κέντρα. Η στήριξη καλύπτει περίπου το 70% του κόστους μισθοδοσίας στις ανεπτυγμένες περιοχές της Τουρκίας. Οι επιχειρήσεις στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιφέρειες λαμβάνουν στήριξη για το 80% ή το 90% των δαπανών μισθοδοσίας.

Η βοήθεια για την απασχόληση είναι μόνο μία από τις πολλές υπηρεσίες που παρέχονται από τα κέντρα TEKMER. Μπορούν επίσης να παρέχουν οικονομική στήριξη για την αγορά εξοπλισμού και την αγορά των υλικών, την πρόσβαση σε υπηρεσίες, για τεχνική, οικονομική και διαχειριστική βοήθεια συμβούλων, υπηρεσίες πληροφοριών,

προγράμματα κατάρτισης και απόκτησης λογισμικού για δραστηριότητες έρευνας και ανάπτυξης κ.λ.π .

4.6.3 Η Υποστήριξη νέων επιχειρήσεων.

Η KOSGEB έχει επίσης διάφορα προγράμματα για την υποστήριξη των επιχειρηματιών με τις νέες ιδρυόμενες επιχειρήσεις. Οι γενικοί στόχοι αυτών των προγραμμάτων περιλαμβάνουν την ενημέρωση των επιχειρηματιών για το επενδυτικό περιβάλλον, παρέχοντας ενημέρωση με βάση τα σχέδια και την έρευνα της αγοράς, και να βοηθήσουν τον επιχειρηματικό σχεδιασμό και τη στρατηγική προσέγγιση για την ανάπτυξη των επιχειρήσεων. Πολλά από τα στοιχεία παρέχονται μέσω των κέντρων της KOSGEB , συμπεριλαμβανομένων των κέντρων iGEM και των κέντρων TKEMER. Τα κέντρα παρέχουν επίσης οικονομικά κίνητρα για την ενθάρρυνση των νεοσύστατων επιχειρήσεων. Τα κίνητρα αυτά μπορεί να περιλαμβάνουν έως και το ισοδύναμο των 10 000 ευρώ σε τουρκικές λίρες για τη στήριξη τόσο των πάγιων επενδύσεων όσο και των λειτουργικών εξόδων.

Ένα άλλο στοιχείο της υποστήριξης της επιχειρηματικότητας παρέχεται μέσω των κέντρων KOSGEB. Τα κέντρα αυτά παρέχουν πληροφορίες σχετικά με την επιχειρηματικότητα και σχετικά με το εύρος των εν δυνάμει βιώσιμων ευκαιριών που αναγνωρίζονται από την έρευνα αγοράς.

4.6.4 Εκπαίδευση για νεοϊδρυόμενες επιχειρήσεις

Η KOSGEB παρέχει επίσης εκπαιδευτική υποστήριξη για νέες και υφιστάμενες επιχειρήσεις. Ο γενικός στόχος των προγραμμάτων κατάρτισης είναι η αύξηση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας των επιχειρήσεων, που αποτελούν τον πυρήνα της οικονομίας. Τα προγράμματα κατάρτισης προορίζονται επίσης για την αύξηση της προσφοράς ειδικευμένου προσωπικού που γνωρίζουν και είναι σε θέση να χρησιμοποιούν και να εφαρμόζουν τη σύγχρονη τεχνολογία στη διαδικασία παραγωγής. Η εκπαίδευση παρέχεται σε δύο είδη προγραμμάτων κατάρτισης. Τα γενικά εκπαιδευτικά προγράμματα που παράγονται και διανέμονται μέσω των εγκαταστάσεων της KOSGEB ασχολούνται με τις βασικές διοικητικές λειτουργίες και τα τεχνικά ζητήματα. Πιο εξειδικευμένη εκπαίδευση παρέχεται από μια ποικιλία από δημόσιες και ιδιωτικές επαγγελματικές οργανώσεις για θέματα που δεν περιλαμβάνονται στα

μαθήματα της KOSGEB. Η KOSGEB παρέχει χρηματοδότηση για το 80% του κόστους των προγραμμάτων γενικής εκπαίδευσης, και μέχρι του ποσού των 4 000 ευρώ ανά επιχείρηση για την προμήθεια εξειδικευμένης κατάρτισης.

4.6.5 Κέντρα One Stop

Ένα τελικό στοιχείο της στρατηγικής για την υποστήριξη των νέων επιχειρήσεων είναι η προτεινόμενη ανάπτυξη των κέντρων one-stop, που παρέχουν πληροφορίες για τις νέες και υφιστάμενες επιχειρήσεις. Τα κέντρα One-stop έχουν αναπτυχθεί σε πολλά επίπεδα της κυβέρνησης. Είναι πολύ αποτελεσματικά στη διάδοση των πληροφοριών σχετικά με τις γραφειοκρατικές διαδικασίες που όλες οι επιχειρήσεις πρέπει να αντιμετωπίσουν. Εκτός από τις πληροφορίες, τα κέντρα μπορούν να παρέχουν τα έντυπα των αιτήσεων για τις διάφορες άδειες και μπορούν να λειτουργήσουν ως παράγοντες δικτύωσης, στην παροχή πληροφοριών σχετικά με τη διαθεσιμότητα των δημόσιων και ιδιωτικών υπηρεσιών υποστήριξης.

4.7 Επίλογος – Συμπεράσματα 4^{ου} Κεφαλαίου

Αυτό που προέχει με βάση τις σημερινές πολιτικές και οικονομικές συνθήκες για την Τουρκία είναι η απόκτηση ευρωπαϊκού πολιτικού πολιτισμού, γεγονός που αποτέλεσε στόχο και όραμα ακόμη και των πνευματικών ηγετών των Νεοτούρκων κατά το 19ο αιώνα σύμφωνα με τα όσα υποστηρίζει και ο Γιαλλουρίδης Χ. (1999). Αυτός ο ευρωπαϊκός πολιτικός πολιτισμός προϋποθέτει εκδημοκρατισμό και αποδοχή – εφαρμογή στην Τουρκία του δυτικού συστήματος αξιών και θεσμικών αρχών πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής υφής. Βέβαια αυτό που αποτελεί αναπάντητο ερώτημα και δε δύναται να προβλεφθεί από κανέναν πολιτικό αναλυτή – μελετητή είναι σε ποιο βαθμό θα εδραιωθεί το δημοκρατικό πολίτευμα και το δυτικό – ευρωπαϊκό δημοκρατικό κεκτημένο στην Τουρκία, αφού ο ίδιος ο Σ. Ντεμιρέλ είχε δηλώσει στους δημοσιογράφους ότι «εάν εφαρμόσουμε τη δημοκρατία όπως μας ζητούν οι Ευρωπαίοι, τότε θα διαλυθούμε και αυτό δεν πρόκειται να συμβεί ποτέ»

Με βάση τις προηγούμενες αναφορές γίνεται κατανοητό ότι, εάν εισαχθούν κάποτε στο μέλλον δημοκρατικοί, φιλελεύθεροι και πραγματικά διαφανείς θεσμοί και τρόποι λήψης των οικονομικών αποφάσεων στην οικονομική ζωή της Τουρκίας, αλλά και ειδικότερα στον κρίσιμο τομέα της τουρκικής βαριάς βιομηχανίας και δη της πολεμικής, τότε και μόνο τότε θα απαγκιστρωθεί η τουρκική οικονομία από την επιρροή της στρατογραφειοκρατικής ελίτ και του στρατιωτικού κατεστημένου στις ζωτικής σημασίας οικονομικές αποφάσεις που λαμβάνονται και σκιαγραφούν ως ένα βαθμό τις επιδιώξεις, την πορεία και το μέλλον της Τουρκίας. Η ίδια διέρχεται πολλαπλή κρίση η οποία γεννά αναμφίβολα καθημερινά το ερώτημα: εξευρωπαϊσμός και εκδημοκρατικοποίηση της Τουρκίας ή ισλαμικός αναχρονισμός και οπισθοδρόμηση; Η αμφιταλάντευση του πολιτικού συστήματος της Τουρκίας μεταξύ της ευρωπαϊκής της πορείας από τη μια πλευρά και του ισλαμισμού και των φανατικών του οπαδών από την άλλη, έχει σαφώς αρνητικό αντίκτυπο και στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας, η οποία τελεί υπό καθεστώς ομηρείας και αβεβαιότητας, γεγονός που ελλοχεύει επιπρόσθετους κινδύνους για την εξέλιξη και τις κατευθυντήριες γραμμές της τουρκικής οικονομίας στο μέλλον. Η ανεξάρτηση της τουρκικής οικονομίας από πολιτικά παιχνίδια και ραδιουργίες χρειάζεται να επιτευχθεί, ώστε να απελευθερωθούν οικονομικοί πόροι, απαραίτητοι για την εξυγίανση του δημόσιου τομέα, την ιδιωτικοποίηση – αποκρατικοποίηση των μεγάλων δημόσιων επιχειρήσεων, τη

διοχέτευση χρηματικών κονδυλίων προς οικονομικά και τεχνικά αποτελεσματικές και προσοδοφόρες επενδύσεις. Η κρατική οργάνωση του τουρκικού κράτους που θεμελιώθηκε από τον Κεμάλ Ατατούρκ βρίσκεται σε αποσύνθεση τις τελευταίες δεκαετίες και πρέπει να αναδιοργανωθεί η δημόσια διοίκηση και οι δημόσιες υπηρεσίες, να αυξηθεί η παραγωγικότητα της εργασίας και να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα των τουρκικών προϊόντων, ώστε να μπορούν επί ίσοις όροις να ανταγωνιστούν τα αντίστοιχα ξένα στις διεθνείς αγορές.

Το τεχνοκρατικό μόρφωμα που έχει επικρατήσει στην τουρκική οικονομία στα πλαίσια του παγκοσμιοποιημένου διεθνούς οικονομικού συστήματος έχει επιφέρει την οικονομική ανάδυση κοινωνικών ομάδων που βρίσκονταν μέχρι πρότινος στο περιθώριο και πλέον ανέρχονται στην κοινωνική ιεραρχία, αλλάζουν σταδιακά οι κοινωνικές αναπαραστάσεις τους, αποκτούν πρόσβαση στα μέσα παραγωγής κυρίως στον δευτερογενή (μεταποίηση, βιομηχανία) και στον τριτογενή (υπηρεσίες) τομέα παραγωγής (ο πρωτογενής τομέας παραγωγής συρρικνώνεται π.χ. γεωργία, κτηνοτροφία κτλ.) και εντάσσονται με βραδύ ρυθμό στην ιθύνουσα τάξη της Τουρκίας. Το γεγονός αυτό εξαλείφει σταδιακά τον κοινωνικό αποκλεισμό (social exclusion) και τον εκλεκτικισμό (eclecticism, selectivity) που εμπεριέχει ο κεμαλισμός και οδηγεί στη συμμετοχή ολοένα και περισσότερων κοινωνικών τάξεων στην παραγωγική διαδικασία και τελικά στη συσσώρευση του τουρκικού εθνικού κεφαλαίου το οποίο έχει δύο συνιστώσες.

Από τη μια πλευρά υπάρχει το μεγάλο ισλαμικό κεφάλαιο (islamic capital) με τις προεκτάσεις που αυτό έχει στη Γερμανία, τη Μεγάλη Βρετανία αλλά και σε άλλες χώρες, όπου διαβιούν πολυάριθμοι Τούρκοι μετανάστες και το οποίο δημιουργήθηκε λόγω της οικονομικής ανόδου πολιτών του αχανούς τουρκικού κράτους, κατοίκων των αναρίθμητων κωμοπόλεων και χωριών κυρίως της τουρκικής εδαφικής επικράτειας, οι οποίοι, αν και ήταν απομονωμένοι και ξεκομμένοι από τις μεγαλουπόλεις και τη σύγχρονη οικονομική δραστηριότητα, βγήκαν στην επιφάνεια, δραστηριοποιήθηκαν οικονομικά, ανέλαβαν πρωτοβουλίες στον ιδιωτικό ή στο δημόσιο τομέα της Τουρκίας, κατευθύνθηκαν στις μεγάλες πόλεις, π.χ. Κωνσταντινούπολη και Άγκυρα, για αναζήτηση απασχόλησης και για ιδανικότερες συνθήκες διαβίωσης και εργασίας και διαμόρφωσαν τη νέα, ανερχόμενη και πολλά υποσχόμενη τουρκική ιθύνουσα τάξη, η οποία επιβάλλεται να αφεθεί ελεύθερη να δράσει δίχως υποδείξεις, στρεβλώσεις και

ανάιτιες παρεμποδίσεις από την ανώτατη κοινωνική τάξη των στρατογραφειοκρατών, των πολιτικών και των επιχειρηματιών.

Από την άλλη πλευρά παρατηρούμε την άριστα οργανωμένη, πανίσχυρη τάξη των Τούρκων επιχειρηματιών (turkish businessmen class), όπως π.χ. οι Κοτς και Σαμπαντσί, οι οποίοι αφαιμάζαν κατά το παρελθόν τις ελληνικές και τις αρμενικές εταιρείες που δραστηριοποιούνταν δυναμικά, με θετικά οικονομικά αποτελέσματα στην Τουρκία και ιδίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, π.χ. Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη κ.ά. και ίδρυσαν μεγάλους ομίλους εταιρειών (holdings) με την υποστήριξη και του τουρκικού κράτους. Πρόκειται με άλλα λόγια για τους σύγχρονους τεχνοκράτες της Τουρκίας, οι οποίοι είναι πολύ μορφωμένοι και δεκτικοί σε καινοτομίες και σε προηγμένες μεθόδους παραγωγής, χαρακτηρίζονται από προοδευτικές και εκσυγχρονιστικές αντιλήψεις για την οικονομία και την κοινωνία, επιδιώκοντας με κάθε τρόπο την προσχώρηση της πατρίδας τους στην Ε.Ε., όσο το δυνατόν πιο άμεσα και αποτελεσματικά, γνωρίζοντας φυσικά τα τεράστια οικονομικά οφέλη που θα αποκομίσουν από μια τέτοια εξέλιξη.

Οι Τούρκοι στρατηγοί και το πανίσχυρο στρατιωτικοδιπλωματικό κατεστημένο που κινεί τα νήματα στην Τουρκία ιδιαίτερα σε κρίσιμες στιγμές ή αποφάσεις που πρέπει να ληφθούν την κατάλληλη χρονική στιγμή (timing) δείχνουν να αντιλαμβάνονται την εξουσία μόνο κάθετα (vertically defined power) και όχι οριζόντια (horizontally defined power), να σκέφτονται, να ενεργούν και να αποφασίζουν μόνο με γνώμονα το «δίκαιο της ισχύος» («law of power»). Οι παρωχημένοι – αναχρονιστικοί ιδεολογικοί μηχανισμοί του τουρκικού κράτους, που υποσκάπτουν την οικονομική φιλελευθεροποίηση και την προώθηση των ιδιωτικοποιήσεων και των διαρθρωτικών αλλαγών, επιβάλλεται να διαφοροποιηθούν αισθητά, εάν πραγματικά επιθυμεί η τουρκική κυβέρνηση να επισπεύσει τις διαδικασίες για την ένταξη της Τουρκίας στην Ε.Ε. και τη διεθνοποίηση – παγκοσμιοποίηση της εθνικής της οικονομίας. Αυτοί ακριβώς οι μηχανισμοί παρεισφρέουν στις οικονομικές αποφάσεις – επιλογές των Τούρκων ιθυνόντων για την επιτάχυνση των αναγκαίων ριζικών μεταβολών στην οικονομία της Τουρκίας, ώστε αυτή να παρακολουθεί τις νεότερες διεθνείς εξελίξεις στα οικονομικά θέματα, να ενσωματωθεί όσο γίνεται πιο απρόσκοπτα στη διεθνή οικονομία και να ευθυγραμμιστεί με τα διεθνή οικονομικά πρότυπα.

Η εφαρμογή ενός ορθού μοντέλου οικονομικής ανάπτυξης με την κατάργηση οποιωνδήποτε εμποδίων (γραφειοκρατικών μηχανισμών, χρονοβόρων διαδικασιών κτλ.)

στην ανάληψη επενδυτικών πρωτοβουλιών και στην επίσπευση των ιδιωτικοποιήσεων, την παροχή κινήτρων για την αύξηση των ιδιωτικών επενδύσεων (private investment incentives), την προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων και τη συνακόλουθη αύξηση του Α.Ε.Π., θα συνιστούσε μια ενδεχόμενη λύση στα οικονομικά αδιέξοδα της Τουρκίας,

Σε μακροοικονομικό επίπεδο χρειάζεται η στοχοθέτηση ενός ρυθμού ανάπτυξης (growth rate) , που θα επιτευχθεί και με τη βελτίωση των όρων του διεθνούς εμπορίου (terms of international trade), με την επικέντρωση της οικονομικής πολιτικής στην πλήρη και αποδοτική εκμετάλλευση των ανταγωνιστικών και των συγκριτικών πλεονεκτημάτων (competitive and comparative advantages) που διαθέτει η Τουρκία, την εφαρμογή περιοριστικών – συσταλτικών δημοσιονομικών και νομισματικών οικονομικών πολιτικών π.χ. περικοπές των δαπανών του δημόσιου τομέα, μείωση δημόσιων ελλειμμάτων και δημοσίου χρέους κτλ.

Η Τουρκία διαθέτει τεράστια αγορά και ισχυρή βιομηχανική βάση, με αποτέλεσμα να κρίνεται άκρως ελκυστική για τους ευρωπαίους επιχειρηματίες. Δικαιολογείται λοιπόν το γεγονός ότι το 50% περίπου του όγκου των εμπορικών συναλλαγών της πραγματοποιείται με τις χώρες - μέλη της Ε.Ε.(Γενικό Προξενείο της Ελλάδας, Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων, 2000). Το φθηνό κόστος παραγωγής και εμπορίας των τουρκικών προϊόντων, η αυξημένη ανταγωνιστικότητα της τουρκικής οικονομίας και η γεωγραφική της εγγύτητα προς τις ευρωπαϊκές χώρες της προσδίδουν συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των ανταγωνιστών της σε εμπορικό και γενικότερα σε οικονομικό επίπεδο. Παράλληλα διευρύνεται και η διείσδυση της Τουρκίας προς τις αγορές των κρατών της Μαύρης Θάλασσας και της ευρύτερης περιοχής του Καυκάσου, με τις οποίες διατηρεί στενές οικονομικές επαφές. Το γεγονός ότι η τουρκική οικονομία εμβολιάζεται σποραδικά οικονομικά από διεθνείς οικονομικούς οργανισμούς όπως είναι ο Ο.Ο.Σ.Α., το Δ.Ν.Τ. και η Παγκόσμια Τράπεζα, αποτελεί το κρηπίδωμα πάνω στο οποίο στηρίζεται η συσσώρευση κεφαλαίου της Τουρκίας μετά από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι τεράστιοι οικονομικοί όμιλοι (group of companies), τα ευέλικτα επιχειρηματικά σχήματα, η βιομηχανική παραγωγή, η άνοδος ης Τουρκικής παραγωγικότητας καθώς και της ανταγωνιστικότητας και οι ακμάζουσες αμυντικές – στρατιωτικές βιομηχανίες, συνδράμουν καθοριστικά στην ταχύτατη οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας, η οποία έχει επιτύχει τα τελευταία έτη από τους από τους υψηλότερους ετήσιους ρυθμούς ανάπτυξης.

Οι Τούρκοι διαμορφωτές της πολιτικής έχουν άπταιστα αντιληφθεί ότι η αυξημένη οικονομική δραστηριότητα (με ξένους επιχειρηματίες, με τη μορφή επιχειρηματικών συνεργασιών, συνεργιών ή οικονομικές συνεργασίες σε διακρατικό επίπεδο με γειτονικά κράτη) θα οδηγήσει αναπόφευκτα στην αυξημένη αλληλεξάρτηση (interdependence) και στη μείωση των περιφερειακών (regional) πολιτικών προβλημάτων και πως δε μπορούν να μεταχειριστούν τα εγχώρια ζητήματα χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους το διεθνές οικονομικό περιβάλλον και τις πραγματικές συγκυρίες.

Αξίζει να επισημανθεί ότι η τουρκική πολιτική σε κάποιους πρωταρχικής σημασίας τομείς δράσης για το μέλλον της χώρας (π.χ. εξωτερική πολιτική, οικονομική και ειδικά βιομηχανική ανάπτυξη, παιδεία, τουρισμός κτλ.) έχει αποκρυσταλλωθεί σε πολύ συγκεκριμένες κατευθυντήριες γραμμές και αποφάσεις που τηρούνται κατά γράμμα από όλους τους πολιτικούς, στρατιωτικούς, οικονομικούς και θρησκευτικούς ηγέτες της γείτονος. Όλες οι συνισταμένες δυνάμεις που διαθέτει η Τουρκία κινητοποιούνται, ενεργοποιούνται για να διοχετευθούν και να αξιοποιηθούν με αυστηρά, τις περισσότερες φορές, αξιοκρατικά κριτήρια, ώστε να εξυπηρετηθούν και να εκπληρωθούν, όσο το δυνατό πιο αποτελεσματικά και αποδοτικά, τα τουρκικά συμφέροντα – στρατηγικοί στόχοι. Αυτή η σταθερότητα προσδίδει αυξημένο κύρος και σεβασμό στην τουρκική ηγεσία στα διεθνή φόρα και στην παγκόσμια σκακιέρα της πολιτικής και της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας, καθιστώντας την σταδιακά μία από τις πλέον αναδυόμενες αγορές με σταθερή οικονομική ανάπτυξη σε παγκόσμια κλίμακα και περιφερειακή υπερδύναμη. Κρίσιμο ρόλο διαδραματίζει στο σημείο αυτό και η οικονομική διπλωματία της Τουρκίας που χαρακτηρίζεται από ακεραιότητα, ζηλευτό δυναμισμό και αποτελεσματικότητα. Αυτά άλλωστε τα καίριας σημαντικότητας ζητήματα εκφράζουν τους στρατηγικούς στόχους του στρατιωτικού κατεστημένου της.

Η παγκοσμιοποιημένη οικονομία επιτάσσει το πλήρες άνοιγμα της τουρκικής οικονομίας, αλλά η επίτευξη αυτού του στόχου διέρχεται μέσα από τα «γρανάζια» της τουρκικής στρατογραφειοκρατίας και της κοινωνικής ελίτ.

Αξίζει επιπλέον να σημειώσουμε ότι αν συνεχιστεί ακάθεκτα η εισροή των ξένων κεφαλαίων στην Τουρκία, βελτιωθούν οι εμπορικές της σχέσεις με τα κράτη – μέλη της Ε.Ε., τις Η.Π.Α., την Ιαπωνία, τη Ρωσία και τις υπόλοιπες ανερχόμενες οικονομικές δυνάμεις της Ασίας (Κίνα, Ινδία κ.ά.), σημειωθεί άνοδος σε μακροπρόθεσμη βάση στις τιμές των μετοχών που είναι εισηγμένες στο Χρηματιστήριο της Κωνσταντινούπολης,

επιμηκυνθεί χρονικά η μακροοικονομική σταθερότητα (περιορισμός του δημόσιου χρέους και ελλείμματος, αύξηση των εξαγωγών, μείωση των εισαγωγών, που όντως συγκρατούνται σε χαμηλότερα επίπεδα από τις εξαγωγές κτλ.) και διατηρηθεί η μείωση του ρυθμού του πληθωρισμού και της ανεργίας σε μονοψήφια ποσοστά, επιτευχθούν ομαλά οι εξαγγελθείσες ιδιωτικοποιήσεις – αποκρατικοποιήσεις των μεγάλων κρατικών επιχειρήσεων και, αν έστω και ελάχιστα συρρικνωθεί η επιρροή που ασκούν οι στρατογραφειοκράτες της Άγκυρας στο σύνολο της οικονομικοπολιτικής ζωής της Τουρκίας, τότε και μόνο τότε κρίνεται εφικτή η ένταξη της Τουρκίας στην ενιαία, παγκοσμιοποιημένη αγορά και οικονομία, χωρίς παρενέργειες και επιπρόσθετα προβλήματα για τη μελλοντική της πορεία και ανάπτυξη.

Επιβάλλεται λοιπόν η μετάβαση από τις κομμουνιστικές καταβολές του κεμαλισμού, π.χ. κρατισμός κ.ά., στις σύγχρονες δομές του καπιταλισμού – φιλελευθερισμού, του καπιταλιστικού μετασχηματισμού και του οικονομικού εκσυγχρονισμού, με βάση το κεϋνσιανό και νεοκεϋνσιανό πρότυπο (οικονομικές θεωρίες οργάνωσης και λειτουργίας της τουρκικής οικονομίας).

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

4.8 Βιβλιογραφία 4^{ου} Κεφαλαίου

1. Akbar S. and Hastings D. Islam, Globalization and Postmodernity, 1999
2. Caroline Van Rijckeghem, Üçer M. Chronicle of the Turkish Financial Crises of 2000 – 2001, Bogaziçi University Press, 2005
3. Export Promotion Center of Turkey, Republic of Turkey, Prime Ministry Undersecretariat for Foreign Trade, 2009
4. Finnerty J. Project Financing, Asset – Based Financial Engineering, New York, 1996
5. Igeme M. Export Promotion Center of Turkey, Republic of Turkey, 2009
6. IMF Research Working Paper, Financial Crisis of Turkey, 2003
7. O.E.C.D. Economic Outlook , December 2007
8. O.E.C.D. Economic Outlook No 70, December 2001
9. Regular Report on Turkey’s Progress Towards Accession, Commission of the European Communities, 2001
10. The Economist Publications. Europe, The World in 2001
11. Ulgen M., «The Turkey – E.U. Customs Union as the Catalyst of Globalization», Turkish Policy Quarterly, 2005
12. Γενικό Προξενείο της Ελλάδας. Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων: Έκθεση για την τουρκική οικονομία και τις ελληνοτουρκικές οικονομικές σχέσεις, 2000
13. Έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Τουρκία, <http://www.europa.eu.int>, 2005
14. Έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Τουρκία, <http://www.europa.eu.int>, 2006
15. Έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Τουρκία, <http://www.europa.eu.int>, 2007
16. Έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Τουρκία, <http://www.europa.eu.int>, 2011

Κεφάλαιο 5^ο Επίλογος- Συμπεράσματα- Προτάσεις

Η οικονομική κρίση που βιώνεται σήμερα στην Ελλάδα παρουσιάζει αρκετές ομοιότητες αλλά και διαφορές από την οικονομική κρίση που ξέσπασε στην Τουρκία το 2001. Θα μπορούσε να θεωρηθεί σωστός ο ισχυρισμός ότι και οι δύο χώρες είχαν κοινά οικονομικά προβλήματα όσον αφορά την διαχείριση του δημοσίου τομέα, την διαχείριση του δημοσίου χρέους και την χαλαρότερη μονεταριστική πολιτική. Η διαφορά στα οικονομικά προβλήματα των δυο χωρών, εστιάζεται κυρίως στο ιδιόμορφο οικονομικό σύστημα της Τουρκίας. Παρά το γεγονός όμως, ότι η Τουρκία αντιμετώπισε μια μεγάλη οικονομική κρίση, οι ορθές και ριζοσπαστικές αλλαγές στην οικονομική πολιτική κατάφεραν να ανατρέψουν το εις βάρος της κλίμα και να την μετατρέψουν σε μια μελλοντικά υπερδύναμη χώρα της Ευρασίας. Αυτό ακριβώς επιτεύχθηκε διότι η τουρκική κυβέρνηση συνειδητοποίησε σε σύντομο χρονικό διάστημα την ανάγκη στήριξης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων καθώς και την ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της εξωστρέφειας της τουρκικής οικονομίας. Στην Ελλάδα, που το μεγαλύτερο ποσοστό των επιχειρήσεων είναι μικρομεσαίες επιχειρήσεις δεν διαφαίνεται να υπάρχει κάποιος σχεδιασμός ή έστω πολιτική βούληση για την ενίσχυση τους. Αντί αυτού η οικονομική πολιτική επικεντρώνεται σε φορολογικές πολιτικές καθώς και πολιτικές μειώσεων μισθών. Δηλαδή, δεν υπάρχει κάποιος ολοκληρωμένος σχεδιασμός οικονομικής ανάπτυξης με συγκεκριμένο χρονικό ορίζοντα, όπως υπήρχε πχ. στην Τουρκία το πρόγραμμα ανάπτυξης της νοτιοανατολικής ανατολίας το 2002. Η οικονομία της Ελλάδος είναι βασισμένη πάνω στην μικρομεσαίες επιχειρήσεις και επιβάλλεται η στήριξη τους.

Στην παρούσα εργασία αναπτύξαμε πολλούς και διάφορους μηχανισμούς μέσω των οποίων η επιχειρηματικότητα μπορεί να οδηγήσει στην οικονομική ανάπτυξη. Επιπλέον, σε όλες της εκθέσεις του I.O.B.E. τονίζεται η ανάγκη ύπαρξης ενός συντονισμένου εθνικού σχεδίου για την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, πράγμα το οποίο αγνοείται από τις κυβερνήσεις. Επιπλέον, κρίνεται απαραίτητη η προώθηση της επιχειρηματικής κουλτούρας μέσω μιας ολοκληρωμένης εθνικής στρατηγικής ανάπτυξης. Η συγκεκριμένη προώθηση θα μπορούσε να περιλαμβάνει δράσεις όπως την εισαγωγή υποχρεωτικού μαθήματος επιχειρηματικότητας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, την δημιουργία προγράμματος πρακτικής άσκησης φοιτητών δίπλα σε καταξιωμένους επιχειρηματίες καθώς και την εξέλιξη των γραφείων διασύνδεσης των πανεπιστημίων σε

κέντρα επιχειρηματικότητας. Επιπλέον, αξίζει να αναφερθούν τα γραφειοκρατικά προβλήματα που υπάρχουν στην Ελλάδα σχετικά με την ίδρυση και την λειτουργία κυρίως των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Τα συγκεκριμένα προβλήματα αποτέλεσαν την τεχνολογική ανάπτυξη και την δημιουργία ενός νέου συστήματος ηλεκτρονικής διασύνδεσης όλων των υπηρεσιών του κράτους της Τουρκίας. Το συγκεκριμένο σύστημα λειτουργεί στην Ελλάδα, αλλά η ανάπτυξη του γίνεται με βραδύ ρυθμό. Η ηλεκτρονική διασύνδεση όλων των υπηρεσιών του κράτους θα βοηθήσει τους νέους επιχειρηματίες να αποφύγουν διάφορα γραφειοκρατικά εμπόδια και να ξεκινήσουν άμεσα την λειτουργία της επιχείρησής τους.

Αξίζει να αναφερθεί το γεγονός ότι οι τουρκικές κυβερνήσεις έθεσαν σε πρώτη προτεραιότητα αμέσως μετά την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης, την εξαίρεση των νέων επιχειρηματιών από την φορολόγηση του 55% των κερδών τους για 3 χρόνια. Η συγκεκριμένη πολιτική οδήγησε στην ανάπτυξη των επιχειρηματικών ιδεών και την μετατροπή τους σε επιχειρηματική οντότητα. Δηλαδή, περιορίστηκε σε σημαντικό βαθμό το ρίσκο και η αναξιοπιστία των νέων σχετικά με την ίδρυση των επιχειρήσεων. Στην Ελλάδα η πολιτική αυτή αφορά το αφορολόγητο όριο των 9000 ευρώ για νέους κάτω των 30 ετών. Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει συντονισμένη πολιτική χρηματοδότησης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των νέων επιχειρηματιών. Αν εξαιρεθούν διάφορα προγράμματα του Ε.Ο.Μ.Μ.Ε.Χ. και του υπουργείου ανάπτυξης μέσω του ΕΣ.Π.Α, τα οποία αυτήν την χρονική περίοδο είναι ανενεργά, δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη δομή με στόχους και χρονοδιαγράμματα σχετικά με την πορεία και την κατεύθυνση των προγραμμάτων αυτών. Τα περισσότερα ευρωπαϊκά προγράμματα που στόχευαν στην ενίσχυση της επιχειρηματικότητας εξυπηρετήσαν πολιτικούς σκοπούς όπως αποδείχτηκε και δεν έφεραν το ευρωπαϊκό επιθυμητό αποτέλεσμα εις πέρας. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η απεμπλοκή των ευρωπαϊκών προγραμμάτων ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας και των μικρομεσαίων επιχειρήσεων αποτελεί άμεση προτεραιότητα για να μπορέσει η ελληνική οικονομία να ανακάμψει. Ακόμα και σε χώρες που δεν ανήκουν στην νομισματική ένωση όπως η Τουρκία, υπογράφηκαν ειδικά μνημόνια με την Ευρωπαϊκή Ένωση προκειμένου να ενισχυθεί η εξωστρέφεια και το εμπόριο.

Επιπλέον, όλοι οι μηχανισμοί ενίσχυσης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και της επιχειρηματικότητας πρέπει να συγκεντρωθούν και να αποτελέσουν έναν ενιαίο οργανισμό, που σκοπό θα έχει την χάραξη σχεδίου της επιχειρηματικής πολιτικής, την

γενική εποπτεία του σχεδίου αυτού και την χρηματοδότηση με βάση αξιοκρατικά κριτήρια των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και των νέων επιχειρηματιών. Δηλαδή, στην παρούσα χρονική στιγμή τα προγράμματα περί ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας είναι διάσπαρτα χωρίς μια σαφή οργάνωση και εποπτεία με αποτέλεσμα να υπάρχουν περίπλοκες και γραφειοκρατικές συνθήκες στην λειτουργία των συγκεκριμένων προγραμμάτων.

Επίσης αξίζει να σημειωθεί ότι εκτός από την στήριξη των νέων επιχειρηματιών, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη στήριξη για τους ήδη υπάρχοντες επιχειρηματίες. Παράδειγμα θα μπορούσε να αποτελέσει η ύπαρξη δωρεάν σεμιναρίων ή προγραμμάτων κατάρτισης σχετικά με τις νέες τεχνολογίες, το marketing και την προώθηση προϊόντων και την επαρκή ενημέρωση σχετικά με τις δυνατότητες εξαγωγικής δραστηριότητας και ανεύρεσης πελατών στο εξωτερικό. Το 2001, η τουρκική κυβέρνηση έδωσε ιδιαίτερη βαρύτητα στην εξαγωγική δραστηριότητα των επιχειρήσεων της και υλοποίησε σε συνδυασμό με την Ευρωπαϊκή Ένωση το πολυετές πρόγραμμα για την εξαγωγική δραστηριότητα (2001-2005). Το συγκεκριμένο πρόγραμμα αποσκοπούσε στην ανεύρεση προϊόντων που υπάρχει υψηλή εξαγωγική ζήτηση. Στην συνέχεια η τουρκική κυβέρνηση ανακοίνωσε κρατικές ενισχύσεις καθώς και φοροαπαλλαγές σε νέους επιχειρηματίες που θα ακολουθήσουν την συγκεκριμένη παραγωγή του προϊόντος. Στην Ελλάδα δεν υπάρχει επαρκής ενημέρωση σχετικά με την δυνατότητα των εξαγωγών αλλά ούτε και συγκεκριμένη κρατική ενίσχυση.

Το πιο σημαντικό στοίχημα για την ελληνική κυβέρνηση είναι να συνειδητοποιήσει ότι η ελληνική οικονομία εξαρτάται από τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις και την ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας και όχι τόσο από την προσέλκυση ξένων επενδυτών. Η λύση των φορολογικών πολιτικών και των ιδιωτικοποιήσεων υγιών επιχειρήσεων του δημοσίου δεν αποτελούν οργανωμένες κινήσεις αλλά αντιθέτως κινήσεις ενός πρόχειρου οικονομικού σχεδίου για απορρόφηση άμεσων χρηματικών διαθεσίμων. Δηλαδή, δεν υπάρχει μια πάγια συντονισμένη πολιτική σχετικά με το πώς μπορεί η Ελλάδα να αντιμετωπίσει την οικονομική κρίση αλλά ούτε ένας ολοκληρωμένος μηχανισμός στήριξης της επιχειρηματικότητας και της εξωστρέφειας των επιχειρήσεων. Η ιστορία έχει δείξει ότι οι πολιτικές για την οικονομία της Ελλάδος τα 20 τουλάχιστον τελευταία χρόνια δεν κατάφεραν ποτέ να πετύχουν αποτελέσματα, όμοια με αυτά των υπόλοιπων ευρωπαϊκών κρατών. Συνεπώς, χρειάζονται ριζοσπαστικές αλλαγές στο τρόπο λειτουργίας και ανάπτυξης του ελληνικού οικονομικού συστήματος, με κύριο

σκοπό την διάσωση της Ελλάδος από την οικονομική κρίση και την ταυτόχρονη οικονομική ανάπτυξη μέσω της ενίσχυσης της επιχειρηματικότητας. Εφόσον γίνει κατανοητή από τις κυβερνήσεις η ανάγκη της ενίσχυσης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων και της επιχειρηματικότητας, μόνο τότε θα μπορέσει η ελληνική οικονομία να γίνει ξανά ανταγωνιστική και εξωστρεφής.

Παράρτημα συνολικής βιβλιογραφίας

1. Acs, J.Z. & Audretsch, B.D.: “Entrepreneurship, Innovation and Technological Change”, Institute for Development Strategies, 2005
2. Acs, Z. J., ‘Small Business Economics: A Global Perspective’, Challenge 35 (November/December), 38–44 1992
3. Acs, Z.J., Audretsch, D.B. & Feldman, M.P. : “R&D Spillovers and Recipient Firm Size”, Review of Economics and Statistics, v.100(2), pp.336-367. 1994
4. Acs, Z.J., Audretsch, D.B. & Feldman, M.P.: “Real Effects of Academic Research, American Economic Review, v.82 (1), pp. 363-367. 1992
5. Akbar S. and Hastings D. Islam, Globalization and Postmodernity, 1999
6. Audretsch, B.D & Acs, J.Z. : “New-Firm Startups, Technology, and Macroeconomic Fluctuations”, Small Business Economics, v.6, pp.439-449. 1994
7. Audretsch, B.D. & Erdem K.D.: “Determinants of scientific entrepreneurship: An integrative research agenda”, Discussion Papers on Entrepreneurship, Growth & Public Policy, Max Plank Institute, 2002
8. Audretsch, B.D. & Keilbach, M.: “Entrepreneurship capital-Determinants & Impacts on Regional Economic Performance”, Max Planck Institute & Indiana University. 2004
9. Audretsch, B.D. & Thurik, R.: “Linking Entrepreneurship to Growth” OECD, Directorate for Science, Technology and Industry, Working Papers 2. 2001
10. Audretsch, B.D: “Entrepreneurship: A survey of the Literature”, Enterprise Directorate- General European Commission, Enterprise Papers No 14, 2003
11. Audretsch, D. B. and A. R. Thurik, Sources of Growth: the Entrepreneurial versus the Managed Economy, Discussion paper TI97-109/3, Tinbergen Institute, Erasmus University Rotterdam. 1997
12. Audretsch, D. B., Kleinunternehmen in der Industrieökonomiek; ein neuer Ansatz, Discussion paper FS IV 93-26, Berlin: Wissenschaftszentrum, 1993
13. Audretsch, D. B., Innovation and Industry Evolution, Cambridge, MA: MIT Press. 1995
14. Barth, R.J., Yago, G. & Zeidman, B. : “Barriers to entrepreneurship in emerging domestic markets: Analysis & Recommendations”, Milken Institute, 2006

15. Baumol, W. J., 'Formal Entrepreneurship Theory in Economics: Existence and Bounds', *Journal of Business Venturing* 8, 197–210. 1993
16. Benneworth, P. & B. Jongbloed : Excellence in the third mission: Valorising the humanities, arts & social sciences. Paper presented to the 21st CHER Conference, Pavia, Italy, 2008
17. Bert W.M. Twaalfhoven : www.entrepreneursforgrowth.org, 1996
18. Bierman Harold: *The 1929 Stock Market Crash*, Cornell University Press, 2008
19. Borodzics Edward: *Risk, Crisis and Security Management*, Google Books, 2005
20. Brigham Eugene F.: *Financial Management: Theory and Practice*, Thomson South-Western, 1995
21. Bygrave, D.W. : "The Entrepreneurship Paradigm (II): Chaos and Catastrophes among Quantum Jumps", *Theory & Practice*, v.14(2), pp.2-30. 1989
22. Bygrave, D.W., Hay, M., Lorenz-Garcia, P. & Reynolds, D.P. : "The GEM model for economic growth: A study of venture capital in 19 nations", Babson College. 2002
23. Bygrave, W.D. & Hofer, C.W. : "Theorizing about entrepreneurship", *Entrepreneurship Theory & Practice*, v.16(2), pp.13-22. 1991
24. Calomiris Charles W. *Financial Factors in the Great Depression*, *Journal of Economic Perspectives*, 1993
25. Carree, M. A., A. van Stel, A. R. Thurik and A. R. M. Wennekers, *Business Ownership and Economic Growth: An Empirical Research*, Research Report 9809/E, Zoetermeer: EIM. 2002
26. Carter, N.M., Gartner, W.B., Shaver, K.G., Gatewood, E.J. : "The career reasons of nascent entrepreneurs", *Journal of Business Venturing*, v.18(1), pp.13-39. 2003
27. Chen, C. Ch., Green, G. P. & Crick, A. : "Does Entrepreneurship Self-efficacy distinguish Entrepreneurs from Managers?", Elsevier, *Journal of Business Venturing*, v.13, pp.295-316. 1998
28. Cohen, W. M. and S. Klepper, 'The Trade-Off Between Firm Size and Diversity in the Pursuit of Technological Progress', *Small Business Economics* 4, 1–14. 1992
29. Drucker, F.P.: "The Discipline of Innovation", *Harvard Business Review on the Innovative Enterprise*, H. B. S. Press, Boston Massachusetts, 2003

30. Drucker, P.. Επιχειρηματικότητα & Καινοτομία, Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις- Α.Σ.Ε., Θεσσαλονίκη, 1990.
31. Export Promotion Center of Turkey, Republic of Turkey, Prime Ministry Undersecretariat for Foreign Trade, 2009
32. Finnerty J. Project Financing, Asset – Based Financial Engineering, New York, 1996
33. Fisher Irving: The Dept-Deflation theory of Great Depression, <http://fraser.stlouisfed.org/docs/meltzer/fisdeb33.pdf>, 1933
34. GEM, 2008 Global Report
35. GEM, 2009 Global Report
36. GEM, 2010 Global Report
37. GEM, 2011 Global Report
38. Gibb, A.A. with Hannon P.: ‘Towards the Entrepreneurial University’ International Journal of Entrepreneurship Education 4.pp 73, 2006
39. Glasner David: Business Cycles and Depressions, Google Books, 1997
40. Goldstone Robert: The Panic of 2008? What Do We Name the Crisis? The Wall Street Journal, Google Books, 2010
41. Grilo, I. & Thurik, R. : “Determinants of Entrepreneurship in Europe”, Discussion Papers on Entrepreneurship, growth and Public Policy, 2004
42. Grossman, G. and E. Helpman, Innovation and Growth in the Global Economy, Cambridge: MIT Press, 1991
43. Haufman Charles, The depression of the nineties : an economic history, Westport, Conn, <http://catalogue.nla.gov.au/Record/1044790>, 1970
44. Hayton , George και Zahra (National Culture and entrepreneurship: A review of Behavioural research, 2002)
45. Hayton , George και Zahra National Culture and entrepreneurship: A review of Behavioural research, 2002
46. Hébert, R. F. and A. N. Link, ‘In Search of the Meaning of Entrepreneurship’, Small Business Economics 1, 39–49 , 1989
47. Hébert, R. F. and A. N. Link, The Entrepreneur, New York: Praeger 1982
48. Hébert, R.F. & Link, A.N. : “In search of the meaning of entrepreneurship,” Small Business Economics, v.1, 39-49, 1989
49. Heilbroner, H.L., Οι Φιλόσοφοι του Οικονομικού Κόσμου, Εκδ. Κριτική, Αθήνα, 2000.

50. Helpman Elhanan. *The Review of Economic Studies*, Vol. 58, No. 1. 1991
51. Igeme M. Export Promotion Center of Turkey, Republic of Turkey, 2009
52. IMF Research Working Paper, Financial Crisis of Turkey, 2003
53. Inger Boyett: The public sector entrepreneur - a definition, *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 1997
54. J. Gregory Dees: *The Meaning of Social Entrepreneurship*, 1998.
55. Jickling Mark : *Causes of Financial Crisis*, Washington, DC: Congressional Research Service, 2009
56. Kash, T.J. and Darling, J.R. : Crisis management: prevention, diagnosis and intervention' *Leadership & Organization Development Journal*, 1998
57. Keynes John Maynard: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan Cambridge University Press ,1936
58. Kindleberger Charles P. and Aliber Robert: *Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises*, 2005
59. Kirzner, I.M.: *Perception, opportunity and profit*, Chicago, University of Chicago Press, 1979.
60. Klein Philip: *A History of the United States : Volume II*, Google Books, 1962
61. Kondratiev Nikolai : *The World Economy After the War*, <http://www.bartleby.com>, 1922
62. Laeven Luc and Valencia Fabián: *Systemic Banking Crises Database: An Update*, IMF Working Paper 163, 2012
63. Léonard de Sismondi Jean Charles: *Political Economy*, Google Books, 1815
64. Levine Sheen S., Zajac Edward J., *The Social Life of Financial Bubbles*, Singapore Management University Press, 2006
65. Lumpkin, G. T. and G. G. Dess, 'Clarifying the Entrepreneurial Orientation Construct and Linking It to Performance', *Academy of Management Review* 21, 135–172, 1996
66. Mair J. and Lanuza M.I., *Social Entrepreneurship Reserach: a Source of Explanation, Prediction and Delight*, IESE Business School Working Paper No. 546,: <http://ssrn.com/abstract=673446>, 2009
67. Maurice Obstfeld: *Models of currency crises with self-fulfilling features*, *European Economic Review*, 1996

68. McGrath R.G., MacMillan I.C., Scheinberg S. , Elitists, Risk-Takers and Rugged Individualists? An Exploratory Analysis of Cultural Differences Between Entrepreneurs and Non-Entrepreneurs, *Journal of Business*, 1992
69. Merton Robert K.: *Social Theory and Social Structure*, Enlarged Edition, The Free Press: New York, 1968
70. Mill John Stuart: *Principles of Political Economy*, Google Books, 1848
71. Minsky Hyman: *Stabilizing an Unstable Economy*, Google Books, 1975
72. Mokyr, Joel, *The Lever of Riches: Technological Creativity and Economic Progress*, Oxford, U.K.: Oxford University Press, 1990
73. North, D. C. and R. P. Thomas, *The Rise of the Western World: A New Economic History*, Cambridge, U.K.: University Press, 1973
74. O.E.C.D. *Economic Outlook* No 70, December 2001
75. OECD, *Patents and Innovation: Trends and Policy challenges*, 2004.
76. O.E.C.D. *Economic Outlook* , December 2007
77. O'Sullivan, Arthur; Steven M. Sheffrin: *Economics: Principles in Action*, 2003
78. Oviatt, Benjamin M. and McDougall Patricia P. : *Defining International Entrepreneurship and modeling the speed of internationalization*, *Entrepreneurship Theory and Practice* pages 537-554, 2005
79. Oviatt, Benjamin M. and McDougall Patricia P : *The Internationalization of Entrepreneurship,*” *Journal of International Business Studies*, pages 2-8, 2005
80. Paoli, Pascal; Merllié, Damien. *Summary: This report presents the main findings of the Third European survey on working conditions*, 2007
81. Penrose, E.T. *The Theory of the Growth of the Firm*, Oxford, Basil Blackwell, 1963.
82. Porter, M. E., *The Competitive Advantage of Nations*, New York: Free Press, 1990
83. *Regular Report on Turkey’s Progress Towards Accession*, Commission of the European Communities, 2001
84. Rijkeghem Caroline Van, Üçer M. *Chronicle of the Turkish Financial Crises of 2000 – 2001*, Bogaziçi University Press, 2005
85. Robert Terry: *Authentic Leadership: Courage in Action*, 1993
86. Romer, Paul M. : “Increasing Returns and Long Run Growth,” *Journal of Political Economy*, 94, 1002–37, 1986

87. Saetre, S.A. : “Intrapreneurship, an exploratory study of selected Norwegian Industries”, Department of Industrial Economics and Technology Management, Trondheim, 2001.
88. Sahlman, W.A. & Stevenson, H.H. : “Introduction” in W.A. Sahlman, W.A. & Stevenson, H.H. (eds.), *The Entrepreneurial Venture*, Boston, McGraw Hill, 1991
89. Sally Osberg & Roger Martin: *Social Entrepreneurship: The Case for Definition*, *Stanford Social Innovation Review*, 2007
90. Schultz, T. W., ‘Investment in Entrepreneurial Ability’, *Scandinavian Journal of Economics* 82, 437–448, 1980
91. Schumpeter, J., *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1934.
92. Shane, A. S. & Venkataraman S. : “The promise of entrepreneurship as a field of research”, *Academy, of Management Review*, v.25(1), pp.217-226, 2000
93. Shaver, K. G. & Scott, L. R. : “Person, process, choice: The psychology of new venture creation”, *Entrepreneurship: Theory and Practice*, v.16(2), pp.23-45, 1991
94. Souitaris, V. & Zerbinati, S. 'The effect of entrepreneurship education on the society, 2004
95. Stephen Bede Scharper: *Redeeming the Time: A Political Theology of the Environment*, Continuum Publishing Company, New York, 2005
96. Steverman Ben: *Financial Crisis Leaves Investors Wary of Risk*, Google Books, 2009
97. Sweezy, M. P. : “Professor Schumpeter’s Theory of 244 innovation”, *Review of Economic Statistics*, pp 93-96, 1943
98. The Economist Publications. Europe, *The World in 2001*
99. Thurik, A. R. ‘Small Firms, Entrepreneurship and Economic Growth’, in P. H. Admiraal (ed.), *Small Business in the Modern Economy*, Oxford, U.K.: Basil Blackwell Publishers, 1996
100. Timmons, J.A. & Spinelli, S., *New Venture Creation: Entrepreneurship for the 21st Century*, McGraw-Hill, International Edition, 2007.
101. Timparlake Richard: *Monetary Policy in the United States: An Intellectual and Institutional History*, 1993

102. Torbjörn K A Eliazon: Om Emotionell intelligens och Öcopati ekopati, Google Books, 2006
103. U.S. Industrial Stocks Pass of 1929, <http://www.nytimes.com/marketing/timesfile/timesfile.html>, 1964
104. Ulgen M., «The Turkey – E.U. Customs Union as the Catalyst of Globalization», Turkish Policy Quarterly, 2005
105. Wennekers, A.R.M., A. J. van Stel, M.A. Carree and A.R. Thurik , The relation between entrepreneurship and economic development: is it U-shaped, 1999
106. World Bank, Doing Business 2011, 2011
107. Yusuf, Shahid: "From creativity to innovation," Policy Research Working Paper Series 4262, The World Bank, 2007
108. Γενικό Προξενείο της Ελλάδας. Γραφείο Οικονομικών & Εμπορικών Υποθέσεων: Έκθεση για την τουρκική οικονομία και τις ελληνοτουρκικές οικονομικές σχέσεις, 2000
109. Γεωργαντά, Ζ., Επιχειρηματικότητα & Καινοτομίες- το management της επιχειρηματικής καινοτομίας, Εκδ. Ανίκουλα, Θεσσαλονίκη, 2003.
110. Έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Τουρκία, <http://www.europa.eu.int>, 2005
111. Έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Τουρκία, <http://www.europa.eu.int>, 2006
112. Έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Τουρκία, <http://www.europa.eu.int>, 2007
113. Έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την Τουρκία, <http://www.europa.eu.int>, 2011
114. Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς Κύπρου, Ετήσια Έρευνα 2008, www.hcmc.gr/photos/Annual.../Annual_2008.pdf
115. Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, Η Ευρωπαϊκή Ατζέντα για την Επιχειρηματικότητα, Βρυξέλλες 11/2/2004, COM 2004
116. IOBE, Εγχώριος Κατασκευαστικός Κλάδος στην Ελλάδα, Μελέτη, Αθήνα, Μάρτιος 2007,
117. IOBE, Η Ελληνική Οικονομία, Σεπτέμβριος 2011
118. IOBE, Η Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, 2004-2005, Δελτίο Τύπου, 4/11/2005.

119. IOBE, Η Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, 2005-2006, Ετήσια Έκθεση, Αθήνα, Νοέμβριος 2006.
120. Ιωαννίδης, Σ. , Η Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα, Αθήνα: IOBE, 2004
121. Ιωαννίδης. Σ. και Τσακανίκας, Α. , Ενίσχυση της Επιχειρηματικότητας Νέων και Γυναικών στην Ελλάδα, (IOBE, εμπειρογνωμοσύνη για το Υπουργείο Ανάπτυξης), 2008
122. Ιωαννίδης. Σ., Τσακανίκας, Α., Χατζηχρήστου , Η Επιχειρηματικότητα στα Πρόθυρα της Κρίσης, Η έρευνα του GEM 2008-2009, Αθήνα: IOBE, 2009
123. Ιωαννίδης. Σ., Τσακανίκας, Α., Χατζηχρήστου , Η Επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2009-2019: Αναζητώντας Διέξοδο από την Κρίση, Αθήνα: IOBE , 2010
124. Καλλωνιάτης Κώστας, Άρθρο Ελευθεροτυπία, σελ. 8, 22/11/2011
125. Καραγιάννης, Α., Επιχειρηματικότητα και Οικονομία- Μελέτες, Εκδ. Interbooks, Αθήνα 1999.
126. Καραγιάννης, Α., Επιχειρηματικότητα, Αβεβαιότητα και Ενδεχόμενη Έκπληξη, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Επιστημονική Επετηρίδα, 12ος Τόμος, Τεύχος 1, Θεσσαλονίκη, 1996.
127. Πανηγυράκης Γεώργιος: "Πως Συμπεριφέρονται οι Διεθνείς Αγορές", Αγορά, τεύχος 238, σελ. 68-70
128. Σταύρος Ιωαννίδης, Τάκης Πολίτης, Άγγελος Τσακανίκας: Η επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα 2004 - 2005, Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE), 2005
129. Στουρνάρας, Γ. και Αλμπάνη Μ. Η Ελληνική Οικονομία μετά την Κρίση: Αναζητώντας ένα Νέο Αναπτυξιακό Πρότυπο, Αθήνα: IOBE,, 2008
130. Χαρδούβελης Γκίκας Α., Οικονομία και αγορές, Eurobank Research press, www.eurobank.gr/research, 2011
131. Χασσίδ, Ι. & Καραγιάννης, Α., Η Επιχειρηματικότητα στην Ελληνική Οικονομία- Οικονομική & Κοινωνική προσέγγιση, Εκδ. Interbooks, Αθήνα 1999